

Br. 17

Helsinške SVESKE

KAKO DO EVROPSKIH STANDARDA

Zatvori u Srbiji

2002-2003

IZDAVAČ:

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA:

Sonja Biserko

AUTORI:

Marija Jelić

dr Milosav Kiurski

Nataša Novaković

Marijana Obradović

STRUČNI KONSULTANT:

dr Vesna Žunić-Pavlović

PRELOM:

Nebojša Tasić

KORICE:

Ivan Hrašovec

ŠTAMPA:

"Zagorac", Beograd 2003.

TIRAŽ: 200

ISBN - 86-7208-083-1

Zahvaljujemo se Fondu za otvoreno društvo iz Beograda na pomoći za realizaciju projekta "Monitoring zatvora" i objavljivanje ove publikacije

PREDGOVOR

U oblasti postupanja prema prestupnicima uvek je aktuelna konstatacija o postojanju krize, u smislu potrebe za uvođenjem izvesnih promena u postojeću praksu. To je potpuno razumljivo s obzirom da je politika postupanja prema prestupnicima kompleksan problem koji zahteva kontinuirana razmatranja, dinamičnost i responsivnost. Međutim, za razliku od drugih oblasti (npr. medicine), gde su rezultati istraživanja bili fundamentalni za unapređivanje prakse, inovacije u oblasti postupanja prema prestupnicima najčešće su predstavljale odraz brojnih faktora koji okružuju praksu - političkih stavova, raspoloživih resursa, navika ili uobičajenih shvatanja.

Ipak, poslednja decenija donela je izvesne promene. Danas se daleko otvorenije govori o potrebi za unapređivanjem krivičnog sistema, kao preduslovu za izgradnju boljeg i bezbednijeg društva. Kao posledica sve otvorenijih diskusija pojavljuje se veće interesovanje naučne i stručne, ali i laičke javnosti za ovu problematiku. Ali sama zabrinutost za trenutno stanje prakse, bez jasnog shvatanja dosadašnjih uspeha i neuspeha, svrhe i smera promene, nije put ka dostizanju pravih rešenja - efektivne politike postupanja prema prestupnicima. Izgledan zaključak, do koga će se pre ili kasnije stići, jeste da realan progres možemo očekivati tek kada prikupimo pouzdane informacije, demonstriramo i dokumentujemo snage i slabosti, razvijajući na takvim temeljima kapacitete za dizajniranje i sprovođenje efektivnije politike.

To nas dovodi na teren evaluacije i ovog istraživačkog poduhvata.

Putem evaluacije učimo lekciju o načinu primene i efektima određene strategije, stižući mogućnost da revidiranjem povećamo šanse za uspeh. Evaluacija je u funkciji testiranja realnosti, ona omogućava da proverimo da li se ono što pretpostavljamo ili što bismo želeli zaista i dešava. Nažalost, mnogi nisu spremni za ovakvo suočavanje, već birajući uljuljkanost u neproverene pretpostavke i verovanja, odriču značaj evaluacije kao otvorene pretnje za *status quo*.

Imajući u vidu opisanu situaciju, ne bi trebalo da smo iznenađeni činjenicom da je ovakva inicijativa potekla iz nevladinog sektora, tačnije od Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji. U skladu sa osnovnom misijom ove organizacije jeste i njihov primarni interes za zakonski aspekt izvršenja institucionalnih krivičnih sankcija (kazne zatvora, kazne maloletničkog zatvora, mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, vaspitne mere upućivanje u vaspitno-popravni dom, mere pritvora), tačnije za usklađenost trenutne prakse sa relevantnim odredbama našeg zakonodavstva i međunarodnih pravnih akata.

Uloga koja mi je dodeljena podrazumevala je stručnu tehničku pomoć koja se sastojala u uobličavanju ideje o monitoringu zatvora u istraživački poduhvat. Danas, kao autor i stručni konsultant celokupnog projekta pod nazivom "Monitoring zatvora", imam zadatak da u predgovoru ovoj publikaciji buduće čitaoce upoznam sa metodološkim pristupom koji smo primenili u radu.

Najpre je trebalo jasno precizirati šta želimo da otkrijemo, a zatim izabrati najbolji način da se to postigne. U tu svrhu preduzeli smo opsežnu analizu relevantne domaće i međunarode zakonske regulative i identifikovali 6 osnovnih oblasti na koje se odnose sadržane odredbe: kvalitet života; bezbednost; zakonitost postupanja; resocijalizacija; kontakti sa spoljnim svetom, i osoblje zaposleno u ustanovi.

Kvalitet života:

Polazna ideja za analizu oblasti označene kao kvalitet života bila je da izvršenje institucionalnih krivičnih sankcija ne treba da nanosi nepotrebni bol i patnju osuđenim licima, već da prevenira narušavanje (a trebalo bi i unapređuje) njihovo psihičko i fizičko zdravlje.

Bezbednost:

Oblast koju smo identifikovali kao bezbednost ima svoju eksternu i internu dimenziju. Pod eksternom bezbednošću podrazumevali smo, realnu ili hipotetičku, opasnost koju osuđenici u ustanovi predstavljaju za društvenu zajednicu, dok se interna bezbednost odnosila na bezbednost osoblja i osuđenika.

Zakonitost postupanja:

Zakonitost postupanja označava usklađenost rada ustanove sa propisanim pravilima (zakonom, podzakonskim aktima, kućnim redom). Obezbeđivanje zakonitog postupanja predstavlja centralni zadatak uprave i osoblja ustanove.

Resocijalizacija:

U kontekstu resocijalizacije najčešće se spominju sledeći elementi: tretman, rad, školovanje i profesionalno osposobljavanje, slobodno-vremenske i rekreativne aktivnosti, verska kultura i postpenalni prihvata. Trebalo bi da su u okviru programa tretmana za svakog osuđenika ove komponente planirane, organizovane, međusobno povezane i realizovane tako da proizvedu pozitivne promene.

Kontakti sa spoljnim svetom:

Oblast nazvana kontakti sa spoljnim svetom obuhvata kontakte koje ostvaruju osuđena lica, kao i kontakte ustanove i osoblja sa relevantnim sistemima u zajednici.

Osoblje ustanove:

Poslednja izdvojena oblast označena kao osoblje ustanove oslikava interni kontekst i ima suštinski značaj za razumevanje podataka o svim ostalim dimenzijama. Ovde su svoje mesto našla pitanja o upravi i zaposlenima u svakoj službi, administrativnoj politici, organizacionoj strukturi, uslovima rada, superviziji, eksternoj podršci i slično.

Sledeći korak bio je utvrđivanje indikatora za svaku od pomenutih oblasti. Ovo je bio najkritičniji deo poduhvata. Trebalo je selektovati konkretne, specifične i vidljive pokazatelje koji će poslužiti kao eksplicitne mere postojeće situacije i ostvarenih rezultata. Izabrani indikatori su, u zavisnosti od potrebe, kvantitativni ili kvalitativni po svojoj prirodi. Izborom većeg broja indikatora (prosečno po 20) obezbedili smo potpunije i objektivnije sagledavanje svake oblasti. Važno je napomenuti da je ovakav pristup u skladu sa savremenim trendovima u evaluaciji.¹

¹ npr. Bureau of Justice Statistics (BJS). (1993). *Performans Measures for the Criminal Justice System*.

U cilju objektivnog i potpunog informisanja predvideli smo prikupljanje podataka iz različitih izvora: direktne opservacije, analiza dokumentacija, razgovori sa predstavnicima uprave, osoblja (pripadnika svih službi) i osuđenika.

Potreba za međusobnim komparacijama različitih ustanova nalagala je izvesnu standardizaciju postupka procene, koju smo postigli kreiranjem instrumentarijuma za prikupljanje podataka, koga su sačinjavali standardizovani upitnici za upravu, osoblje i osuđenike, standardizovani registri opservacija i standardizovani obrasci za unos podataka iz dokumentacije.

Ovu publikaciju čine timski izveštaji o izvršenju institucionalnih krivičnih sankcija u navedenim ustanovama. Reč je o sistematskim i obuhvatnim procenama koje pružaju informacije o ključnim aspektima izvršenja ovih sankcija:

- usklađenosti izvršenja sankcija sa relevantnim zakonskim propisima;
- preduzetim procedurama i aktivnostima, kao i sagledavanje njihove međusobne povezanosti;
- kritičnim momentima i problemima;
- različitim perspektivama (uprave, osoblja, i osuđenika);
- angažovanim resursima i postojećim deficitima, i
- mogućnostima za unapređenje.

Ovaj pioniorski poduhvat ima višestruku vrednost. Prvo, dokumentovanje preduzetih procedura i aktivnosti omogućava sagledavanje postignuća i progressa na ovom području. Drugo, praćenje usklađenosti izvršenja sa relevantnim pravnim propisima, osigurava primenu u skladu sa zakonom. Istovremeno, procenom preduzetih procedura i aktivnosti, utvrđuje se adekvatnost zakonski postavljenih standarda. Treće, identifikovanje kritičnih momenata, problema i neplaniranih konsekvenci, kao i deficit u resursima, ukazuje na potrebe za modifikacijom u pojedinim oblastima. Poseban doprinos predstavljaju preporuke u kojima su sadržana kreativna i konkretna rešenja za inovaciju i poboljšanje pojedinih aspekata izvršenja krivičnih sankcija.

Naravno, publikacija u mnogome reflektuje fundamentalne stavove Helsinškog odbora za ljudska prava. Međutim, čini se da u odnosu na druga istraživanja, ovde postoji veći potencijal za objektivnost, s obzirom da je jasan metodološki okvir podložan kritičkoj proveri, a pedantno odvajanje činjenica i nalaza od interpretacija omogućava čitaocu da samostalno izvede zaključke.

Na kraju, pažnju treba skrenuti na još jedan momenat. U trenutku u kome se pojavljuje publikacija, oblast izvršenja institucionalnih sankcija još uvek predstavlja ekskluzivan posed neznatnog broja pojedinaca. Stoga, projekat ovakvog karaktera, a posebno javno publikovanje rezultata ima dalekosežni značaj koji se ogleda u činjenici da se ovim putem javnost uvodi u jedan od nazatvorenijih sistema svake države.

dr Vesna Žunić-Pavlović

Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, BJS.; Patton, M.Q. (1997). *Utilization-Focused Evaluation*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Uvod

Tokom trajanja totalitarnog režima Slobodana Miloševića i njegovih sledbenika više od decenije zatvorena su vrata zatvora prema javnosti. Uvid u stanje ljudskih prava zatvorenika i u uslove u kojima su izdržavali kazne bio je isključiva privilegija neposredno involviranih državnih struktura ili pak pojedinaca ili institucija koji su se ovim pitanjima bavili na naučnoistraživačkoj osnovi. S druge strane, ratovi, zločini, teška ekonomska situacija i svakodnevna kršenja ljudskih prava i sloboda građana u periodu do 5. oktobra 2000. godine potpuno su marginalizovali pitanje ljudskih prava zatvorenika. Za mnoge osuđene odlazak na izdržavanje zatvorske kazne nije značio samo lišavanje slobode na određeni vremenski period, već početak surove borbe za opstanak u mraku bezakonja, korupcije, torture, nehumanih uslova i totalne nezainteresovanosti društva za njihov život iza rešetaka.

Tek velika pobuna zatvorenika u novembru 2000. godine konačno je skrenula pažnju javnosti na uslove u kojima zatvorenici izdržavaju kazne. Preko saopštenja pobunjenih zatvorenika na površinu su izbili nezadovoljavajući i nehumani uslovi koji vladaju u kazneno-popravnim zavodima i zatvorima u Srbiji. U saopštenjima grupa zatvorenika u toku pobune, kao i prema pojedinačnim izjavama zatvorenika, ukazivalo se na to da su uslovi u zatvorima daleko ispod standarda predviđenih međunarodnim pravom i zatvorskim pravilima predviđenih unutrašnjim zakonodavstvom. Zatvorenici su bili izloženi grubim povredama telesnog i psihičkog integriteta, ponižavajućem i degradirajućem tretmanu, neopravdanom kažnjavanju i uopšte arbitrnom postupanju zatvorskog osoblja. Između ostalog, u protestima zatvorenika navedeni su slučajevi mučenja batinanjem, odsustva minimalnih uslova za ličnu higijenu, nepostojanja medicinskog tretmana i zaštite, kao i slučajevi korupcije u okviru zatvorske uprave.

Ovakvo stanje delimično su potvrdili i nadležni iz Ministarstava pravde pa su kao jedan od vidova satisfakcije za krajnje nezadovoljavajuće uslove u zatvorima predložili, kasnije usvojeni savezni (26. februar 2001) i republički (13. februar 2001) Zakon o amnestiji.

Međutim, potpunom amnestijom određenog broja osuđenih lica, odnosno smanjenjem izrečenih kazni u određenom procentu ni na koji način nisu izmenjeni uslovi u kojima ovi ljudi izdržavaju kazne.

Održavanju i umnožavanju nehumanih uslova u zatvorima pored navedenih faktora doprinela je i višegodišnja izolacija zemlje zbog koje nijedna međunarodna organizacija, osim Međunarodnog Crvenog krsta, nije imala pristup zatvorima. Isti slučaj je bio i sa domaćim nevladinim organizacijama koje su imale sporadičan uvid u stanje u zatvorima. Sve navedene činjenice ukazivale su na neophodnost uvođenja stalnog monitoringa zatvora koji bi se sprovodio od strane nedržavne i nezavisne institucije, na osnovu koga bi se dobila realna slika stanja u zatvorima.

Nove vlasti, svesne činjenice da prijem u članstvo u Savet Evrope i u druge međunarodne organizacije delimično zavisi i od uslova pod kojima osuđena lica izdržavaju kazne zatvora i da javnost mora imati uvid u stanje u zatvorima, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je u maju 2001. godine, nakon prezentacije ideja i ciljeva projekta "Monitoring zatvora", dobio dozvolu da posećuje ustanove za izvršenje krivičnih sankcija. Po prvi put u istoriji ove države jedna NVO je dobila mogućnost da po prethodnoj najavi i dobijanju dozvole od Ministarstva pravde nesmetano obilazi

pritorske, zatvorske i zavodske ustanove, da bez prisustva zatvorskog osoblja razgovara sa zatvorenicima i da bez prisustva zatvorske uprave razgovara sa zatvorskim osobljem.

Od juna 2001. do oktobra 2003. godine Helsinški odbor je imao ukupno 21 posetu ustanovama u kojima se izvršavaju sankcije lišenja slobode.

U periodu na koji se odnosi ovaj izveštaj (april 2002. oktobar 2003. godine) Helsinški odbor je obišao 12 ustanova (jednu strogo zatvorenog tipa, tri zatvorenog tipa, tri otvorenog tipa, dva okružna zatvora, kazneno-popravni dom bolnicu, vaspitno-popravni dom za maloletnike i maloletnički zatvor).

Osnovni cilj kojim se rukovodio Helsinški odbor kada je krenuo u ovaj projekat sadržan je u čl. 64. Evropskih zatvorskkih pravila u kome se kaže: "Zatvorena osoba je kažnjena samim tim što joj je oduzeta sloboda. Uslovi u kojima se zatvorenik drži i zatvorski režim stoga ne smeju dodatno uvećavati njegovu patnju izuzev u slučajevima njegovog opravdanog odvajanja od drugih ili u cilju održavanja discipline".

Rad Helsinškog odbora na ovom projektu i publikovanje ove knjige je mali, ali nadamo se ipak značajan doprinos ostvarenju tog cilja.

Osnove sistema izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji

S obzirom da ova knjiga nije namenjena samo stručnim krugovima već i široj javnosti, radi lakšeg razumevanja pojedinačnih izveštaja, najpre ćemo ukazati na osnovnu organizacionu strukturu, organe i njihove nadležnosti u okviru sistema izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji.

Normativna regulativa

Oblast izvršenja krivičnih sankcija u isključivoj je nadležnosti republika i u Republici Srbiji normativno je regulisana: *Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS)*, *Uredbom o osnivanju Zavoda za izvršenje zavodskih sankcija u Republici Srbiji* i posebnim *Pravilnicima* o kućnom redu u zavodima strogo zatvorenog i zatvorenog tipa; otvorenog tipa; zavodu za žene; okružnim zatvorima; za primenu mere pritvora i drugim podzakonskim aktima.

Nadležnost i rukovođenje

"Uprava za izvršenje zavodskih sankcija (u daljem tekstu: Uprava) organizuje, sprovodi i nadzire izvršenje kazne zatvora, maloletničkog zatvora, mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi i obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana, kao i vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom.

Uprava vodi jedinstvene evidencije o licima prema kojima se izvršavaju zavodske sankcije. Uprava je organ uprave u sastavu Ministarstva pravde Republike Srbije" (član 9. ZIKS).

Direktor Uprave

"Upravom rukovodi direktor Uprave.

Direktora Uprave, na predlog ministra pravde postavlja Vlada Republike Srbije na četiri godine.

Direktor Uprave predstavlja Upravu i odgovoran je za zakonito i pravilno izvršenje zavodskih sankcija u Republici Srbiji" (član 24. ZIKS).

Upravnik zavoda

"Zavodom rukovodi upravnik zavoda, kao punomoćnik direktora Uprave.

Upravnika zavoda na predlog ministra pravde postavlja Vlada Republike Srbije, na četiri godine.

Upravnik zavoda zastupa zavod i odgovoran je za zakonit i pravilan rad u zavodu.

Upravnik kazneno-popravnog zavoda i kazneno-popravnog zavoda za žene može imati zamenika, koga na četiri godine postavlja ministar pravde" (član 25. ZIKS).

Osnivanje zavoda

"Zavodi se osnivaju aktom Vlade Republike Srbije.

Aktom o osnivanju zavoda određuje se i vrsta, tip i sedište zavoda.

Vlada Republike Srbije osnivače svojom odlukom preduzeće za obuku i upošljavanje osuđenih i maloletnika" (član 15. ZIKS).

Vrste zavoda

U Upravi postoje sledeće vrste zavoda:

- 1) kazneno-popravnog zavod i okružni zatvor – za izvršenje kazne zatvora;
- 2) kazneno-popravnog zavod za žene – za izvršenje kazne zatvora i maloletničkog zatvora izrečene ženama;
- 3) kazneno-popravnog zavod za maloletnike – za izvršenje kazne maloletničkog zatvora;
- 4) zatvorska bolnica – za lečenje osuđenih i pritvorenih lica;
- 5) psihijatrijski zavod – za izvršenje mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi i obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana;
- 6) vaspitno-popravnog dom – za izvršenje vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravnog dom;
- 7) zavod za ispitivanje ličnosti osuđenih² (član 10. ZIKS).

Tipovi zavoda

"Prema stepenu obezbeđenja i načinu postupanja sa osuđenima, zavodi mogu biti otvorenog, poluotvorenog, zatvorenog i strogo zatvorenog tipa.

U zavodima otvorenog tipa ne postoje prepreke za bekstvo.

U zavodima poluotvorenog tipa služba za obezbeđenje, koja nadzire kretanje osuđenih, predstavlja jedinu prepreku za bekstvo.

U zavodima zatvorenog tipa, pored službe za obezbeđenje postoje i druge prepreke za bekstvo (ogradni zidovi i tehnička sredstva).

² Iako je osnivanje ovog zavoda bilo predviđeno prema Uredbi o osnivanju zavoda za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji iz 1998. godine, navedeni zavod još uvek nije osnovan.

U zavodima strogo zatvorenog tipa, uz pojačano obezbeđenje, posvećuje se posebna pažnja postupanju sa osuđenima" (član. 12. ZIKS).

"Kazneno-popravnog zavod za žene i vaspitno-popravnog dom zavodi su poluotvorenog tipa.

Zatvorska bolnica, psihijatrijski zavod i zavod za ispitivanje ličnosti osuđenih zavodi su zatvorenog tipa.

Samo kazneno-popravnog zavod može biti strogo zatvorenog tipa" (član 13. ZIKS).

Odeljenja u zavodima

"U zavodima mogu postojati otvorena, poluotvorena i zatvorena odeljenja" (član 14. ZIKS).

Vrste službi u zavodima i njihove nadležnosti

"U zavodima mogu postojati sledeće službe:

- 1) služba za prevaspitavanje,
- 2) služba za obezbeđenje,
- 3) služba za obuku i upošljavanje,
- 4) služba za zdravstvenu zaštitu,
- 5) služba za opšte poslove.

Za dva ili više zavoda mogu se obrazovati zajedničke službe.

Služba za obezbeđenje je jedinstvena formacija Uprave" (član 16. ZIKS-a).

Služba za prevaspitavanje

"Služba za prevaspitavanje primenjuje metode i postupke kojima se na osuđene utiče da ubuduće ne vrše krivična dela.

Služba za prevaspitavanje uskladuje rad ostalih učesnika u prevaspitavanju" (član 17. ZIKS).

Služba za obezbeđenje

"Služba za obezbeđenje stara se o sigurnosti ljudi i imovine u zavodu, sprovodi osuđena i pritvorena lica i obavlja druge poslove određene zakonom" (član 18. ZIKS).

Služba za obuku i upošljavanje

"Služba za obuku i upošljavanje obučava osuđene za rad, organizuje njihov rad i obavlja druge poslove određene zakonom.

Osuđeni se obučavaju i rade u zavodima ili izvan zavoda" (član 20. ZIKS).

Služba za zdravstvenu zaštitu

"Služba za zdravstvenu zaštitu vrši zdravstvenu prevenciju, leči osuđena i pritvorena lica i nadzire higijenu i kvalitet hrane i vode" (član 21. ZIKS).

Služba za opšte poslove

"Služba za opšte poslove obavlja pravne, administrativne, računovodstvene, finansijske, evidencijske i druge poslove od opšteg značaja za zavod i pruža pravnu pomoć osuđenim i pritvorenim licima" (član 22. ZIKS).

Broj i vrste zavoda za izvršenje zavodskih sankcija u Republici Srbiji

Na teritoriji Republike Srbije (bez Kosova) nalazi se ukupno 28 ustanova za izvršenje zavodskih sankcija.

- 1 zavod strogo zatvorenog tipa (KPZ Požarevac–Zabela);
- 2 zavoda zatvorenog tipa (KPZ Niš i Sremska Mitrovica);
- 4 zavoda otvorenog tipa (KPZ Padinska Skela, Sombor, Čuprija i Šabac);
- 1 zavod poluotvorenog tipa za žene (KPZ za žene Požarevac);
- 1 zavod zatvorenog tipa za maloletnike (KPZ Valjevo);
- 1 bolnica zatvorenog tipa (KP dom bolnica Beograd);
- 1 vaspitno-popravni dom poluotvorenog tipa (VP dom Kruševac); i
- 17 okružnih zatvora (u Beogradu, Vranju, Zaječaru, Zrenjaninu, Kragujevcu, Kraljevu, Kruševcu, Leskovcu, Negotinu, Novom Pazaru, Novom Sadu, Pančevu, Prokuplju, Smederevu, Subotici, Užicu i Čačku).

Prema poslednjoj zvaničnoj informaciji iz Ministarstva pravde Republike Srbije od 20. novembra 2003. godine, ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija na teritoriji Republike Srbije trenutno se nalaze:

- u pritvoru	2057 lica
- na izdržavanju kazne zatvora	5686 lica
- na izdržavanju prekršajne kazne	215 lica
- maloletnika na izdržavanju kazne	96 lica

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD NIŠ (I)

Datum posete: 30. maj 2002. godine

Tip ustanove: zatvorena, sa poluotvorenim i otvorenim odeljenjem

Populacija: muškarci/punoletni

Kapacitet ustanove: pre pobune 1.600, trenutno oko 1.200

Broj zatvorenika: oko 850

Sastav tima: dva pravnika, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

KPZ Niš se nalazi nekoliko kilometara od grada Niša, sa kojim je povezan preko dobrog, asfaltnog puta. Izgradnja zatvora je započela još 1908, a završena je 1933. godine. Starost zgrada je приметna, tako da su zidovi orunuli i rušeni na nekim mestima. Oštećenja nastala prilikom novembarske pobune 2000. godine i dalje su prisutna, iako su na nekim zgradama potpuno sanirana.

Zatvorski krug je nalik parku prepunog zelenila, sa starim drvećem, alejama cveća i drvenim klupama. Očigledan je svakodnevni rad na sređivanju i održavanju ovog zaista lepog prostora.

Zatvorenici su smešteni u tri paviljona u kojima se nalaze spavaonice sa po 10 do 25 kreveta na sprat. Iako, generalno ne postoji prenaseljenost, neke od spavaonica su po kubaturi premale za broj zatvorenika koji borave u njima. Zidovi spavaonica su neokrečeni, mestimično nabubrela od vlage i odaju utisak zapuštenosti. Podovi su takođe dotrajali i potrebna je njihova zamena. Na spavaonicama postoje prozori sa rešetkama, koji omogućavaju pristup sunčevoj svetlosti i svežem vazduhu. Veštačka ventilacija ne postoji, ali postoji veštačko osvetljenje.

Opremljenost spavaonica je minimalna jer zatvorenici imaju na raspolaganju samo krevet, poneko i stolicu. Kasete (ormani) u kojima zatvorenici drže svoje lične stvari se nalaze u hodnicima ispred spavaonica, i na svakoj od njih se nalazi redni broj i katanac koji je zaključava. Gvozdeni kreveti na sprat na kojima spavaju zatvorenici su dotrajali kao i krevetska posteljina i čebad. Posteljina se menja svakih 20 do 30 dana, što nije dovoljno za redovno održavanje higijene.

Uprkos očiglednoj višegodišnjoj zapuštenosti i neulaganju u opravke, higijena u spavaonicama se drži na najvišem nivou, koliko to dozvoljavaju okolnosti. Poslednja DDD je izvršena 2001. godine.

Situacija u tzv. prijemnom odeljenju i odeljenju pojačanog nadzora, koja su renovirana nakon pobune, značajno je bolja i zadovoljava standarde. Sve prostorije su sveže okrečene, sanitarije su nove i higijena je na visokom nivou. Problem su prostorije u kojima se nalaze zatvorenici pod tzv. pojačanim nadzorom (po dvojica), koje su nedovoljne kvadrature, sa malim prozorima koji ne omogućavaju dovoljan pristup sunčevoj svetlosti, niti omogućavaju dovoljan pristup svežem vazduhu.

Sve spavaonice se preko zime greju radiatorima koji su priključeni na kotlarnicu koja radi na čvrsta goriva i na lož-ulje. Prema tvrdnjama zatvorenika, temperatura u spavaonicama tokom zime je

neadekvatna, jer i ono malo toplote koje emituju radiatori, nestane usled lošeg dihtovanja ili razbijenih prozora.

Kupačila i tuševi se nalaze na svakom spratu zgrada u kojima su spavaonice i u uglavnom su u lošem stanju. Tuševi su neispravni, a tople vode nema dovoljno za sve, jer ispravnih bojlera nema dovoljno. Prema Pravilniku, tuširanje je jednom nedeljno, što je nedovoljno s obzirom na uslove u kojima žive.

Zatvorenici su se posebno žalili na lošu higijenu i starost zatvorskih uniformi koje moraju da nose. Naime, oni zadužuju samo jednu zimsku i jednu letnju uniformu koju moraju da nose tokom cele sezone. Najveći problem je u tome što ne postoji perionica u kojoj bi mogli prati te uniforme, zbog čega su prinuđeni da ih sami peru i da se sami snalaze za detrdžent jer zavod nema sredstava da ga obezbedi u potrebnoj količini. Isti je slučaj i sa sredstvima za ličnu higijenu zatvorenika, koja zavod može da obezbedi samo najugroženijim zatvorenicima.

b) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Prostorije u kojoj su se nalazile kuhinja i trpezarija su gotovo u potpunosti uništene u novembarskoj pobuni zatvorenika, tako da se sada uopšte ne koriste. Trenutno se hrana zatvorenicima spravlja u tzv. poljskoj kuhinji (na otvorenom prostoru), gde se drže i određene vrste hrane, što je potpuno neuslovno. Zatvorenici obeduju u hodniku škole (ne radi od novembrske pobune), u takođe potpuno nehigijenskim i neprimerenim uslovima. Međutim, ovo je samo privremeno rešenje jer je u toku izgradnja nove zgrade u kojoj će biti smeštene kuhinja, trpezarija i druge propratne prostorije koja će po svojoj strukturi i opremljenosti zadovoljavati najviše standarde. Pretpostavka je da će radovi i oprema ove zgrade biti završeni do jeseni.

Hranu spravlja profesionalni kuvar, prema jelovniku koji svake nedelje potpisuje upravnik zatvora. Iako smo tokom posete probali ručak koji je pripremljen za taj dan i koji je prema našem mišljenju bio veoma ukusan, zatvorenici su nam rekli da je to iznimno i da je hrana dobra samo kada u zatvor dolaze posete slične našoj. Prema tvrdnjama kuvara, meso ili mesne prerađevine zastupljene su svakog dana na jelovniku. Prema tvrdnjama zatvorenika hrana je lošeg kvaliteta i nedovoljne količine. Ponuda povrća i salata je slaba, a voća nema na jelovniku. Mlečne prerađevine su više izuzetak nego redovan deo obroka. Postoji samo jedan tip dijetetskog jelovnika koji se ne razlikuje bitno od osnovnog.

Vodi se računa o specifičnostima ishrane zatvorenika islamske veroispovesti.

Dotadni izvor hrane za osuđenike predstavlja hrana koju dobijaju u paketima i hrana koju mogu da kupe u kantini. Po onome što smo lično videli, a i prema tvrdnjama zatvorenika kantina je odlično opremljena.

c) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

Po organizacionom tipu, zdravstvena služba KPZ Niš spada u grupu ambulatntno-polikliničkih ustanova sa stacionarnim delom od 25 bolesničkih postelja. Trenutno je u službi zaposleno 13 radnika od toga šest lekara (specijalista opšte medicine, specijalista medicine rada, specijalista sportske medicene, jedan lekar na završnoj godini specijalizacije iz interne medicine i stomatolog sa specijalizacijom iz protetike. Pored njih, u službi rade i 5 tehničara opšteg smera, jedan laboratorijski tehničar i jedan farmaceutski tehničar. U toku je konkurs za prijem jednog lekara neuropsihijatra, jednog medicinskog tehničara i jednog stomatološkog tehničara, čime bi se u potpunosti ispoštovala sistematizacija radnih mesta u ovoj službi. Po ugovoru o delu angažuju se neuropsihijatar, rendgenolog, internista i oftalmolog, a po potrebi i usluge lekara drugih specijalnosti.

U okviru zdravstvene službe nalaze se: ambulanta opšte prakse sa bolesničkom kartotekom, amb. medicine rada, amb. istražnog zatvora, zubna, neuropsihijatrijska, pneumofiziološka, oftalmološka, internistička i rengenološka ambulanta sa kartotekom, rendgen kabinet, laboratorija i apoteka sa isturenim delom za podelu lekova u dnevnim dozama. Svaki novopridošli zatvorenik prolazi kroz prvi pregled kojom prilikom biva i sanitetski obrađen (okupan, zapašen insekticidima, presvučen) i sistematski pregledan. Takođe, svi novopridošli su vakcionisani protiv tetanusa i tufusa.

Prosek dnevnih pregleda kod lekara je oko 100, dok je kod stomatologa oko 12. Trenutno se u Zavodu nalazi oko 150 osoba (zajedno sa istražnim zatvorom) koje su zavisne od psihoaktivnih supstanci. Pouzdano utvrđenih HIV pozitivnih u Zavodu ima samo jedan.

Lekovi se najvećim delom nabavljaju na slobodnom tržištu-kupovinom sredstvima zavoda, manjim delom se dobijaju u okviru humanitarne pomoći, a jednim delom bolesnici sami sebi pribavljaju lekove.

KURATIVNA DELATNOST U OKVIRU ZDRAVSTVENE SLUŽBE U TOKU 2001. GODINE
POSMATRANO KROZ BROJ PREGLEDA:

– opšta ambulanta	11478
– neuropsihijatrija	854
– interna	61
– oftalmologija	422
– rendgen	381
– stomatologija	1258

Pored navedenih pregleda koji su objavljeni u KPZ, u Nišu na različitim klinikama je izvršeno još 618 pregleda.

TELESNE POVREDE IZRAŽENE U APSOLUTNIM BROJEVIMA U 2001. GODINI:

– povrede zadobijene na radnom mestu (lake telesne povrede)	71
– lake telesne povrede različitog uzroka	8
– teške telesne povrede različitog uzroka	5
– lake telesne povrede – samopovređivanje	3

U toku 2001. godine zabeležena su 4 smrtna slučaja u zavodu (jedna osoba je umrla u stacionaru KPZ Niš, jedna na klinici u Nišu, a dve osobe su izvršile suicid). Kod svih smrtnih slučajeva rađena je obdukcija na Institutu za sudsku medicinu u Nišu.

Radni staž svih zaposlenih je beneficiran (12+4 meseca). Lekari navode da su sa specijalizacijama plaćeni kao lekari opšte prakse, i da su plate u gradskim zdravstvenim ustanovama nešto veće nego u ovom zavodu. Generalno posmatrano, medicinsko osoblje nije zadovoljno poslom i većina bi odmah otišla da može da nađe drugi posao. Kao jedan od osnovnih razloga za napuštanje ovog posla, navode slabu plaćenost za nivo stresa koji doživljavaju na poslu.

Položaj zdravstvene službe u odnosu na ostale službe u Zavodu, medicinari vide kao prilično loš i sveden na nivo servisa. Prema njihovim tvrdnjama, upravnik nastoji da popravi položaj ove službe, ali i dalje se kao najvažnija služba tretira služba obezbeđenja. Saradnja sa drugim službama postoji na nivou uprave u vidu svakodnevnih sastanaka načelnika službi, kao i stručnih sastanaka u okviru službe (svakog petka), ali prava saradnja između službi ne postoji.

Intervjuisani zatvorenici uglavnom su se nepovoljno izrazili o nivou i kvalitetu medicinskih usluga. Kao glavni problem ističu lošu snabdevenost lekovima, potrebnim sanitetskim materijalom i poteškoće oko zakazivanja pregleda kod lekara.

Odnos medicinskog osoblja prema njima, ocenjuju kao pozitivan i normalan.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa (Pravilnik), Minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvorenicima (Min. pravila UN) i Evropskih zatvorskih pravila (EZP)

– "Osuđeni je dužan da održava higijenu tela, odeće, obuće i posteljine, a zavod je dužan da mu to omogući.

Posteljina osuđenih menja se dva puta mesečno, a po potrebi i češće.

Kupanje se obavlja najmanje jednom nedeljno" (Pravilnik, 39. st. 1., 2., i 3.);

– "Prostorije u kojima osuđeni borave moraju biti toliko prostrane da na svakog osuđenika dođe najmanje osam kubnih metara prostora, zagrejane i dobro osvetljene, u skladu sa zakonom" (čl. 58. stav. 1. ZIKS i čl. 15. st. 1. Pravilnika);

– "Prostorije u kojima osuđeni borave, rade i hrane se, zagrevaju u zimskom periodu. Zagrevanje prostorija zavisi od klimatskih uslova, a po pravilu traje od 15. oktobra do 15. aprila. Ukoliko vremenski uslovi ili drugi objektivni razlozi to zahtevaju, upravnik zavoda može skratiti ili produžiti grejnu sezonu" (čl. 15. st. 4. Pravilnika);

– "Zatvorske prostorije, posebno one koje su namenjene za spavanje zatvorenika, treba da odgovaraju higijenskim zahtevima, vodeći računa o klimi, kubaturi vazduha, minimalnoj površini, osvetljavanju i provetravanju" (Para. 9.3. Min. Pravila UN);

– "Smeštaj zatvorenika, naročito njihov noćni boravak, mora odgovarati zdravstvenim i higijenskim zahtevima, pri čemu se mora voditi računa o klimatskim uslovima, naročito zapremini vazduha, i obezbediti odgovarajuća površina, osvetljenje, grejanje i provetravanje" (Para. 15. EZP);

– "Prostorije ne smeju biti vlažne i moraju imati sanitarne uređaje i ostala sredstva za ličnu higijenu" (čl. 58. st. 2. ZIKS);

– "Uređaji kupatila i tuša treba da budu dovoljni da bi svaki zatvorenik mogao i bio dužan da ih koristi, sa temperaturom koja odgovara klimi i onoliko često koliko to zahteva opšta higijena s obzirom na doba godine i geografski položaj, ali najmanje jedanput nedeljno pod umerenom klimom" (Para. 13. Min. pravila UN i para. 18. EZP);

– "Sanitarni uređaji treba da omoguće zatvoreniku vršenje prirodnih potreba, kada god to hoće i to na čist i pristojan način" (Para. 12. Min. pravila UN, slično Para. 17. EZP);

– "Od zatvorenika treba zahtevati ličnu čistoću; zbog toga oni treba da raspolažu vodom i priborom za toaletu koji je potreban za održavanje njihovog zdravlja i čistoće" (Para. 15. Min. pravila UN, slično, para. 20. EZP);

– "Svaki zatvorenik mora imati svoj krevet i svoju posteljinu odgovarajućeg kvaliteta koja će biti propisno održavana i često menjana kako bi ostala čista" (Para. 24. EZP, slično Para. 19. Min. pravila UN);

– "Osuđeni ima pravo na ishranu podobnu da održi njegovo dobro zdravlje i snagu, na tri obroka dnevno čija ukupna vrednost ne sme biti manja od 12.500 džula" (čl. 61. st. 1. ZIKS);

– "U skladu sa standardima koje određuju zdravstvene vlasti, uprava mora obezbediti zatvorenicima u uobičajeno vreme hranu koja je odgovarajuće pripremljena i servirana, koja odgovara zahtevima dijetetike u pogledu količine i kvaliteta, i koja je primerana njihovom uzrastu, zdravstvenom stanju i prirodi njihovog rada, kao i njihovim verskim i kulturnim potrebama kad god je to moguće" (Para. 25.1. EZP);

– "Osuđeni se za lekarski pregled, odnosno zdravstvenu zaštitu, može obratiti bilo kom zaposlenom u zavodu, koji je dužan da odmah obavesti lekara (čl. 35. st.1. Pravilnika).

III

Preporuke

– Intenzivirati proces renoviranja objekata oštećenih tokom pobune;

– Zameniti polomljena prozorska stakla na spavaonicima i na adekvatan način rešiti pitanje lošeg dihtovanja prozora pre početka zime;

– Obezbediti barem minimalna sredstva za renoviranje toaleta, kupatila i zamenu sanitarne opreme;

– Obezbediti materijalna sredstva za redovno snabdevanje zatvorenika osnovnim sredstvima za higijenu, kao i dovoljan broj letnjih i zimskih zatvorskih uniformi;

– Obezbediti prostor i mašine za pranje i sušenje zatvorskih uniformi i druge odeće;

– Nutritivnu vrednost obroka dovesti i održavati na nivou predviđenom zakonom;

– Poboljšati snabdevanje lekovima i potrebnim medicinskim materijalom.

Bezbednost

I

Na osnovu analize podataka prikupljenih u odnosu na ovu dimenziju možemo reći da je eksterna bezbednost na zadovoljavajućem nivou. Eksterno obezbeđenje zatvora predstavlja betonski zid sa žicom na vrhu i stražarske kule na kojima se nalaze stražari naoružani automatskim puškama. Drugih tehničkih sredstava obezbeđenja nema, ali je u planu da se ona uskoro obezbede. U toku 2001. zabeležena su dva bekstva i jedan pokušaj bekstva, što s obzirom na broj i strukturu zatvorenika u zavodu, nije zabrinjavajuća cifra. Generalno posmatrano, čini se da je ovakva vrsta obezbeđenja trenutno dovoljna, o čemu svedoči činjenica da u poslednjih 6 meseci, nije bilo slučajeva ugrožavanja bezbednosti društvene zajednice od strane zatvorenika.

Kada je reč o internoj bezbednosti, u odnosu na različite izvore dobili smo diferencirane odgovore. Prema dokumentaciji, odnos broja osoblja pojedinih službi i zatvorenika je najveći kada je u pitanju služba obezbeđenja. Zatvorenici imaju različite stavove prema pojedinim kategorijama službenika zavoda. Skoro svi zatvorenici imaju pozitivan stav prema poslovođama, a ukoliko govore o osoblju doma najčešće pominju stražare. Takođe, zatvorenici izjavljuju da su najčešće u kontaktu sa stražarima, zatim sa poslovođama i nešto ređe u bliskom kontaktu sa vaspitačima.

Iako napada ili povreda osoblja ustanove od strane zatvorenika nije bilo, niti kada je u pitanju polna pripadnost osoblja, niti u odnosu na pripadnost određenoj službi, procena i stepen doživljaja

opasnosti od mogućeg napada na pripadnike različitih službi ukazuje da je ona veoma velika kada je u pitanju služba prevaspitanja tj. vaspitači i služba obezbeđenja. Ovaj animozitet prema vaspitačima, objašnjava se činjenicom da je najviše u moći vaspitača da utiču na to da li će određeni zatvorenik dobiti određenu pogodnost ili ne. Animozitet i nepoverljivost službe obezbeđenja prema zatvorenicima, prema njihovim tvrdnjama, izazvana je strahom od nove pobune ili incidenta širih razmera, jer su još uvek sveža sećanja na novembarsku pobunu i sve loše što se tada desilo.

S druge strane, podaci ukazuju, a naročito neformalni razgovori sa zatvorenicima, na visok stepen osećanja nesigurnosti i straha koje zatvorenici doživljavaju u svojoj sredini. Statistika incidenata ukazuje na postojanje veoma čestih konflikata između neformalnih grupa u okviru zavoda koji se rešavaju fizičkim napadima i tučama. Iako su pretresi prostorija i tela redovni i česti, oruđe pogodno da teško telesno povredi je relativno lako dostupno s obzirom, da jedan broj zatvorenika radi u metalnim proizvodnim pogonima.

Prema tvrdnjama zatvorenika, nije retka pojava naplaćivanja reketa od strane drugih zatvorenika, krađe, a česti su i štrajkovi glađu ili samopovređivanja kao reakcija na, po njihovom mišljenju, nezakonite ili nepravedne odluke uprave.

Neki od zatvorenika iskazali su visok stepen straha od pojedinih zatvorenika, psihopatski struktuiranih i agresivnih koji ne prezaju od ubistva ili nanošenja teških telesnih povreda jer su već osuđeni na duge kazne zatvora.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

Nema značajnijih odstupanja od pozitivno-pravnih propisa.

III

Preporuke

Osim obezbeđivanja svih potrebnih tehničkih mera za poboljšanje eksterne bezbednosti, treba insistirati na budnosti pripadnika službe obezbeđenja koji su svakodnevnom kontaktu sa zatvorenicima što daje mogućnost da se informišu o svim događajima u zatvoru. Osoblje koje je u prijateljskom i bliskom kontaktu sa zatvorenicima ima mogućnost da unapred sazna, i na taj način prevenira eventualna ugrožavanja eksterne i interne bezbednosti, i pre nego što dođe do njenog faktičkog ugrožavanja.

Zakonitost postupanja

I

Dobijeni podaci u odnosi na ovu dimenziju ukazuju da je kućni red dostupan i jasan svakom osuđenom i to odmah po dolasku u ustanovu. Na svakom spratu paviljona u kojima su spavaonice, istaknut je Pravilnik o kućnom redu i različite informacije od značaja za svakodnevni život zatvorenika.

Pitanja vezana za mišljenje zatvorenika o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure, osoblje zatvora ocenjuje kao pozitivno. Međutim, iz neformalnih razgovora sa nekim zatvorenicima stekli smo upravo suprotan utisak jer su zatvorenici uglavnom nezadovoljni tretmanom. Kod većine intervjuisanih zatvorenika prisutan je osećaj nezadovoljstva uzrokovan nezakonitim i nepravednim odlukama uprave ili drugog osoblja. Oni smatraju da je korupcija svakodnevno prisutna i da se sa parama može sve kupiti. Intervjuisani zatvorenici smatraju da upravnik nije korumpiran, ali da je previše strog i da gvozdena disciplina koju sprovodi nije uvek neophodna, što dovodi do njihovog nezadovoljstva ili agresivnih reakcija. Konkretno, smatraju da se disciplinska mera upućivanja u odeljenje pojačanog nadzora, prečesto i ne uvek sa opravdanim razlogom određuje od strane upravnika.

Pod pretpostavkom da su ove tvrdnje tačne, ako uzmemo u obzir neadekvatnost uslova u sobama u kojima se ova mera izdržava, i da prema ZIKS, ona može ukupno trajati do šest meseci u toku jedne kalendarske godine, onda je njihovo nezadovoljstvo razumljivo.

S druge strane, zatvorenici smatraju da upravnik ne može sam da kontroliše sva dešavanja u zatvoru, što deo osoblja "u njegovoj opoziciji" kako kažu zatvorenici, koristi zloupotrebljavajući svoj položaj. Preko nekolicine stražara za odgovarajuću cenu moguće je u zatvor prošvercovati drogu, tablete, mobilni telefon ili bilo šta drugo. Međutim, mnogo ozbiljni oblik korupcije predstavlja tvrdnja zatvorenika da se za novac može kupiti i "premeštaj u otvoreno odeljenje ili neka druga pogodnost".

Na pitanje da li postoji korupcija, uprava i zatvorsko osoblje ne isključuju mogućnost njenog postojanja, ali smatraju da je ona na nižem nivou i da ne utiče bitno na zakonitost postupanja i tretman zatvorenika.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Red i disciplinu treba održavati sa svom čvrstinom ali pri tom ne treba upotrebljavati više ograničenja nego što je potrebno za održavanje bezbednosti i održavanje dobro organizovanog zajedničkog života" (Para. 27. Min. pravila UN);

– "Rad zavoda nadzire Uprava, preko ovlašćenih lica. Nadzorom se kontroliše primena propisa i stručni rad u izvršenju zavodskih sankcija. Za nadzor nad stručnim radom mogu se angažovati naučne i stručne ustanove i pojedinci" (čl.346. ZIKS);

– "Prilikom nadzora ovlašćeno lice ima pravo i dužnost da proverava planove i programe rada zavoda, vođenje evidencija, rad službi u zavodu, opšte stručno osposobljavanje zaposlenih lica, primenu propisa o uniformi, oznakama, zvanjima, činovima, naoružanju i premeni prinude, ostvarivanje prevaspitavanja, stručnu obuku osuđenih i maloletnika, primenu disciplinskih kazni i mera prema osuđenima i maloletnicima i ostvarivanje prava i pogodnosti osuđenih i maloletnika utvrđenih ovim zakonom i aktom o kućnom redu" (čl. 348. ZIKS);

– "Kazneni zavodi i službe moraju redovno biti kontrolisane od strane kvalifikovanih i iskusnih inspektora koje postavljaju nadležne vlasti. Njihov zadatak je naročito da prate da li se i u kojoj meri u ovim zavodima upravlja u skladu sa postojećim propisima, ciljevima zatvorskim službi i odredbama ovih pravila" (Para.4. EZP, slično para.55. Min. pravila UN).

III Preporuke

– Intenzivirati rad nadležnog tela u Ministarstvu pravde, koje će ispitati osnovanost navoda zatvorenika koje se odnose na zloupotrebe službenih ovlašćenja od strane pojedinih pripadnika službe obezbeđenja i prevaspitanja. Ukoliko bi se utvrdili osnovi sumnje da je bilo nezakonitog postupanja određenih lica, hitno pokrenuti krivične ili disciplinske postupke u kojima bi se utvrdila njihova odgovornost;

– Svesti na najnužniju meru upravljanje pomoću prinude, kažnjavanja i zavođenja reda izricanjem čestih disciplinskih mera i prenaplašavanjem značaja pravila i normi, na štetu dobrih odnosa i pozitivne klime;

– Prioritet bi trebalo da imaju načini komuniciranja i stil rukovođenja koji stimuliše primerene i pozitivne odnose između osoblja i zatvorenika kako bi se poboljšali izgledi za uspeh korisnih režima i programa postupanja sa zatvorenicima. U sklopu mera prevaspitanja staviti naglasak na povezanost zatvorenika sa društvom, a ne na njihovo isključenje iz njega i izolaciju;

– Pružiti mogućnost osuđenima da utiču na postupak donošenja i koncipiranja pravila režima i kućnog reda.

Resocijalizacija

I

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba organizuje i sprovodi stručnu obuku osuđenih u okviru proizvodnog sektora, sektora za održavanje i usluge i poljoprivredno-ugostiteljskog sektora. Zastupljena su odeljenja mašinske, zanatske, štamparske, konfekcijske, drvoprerađivačke i ugostiteljske struke. Tehnologija rada je slična sa onom izvan zatvora. Radom rukovodi uprava ustanove.

Rad službe za obuku i upošljavanje, sa aspekta resocijalizacije osuđenih, svodi se na svakodnevno praćenje i ocenjivanje zatvorenikovog ponašanja i zalaganja na radnom mestu. Broj zatvorenika uključenih u proces rada trenutno je nešto manji od ¼ ukupnog broja, iako mnogo veći broj ispunjava uslove za rad. Na jednog majstora ima praktično 1–5 zatvorenika. Zatvorenici se raspoređuju na radna mesta uglavnom prema ranijem zanimanju i imaju ograničenu mogućnost izbora radnog mesta. Oni koji nemaju nikakvo zanimanje imaju mogućnost obuke za par konkretnih zanimanja, kao i objektivne uslove za dokvalifikaciju i prekvalifikaciju, ali je zainteresovanost zatvorenika veoma niska i veoma retka, a s druge strane ne postoji mogućnost dobijanja sertifikata. Radni dan traje 8 sati, 40 sati nedeljno. Vikendom zatvorenici ne rade.

Uslovi rada i zaštita na radu su solidni, iako radnici ove službe ističu da bi mogli biti i bolji. Rad sa opasnim mašinama kao što su pojedine prese imaju zaštitne uređaje i uvek postoji upotrebna dozvola od Instituta za zaštitu na radu. Deo zarade zatvorenika se stavlja na obaveznu štednju, a ostatak im se daje na korišćenje.

Kada je reč o službi za prevaspitanje dobijene odgovore opisaćemo u odnosu na aktivnosti koje realizuje ova služba. Prijem zatvorenika otpočinje u prijemnom odeljenju. Tim, koji čine socijalni radnik, specijalni pedagog i psiholog, nakon 30 dana ispitivanja i opservacije svakog zatvorenika u prijemnom odeljenju daje predlog klasifikacije i tretmana zatvorenika. Njegovu klasifikaciju i režim

postupanja, zajedno sa ovim timom, odobrava i donosi upravnik zavoda. Najvažniji kriterijumi klasifikacije su dužina kazne, zdravstveno stanje i penološki povrat. Plan i program tretmana pravi vaspitač za svakog zatvorenika, a obuhvata određenje vaspitne grupe, osnovno i stručno obrazovanje, radno mesto, slobodne aktivnosti i intenzitet individualnog i grupnog rada. Reklasifikacija se vrši na predlog vaspitača. Kriterijum naknadne reklasifikacije je ponašanje zatvorenika, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i pripadnika službe za obuku i upošljavanje i službe za obezbeđenje.

Ispitujući uslove i uključenost u tretman saznali smo da oni nisu zadovoljavajući. Naime, tip rada je isključivo individualni jer, kako su nam rekli, nema edukovanog i osposobljenog osoblja za bilo koju drugu vrstu tretmana. Međutim, i samo osoblje izražava potrebu za drugačijim tretmanom posebnih kategorija zatvorenika-zavisnici, poremećaji ličnosti itd.

Veličina vaspitne grupe je prevelika za kvalitetan rad. Ima oko 70-ak zatvorenika na 1 vaspitača. Prema tvrdnjama vaspitača, prosečan broj sastanaka po zatvoreniku je jedan u dva meseca, a broj ostvarenih sastanaka tokom dana je 2–4. U proseku trajanje susreta je oko 1sat. Razgovori mogu biti spontani i inicirani od strane vaspitača ili zatvorenika.

Međutim, većina intevjuisanih zatvorenika je izjavila da veoma retko viđaju i kontaktiraju sa svojim vaspitačem, ponekad prođe i nekoliko meseci, a i tada sastanak traje 15-ak minuta.

Kada je u pitanju školovanje zatvorenika, rečeno nam je da od pobune, kada su uništene prostorije škole, ono ne funkcioniše. Međutim, iz daljeg razgovora zaključili smo da problem školovanja nije samo direktna posledica pomenutog incidenta i trenutnog spleta okolnosti već je to dugotrajniji problem. Naime, i ranije se školovanju posvećivala minimalna pažnja i značaj. Svega nekolicina zatvorenika je bila uključena u školovanje, bez obzira na mnogo veći broj onih koji imaju potrebe za školovanjem. Učenje i škola su oblasti za koje su zatvorenici zabrinjavajuće slabo zainteresovani, ali ozbiljniji problem predstavlja činjenica da osoblje ni na koji način ne pokazuje spremnost i napor da doprinese većoj motivisanosti i uključenosti zatvorenika u školovanje tj. što problem školovanja, isto kao i radnog angažovanja zatvorenika, nema ono mesto i ulogu koju bi, sa aspekta koncepta resocijalizacije, moralo imati.

Treba takođe istaći da su postojeća biblioteka i knjižni fond gotovo u potpunosti uništeni u pobuni. Od oko 20.000 knjiga, ostalo je svega oko nekoliko stotina knjiga razbacanih po paviljonima.

Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa i to jedna vrsta, a da na ostale zatvorenici imaju mogućnost da se sami pretplate. Postoje funkcionalni radio i TV aparati na svakom spratu.

Rekreativne i slobodno-vremenske aktivnosti obuhvataju sportske, kulturne, umetničke i dr. aktivnosti, ali su od pobune i prostorije za ove namene (Dom kulture) disfunkcionalne, te su sadržaj i organizacija ovih aktivnosti praktično onemogućeni. Postoji otvoreni rukometni i košarkaški teren, kao i teretana koji se redovno koriste u letnjem periodu.

Zatvorenici su ranije učestvovali i u kreiranju sopstvenog lista "Naš život", organizovane su različite tribine, takmičenja i sl. Zavisno od interesovanja oni se uključuju u ove aktivnosti, ali njih je generalno vrlo malo. Organizacija i realizacija ovih aktivnosti u nadležnosti je 1 referenta, po profesiji profesora matematike.

Kada je reč o verskoj kulturi preovlađuju zatvorenici pravoslavne veroispovesti. Bez obzira na ogromnu zainteresovanost zatvorenika trenutno ne postoji mogućnost obezbeđenja prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika. U prostorijama koje su nekada bile predviđene za verske aktivnosti, trenutno se nalazi teretana.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Uobičajena procedura obaveštavanja nadležnog centra za socijalni rad i SUP. Obavlja se tzv. završni razgovor i blagovremeno izdvajanje zatvorenika u poluotvoreno odeljenje. Osoblje ističe

problem materijalne prirode kao primarni u organizovanju i postojanju nekih posebnih programa i aktivnosti kada je u pitanju priprema za otpust zatvorenika.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Služba za prevaspitanje primenjuje metode i postupke kojima se na osuđene utiče da buduće ne vrše krivična dela. Služba za prevaspitanje usklađuje rad ostalih učesnika u prevaspitanju" (čl. 17 ZIKS);

– "Osuđeni ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje, koje se shodno opštim propisima organizuje u zavodu. Zavodi organizuju i druge vidove obrazovanja osuđenih" (čl. 97. ZIKS);

– "Osuđeni ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje, u skladu sa zakonom. Zavod organizuje i druge vidove obrazovanja osuđenih, u skladu sa zakonom (čl. 44. st. 1. i 2. Pravilnika);

– "Verski obredi obavljaju se u posebnim, prikladnim prostorijama zavoda" (čl. 102.st.1. ZIKS);

– "Po prijemu u zavod i u proučavanju ličnosti zatvorenika i primerenosti njegove kazne, mora se što pre pripremiti program postupka s njim u odgovarajućem zavodu u svetlu saznanja o njegovim ličnim potrebama, sposobnostima i sklonostima, a naročito o njegovoj bliskosti sa rodbinom" (Para. 68. EZP);

– "U okviru režima, zatvorenici se mora pružiti prilika da učestvuju u aktivnostima zavoda koje mogu razviti njihovo osećanje za odgovornost i oslanjanje na lične snage i pobuditi njihovo interesovanje za postupak sa njima" (Para. 69.1. EZP);

– "Treba preduzeti mere kako bi se razvila nastava za sve zatvorenike koji su u stanju da je koriste, podrazumevajući i religioznu nastavu u zemljama gde je to moguće. Nastava za analfabete i mlade zatvorenike trebala bi da bude obavezna i administracija treba da posebno vodi računa o tome.

U granicama mogućnosti nastava koja se pruža zatvoreniciima treba da bude usklađena sa sistemom javne nastave kako bi zatvorenici mogli bez poteškoća da nastave svoje obrazovanje kada budu pušteni na slobodu.

Da bi se zatvorenici telesno i duševno dobro osećali, u svim zavodima treba organizovati zabavu i kulturnu delatnost" (Para. 77. i 78. Min. pravila UN);

– "U svakom zavodu mora se sprovesti program sveobuhvatnog obrazovanja kako bi se svim zatvoreniciima pružila prilika da zadovolje bar neke od svojih ličnih potreba i želja. Takvi programi moraju težiti poboljšanju izgleda zatvorenika za njihov uspešan povratak u društvo i voditi računa njihovom moralu, stavovima, shvatanjima i samopoštovanju (Para. 77. EZP);

– "Uprave treba da obrate posebnu pažnju na obrazovanje mladih zatvorenika, zatvorenika stranog porekla i onih sa posebnim kulturnim i nacionalnim nasleđem" (Para. 79. EZP);

– "U tom smislu (što uspešnijeg uključena zatvorenika u društvo po puštanju na slobodu) treba obezbediti i iskoristiti sve mogućnosti za popravni, obrazovni, moralni, duhovni i drugi rad u skladu sa zahtevima individualnog postupanja sa zatvoreniciima. U okviru režima stoga treba obezbediti sledeće:

a. duhovnu podršku i usmeravanje, kao i priliku za koristan rad, stručno usmeravanje i obuku, obrazovanje, razvoj društvenih sposobnosti, pružanje saveta, grupne i rekreativne aktivnosti;

b. uslove u kojima ove aktivnosti mogu što više ojačati veze zatvorenika sa društvenom zajednicom i poboljšati njihove izgleda u njoj kako bi se olakšalo njihovo uklapanje u društvo po puštanju na slobodu;

c. postupke za uvođenje i preispitivanje programa individualnog postupanja sa zatvoreniciima i njihove obuke na osnovu iscrpne razmene mišljenja sa nadležnim osobljem i pojedinačno sa zatvoreniciima koje treba uključiti u ovakva savetovanja u meri u kojoj je to izvodljivo;

d. sisteme komuniciranja i stil rukovođenja koji stimuliše primerene i pozitivne odnose između osoblja i zatvorenika kako bi se poboljšali izgledi za uspeh efikasnih i korisnih režima i programa postupanja sa zatvoreniciima" (Para. 66. EZP);

– "Svaki zavod mora imati biblioteku koja nudi širok izbor odgovarajuće zabavne i poučne literature koja je dostupna svim kategorijama zatvorenika. Zatvorenike treba podsticati da se koriste bibliotekom u punoj meri. Kad god je moguće biblioteku treba organizovati u saradnji sa lokalnom bibliotekarskom službom" (Para. 82. EZP).

III

Preporuke

– Ulagati napore da se u svesti osoblja budi i održava ubeđenje o centralnom mestu službe za prevaspitanje, odnosno resocijalizaciji osuđenih lica;

– Obezbediti sredstva i renovirati prostorije škole uništene tokom pobune;

– Pokrenuti program školskih aktivnosti i posebno program opismenjavanja;

– Obnoviti bibliotečki fond i obezbediti prostor za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika;

– Insistirati na edukativnim metodama koje podstiču i pobuđuju interesovanje zatvorenika da u većem broju učestvuju u radnim obavezama, dokvalifikacijama i prekvalifikacijama obezbeđivanjem savremenije tehnologije, raznovrsnijih i većih alternativa za rad i uvođenjem što više nagrada i pogodnosti za isticanje na radu i dodatnu obuku.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U odnosu na ovu dimenziju saznali smo da zatvorenici u Zavodu imaju tri telefonske govornice i da je procedura korišćenja telefona određena rasporedom. Svaki zatvorenik jednom mesečno ima pravo da telefonira, a mogućnost da zatvorenici primaju pozive ne postoji. Dopisivanje i podnesci ne podležu cenzuri. Pisma se preko opšte službe prosleđuju vaspitaču, a onda ih redar-zatvorenik prosleđuje ostalim zatvoreniciima. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama.

Kad je reč o paketima, procedura je nešto drugačija. Njih proverava straža i vodi se evidencija o sadržaju paketa. Rečeno nam je da nije bilo oduzetih paketa ili dela sadržaja.

Trajanje posete je 1 sat, a njihova učestalost zavisi od tretmana. Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada zatvorenik zatraži.

Boravak u oskudno opremljenim "posebnim prostorijama" sprovodi se prema zakonom predviđenoj proceduri tj. jednom u tri meseca po tri sata. Zatvorenici nemaju naročitih pritužbi na ostvarivanje ovog prava, ali smatraju da bi dobro da se zakonski omoguću veći broj poseta, jer to povoljno utiče na njihovo ponašanje.

Kad je reč o saradnji osoblja sa faktorima izvan ustanove naša je procena da se ona svodi na nivo obaveze koju zavod ima po službenoj dužnosti.

Na pitanje da li se tvoj vaspitač upoznao sa tvojom porodicom, većina zatvorenika je odgovorila da nije. Vaspitači smatraju da, sem ako zatvorenik to ne traži, insistiranje na upoznavanju porodice i bliskih osoba narušava pravo zatvorenika na privatnost. Pripreme za otpust zatvorenika, takođe, ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja.

U odnosu na trenutnu situaciju, naš je utisak da su realni kapaciteti i alternative međusobne saradnje i koordinacije, pre svega sa porodicom i organom starateljstva, apsolutno nedovoljno ostvareni.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Svaki zatvorenik treba da iskoristi pomoć koja mu se pruža da se vrati porodičnom životu i da se zaposli po puštanju na slobodu. U tom cilju treba smisliti odgovarajuće postupke i posebne kurseve" (Para. 87. EZP);

– "U slučaju zatvorenika osuđenih na duže vremenske kazne, treba preduzeti korake da se obezbedi njihov postepen povratak u društveni život. Ovo može biti ostavreno naročito uz pomoć postupaka koji prethode njihovom otpuštanjem na slobodu u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom" (Para. 88. EZP);

– "Uprave zatvora bi trebalo da saraduju u tesnoj vezi sa društvenim službama ili organizacijama koje pomažu zatvorenima da puštenim na slobodu da se vrate u društvo, naročito u pogledu njihovog porodičnog života i zaposlenja.

Ovlašćenim predstavnicima društvenih organizacija i službi treba omogućiti pristup zavodu i zatvorenima kako bi oni mogli doprineti pripremanju za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije" (Para. 89.1. i 3. EZP).

III

Preporuke

– Razmotriti mogućnosti i alternative za postepen povratak zatvorenika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu i to u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom;

– Reorganizovati i angažovati centre za socijalni rad da kad god je moguće pomognu osoblju zavoda u postupku prijema, praćenja i resocijalizacije, a naročito u održavanju i poboljšanju odnosa zatvorenika sa porodicom ili drugim osobama koje bi mogle imati pozitivan uticaj na njega nakon puštanja na slobodu;

– Ovlašćenim predstavnicima omogućiti pristup zavodu i zatvorenima kako bi oni mogli doprineti pripremanju za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije. Osoblje zavoda i centara za socijalni rad treba angažovati i podsticati da, kad god je moguće, saraduju i kroz kooperativan rad i primenu ne samo direktnog već i indirektnog tretmana, ostvaruju što kvalitetniju i maksimalno moguću pripremu zatvorenika za normalnu reintegraciju u društvo, a posebno u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i društvenim organizacijama;

– Putem medija i drugih pogodnih sredstava informisanja, uticati na razbijanje predrasuda i stavove javnosti vezane za etiketiranje i stigmatizaciju osuđeničke populacije i uopšte zavodskih ustanova;

– U granicama mogućnosti stvarati ambijent i atmosferu sličnu onoj na slobodi.

Osoblje ustanove

I

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba raspolaže sa 110 radnika od predviđenih 140. Prosečna starost je 40 godina, a pol muški. Visoku stručnu spremu poseduje 10 radnika, višu 5, a ostali srednju stručnu spremu. U pitanju su uglavnom radnici metalske, mašinske i drvoprerađivačke struke.

Prosečne godine staža su oko 9 godina. Struktura osoblja zaposlena u okviru ove službe zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni ZIKS-om i Zakonom o radnim odnosima u državnim organima. U odnosu na druge službe odnos broja radnika ove službe prema broju radno angažovanih zatvorenika je zadovoljavajući. Na jednog majstora, dnevno, ima 1–5 zatvorenika. Sem dva otkaza drugih vidova osipanja osoblja nema. Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Doživljavaju položaj ove službe kao ravnopravan sa drugim službama. Timski sastanci zakazuju se po potrebi, a na nivou ustanove (kolegijum) su svakodnevni. Tada načelnik ove službe, sa svog aspekta, daje predlog i mišljenje za svakog zatvorenika. Međutim, u proceni praktične uloge mišljena i predloga ove službe, imamo utisak da je on sekundaran. Drugim rečima, to znači da zalaganje i isticanje na radu ne predstavljaju značajne kriterijume za dobijanje pogodnosti i nagrada i uopšte reklasifikacije zatvorenika. Uzimajući u obzir značaj i ulogu radnog angažovanja zatvorenika u procesu prevaspitanja ovo bi istakli kao ključni momenat kada je u pitanju problem motivisanosti zatvorenika za rad.

Osnovne pritužbe osoblja ove službe odnosile su se na zastarelu tehnologiju i potrebu za boljim uslovima rada. Niko nije imao dodatnu obuku.

Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuje se da nije velik, čemu ide u prilog i mali intenzitet opasnosti koju doživljavaju pripadnici ove službe u odnosu na naše pitanje procene da budu napadnuti od strane zatvorenika. Takođe, u istom pravcu ide i činjenica da nije bilo povreda na poslu, kao i podatak da niko od radnika ove službe ne bi menjao svoj posao. Na pitanja vezana za pravila rada odgovori ukazuju da su sa redovošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad nije čest. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž.

Informisani smo da je bilo povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe i to u procesu proizvodnje. Disciplinski postupak je podrazumevao novčanu kaznu-umanjenje plate. Takođe, u 3 slučajima je u toku istraga jer se sumnja na krađu u priručnom magacinu.

Osoblje službe za prevaspitanje od predviđenih 20, ima 15 stalno zaposlenih. Raspoređeni su u okviru prijemnog odeljenja, odeljenja za prevaspitanje i aktivnosti u slobodno vreme. Prosečne godine starosti su 40. Odnos broja radnika je u proseku 1 vaspitač na 70 zatvorenika, što je najmanje u odnosu na druge službe. U prijemnom odeljenju su 3 radnika (specijalni pedagog, psiholog, socijalni radnik), u otvorenom i poluotvorenom po 1 vaspitač (oko 160 zatvorenika) i u zatvorenom 9 vaspitača (oko 600 zatvorenika). Prema školskoj spremi, zadovoljavaju kriterijume za prijem. Svi imaju visoku stručnu spremu i to 5 psihologa, 4 sociologa, 1 opšti pedagog, 3 specijalna pedagoga, 1 socijalni radnik, i 1 profesor matematike. Osoblje ove službe čine lica muškog pola. Objašnjeno nam je da su u pitanju bezbednosni razlozi. Iako nam se čini da stepen bezbednosti tj. verovatnoća napada zatvorenika na osoblje nije uslovljena polom, već primarno sadržajem njihovog odnosa, stekli smo utisak da će kriterijum pola još dugo biti veoma bitan pri primanju, pogotovo vaspitača, u ovoj, a čini nam se i sličnim ustanovama. Zaposleni ove službe smatraju da bi kriterijumi za prijem trebalo da obuhvataju i faktor ličnosti jer se insistiranje samo na obrazovanju tj. stručnoj spremi u praksi pokazuje kao nedovoljan i čak sekundaran kriterijum u odnosu na faktor ličnosti.

Što se tiče dodatne obuke ili edukacija trenutno su dva radnika ove službe edukovana i po obrazovanju osposobljena da, osim individualnog, sprovode i drugu vrstu tretmana. Generalno nam se čini da zapravo ne postoji motivisanost osoblja za kvalitetnijim radom, za edukacijom i nekim novim metodama rada. Iz neformalnih razgovora ipak nam je skrenuta pažnja da, ukoliko bi postojala finansijka podrška i šira inicijativa, postoji osoblje koje je zainteresovano za učenje i inovacije u pristupu i sprovođenju tretmana.

Svi procenjuju nivo stresa na poslu kao veoma visok, a na pitanje da li su ikad bili povređeni na poslu, svi su odgovorili – nikad. Osoblje ove službe ima beneficiran radni staž, a bez obzira na redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom. Prekovremeni rad nije čest i uglavnom se plaća, sem načelniku službe.

Disciplinski postupak se vodio protiv jednog radnika ove službe. Naime, vaspitač je zbog navodnog nemarnog i nesavesnog razgovora sa zatvorenikom, (zasnovano na svedočenju 3 radnika službe obezbeđenja), a potom i uvrede ličnosti upravnika, bio disciplinski kažnjen sa 20% umanjenja plate. Na osnovu detaljnijeg opisa i šireg razgovora povodom navedenog konflikta, kao i na osnovu opšte procene, utisak je da komunikacija i atmosfera između osoblja ove službe i drugih službi i uprave nije na zavidnom nivou.

Podatke o tačnom broju pripadnika službe obezbeđenja nismo dobili jer su kvalifikovani kao službena tajna. Prosečna starost je oko 35 godina, a pol muški (samo jedna žena). Visoku stručnu spremu ima 1 radnik, višu 10, a ostali su sa srednjom školom. Uslovi za prijem pripravnika za rad u ovoj službi su da kandidat ima ispod 25 godina, odslužen vojni rok, srednju stručnu spremu i da je psihički i fizički sposoban za vršenje službe. Ako ispunjava ove uslove, upućuje se na šestomesečni kurs nakon čega polaže stručni ispit. U praksi, saznali smo da ovaj kurs zapravo ne postoji.

Svi se slažu da ovako postavljeni uslovi predstavljaju krajnji minimum i da nisu dovoljni za obezbeđenje pravilnog i humanog rada pripadnika ove službe. Većina radnika ove službe smatra da je neophodno povisti navedene kriterijume uz istovremeno uvođenje programa obuke, kako u smislu ovladavanja borilačkim veštinama, tako posebno u edukaciji iz oblasti psihologije, sociologije, penologije, nenasilnog rešavanja konflikata i ljudskih prava.

Broj pripadnika ove službe je najveći u odnosu na ostale, ali prema sistematizaciji nije u potpunosti zadovoljen jer iako su konkursi za prijem često otvoreni, zainteresovanost nije velika.

Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Doživljavaju položaj ove službe kao najbitniji jer je bezbednost osnova za sve ostalo. Osoblje ove službe ima beneficiran radni staž, a bez obzira na redovnost plate

postoji nezadovoljstvo njenom visinom, s obzirom na težinu posla, mogućnost povreda i intenzitet stresa.

U poslednjih 6 meseci dva radnika ove službe su dala otkaz, a podatke o broju disciplinskih postupaka nismo dobili.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Od svakog člana osoblja mora se zahtevati da se stalno ponaša i vrši svoju dužnost tako što će svojim primerom podsticati dobro u zatvorenicima i zaslužiti njihovo poštovanje" (Para. 56. EZP, slično para. 48. Min. pravila UN);

– "Uprava mora primeniti u zavodu organizacione i rukovodne sisteme kako bi olakšala komunikaciju među različitim kategorijama osoblja u cilju obezbeđenja sradnje različitih službi, naročito u pogledu postupanja sa zatvorenicima i njihovog ponovnog prilagođavanja društvu" (Para. 59. EZP);

– "Administracija kaznenih zavoda mora brižljivo odabrati osoblje svih stepena, jer dobro upravljanje kaznenim zavodima zavisi od čestitosti ovog osoblja, njegove čovečnosti, njegovih ličnih osobina i njegove stručne sposobnosti.

Administracija kaznenih zavoda mora stalno ulagati napore da u svesti osoblja i u javnom mnjenju budi i održava ubeđenje, da ovaj zadatak predstavlja veoma važnu društvenu službu; zbog toga treba koristiti sva pogodna sredstva da se to objasni javnosti" (Para. 46. st.1. i 2. Min. pravila UN);

– "Osoblje treba da bude na dovoljnoj intelektualnoj visini.

Pre prijema u službu, osoblje treba da pohađa opšti i posebni kurs i da položi teorijski i praktični ispit.

Posle prijema u službu i u toku karijere osoblje treba da održava i upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanjem koji će biti povremeno organizovani" (Para. 47. Min. pravila UN);

– "S obzirom na bitnu ulogu zatvorskog osoblja u pravilnom upravljanju zavodima, organizovanju života u njima i ostvarivanju njihovih ciljeva moraju dati prioritet primeni pravila koje se odnose na osoblje" (Para. 51. EZP.);

– "Uprava zatvora mora pažljivo odabrati svakog kandidata za rad u zatvorskoj službi. Ona mora obratiti posebnu pažnju na njegov integritet, čovečnost, stručne sposobnosti i ličnu sklonost za takav rad.

Osoblje obično mora biti primljeno u stalan radan odnos u svojstvu profesionalnog zatvorskog osoblja i mora imati status državnih službenika, s tim što će sigurnost njihovog posla zavisiti jedino od njihovog dobrog ponašanja, njihove efikasnosti u radu, njihovog dobrog fizičkog i duševnog zdravlja i zadovoljavajućeg nivoa njihovog obrazovanja, plata mora biti dovoljna da privuče i zadrži u službi podobne muškarce i žene; povlastice iz radnog odnosa i uslovi rada moraju biti privlačni s obzirom na težinu posla" (Para. 54.1. i 2. EZP);

– "Po stupanju na dužnost ili po sticanju odgovarajućeg radnog iskustva osoblje koje već nema odgovarajuće stručne kvalifikacije mora se obučiti da ispunjava svoje opšte i posebne dužnosti i mora položiti teoretske i praktične testove.

– Profesionalnom osoblju treba pružiti priliku da obogati svoje iskustvo i znanje.

Obuka celokupnog osoblja treba da uključi upoznavanje sa odredbama i primenom EZP i Evropske konvencije o ljudskim pravima" (Para. 55.1. i 3. EZP).

III Preporuke

- Osoblje koje nema odgovarajuće stručne kvalifikacije ili radno iskustvo edukovati i obučiti da ispunjava svoje opšte i posebne dužnosti primereno zakonu;
- Poboľjšati uslove života i rada celekupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulacijama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad;
- Permanentno potsticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja, sa težnjom ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu;
- Uvesti treninge za pripadnike službe obezbeđenja koji će ih obučiti da na najefikasniji, human način savladaju agresivne zatvorenike;
- Sprečiti razlike u zapošljavanju na osnovu neke predrasude, naročito s obzirom na pol;
- Organizovati radionice i programe za obuku u veštinama i znanjima konstruktivnog rešavanja konfliktata;
- Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenika.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD NIŠ (II)

Datum posete: 29. juli 2003. godine

Tip ustanove: zatvorena, sa poluotvorenim i otvorenim odeljenjem

Populacija: muškarci/punoletni

Kapacitet ustanove: oko 1.200

Broj zatvorenika: oko 970

Sastav tima: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

KPZ Niš se nalazi nekoliko kilometara od centra grada Niša, s kojim je povezan preko dobrog, asfaltnog puta. Izgradnja zatvora je započela još 1908, a završena je 1933. godine. Starost zgrada je primetna, tako da su zidovi orunuli i urušeni na nekim mestima. Oštećenja nastala prilikom novembarske pobune 2000. godine i dalje su prisutna, iako su na nekim zgradama sanirana.

Zatvorski krug je nalik gradskom parku prepunog zelenila, sa starim drvećem, alejama cveća i drvenim klupama. Očigledan je svakodnevni rad na sređivanju i održavanju ovog zaista lepog prostora koji zatvorenici u vreme odmora koriste za šetnje i rekreaciju.

Zatvorenici su smešteni u tri paviljona. Spoljašnji izgled paviljona ukazuje na njihovu starost i višegodišnju zapuštenost. U paviljonima se nalaze spavaonice sa po 15 do 25 kreveta na sprat. Spavaonice su povezane hodnicima u kojima su zidovi orunuli, neokrećeni sa primetnim tragovima vlage, dok su podovi popločani dotrajanim ili nedostajućim pločama. U paviljonu koji je nedavno renoviran (paviljon C) zidovi su okrećeni, stolarija ofarbana, tako da je opšti utisak bolji i sve deluje čistije.

Iako, generalno ne postoji prenaseljenost, neke od spavaonica su po kubaturi premale za broj zatvorenika koji boravi u njima. Zidovi spavaonica su neokrećeni, mestimično nabubrela od vlage i odaju utisak zapuštenosti. Neke od spavaonica su okrećene i delimično renovirane od naše poslednje posete. Podovi u spavaonicama koje nisu renovirane su veoma dotrajali i potrebna je njihova zamena.

Na spavaonicama postoje prozori sa rešetkama, koji omogućavaju pristup sunčevoj svetlosti i svežem vazduhu. Veštačka ventilacija ne postoji, ali postoji veštačko osvetljenje.

Opremljenost spavaonica je minimalna jer zatvorenici imaju na raspolaganju samo gvozdeni krevet, poneko i stolicu. Kasete (ormani) u kojima zatvorenici drže lične stvari se nalaze u hodnicima ispred spavaonica, i na svakoj od njih se nalazi redni broj i katanac koji je zaključava. Gvozdeni kreveti (često na sprat) na kojima spavaju zatvorenici su dotrajali (stari preko 30 godina) kao i krevetska posteljina i čebad. Posteljina se menja svakih 15 do 20 dana, i nije naročito čista. Od uprave Zavoda smo obavešteni da nema dovoljno posteljina za njihovo redovno menjanje i pranje.

Uprkos, očiglednoj višegodišnjoj zapuštenosti i neulaganju u opravke, čak i u nerenoviranim spavaonicama, higijena se drži na najvišem nivou, koliko to dozvoljavaju okolnosti.

S obzirom da su paviljoni izgrađeni pre 70 godina, u nekima, arhitektonski nije moguće obezbediti posebne prostorije za dnevni boravak zatvorenika, tako da su oni koji nemaju radni obavezu (većina), prinuđeni da dan provode na hodnicima koji spajaju spavaonice. Iako su im tu postavljene klupe ili stolice za sedenje, stolovi i TV aparati, ovakvo rešenje nije adekvatno i treba tražiti primerenije rešenje.

Sve spavaonice se preko zime greju preko radijatora koji su priključeni na kotlarnicu koja radi na čvrsta goriva. Prema tvrdnjama zatvorenika, temperatura u spavaonicama je prošle zime bila adekvatna, mada kao problem ostaje loše dihtovanje prozora i vrata što dodatno snižava temperaturu.

Kupatila i tuševi se nalaze na svakom spratu zgrada u kojima su spavaonice i u uglavnom su u veoma lošem stanju. Deo tuševa je neispravan, i gotovo sve slavine koje smo videli cure i ne mogu da se potpuno zatvore. Zidovi su neokrečeni, prljavi, vlažni, iz WC-a se prostire neprijatan zadah, a keramičke pločice kojima su popločani zidovi i patos su razbijene ili ih uopšte nema.

Prema Pravilniku o kućnom redu, tuširanje je obavezno jednom nedeljno, ali postoje mogućnosti za češće tuširanje.

Situacija u tzv. prijemnom odeljenju i odeljenju pojačanog nadzora, koja su renovirana nakon pobune, značajno je bolja i zadovoljava standarde. Sve prostorije su sveže okrečene, sanitarije su nove i higijena je na visokom nivou. Međutim, i dalje su veliki problem prostorije u kojima se nalaze zatvorenici pod tzv. pojačanim nadzorom (po dvojica), koje su nedovoljne kvadrature, sa malim prozorima koji nedozvoljavaju dovoljan pristup sunčevoj svetlosti, ne omogućavaju dovoljan pristup svežem vazduhu, i u kojima je tokom letnjih meseci nepodnosljiva toplota jer ne postoji veštačka ventilacija. Sličan je problem sa samicama koje se nalaze u istom paviljonu, s tom razlikom što je prostor veći jer je samo jedna osoba u njemu.

U okviru B paviljona, nalazi se i posebno izdvojeno odeljenje u kome se nalazi 42 zatvorenika koji su tu smešteni zbog svoje starosti ili zato što su iznemogli ili hronično bolesni. Ova lica su uglavnom po svojoj volji izdvojena od ostale populacije, da usled svojih nedostataka ili hendikepa ne bi trpeli fizičko ili psihičko maltretiranje od strane zdravih i jačih zatvorenika. Uslovi smeštaja ovih lica isti su kao i kod ostale zatvoreničke populacije, s tim da imaju posebno ograđeno dvorište u kome se mogu šetati i odmarati. Usled specifičnosti populacije ovog odeljenja, njima se hrana donosi tako da je i na taj način izbegnut eventualni negativni kontakt sa ostalim zatvorenicima.

Većina zatvorenika koje smo videli, nosila je civilna odela, a ne uniforme. Trenutno, Zavod nema sredstava da svima obezbedi uniforme, ali se čini da zatvorenicima ne smeta jer su civilna odela mnogo prikladnija za visoke letnje temperature. Poseban problem je u tome što ne postoji perionica u kojoj bi mogli prati svoj veš, zbog čega su prinuđeni da ga sami peru i suše ispred paviljona, kao i da se sami snalaze za deterdžent jer zavod nema sredstava da ga obezbedi u potrebnoj količini. Isti je slučaj i sa sredstvima za ličnu higijenu zatvorenika, koja zavod može da obezbedi samo najugroženijim zatvorenicima.

b) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Više od dve godine nakon uništenja kuhinje tokom pobune iz novembra 2000. godine, ovaj Zavod je konačno dobio adekvatnu kuhinju i propratne prostorije. Izgrađena je nova, moderna zgrada sa prostranom trpezarijom za ručavanje, odlične osvetljenosti i sa dovoljnim brojem radijatora koji bi trebalo da obezbede adekvatnu temperaturu. Na žalost, nije bilo dovoljno sredstava da se kupi nova

oprema za kuhinju i propratne prostorije. Opšti dobar utisak narušen je zbog starih i pohabanih stolova i stolica, i prestarelog inventara. Od osoblja kuhinje saznali smo da su od pet samo dva kazana za spremanje jela u funkciji, ali da se i pored toga ne kasni sa pripremanjem obroka. Zatvorenici obeđuju u smenama koje su određene po paviljonima i imaju 25 minuta za obed.

Hranu spravlja profesionalni kuvar, prema jelovniku koji svake nedelje potpisuje upravnik zatvora i načelnik medicinske službe. Od zatvorenika smo čuli da je ishrana poboljšana s dolaskom novog upravnika i nismo čuli veće pritužbe na kvalitet hrane. Ponuda i kvalitet mesa, povrća i salata je bolja nego u većini zatvora koje smo posetili. Po prvi put smo čuli da se zatvorenicima serviraju jogurt i ponekad mleko, što je za svaku pohvalu.

Postoji samo jedan tip dijetetskog jelovnika koji se ne razlikuje bitno od osnovnog, ali prema rečima lekara i kuvara, trenutno nema materijalnih mogućnosti da se to promeni.

Dodatni izvor hrane za zatvorenike predstavlja hrana koju dobijaju u paketima i hrana koju mogu da kupe u kantinama koje se nalaze u svakom paviljonu. Po onome što smo lično videli, a i prema tvrdnjama zatvorenika, kantine su odlično opremljene i zatvorenici imaju mogućnost da kupe mleko, instant kafu, cigarete, voće, čak i suhomesnate proizvode koji se drže u novokupljenim frižiderima.

c) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

Zdravstvena služba zavoda, koja je smeštena u poseban jednospratni paviljon, organizovana je prema tipu ambulantno – polikliničkih ustanova. Kapacitet stacionarnog dela je pet soba sa sedamnaest kreveta. Popunjenost ovog dela je varijabilna i kreće se u granicama od 30% do 60%.

Zdravstvenu službu čine sledeće zdravstvene jedinice: ambulanta opšte prakse, ambulanta medicine rada, ambulanta istražnog odeljenja sa kartotekom, previjalište i injekciono odeljenje, zubna ambulanta, neuropsihijatrijska, oftalmološka, internistička i rendgenološka ambulanta koje funkcionišu preko konsultativnih saradnika, laboratorija, apoteka i stacionar. Služba upošljava šesnaest radnika u stalnom radnom odnosu i to: po jednog specijalistu opšte medicine, medicine rada i stomatološke protetike, po jednog laboratorijskog, farmaceutskog i zubnog tehničara, četiri lekara opšte prakse i šest tehničara opšteg smera.

Zavod je sklopio ugovor o angažovanju oftamologa, interniste, radiologa i specijaliste za uho, grlo i nos sa Zavodom za zdravstvenu zaštitu željezničara. Ugovorom o delu angažovan je specijalista neuropsihijatar kao konsultativni saradnik zavoda. Pored stacionara u zavodu osuđeni se hospitalizuju na Kliničkom centru u Nišu ili u KPD Bolnici u Beogradu.

Prema internoj sistematizaciji služba je stoprocentno popunjena, s tim što je rad organizovan po principu smenskog dežurstva. U toku popodneva i noći obavezno rade jedan doktor i jedan tehničar. Prekovremeni rad nije plaćen, već se za njega dobijaju slobodni dani. Da bi bili stimulisani da rade u ovakvoj vrsti ustanove, medicinski radnici su plaćeni u proseku 30% više od medicinskih radnika koji rade u civilnim zdravstvenim ustanovama. Iako su plate zdravstvenih radnika veće, gotovo svi lekari sa kojima je obavljen razgovor su izjavili da bi rado otišli iz ustanove ukoliko bi se ukazala šansa za drugim radnim mestom. Razlog leži u veoma visokom stepenu stresa koji doživljavaju radeći sa zatvoreničkom populacijom u zavodu. Iako nisu doživeli fizički napad od zatvorenika, verbalne uvrede i karakter povreda i samopovreda sa kojima se neretko sreću (zašivanje kapaka, sečenje zida trbuha sa izvlačenjem creva) svakako utiču na stres kojima su lekari permanentno izloženi.

Zaposleni u službi su zadovoljni statusom koji ona ima u okviru zavoda. Ističu da se uprava ne meša u rad službe i organizaciju posla. Posebno su zadovoljni činjenicom što se zahtevi za

sredstvima za nabavku lekova i materijala odobravaju promptno, i potpuno u skladu sa onim šta se traži.

Mesečno se za lekove potroši oko 120.000 dinara, pri čemu se kupuju i besplatno dele čak i vitamini. Lekovi se kupuju na tržištu ili se nabavljaju kroz razmenu sa drugim institucijama. Izdaju se hroničnim bolesnicima u dozama koje su dovoljne za nedelju dana, a psihoaktivne supstance se izdaju u pojedinačnim dozama, na ruke.

Paviljon u koji su smeštene ambulante i stacionar je u lošem stanju kao i nameštaj, oprema i medicinski aparati u njemu. Trenutno su u toku radovi na rekonstrukciji električnih instalacija u paviljonu.

Rendgen-aparat nije u upotrebi jer soba u kojoj se nalazi nije izolovana prema standardima, te postoji opasnost od nekontrolisanog zračenja. Od medicinske opreme zavod ima autoklav, šest suvih sterilizatora, relativno nov ultrazvučni aparat koji može da koristi jedino radiolog konsultant, tri kompleta hirurških instrumenata podobnih za manje hirurške intervencije, krevet za medicinske intervencije u previjalištu, lampe, dotrajalo posuđe za biohemijsku laboratoriju, veći broj medicinskih ormana različite namene i kompletno opremljenu zubnu ambulantu.

Na prijemu se obavlja sistematski pregled zatvorenika i tom prilikom se otvara zdravstveni karton. Nakon sistematskog sledi obavezan psihijatrijski pregled. Rendgenološki pregled (skopija i grafija) se vrši ukoliko postoje indicije za specifična oboljenja. Zatvorenici kojima je izrečena kazna zatvora duža od godinu dana na prijemu se obavezno vakcinišu (TA zaštita), a revakcinu primaju nakon godinu dana. Na kraju pregleda sledi obavezno zaprašivanje zatvorenika protiv vaši.

Zdravstveno stanje se proverava i pre upućivanja zatvorenika u samicu, a ako je potrebno u toku izdržavanja mere.

Kontrola hrane je svakodnevna, organoleptička, uz čuvanje obroka 24 časa. Sumnjivi uzorci hrane se šalju na proveru uz istovremenu zabranu distribucije obroka. Načelnik službe je izjavio da je nutritivna vrednost obroka u skladu sa zakonskim propisima, a da se prema potrebi posebno spremaju dijetetski obroci.

Zavod je priključen na gradski vodovod, ali se i pored toga, tri puta dnevno vrši kontrola rezidualnog hlora. Dezinfekcija sanitarnog čvora posipanjem tečnim dezinficijentima se obavlja svakodnevno.

Dezinfekciju, dezinskeciju i deratizaciju obavlja medicinski tehničar zavoda koji je završio kurs DDD zaštite. U poslednjih šest meseci obavljena je dezinskekcija kada su se pojavile bubašvabe u samicama i OPN odeljenju.

U stacionarnom delu zavoda se nalazi jedan zatvorenik koji boluje od aktivne tuberkuloze, a jedan je na lečenju u KPD bolnici u Beogradu. Dva zatvorenika su dijabetičari koji primaju insulinske terapije. U Zavodu kaznu izdržavaju i dva zatvorenika koji su HIV pozitivni, dok obolelih od AIDS-a nema. Oko 20% zatvoreničke populacije u ustanovi je zavisno od psihoaktivnih supstanci, većina od tableta.

U poslednjih šest meseci dva zatvorenika su umrla prirodnom smrću.

U toku 2002. godine zdravstvena služba je registrovala 86 povreda zatvorenika (46 na radu, 30 van rada i 10 samopovređivanja), izvršila 17.395 pregleda i intervencija po ambulantomata (15.828 opšta ambulanta, 1.388 neuropsihijatar, 15 intrenista, 132 oftalmolog, 42 EHO, 32 ORL), obavila 2.109 stomatoloških pregleda i intervencija (633 pregleda na prijemu, 242 prva pregleda, 143 kontrolna pregleda, 259 plombi, 251 vađenje, 404 lečenja, 165 lečenja oboljenja mekih tkiva i 12 ostalih intervencija). Zdravstvena služba je iznela podatak da je tokom 2002. godine van zavoda obavljeno ukupno 699 pregleda (61 hirurgija, 119 ortopedija, 5 urologija, 64 interna, 33 kardiologija, 21 pneumofiziologija, 9 ORL, 4 dermatovenerologija, 201 radiologija, 132 ostali).

Zatvorenici su dali veoma različite odgovore kada smo razgovarali o radu zdravstvene službe. Par zatvorenika je posebno pohvalilo rad službe i istaklo da su svaki put kada su zahtevali pregled kod lekara, skoro odmah bili primljeni.

Najozbiljnije primedbe na rad službe, ili bolje rečeno na rad pojedinih lekara, koje zatvorenici nisu hteli da imenuju, odnosili su se na neadekvatno reagovanje ili na izostanak reagovanja u određenim situacijama. Jedan od zatvorenika koji je tvrdio da je doživeo fizičku torturu i prebijanje od strane pripadnika službe obezbeđenja, požalio se da kada je otišao kod dežurnog lekara odmah posle prebijanja i zahtevao da ovaj registruje povrede u njegov zdravstveni karton, lekar nije želeo to da učini, već je rekao zatvoreniku da čuti i da se ne žali. Drugi zatvorenik, sa kojim smo razgovarali, ispričao je da je posle prebijanja od pripadnika službe obezbeđenja (između 17,00 i 19,00 časova) 19. juna ove godine, nakon toga otišao kod dežurnog lekara i kada je ušao u ambulantu zadigao majicu kako bi lekaru pokazao masnice po leđima, lekar ga je pregladao i rekao mu da izađe napolje. Rekao nam je da ne zna da li je lekar registrovao povrede u njegov zdravstveni karton. Kada smo izneli primedbe koje ovaj zatvorenik imao na rad zdravstvene službe (drugi zatvorenik nije hteo da se sa upravom priča o njegovom slučaju, jer se bojao odmazde stražara koji su ga tukli), načelnik službe je rekao da ne veruje da se tako nešto desilo, ali da će proveriti u zdravstvenom kartonu zatvorenika, i o tome nas obavestiti, jer ako se nešto i desilo, to je dežurni lekar sigurno registrovao u karton. On je istakao da je obaveza svakog lekara da prijavljene povrede ubeleži u karton, ne ulazeći u to ko ih je naneo zatvoreniku. Nekoliko dana nakon naše posete, od načelnika službe, dobili smo obaveštenje da je uvidom u zdravstveni karton dotičnog zatvorenika konstatovano da je "I.J. doveden u pratnji stražara na pregled dana 19. 06. 2003. godine u 20,30h. Anamnestički navodi da nema zdravstvenih smetnji.

Objektivno: svestan, orijentisan, samostalno pokretan, negira psihičke smetnje, tenzija 120/80 mmHg, srčana frekvencija 88o/m, obostrano normalan disajni zvuk.

Iz zdravstvenog kartona ne može se zaključiti da je povređivan".

Smatramo da postoji osnovana sumnja da je ovaj zatvorenik bio fizički maltretiran i zlostavljan od strane stražara, ali da zbog prikrivanja nezakonitog "rada" kolega iz službe obezbeđenja, dežurni lekar to nije hteo da zavede u zdravstveni karton zatvorenika. Svoju sumnju baziramo na tome da se pokazala tačnom tvrdnja zatvorenika da se baš tog dana u to vreme desio incident i da se zatvorenik javio na lekarski pregled u 20,30 časova, što je veoma kasno za prijavljivanje na pregled, posebno u situaciji kada on "anamnestički navodi da nema zdravstvenih smetnji". Logično se postavlja pitanje zašto se onda uopšte ovaj zatvorenik javio na pregled, jer se u obaveštenju koje smo dobili nigde ne navodi zbog čega i kakvih smetnji se on baš tog dana u to vreme obratio lekaru?! Čak i pod pretpostavkom da je ovaj zatvorenik možda prebijen od strane drugih zatvorenika ili da se povredio na drugi način, nedopustivo je da se to ne evidentira u njegovom kartonu.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa (Pravilnik), Minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvorenicima (Min. pravila UN), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT)

– "Svaki zatvorenik mora imati svoj krevet i svoju posteljinu odgovarajućeg kvaliteta koja će biti propisno održavana i često menjana kako bi ostala čista" (Para. 24. EZP slično, para. 19. Min. pravila UN).

– "Prostorije u kojima osuđeni borave moraju biti toliko prostrane da na svakog zatvorenika dođe najmanje osam kubnih metara prostora, zagrejane i dobro osvetljene, u skladu sa zakonom" (čl. 58. stav. 1. ZIKS i čl. 15. st. 1. Pravilnika);

– "U više zemalja koje je posetio CPT, naročito u srednjoj i istočnoj Evropi, zatvorenici su često smešteni u velikim spavaonicama u kojima se nalazi sve ono što je neophodno za svakodnevne potrebe, tj. prostor za spavanje i dnevne aktivnosti i sanitarni čvorovi. CPT ne odobrava takav princip smeštaja u zatvorima zatvorenog tipa, naročito kada, kao što je često slučaj, u takvim spavaonicama ima previše zatvorenika koji borave u nezdravim uslovima. Nema sumnje da različiti faktori, uključujući i one kulturne prirode, utiču da nekim zemljama više odgovara smeštaj u velikim sobama, umesto pojedinačnih ćelija. Ne može se, međutim, reći mnogo u odbranu, a mnogo se može reći protiv, organizacije u kojoj desetine zatvorenika žive i spavaju u zajedničkoj spavaonici.

Velike spavaonice neminovno podrazumevaju nedostatak privatnosti u svakodnevnom životu zatvorenika. Osim toga, veći je i rizik od pretnji i nasilja. Ovakav način smeštaja može lako da podstakne razvoj prestupničke subkulture i da pomogne održavanje kohezije kriminalnih organizacija. On, takođe, može da učini vršenje nadzora izuzetno teškim, ako ne nemogućim. Tačnije, u slučaju nereda u zatvoru, spoljašnje intervencije koje podrazumevaju upotrebu znatne sile teško se mogu izbeći. U uslovima ovakvog smeštaja, odgovarajuće raspoređivanje pojedinih zatvorenika, na osnovu procene rizika i potreba u svakom individualnom slučaju, takođe postaje gotovo nemoguće. Svi ovi problemi postaju još teži kada broj zatvorenika premaši uobičajeni kapacitet zatvora; zatim, u takvoj situaciji preopterećenost zajedničkih sredstava, kao što su lavaboi i toaleti, kao i nedovoljno provetranje u odnosu na tako veliki broj osoba, često dovode do nastanka neprihvatljivih uslova.

CPT ipak mora da naglasi da zamena velikih spavaonica manjim prostorijama mora da bude praćena merama koje će obezbediti da zatvorenici provode znanat deo dana baveći se korisnim aktivnostima različite prirode van svog odeljenja" (Standardi CPT, Para. 29. CPT/Inf/(2001)16);

– "Prostorije ne smeju biti vlažne i moraju imati sanitarne uređaje i ostala sredstva za ličnu higijenu" (čl. 58. st. 2. ZIKS);

– "Osuđeni je dužan da održava higijenu tela, odeće, obuće i posteljine, a zavod je dužan da mu to omogući.

Posteljina osuđenih menja se dva puta mesečno, a po potrebi i češće" (čl. 39. st. 1. i 2. Pravilnika);

– "Osuđeni se za lekarski pregled, odnosno zdravstvenu zaštitu, može obratiti bilo kom zaposlenom u zavodu, koji je dužan da odmah obavesti lekara" (čl. 35. st.1. Pravilnika);

– "Zatvorske zdravstvene službe mogu doprineti sprečavanju nasilja nad osobama lišenih slobode putem sistematskog evidentiranja povreda i, ukoliko je potrebno, obezbeđivanja opštih informacija relevantnim organima. Informacije se takođe mogu prosljeđivati u vezi specifičnih

slučajeva, mada bi po pravilu takve postupke trebalo preduzimati samo uz pristanak zatvorenika u pitanju" (Standardi CPT, Para. 60. CPT/Inf (93)12);

– "Svi znakovi nasilja koji se uoče prilikom zdravstvene provere zatvorenika kod prijema u ustanovu moraju biti u potpunosti evidentirani, zajedno sa svim njegovim relevantnim izjavama, te zaključcima lekara. Nadalje, ove informacije bi trebalo učiniti dostupnim samom zatvoreniku.

Isti pristup treba primenjivati kada se zatvorenik zdravstveno pregleda nakon nekog nasilnog incidenta unutar zatvora (videti takođe odeljak 53. CPT 2. Opšteg izveštaja: CPT/Inf (92) 3) ili kada se ponovo prima u zatvor pošto je bio privremeno vraćen u policijski pritvor u svrhu istrage" (Standardi CPT, Para. 61. CPT/Inf (93)12);

– "Zdravstvena služba može sastavljati periodične statistike uočenih povreda, koje bi dostavljala zatvorskoj upravi, Ministarstvu pravde, itd." (Standardi CPT, Para. 62. CPT/Inf (93)12);

– "Kakva god bila formalna pozicija u kojoj zatvorski lekar obavlja svoje aktivnosti, njegove medicinske odluke moraju biti vođene isključivo medicinskim kriterijumima.

Kvalitet i efikasnost zdravstvenog rada trebalo bi da budu ocenjeni od strane kvalifikovanih zdravstvenih vlasti. Slično tome, medicinske vlasti trebalo bi da upravljaju sredstvima koja im stoje na raspolaganju, a ne tela nadležna za bezbednost ili administrativne poslove (Standardi CPT, Para. 72. CPT/Inf (93)12).

III

Preporuke

– Intenzivirati proces renoviranja objekata oštećenih tokom pobune kao i zgrada dotrajalih usled starosti;

– Obezbediti barem minimalna sredstva za renoviranje toaleta, kupatila i zamenu sanitarne opreme;

– Obezbediti materijalna sredstva za redovno snabdevanje zatvorenika osnovnim sredstvima za higijenu;

– Od strane nadzornog organa Uprave za izvršenje krivičnih sankcija i Uprave samog Zavoda, ispitati da li se i pod kojim okolnostima desio incident u vezi sa prebijanjem zatvorenika opisan u ovom poglavlju, s tim u vezi utvrditi da li je bilo propusta na strani dežurnog lekara i, ukoliko utvrdi se odgovornost svih ili nekih učesnika u ovom incidentu preduzeti odgovarajuće pravne mere prema njima;

– Novim ZIKS ili izmenama postojećeg, izričitom zakonskom odredbom predvideti samostalnost zdravstvene službe, bilo njenim potpunim izdvajanjem iz okvira službi u zavodima i zatvorima ili davanjem veće autohtonosti i nezavisnosti u radu zdravstvenih službi u odnosu na uprave zavoda/zatvora. Na ovaj način obezbedilo bi se da se zaposleni u ovoj službi u svom radu rukovode isključivo principima medicinske struke, bez straha od "osude zbog nekolegijalnosti" od strane Uprave ili drugih službi u zavodima;

– Novim ZIKS ili izmenama postojećeg, izričitom odredbom predvideti obavezu lekara da pregleda svakog zatvorenika koji se prijavi na pregled, da konstatuje razlog zbog koga se prijavio, bolest ili povredu na koju se žali, način na koji je i od koga je povređen i drugo što je od važnosti za utvrđivanje adekvatnog zdravstvenog stanja zatvorenika i primerenosti pružene medicinske nege;

– Intenzivirati ili tačnije rečeno, konačno započeti sa praksom ozbiljnog nadzora Ministarstva zdravlja nad stručnim radom zdravstvenih službi u KPZ zavodima.

Bezbednost

I

Na osnovu analize prikupljenih podataka možemo reći da je eksterna bezbednost na zadovoljavajućem nivou. Zavodski krug opasan je zidom visine oko 5 metara na kome se nalaze stražarske kule u kojima su stražari naoružani automatskim oružjem. Svaki od paviljona je visokim zidovima fizički odvojen jedan od drugog, tako da ne postoji mogućnost kontakta između zatvorenika u različitim paviljonima. Postoji neka vrsta spoljnog video nadzora, ali prema rečima upravnika ona nije adekvatna. Video nadzor koji je postojao u paviljonima, nije u funkciji jer je uništen tokom pobune novembra 2000. godine. Bez obzira što postojeća sredstva i mere obezbeđenja u tehničkom smislu nisu u potpunosti zadovoljavajuće u poslednjih 6 meseci u ovoj ustanovi nije bilo bekstava, odnosno ugrožavanja bezbednosti društvene zajednice od strane zatvorenika, osim jednog slučaja bekstva zatvorenika koji je pobeo iz Gradske bolnice u koju je izveden radi medicinske intervencije. Prema dokumentaciji, odnos broja osoblja pojedinih službi i zatvorenika je najveći kada je u pitanju služba obezbeđenja.

Iako napada ili povreda osoblja ustanove od strane zatvorenika nije bilo, niti kada je u pitanju polna pripadnost osoblja, niti u odnosu na pripadnost određenoj službi, procena i stepen doživljaja opasnosti od mogućeg napada na pripadnike različitih službi ukazuje da je ona najveća kada je u pitanju služba obezbeđenja, a nešto manja kada su u pitanju vaspitači.

Kada je reč o internoj bezbednosti, prema rečima nekih članova osoblja, a naročito iz razgovora sa zatvorenicima, postoji visok stepen kontrole nekih zatvorenika nad zatvorenicima. Tome u prilog govori i postojanje incidenata u formi čestih konflikata koji se rešavaju bilo verbalnim ili fizičkim napadima tzv. štangliranja, čestih učenjivanja i pretnji, naplaćivanje reketa što sve doprinosi osećanju nesigurnosti i straha koje zatvorenici doživljavaju u sopstvenoj sredini. Struktura i procenat učinilaca krivičnih dela sa elementima nasilja je veoma visoka, kao i recidivista koji čine oko 60–70% zatvoreničke populacije ovog velikog Zavoda. Da bi sprečila veće i češće incidente ili sukobe između neformalnih grupa zatvorenika ili pojedinih zatvorenika, uprava pribegava premeštanju zatvorenika iz jednog paviljona u drugi ili njihovom upućivanju u tzv. odeljenje pojačanog nadzora (OPN). Trenutno, se u OPN nalazi 22 zatvorenika. Deo zatvorenika se upućuje i u odeljenje Vojnog zatvora u Nišu (5 km od Zavoda), gde se trenutno nalazi oko 25 zatvorenika.

Često preventivno i dugotrajno upućivanje "nezgodnih" zatvorenika u OPN bio je veliki problem prethodne uprave koji je doveo do pobune nekolicine zatvorenih u OPN. Dolaskom novog upravnika, čini se da ova "preventivna" upućivanja u cilju očuvanja interne bezbednosti nisu tako česta, ali su prisutna i dalje ostaje pitanje njihove osnovanosti i celishodnosti, posebno kada se imaju u vidu teški životni uslovi u OPN.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Briga koju je osoblje dužno da pruža zatvorenicima za koje je odgovorno, uključuje i dužnost da ih zaštite od drugih zatvorenika koji žele da im naude. U stvari, nasilni incidenti između zatvorenika su uobičajena pojava u svim zatvorskim sistemima; oni obuhvataju raznovrsne pojave, od suptilnih oblika maltretiranja do otvorenih pretnji i ozbiljnih fizičkih napada.

Rešavanje problema nasilja između zatvorenika zahteva da zatvorsko osoblje bude u poziciji, uključujući i njihovu dovoljnu zastupljenost, da na odgovarajući način izvršava svoja ovlašćenja i vrši nadzor. Osoblje mora da reaguje na znakove problema i da bude i odlučno i valjano obučeno da interveniše kada je neophodno. Postojanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika, koje se zasniva na idejama bezbednog zatvora i čuvanja, predstavlja presudan faktor u ovom kontekstu. Ovo u velikoj meri zavisi od toga da li osoblje poseduje odgovarajuće komunikacijske sposobnosti. Osim toga, rukovodstvo mora da bude potpuno spremno da podrži osoblje u izvršavanju svojih ovlašćenja. Mogu biti neophodne i posebne mere bezbednosti prilagođene osobenostima nastale situacije (uključujući efikasne oblike pretresa); takve mere, međutim, uvek su samo dodatak gore navedenim osnovnim zahtevima. Osim toga, zatvorski sistem mora da reši pitanje odgovarajuće kategorizacije i razvrstavanja zatvorenika" (Standardi CPT, Para. 27. st. 1. i 2. CPT/Inf (2001)16).

– "Zatvor i druge mere koje imaju za posledice da se neki prestupnik izoluje od spoljnog sveta teške su samim tim što oduzimaju pojedincu pravo da raspolaže svojom ličnošću lišavajući ga slobode. Izuzimajući mere opravdanog izdvajanja i mere održavanja discipline, sistem izdržavanja kazni ne treba da povećava patnju koje su vezane za taj položaj" (Para. 57. Min. pravila UN);

– "CPT obraća naročitu pažnju na zatvorenike koji se iz bilo kojeg razloga (u disciplinske svrhe; kao rezultat njihovog "opasnog" ili "izgredničkog" ponašanja; u interesima krivičnog postupka; po sopstvenom zahtevu), drže pod uslovima koji su slični zatvaranju u samicu.

Princip proporcionalnosti zahteva da se uspostavi ravnoteža između onoga što iziskuje pojedini slučaj i primene režima tipa samice, čija primena predstavlja korak koji može imati veoma štetne posledice po osobu u pitanju. Zatvaranje u samicu može, pod izvesnim okolnostima, predstavljati nečovečno ili ponižavajuće postupanje; u svakom slučaju, svaki oblik zatvaranja u samicu mora trajati što je moguće kraće.

U slučaju da se takav režim nametne ili se primenjuje na zahtev zatvorenika, osnovna garancija se sastoji u tome da kada god dotični zatvorenik (ili zatvorski službenik u ime tog zatvorenika) zatraži lekara, taj lekar mora bez odlaganja biti pozvan u svrhu obavljanja lekarskog pregleda tog zatvorenika. Rezultati tog pregleda, uključujući i izveštaj o zatvorenikovom telesnom i psihičkom stanju, te, ukoliko je potrebno, o mogućim posledicama produžene izolacije, moraju biti date u obliku pismene izjave koja se upućuje nadležnim vlastima" (Standardi CPT, Para. 56. CPT/Inf (92)3).

III

Preporuke

– Obezbediti sredstva za opravku postojećeg ili kupovinu novog sistema video nadzora;

– Svesti na najnužniju meru upravljanje pomoću prinude, kažnjavanja i zavođenja reda izricanjem čestih disciplinskih mera i prenaplaćavanjem značaja pravila i normi, na štetu dobrih odnosa i pozitivne klime;

– Redovno kontrolisati dužinu trajanja, osnovanost i svrhodnost izrečenih mera upućivanja u OPN;

– Organizovati radionice i programe za obuku u veštinama i znanjima konstruktivnog, nenasilnog rešavanja konflikta kako bi se nesigurnost i strah koje zatvorenici doživljavaju u sopstvenoj sredini sveli na što manju meru, a čime bi se bezbednost zatvorenika i osoblja podigla na viši nivo.

Zakoničnost postupanja

I

Dobijeni podaci u odnosi na ovu dimenziju ukazuju da je kućni red dostupan i jasan svakom osuđenom i to odmah po dolasku u ustanovu, dok se još nalazi u prijemnom odeljenju. Kopije Pravilnika o kućnom redu izložene su u svakom paviljonu. Međutim, zatvorenici smatraju da, iako su im dostupna i jasna pravila kućnog reda kao i njihova prava koja proizilaze iz njega, u praksi vladaju druga pravila. Tako se pitanja vezana za doživljaj zatvorenika o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure i njene efikasnosti, ne mogu pozitivno oceniti. Naime, iz razgovora sa nekim zatvorenicima saznali smo da im najviše smeta bahatost u ponašanju pojedinih pripadnika službe obezbeđenja.

U poslednjih šest meseci zatvorenicima je izrečeno oko 150 disciplinskih kazni. Najčešće izricana kazna je upućivanje u samicu od 1 do 15 dana. Gotovo 90% od izrečenih disciplinskih kazni je upućivanje u samicu. Razlozi kažnjavanja su tuče, krađe ili odbijanje da se izvrše naređenja. Po izjavi načelnika službe, njeni pripadnici pribegavaju upotrebi sile samo u slučajevima kada to zakon predviđa. Prema pravilima, stražari mogu upotrebiti palice radi savladavanja aktivnog i pasivnog otpora zatvorenika ili u situacijama kada treba da razdvoje lica koja učestvuju u tuči. Po rečima zatvorenika sa kojima smo obavili razgovore, neki pripadnici službe koriste palice da bi demonstrirali silu nad zatvorenicima, kao sredstvo kažnjavanja i "prevaspitavanja" zatvorenika³. Ipak, zloupotreba palica se, po rečima jednog od zatvorenika, primenjuje uglavnom nad onim licima koja su iz udaljenijih krajeva dovedena na izdržavanje kazni i ne predstavljaju domicilno stanovništvo. Nekoliko zatvorenika nam je napomenulo da se najčešće zloupotreba vrši nad Romima, ili licima koja imaju prebivalište na Kosovu ili u Sandžaku. Od njih, stražarima ne preći opasnost od odmazde van kapija Zavoda, što nekim stražarima daje mogućnost da nad ovim licima demonstriraju silu.

Od nekoliko zatvorenika obavešteni smo i o slučaju prebijanja zatvorenika zbog učinjenog disciplinskog prekršaja, zbog koga je kasnije i kažnjen. Međutim, kada smo pitali upravu o ovim incidentima, rečeno nam je da ovi zatvorenici nisu zvanično prijavili ove incidente, i da s toga nisu preduzete nikakve mere da se ti slučajevi istraže.

Očigledno je da postoji strah kod zatvorenika od repersije u slučaju prijavljivanja, a prijavljivanje upotrebe sredstava prinude od strane osoblja, čak i u opravdanim slučajevima više je retkost nego pravilo.

Zatvorenici polako stižu poverenje u novog upravnika (postavljen pre 6 meseci) i smatraju da on pokušava da uspostavi red i disciplinu i među osobljem i među zatvorenicima, ali da problem postoji na nižim nivoima upravljanja i da do njega ne stižu sve informacije. Ovo mišljenje i mi delimo, jer smo iz razgovora sa upravnikom stekli utisak da se radi o čoveku koji poštuje disciplinu i zakon, koji ima korektan odnos prema zatvorenicima i koji sam još uvek nije zadovoljan svim kadrovskim rešenjima u okviru zavodskih službi.

Zatvorenici percipiraju i da prisutno favorizovanje određenih zatvorenika (posebno onih iz Niša i okoline), korišćenje saradnika (cinkaroša), postojanje korupcije i dr., utiče na stvaranje negativne društvene klime i odnosa kako između zatvorenika i osoblja, tako i između samih zatvorenika. Trgovina drogom i drugim zabranjenim supstancama, krijumčarenje mobilnih telefona,

reketiranje, kockanje, ucenjivanje i pretnje, svakodnevno su prisutne, ali iz naše pozicije teško je proceniti u kojoj meri se osoblje Zavoda uspešno bavi iskorenjavanjem i suzbijanjem ovih pojava.

Na pitanje da li postoji korupcija, uprava i više zatvorsko osoblje nam je odgovorilo da ne isključuju mogućnost njenog postojanja ali je da je to teško dokazivo i da ima preterivanja.

Naše mišljenje je da bez obzira na činjenicu da se radi o jednom od najvećih zavoda, što svakako otežava kontrolu zatvorenika, veću pažnju i nadzor treba posvetiti zakonitosti rada pojedinih radnika Zavoda jer je očigledno da bez njihove aktivne pomoći ili namernih propusta u vršenju službe, ove negativne pojave ne bi bile u tolikoj meri prisutne.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Svako mora poštovati dostojanstvo osuđenog. Niko ne sme ugroziti telesno i duševno zdravlje osuđenog" (čl. 56. ZIKS);

– "Prinuda se prema osuđenom primenjuje samo ako je neophodno da se spreči:

- 1) bekstvo,
- 2) fizički napad na drugo lice,
- 3) samopovređivanje,
- 4) prouzrokovanje materijalne štete,
- 5) aktivan i pasivan otpor pri izvršenju zakonitog naređenja službenog lica" (čl. 136. ZIKS);

– "Pored težih povreda radnih obaveza i dužnosti utvrđenih zakonom kojim se uređuju radni odnosi u državnim organima, težom povredom radnih obaveza i dužnosti smatra se i:

– Prijem poklona od osuđenih, maloletnika, pritvorenika i njihovih rođaka;

– Trgovanje i razmena robe sa osuđenima, maloletnicima i pritvorenicima;

– Unošenje u zavod ili iznošenje iz zavoda zabranjenih stvari za račun osuđenih, maloletnika i pritvorenika;

– Dogovaranje sa osuđenima, maloletnicima ili pritvorenicima upravljeno na pomaganje njihovog bekstva ili otežavanje istrage;

– Neprijavlivanje dogovora osuđenih, maloletnika ili pritvorenika za organizovanje pobune, bekstva ili drugih oblika povrede akta o kućnom redu;

– Prekoračenje ovlašćenja u primeni sredstava prinude" (čl. 343. st. 2. tač. 1.,2.,3.,4.,5. i 10. ZIKS);

– "Osoblje zavoda ne sme primeniti silu protiv zatvorenika osim u samoodbrani ili u slučajevima pokušaja bekstva ili aktivnog i pasivnog fizičkog odupiranja izvršenju naredbe u skladu sa zakonom i pravilima. Sila se sme primeniti samo onoliko koliko je to nužno, a događaj se mora odmah prijaviti direktoru zavoda" (Para. 63.1. EZP);

– "Rad zavoda nadzire Uprava, preko ovlašćenih lica. Nadzorom se kontrolišu primena propisa i stručni rad u izvršenju zavodskih sankcija. Za nadzor nad stručnim radom mogu se angažovati naučne i stručne ustanove i pojedinci" (čl.346. ZIKS);

– "Od svakog člana osoblja mora se zahtevati da se stalno ponaša i vrši svoju dužnost tako što će svojim primerom podsticati dobro u zatvorenicima i zaslužiti njihovo poštovanje" (Para. 56.EZP);

– "...Treba obezbediti i iskoristiti sve mogućnosti za popravni, obrazovni, moralni, duhovni i drugi rad u skladu sa zahtevima individualnog postupanja sa zatvorenicima. U okviru režima stoga treba obezbediti sledeće:

³ Videti deo izveštaja koji se odnosi na medicinsku negu zatvorenika.

Sisteme komuniciranja i stil rukovođenja koji stimulise primerene i pozitivne odnose između osoblja i zatvorenika kako bi se poboljšali izgledi za uspeh efikasnih i korisnih režima i programa postupanja sa zatvorenicima" (Para. 66.d. EZP).

III Preporuke

- Pojačati nadzor nad zakonitosti rada službi unutar Zavoda uz pomoć inspeksijske službe Uprave za izvršenje krivičnih sankcija;
- Uvesti poštanske sandučice sa katancem u koje će zatvorenici moći da ulažu svoje žalbe ili molbe, i od koga će ključ imati jedino upravnik Zavoda;
- Prioritet staviti na načine komuniciranja i stil rukovođenja koji stimulise primerene i pozitivne odnose između osoblja i zatvorenika.

Resocijalizacija

I

Primarni izvor podataka za ovu dimenziju bili su stavovi osoblja službe za obuku i upošljavanje, službe za prevaspitanje i zatvorenika. Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba organizuje i sprovodi stručnu obuku zatvorenika u okviru proizvodnog sektora, sektora za održavanje i usluge i poljoprivredno-ugostiteljskog sektora. Zavod poseduje poljoprivrednu ekonomiju, farmu kokošaka, svinja itd. Postoje odeljenja mašinske, štamparske, stolarske, konfekcijske, drvoprerađivačke i ugostiteljske struke. Najveći broj zatvorenika radi u mašinskim i stolarskim pogonima u kojima se sklapaju bojleri, šporeti, kauči i dr. za firmu "Deligrad" sa kojom Zavod ima višegodišnji ugovor o poslovanju.

Tehnologija rada je zastarela, a mašine su uglavnom amotrizovane i pohabane. Procesom rada rukovodi uprava ustanove. Zatvorenici se raspoređuju na radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja, a većina zatvorenika, suprotno odgovorima osoblja, smatra da se ne uvažavaju njihove lične želje i afiniteti pri izboru radnog mesta.

Broj zatvorenika uključenih u proces rada trenutno je nešto manji od ¼ ukupnog broja, iako, mnogo veći broj ispunjava uslove za rad. Ovde mislimo na zatvorenike iz zatvorenog odeljenja, kojih ima oko 850, a nešto više od 200 ih je uposlano. U otvorenom i poluotvorenom odeljnu, kako nam je rečeno, maksimalna je uposlenost (oko 160 zatvorenika). Na jednog majstora ima praktično 5 zatvorenika. Zatvorenici koji nemaju nikakvo zanimanje nemaju mogućnost obuke za konkretna zanimanja u školskoj radionici kao ni za dokvalifikacije i prekvalifikacije. Rečeno nam je da bi se ovi programi možda i mogli organizovati, ali da je zainteresovanost zatvorenika izuzetno slaba.

Problem nezainteresovanosti zatvorenika za rad ili usavršavanje, dodatno je intenziviran i objektivnim faktorom, tj. nedostatkom materijalnih sredstava za nabavku repromaterijala i sirovina koje su nužan preduslov za pokretanje proizvodnje, a samim tim i veće mogućnosti upošljavanja zatvorenika. Uprava smatra da, čak i u ovakvim uslovima, Zavod dobro posluje i da bi se mogli stvoriti uslovi za upošljavanje većeg broja zatvorenika i kupovinu novih mašina, da Zavod nije opterećen isplatama velikih dugova i kamata koji su nasledeni iz prethodnog perioda.

Rad službe za obuku i upošljavanje, sa aspekta resocijalizacije osuđenih, svodi se na svakodnevno praćenje i ocenjivanje osuđenikovog ponašanja i zalaganja na radnom mestu. Radni dan traje 8 sati, tj. 40 sati nedeljno. Vikendom zatvorenici ne rade. Nismo dobijali pritužbe zatvorenika zbog eventualnog prekovremenog rada.

Deo zarade zatvorenika se stavlja na štednju, a ostatak im se daje na korišćenje. Zatvorenici sa kojima smo razgovarali, nisu bili zadovoljni iznosom naknade koju dobijaju za rad.

Uslovi rada i zaštita na radu su solidni, iako radnici ove službe ističu da bi morali biti bolji. Rad sa opasnim mašinama kao što su pojedine prese imaju zaštitne uređaje i rečeno nam je da postoji upotreba dozvola od Instituta za zaštitu na radu.

Kada je reč o službi za prevaspitanje dobijene odgovore opisaćemo u odnosu na aktivnosti koje realizuje ova služba. Prijem zatvorenika otpočinje u prijemnom odeljenju. Tim, koji čine socijalni radnik i psiholog nakon 30 dana ispitivanja i opservacije svakog zatvorenika, daje predlog klasifikacije i tretmana zatvorenika. Njegovu klasifikaciju i režim postupanja, zajedno sa ovim timom, odobrava i donosi upravnik zavoda. Najvažniji kriterijumi klasifikacije su vrsta dela i dužina kazne, zdravstveno stanje i ranija osuđivanost (povratnik/prvi put osuđeni).

Plan i program tretmana pravi vaspitač za svakog zatvorenika, a obuhvata određenje vaspitne grupe, osnovno i stručno obrazovanje, radno mesto, slobodne aktivnosti i intenzitet individualnog i grupnog rada. Reklasifikacija se vrši na predlog vaspitača. Najvažniji kriterijum reklasifikacije je ponašanje zatvorenika, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i pripadnika službe za obuku i upošljavanje i službe za obezbeđenje. No, to nije i dovoljan uslov, već je nužno da je zatvorenik (u zatvorenom odeljenju) izdržao bar polovinu vremena izrečene kazne, te ako se primerno vladao može dobiti povoljniji tretman.

Zatvorenici su uglavnom bili nezadovoljni, smatrajući da mnogi ispunjavaju uslove za reklasifikaciju u povoljniji tretman ili barem dobijanja neke pogodnosti (odsustva, vikendi i sl.), ali da je to gotovo nemoguće dobiti na osnovu realnih zasluga. Na pitanje, kako se onda dolazi do pogodnosti, dobili smo odgovore tipa "znate vi već" ili "ne bih da pričam o tome".

Ispitujući uslove i uključenost u tretman saznali smo da oni nisu zadovoljavajući. Tip rada je, kako su nam rekli individualni i grupni, zavisno od potreba konkretnog zatvorenika. Međutim, samo osoblje izražava potrebu za tretmanom posebnih kategorija zatvorenika – zavisnici, osobe sa poremećajem ličnosti i dr. Veličina vaspitne grupe je prevelika za kvalitetan rad. Ima oko 70 do 90 zatvorenika na 1 vaspitača. Prema tvrdnjama radnika ove službe, prosečan broj sastanaka po zatvoreniku je jednom u dva meseca, a broj ostvarenih sastanaka tokom dana je 2–4. U proseku trajanje susreta je oko 1 sat. Razgovori mogu biti spontani i inicirani od strane vaspitača ili zatvorenika. Međutim, neki zatvorenici su izjavili da veoma retko viđaju i kontaktiraju sa svojim vaspitačem, i to veoma uglavnom na njihovu inicijativu, a sastanci traju svega 5 do 10 minuta i svode se na pojedinačne zahteve ili molbe.

Kada je u pitanju školovanje zatvorenika, rečeno nam je isto što i prilikom prošle posete, tj. da ono od novembarske pobune, kada su uništene prostorije škole, ne funkcioniše. U odnosu na trenutnu obrazovnu strukturu zatvorenika velik je broj onih koji imaju potrebe za školovanjem ali čini nam se da ponovni rad škole nije, niti će skoro biti na dnevnom redu. Ne čudi toliko što su učenje i škola oblasti za koje su zatvorenici slabo zainteresovani, već to što osoblje ni na koji način ne pokazuje spremnost i napor da doprinese većoj motivisanosti zatvorenika da se opismene ili doškoluju tj. što problem školovanja, isto kao i radnog angažovanja zatvorenika, očigledno nema ono mesto i ulogu koju bi, sa aspekta koncepta resocijalizacije, moralo imati.

Treba takođe istaći da su postojeća biblioteka i knjižni fond gotovo u potpunosti uništeni u pobuni. Od 20.000 ostalo je svega oko 3.000 primeraka knjiga, koje su godinama bile razbacane po paviljonima, ali su sada uredno numerisane i klasifikovane. Zatvorenik koji vodi biblioteku, kaže da su

zastupljena uglavnom starija izdanja i da Zavod godinama nije dobijao nove knjige, što je veliki nedostatak jer postoji velika zainteresovanost zatvorenika.

Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi svega nekoliko primeraka dnevne štampe i to uglavnom samo "Večernje novosti", a da na ostale zatvorenici imaju mogućnost da se sami pretplate. Postoje radio i TV aparati na svakom spratu.

Rekreativne i aktivnosti u slobodno vreme obuhvataju sportske, kulturne, umetničke i dr. aktivnosti, koje se od pobune i oštećenja prostorija predviđenih za ove namene znatno manje organizuju. Organizovano je nekoliko tribina, sportskih takmičenja i sl. Zavisno od ličnih interesovanja zatvorenici se manje ili više uključuju u ove aktivnosti. Najveća zainteresovanost je za sportske aktivnosti. Ustanova raspolaže lepo uređenim prostorima unutar paviljona za šetnju i odmor, kvalitetnim terenima za timске sportove i teretanom koja je u procesu adaptacije. Takođe, veoma dobro funkcioniše šahovska sekcija u okviru koje se organizuju i turniri za koje zatvorenici pokazuju veliku zainteresovanost. Organizacija i realizacija ovih aktivnosti u nadležnosti je jednog referenta.

Kada je reč o verskoj kulturi prevlađuju zatvorenici pravoslavne veroispovesti. Bez obzira na zainteresovanost zatvorenika još uvek ne postoji mogućnost obezbeđenja adekvatnog prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika. Trenutno, ovo pravo zatvorenika realizuje se u objektu (nekadašnja crkva) koji po uslovima i ambijentu ne zadovoljava uslove koji su potrebni za prostoriju predviđenu za ovake namene. Interesovanje zatvorenika je veliko, tako da su verske službe česte, čak su obavljena neka krštenja i venčanja u okviru Zavoda. Od uprave smo obavešteni da je u planu izgradnja, tj. adaptacija crkve u okviru Zavoda, koju će finansirati Zavod za zaštitu spomenika kulture, Ministarstvo vera i Ministarstvo za pravosuđe.

Pripadnici ostalih vera nemaju posebne prostorije za ispovedanje svoje vere, ali imaju mogućnost posete predstavnika njihove veroispovesti.

Uz sve poštovanje prava zatvorenika na ispovedanje vere i to u adekvatnim objektima i uslovima, mišljenja smo da je sa aspekta resocijalizacije i uspešnog uključivanja u životne tokove nakon puštanja na slobodu, od većeg značaja njihovo školovanje i stručno osposobljavanje za neku vrstu rada koja bi im mogla obezbediti pošteno zarađivanje za njihov i život njihove porodice. Zato, smatramo da bi prevashodno akcenat trebalo staviti na obnavljanje rada škole i stručnu obuku ili usvaršavanje zatvorenika u pojedinim zanimanjima.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. U pitanju je po ZIKS predviđena procedura obaveštavanja nadležnog centra za socijalni rad i SUP. Obavlja se tzv. završni razgovor i blagovremeno izdvajanje zatvorenika u poluotvoreno odeljenje. Osoblje ističe problem materijalne prirode kao primarni u organizovanju i postojanju nekih posebnih programa i aktivnosti kada je u pitanju priprema za otpust zatvorenika.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Osuđeni ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje, koje se shodno opštim propisima organizuje u zavodu. Zavodi organizuju i druge vidove obrazovanja osuđenih" (čl. 97. ZIKS);

– "Obrazovanje treba tretirati kao jednu od aktivnosti u okvirima režima zavoda koja se isto vrednuje i u osnovi isto nagrađuje kao rad, pod uslovom da se ono odvija u uobičajeno radno vreme u okviru odobrenog individualnog rada sa zatvorenima" (Para. 78. EZP);

– "Treba preduzeti mere kako bi se razvila nastava za sve zatvorenike koji su u stanju da je koriste, podrazumevajući i religioznu nastavu u zemljama gde je to moguće. Nastava za analfabeate i mlade zatvorenike trebala bi da bude obavezna i administracija treba da posebno vodi računa o

tome. U granicama mogućnosti nastava koja se pruža zatvorenima treba da bude usklađena sa sistemom javne nastave kako bi zatvorenici mogli bez poteškoća da nastave svoje obrazovanje kada budu pušteni na slobodu (Para. 77. Min. pravila UN);

– "Za zatvorenike sa posebnim problemima kao što su nepismenost ili nepoznavanje osnova računa treba organizovati posebne programe dopunskog obrazovanja" (Para. 80. EZP);

– "U cilju što uspešnijeg uključivanja zatvorenika u društvo po puštanju na slobodu treba obezbediti i iskoristiti sve mogućnosti za popravni, obrazovni, moralni, duhovni i drugi rad u skladu sa zahtevima individualnog postupanja sa zatvorenima. U okviru režima s toga treba obezbediti sledeće:

– duhovnu podršku i usmeravanje, kao i priliku za koristan rad, stručno usmeravanje i obuku, obrazovanje, razvoj društvenih sposobnosti, pružanje saveta, grupne i rekreativne aktivnosti;

– uslove u kojima ove aktivnosti mogu što više ojačati veze zatvorenika sa društvenom zajednicom i poboljšati njihove izgled u njoj kako bi se olakšalo njihovo uklapanje u društvo po puštanju na slobodu" (Para. 66. a. i b. EZP);

– "Osuđeni se upošljavaju u zavodu ili izvan zavoda. Uređenje i način rada u zavodu treba da su što sličniji uređenju i načinu rada izvan zavoda" (čl. 77. ZIKS);

– "Rad u zavodima mora biti organizovan i sproveden tako da što više liči na sličan rad van zavoda kako bi se zatvorenici prilagodili uslovima normalnog radnog života. On treba biti u skladu sa savremenim radnim uslovima i postupcima i organizovan tako da se uklapa u savremene rukovodne sisteme i proizvodne procese" (Para. 72. EZP);

– "Svaki zavod mora imati biblioteku koja nudi širok izbor odgovarajuće zabavne i poučne literature koja je dostupna svim kategorijama zatvorenika. Zatvorenike treba podsticati da se koriste bibliotekom u punoj meri. Kad god je moguće biblioteku treba organizovati u saradnji sa lokalnom bibliotekarskom službom" (Para. 82. EZP).

III

Preporuke

– Ulagati napore da se u svesti osoblja budi i održava ubeđenje o centralnom mestu službe za prevaspitanje, odnosno resocijalizaciji osuđenih lica;

– Obezbediti sredstva za renoviranje prostorija škole oštećenih tokom pobune;

– Pokrenuti program školskih aktivnosti i posebno program opismenjavanja;

– Pokrenuti programe stručne kvalifikacije ili dokvalifikacije za pojedina proizvodna ili zanatska zanimanja;

– Insistirati na edukativnim metodama koje podstiču i pobuđuju interesovanje zatvorenika da u većem broju učestvuju u radnim obavezama, dokvalifikacijama i prekvalifikacijama obezbeđivanjem savremenije tehnologije, raznovrsnijih i većih alternativa za rad i uvođenjem što više nagrada i pogodnosti za isticanje na radu i dodatnu obuku;

– Obnoviti bibliotečki fond;

– Sagledati alternative za smanjenje suviše velikog broja zatvorenika po vaspitnim grupama u cilju kvalitetnijeg rada na prevaspitavanju preko mogućeg upošljavanja većeg broja vaspitača;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenika-zavisnika;

– Razmotriti mogućnosti i alternative za postepen povratak zatvorenika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu i to u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, uz neku vrstu nadzora u kombinaciji sa društvenom podrškom.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U odnosu na ovu dimenziju saznali smo da zatvorenici u zavodu imaju ukupno 6 telefonskih govornica, što znači da su od naše poslednje posete uvedene tri nove govornice. Postavljene su dve u otvorenom-poluotvorenom i četiri govornice u zatvorenom odeljenju. Procedura korišćenja telefona određena je rasporedom i zavisi od tipa režima, uglavnom jedan razgovor od 10 minuta u dve nedelje. Zatvorenici nisu imali posebnih pritužbi, osim što su smatrali da 10 minuta nije uvek dovoljno.

Dopisivanje i podnesci ne podležu cenzuri. Pisma, preko opšte službe, prosleđuju se vaspitaču, a onda ih redar-zatvorenik prosleđuje zatvorenima. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama. Zatvorenici nisu imali posebnih primedbi na ovaj realizovanje ovog vida komunikacije.

Kad je reč o paketima, pravo na broj paketa regulisano je režimom pod kojim se nalazi svaki konkretni zatvorenik. Pakete proverava straža i vodi se evidencija o sadržaju paketa. Rečeno nam je da nije bilo oduzetih paketa ali je bilo oduzimanja pojedinih stvari iz paketa. Radi se o stvarima čije unošenje preko paketa ili nije dozvoljeno Pravilnikom ili se radi o zabranjenim supstancama ili oružju.

Trajanje posete je 1 sat, a njihova učestalost zavisi od tretmana. Posete se odvijaju u posebnoj prostoriji pristojne kvadrature u kojoj su nameštene stolice i stolovi, u kojoj je verovatno velika gužva i buka tokom sati određenih za posete.

Boravak u posebnim prostorijama, organizovan je u dve kućice koje se nalaze odvojeno od paviljona. Zatvorenici nisu imali primedbi na zakonitost ostvarivanja ovog prava, ali su neki imali primedbi na enterijer i urednost ovih objekata.

Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada zatvorenik zatraži. Ove posete se bez problema odvijaju u posebno za to namenjenoj prostoriji.

Probleme i pritužbe na dodeljivanje određenih pogodnosti i nagrada (vikendi, odsustva) smo već spomenuli i zatvorenici su vrlo nezadovoljni ovim režimom. Nismo bili u prilici da proveramo osnovanost ovakvih tvrdnji, ali nam je razumljivo njihovo nezadovoljstvo, jer onemogućavanje ove vrste kontakta sa spoljnim svetom smanjuje mogućnost ublažavanja deprivacije i frustracije zatvorskog života.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. U odnosu na trenutnu situaciju naš je utisak da su realni kapaciteti i alternative međusobne saradnje i koordinacije, pre svega sa porodicom i centrima za socijalni rad, daleko veće i potrebnije, te da je angažovanje države u ovom segmentu potpuno izostalo.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Pri postupanju sa zatvorenima ne treba naglašavati njihovo isključenje iz društva, već neprestano treba isticati činjenicu da su oni i dalje njihovi članovi. Zbog toga treba pribegavati, u granicama mogućnosti, saradnji sa društvenim organima kako bi se pružila pomoć osoblju kaznenih zavoda u njegovom zadatku reklasiranja zatvorenika; socijalni radnici koji saraduju sa zavodom imaju zadatak da održe i poprave odnos zatvorenika sa svojom porodicom i sa društvenim organima koji mu mogu biti od koristi. U granicama koje zadovoljava zakon i koje su u skladu sa izdržavanjem

kazne, treba preduzeti korake u cilju očuvanja građanskopravnih interesa, prava iz socijalnog osiguranja i drugih socijalnih koristi koje uživa zatvorenik" (Para. 61. Min. pravila UN);

– "Od samog početka osude treba voditi računa o budućnosti zatvorenika posle njegovog puštanja na slobodu. Zatvorenika treba podsticati da održava i stvara odnose sa licima i organizacijama izvan kaznenog zavoda koji bi bili u interesu njegove porodice, a takođe i u interesu njegovog sopstvenog društvenog prevaspitanja. Režim izvršenja kazni treba da teži smanjenju razlika koje postoje između života u zatvoru i slobodnog života ukoliko te razlike pokažu težnju da oslabe smisao za odgovornost kod zatvorenika ili poštovanje dostojanstva njegove ličnosti" (Para. 80. Min. pravila UN);

– "Priznati predstavnici tih organizacija treba da imaju pristup u zavod i kod zatvorenika. Od samog početka osude od njih treba tražiti mišljenje o predlozima za prevaspitanje određenog zatvorenika. Poželjno je da delatnost ovih organa bude što više centralizovana i usklađena, kako bi se najbolje mogli iskoristiti njihovi naponi" (Para. 81. st. 2. i 3. Min. pravila UN);

– "Kad je osuđenom posle otpuštanja potrebna pomoć, zavod o tome obaveštava organ stratelstva nadležan prema prebivalištu, odnosno boravištu osuđenog u vreme kada je odluka kojom je kazna izrečena postala pravosnažna. Zavod obaveštava organ starateljstva i o vrsti pomoći koja je osuđenom potrebna" (čl. 164. ZIKS);

– "Svaki zatvorenik treba da iskoristi pomoć koja mu se pruža da se vrati porodičnom životu i u da se zaposli po puštanju na slobodu. U tom cilju treba smisliti odgovarajuće postupke i posebne kurseve" (Para. 87. EZP);

– "U slučaju zatvorenika osuđenih na duže vremenske kazne, treba preduzeti korake da se obezbedi njihov postepen povratak u društveni život. Ovo može biti ostvareno naročito uz pomoć postupaka koji prethode njihovom otpuštanju na slobodu u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom" (Para. 88. EZP).

III

Preporuke

– Povećati broj minuta kojima je zatvorenima dat za obavljanje telefonskih razgovora;

– Osoblje zavoda i centara za socijalni rad treba podsticati da, kad god je moguće, pomognu osoblju zavoda u postupku prijema, praćenja i resocijalizacije i da kroz kooperativan rad i primenu ne samo direktnog već i indirektnog tretmana, ostvaruju što kvalitetniju i maksimalno moguću pripremu zatvorenika za normalnu reintegraciju u društvo, a posebno u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i fondovima za zapošljavanje;

– Putem medija i drugih pogodnih sredstava informisanja, uticati na razbijanje predrasuda i stavove javnosti vezane za etiketiranje i stigmatizaciju osuđeničke populacije i uopšte zavodskih ustanova;

– U granicama mogućnosti stvarati ambijent i atmosferu sličnu onoj na slobodi.

Osoblje ustanove

I

Dimenzija *osoblje ustanove* ima suštinski značaj za realizaciju svih sankcija.

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba raspolaže sa 103 radnika što je 95% od predviđenog broja. Problem je u postajanju glomazne administracije, koja je po našem mišljenju previlika za potrebe ove službe i Zavoda. Prosečna starost je 40 godina, a pol muški. Visoku stručnu spremu poseduje 15 radnika, višu 4, a ostali srednju stručnu spremu.

U pitanju su radnici mahom metalske, mašinske, drvnooprerađivačke struke i administrativno osoblje. Prosečne godine radnog staža su između 10 i 20 godina. Struktura osoblja zaposlena u okviru ove službe zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni po ZIKS i Zakonom o radnim odnosima u državnim organima.

Na jednog majstora, dnevno, ima 1–8 zatvorenika, a ukupno 1–5 gledajući po broju uposlenih zatvorenika. Sem jednog dugog bolovanja, drugih vidova osipanja osoblja nema. Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Doživljavaju položaj ove službe kao zadovoljavajući. Timski sastanci su po potrebi, a na nivou ustanove (kolegijum) svakodnevni. Na sastancima, načelnik ove službe, sa svog aspekta, daje predlog i mišljenje za svakog zatvorenika. Međutim, u proceni praktične uloge mišljena i predloga ove službe, imamo utisak da je on sekundaran. Drugim rečima, to znači da zalaganje i isticanje na radu ne predstavljaju značajne kriterijume za dobijanje pogodnosti i nagrada i uopšte reklasifikaciju zatvorenika. Primarni kriterijum je težina dela, odnosno dužina boravka u ustanovi u odnosu na dužinu kazne.

Uzimajući u obzir značaj i ulogu radnog angažovanja zatvorenika u procesu prevaspitanja ovo bi istakli kao ključni momenat kada je u pitanju problem nemotivisanosti zatvorenika za rad.

Osnovne pritužbe osoblja ove službe odnosile su se na zastarevanje tehnologiju i potrebu za boljim uslovima rada. Niko nije imao dodatnu obuku ili stručno usavršavanje.

Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju se da je uvećan, mada odgovori ukazuju da je intenzitet opasnosti koju osoblje doživljava u odnosu na mogućnost napada od strane zatvorenika, veoma mali. Takođe u istom pravcu ide i činjenica da nije bilo povreda na poslu, kao i podatak da niko od radnika ove službe ne bi menjao svoj posao, sem u smislu napredovanja. Na pitanja vezana za plate, odgovori ukazuju da su sa redovnošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad nije čest. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž.

Informisani smo da je bilo povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe (3 radnika) i to u procesu proizvodnje. Disciplinski postupci su završeni utvrđivanjem njihove odgovornosti i izrečenim novčanim kaznama – umanjnjem plate na određeni vremenski rok.

Osoblje službe za prevaspitanje od predviđenih 18, ima 13 stalno zaposlenih. Raspoređeni su u okviru prijemnog odeljenja, odeljenja za prevaspitanje i aktivnosti u slobodno vreme. Prosečne godine starosti su između 35–40. Odnos broja radnika je u proseku 1 vaspitač na oko 80 zatvorenika, što je najmanje u odnosu na druge službe.

U prijemnom odeljenju su 2 radnika (psiholog i socijalni radnik); nedostaju specijalni ili opšti pedagog.

U otvorenom i poluotvorenom odeljenju je po 1 vaspitač na ukupno oko 180 zatvorenika, dok u zatvorenom delu 10 vaspitača radi sa ostatkom populacije ovog Zavoda.

Prema školskoj spremi, svi zadovoljavaju kriterijume za prijem. Srednju stručnu spremu ima 1 radnik–referent za uslove i pomilovanje, višu 1 jedan radnik, a visoku stručnu spremu ima 11

radnika. Po vokaciji u pitanju su psiholozi, sociolozi, pedagozi, socijalni radnici i nastavnici (matematika i fizička kultura). Osoblje ove službe čine lica muškog pola. Objasnjeno nam je da su u pitanju bezbednosni razlozi.

Iako nam se čini da stepen bezbednosti, tj. verovatnoća napada zatvorenika na osoblje nije uslovljena polom, već primarno suštinom njihovog odnosa, jasno je da će kriterijum pola još dugo biti veoma bitan pri primanju, pogotovo vaspitača, u ovoj, a čini nam se i u sličnim ustanovama.

Svi procenjuju nivo stresa na poslu kao veoma visok, a na pitanje da li su ikad bili povređeni na poslu, svi su odgovorili – nikad. Osoblje ove službe ima beneficirani radni staž, a bez obzira na redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom. Posebno nam je skrenuta pažnja, kao i u drugim ustanovama koje smo u bliskom periodu posetili, na skorašnje zakonske izmene koje su doprinele snažnom osećaju, kako lične tako i profesionalne degradacije i diskriminacije osoblja ove službe. Naime, odredba se odnosi na povećanje zarada kojom su obuhvaćeni svi sem osoblja službe za prevaspitanje. Takvu odredbu, kako lično tako i profesionalno, smatraju veoma degradirajućom i neravnopravnom u odnosu na druge profesije istog značaja i stručne spreme.

Prekovremeni rad nije čest i uglavnom se plaća. Kada je u pitanju zadovoljstvo poslom, postoji podeljenost mišljenja. Neki su zadovoljni i ne bi menjali svoj posao, neki bi, ili su nesigurni – možda bi menjali.

U poslednjih 6 meseci nije bilo povreda radnih obaveza, odnosno disciplinskih postupaka protiv radnika ove službe.

Zaposleni ove službe smatraju da bi kriterijumi za prijem trebalo da obuhvataju i faktor ličnosti jer bez obzira na stručnu spremu, rad sa zatvoreničkom populacijom podrazumeva posebnu posvećenost poslu i poseban psihički sklop. Takođe, smatraju da je neophodna dodatna obuka i da, ukoliko bi postojala finansijska podrška i šira inicijativa, postoji osoblje koje je vrlo zainteresovano za učenje i inovacije u pristupu i sprovođenju tretmana. Jedan takav seminar je bio organizovan u junu mesecu ove godine, kada su sa kolegama iz Holandije razmenjivali iskustva u vezi s posebnim tretmanom i lečenjem narkomana. Ipak, to nije dovoljno i smatraju da bi se Ministarstvo pravde tj. Uprava za izvršenje sankcija, morala više angažovati u ovom domenu. Vezano za ovaj aspekt još bi se moglo istaći da osoblje percipira izuzetnu važnost i potrebu za sistematskom i organizovanom saradnjom i kontaktima sa kolegama iz istih ili sličnih zavoda. Oni smatraju da bi se na taj način, razmenom iskustva vezanog za opšte i specifične probleme sa kojima se susreće svaka ustanova, te različitim načinima njihovog prevazilaženja, zatim izgrađivanjem mreže podrške kolega, vrednovanjem rada, razvijanjem interdisciplinarnih timova, sve to svakako doprinelo i bilo mnogostruko korisno s aspekta boljeg i kvalitetnijeg funkcionisanja kako osoblja, tako i samih ustanova, a samim tim i procesa prevaspitanja i resocijalizacije zatvorenika.

Po sistematizaciji služba obezbeđenja u zavodu predviđa 210 radnih mesta, a trenutno upošljava njih 190. Starosni prosek u službi je oko 30 godina, tri službenika je uposleno sa visokom stručnom spremom, šest sa višom, a ostali imaju završenu srednju školu. Od ukupnog broja radnika službe – pet su žene. Uprava je raspisala konkurs za prijem deset pripravnika u ovu službu.

Načelnik službe ima 29 godina radnog staža i ceo radni vek proveo je u Zavodu. Na funkciji načelnika službe je od 2000. godine. S obzirom da mu je ostalo tri godine do penzije, ne bi menjao posao koji radi. Zadovoljan je visinom plate i redovnošću isplata. Prema rečima načelnika, služba ima dobru saradnju sa drugim službama, a po prirodi stvari najbolja koordinacija se ostvaruje sa službom za prevaspitanje. Načelnik je pohvalio rad novog upravnika i istakao mnogo bolju organizovanost i profesionalnost u odnosu na rad njegovog predhodnika.

Služba nema problema u funkcionisanju i radu, jer su skoro svi zaposleni svakodnevno angažovani, prema odgovarajućem rasporedu po smenama. Samo dva pripadnika službe su na dužim bolovanjima. Novi Zakon o radu koji predviđa isplatu 60% od ličnog dohodka osobi koja je na

bolovanju, uticao je smanjenje broja radnika koji praktikuju duga bolovanja. Otkaza iz službe, u poslednjih šest meseci, nije bilo.

U istom periodu protiv šestorice radnika službe vođeni su disciplinski postupci i to zbog propusta u radu, nepažnje, nepoštovanja pravila službe (spavanje na stražarskom mestu, nedolazak na posao itd.). Protiv jednog od pripadnika službe vođen je postupak zbog bekstva zatvorenika iz bolnice u gradu. Ni protiv jednog pripadnika službe nije vođen postupak zbog prekoračenja ovlašćenja ili zloupotrebe sredstava prinude (palice).

Radnici službe, po rečima upravnika, rade težak i odgovoran posao. Obavljanje posla otežava broj zatvorenika i struktura osuđeničke populacije. Stalnoj tenziji i stresu doprinosi broj sproveda izvan zavoda, neadekvatna oprema, tehnika i dotrajao vozni park. Načelnik je istakao da radnici službe obezbeđuju vrlo rado prelaze u druge službe ukoliko se ukaže odgovarajuće radno mesto.

Potreba za dodatnom edukacijom usmerena je na borilačke veštine ili veštinu rukovanja oružjem.

Od uprave smo obavestili da su u toku radovi na hotelu na Jastrepcu, koji će služiti za odmor i rekreaciju pripadnika službi Zavoda. Korišćenje ovog hotela za osoblje Zavoda biće po povoljnijim cenama od tržišnih. Smatramo da je ovo odličan način da se zaposlenima i njihovim porodicama omogući pristojan odmor i rehabilitacija od napornog i stresnog posla. Samo odmerni i zadovoljni radnici mogu obavljati svoje dužnosti na adekvatan način, kreirajući sa svoje strane pozitivnu atmosferu u zavodima ili zatvorima.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Temelj humanog zatvorskog sistema uvek će biti pravilno odabrano i obučeno osoblje koje zna kako da zauzme odgovarajući stav u odnosu sa zatvorenicima i koje svoju dužnost shvata više kao poziv, nego samo kao posao. Uspostavljanje pozitivnog odnosa sa zatvorenicima treba posmatrati kao ključnu odliku tog poziva.

Nažalost, CPT često uviđa da odnos između osoblja i zatvorenika uključuje formalnost i međusobnu udaljenost, kao i da osoblje ima krut odnos prema zatvorenicima, a verbalnu komunikaciju sa njima smatra sporednim aspektom svog posla. Sledeće prakse koje je CPT uočio u velikom broju zemalja karakteristične su za takav pristup: prisiljavanje zatvorenika da stoje licem okrenutim ka zidu dok čekaju da im se obrati neko od osoblja ili da prođe posetilac; zahtevanje od zatvorenika da stoje pognute glave i ruku sklopljenih na leđima dok se kreću po zatvoru; osoblje koje nosi svoje pendreke na vidljiv i čak provokativan način. Takve mere su nepotrebne sa bezbednosne tačke gledišta i nimalo ne doprinose uspostavljanju pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika.

Stvarni profesionalizam zatvorskog osoblja zahteva da se sa zatvorenicima ophode na pristojan i human način, istovremeno vodeći računa o bezbednosti i redu u zatvoru. U tom pogledu, uprava zatvora treba da podstakne osoblje da gaji razumno osećanje poverenja i nade da su sami zatvorenici spremni da se propisno ponašaju. Uspostavljanje konstruktivnih i pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika ne samo da će smanjiti rizik od zlostavljanja, već će povećati kontrolu i bezbednost. Kao rezultat, rad će za osoblje predstavljati mnogo veće zadovoljstvo.

Uspostavljanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika takođe u velikoj meri zavisi od toga da li u zatvorskim prostorijama i onima koje se koriste za slobodne aktivnosti u svakom trenutku ima dovoljno osoblja. Delegacije CPT često su svedoci da to nije slučaj. Opšti nedostatak osoblja odnosno neodgovarajući raspored dužnosti, što smanjuje mogućnost direktnog kontakta sa

zatvorenicima, svakako otežava razvoj pozitivnih odnosa, a još uopštenije posmatrano, stvara nesigurno okruženje kako za osoblje tako i za zatvorenike.

Takođe treba napomenuti da u slučaju manjka osoblja, može postojati potreba za znatnim prekovremenim radom kako bi se održao osnovni nivo bezbednosti i ustaljeni zatvorski red. Ovakvo stanje stvari može lako da izazove visok nivo stresa kod osoblja i njihovo prekovremeno gubljenje volje za rad, a to je situacija koja doprinosi pospešivanju tenzija koje su svojstvene svakoj zatvorskoj sredini" (Standardi CPT, Para. 26.CPT/Inf(2001)16);

– "Konačno, CPT želi da naglasi značaj koji pridaje obuci osoblja za sprovođenje zakona (što takođe treba da uključi i obrazovanje o pitanjima ljudskih prava – vidi takođe član 10 Konvencije Ujedinjenih nacija o mučenju i drugom okrutnom, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju). Nema bolje garancije protiv zlostavljanja neke osobe koja je lišena slobode nego što je to pravilno obučeno policijsko ili zatvorsko osoblje. Kvalifikovani službenici su sposobni da uspešno izvršavaju svoje dužnosti bez pribegavanja zlostavljanju, pri tome vodeći računa o osnovnim garancijama za pritvorenike i zatvorenike.

U vezi sa ovim, CPT smatra da bi sposobnost za međuljudsku komunikaciju trebalo da bude glavni faktor u postupku regrutovanja osoblja za sprovođenje zakona, te da se tokom obuke znatan naglasak treba staviti na razvoj umeća međuljudske komunikacije, zasnovanih na poštovanju ljudskog dostojanstva. Posedovanje takvih umeća omogućava policijskom ili zatvorskom službeniku da smiri situaciju koja bi se mogla izroditi u nasilnu, odnosno opšte gledano, dovodi do smanjenja napetosti i podizanja kvaliteta života u policijskim i zatvorskim ustanovama, na korist svih zainteresovanih" (Standardi CPT, Para. 59. i 60. CPT/Inf (92)3);

– "Administracija kaznenih zavoda mora brižljivo odabrati osoblje svih stepena, jer dobro upravljanje kaznenim zavodima zavisi od čestitosti ovog osoblja, njegove čovečnosti, njegovih ličnih osobina i njegove stručne sposobnosti.

Administracija kaznenih zavoda mora stalno ulagati napore da u svesti osoblja i u javnom mnjenju budi i održava ubeđenje, da ovaj zadatak predstavlja veoma važnu društvenu službu; zbog toga treba koristiti sva pogodna sredstva da se to objasni javnosti" (Para. 46. st.1. i 2. Min. pravila UN);

– "Posle prijema u službu i u toku karijere osoblje treba da održava i upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanjem koji će biti povremeno organizovani" (Para. 47. st. 3. Min. pravila UN).

III

Preporuke

– Poboľšati uslove života i rada celekupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulacijama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad. U tom smislu sagledati i ispraviti postojeće razlike, rukovodeći se pre svega zakonskim konceptom vezanim za ulogu i značaj pojedinih službi u procesu izvršenja krivičnih sankcija;

– Permanentno podsticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja, sa težnjom ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu;

– Sprečiti razlike u zapošljavanju na osnovu polnih predrasuda;

– U selekciji i prijemu radnika, primarno voditi računa o socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata;

- Angažovati potrebni kadar kako bi se upotpunio stručni tim u prijemnom odeljenju;
- Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenika.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD POŽAREVAC – ZABELA

DATUM POSETE: 19. septembar 2002. godine
TIP USTANOVE: strogo zatvorena i zatvorena
POPULACIJA: muškarci/punoletnici
KAPACITET USTANOVE: oko 1700
BROJ ZATVORENIKA: oko 750
SASTAV TIMA: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

KPZ Požarevac predstavlja veliki kompleks (oko 200 hektara) sa obradivim površinama, nedavno renoviranim bazenom, sportskim terenima, u okviru koga se pored većeg broja zgrada nalaze i lepo uređeni prostori sa drvećem i cvećem, čak i fontana sa ribama. Jedan deo zgrada u kompleksu izgrađen je u periodu između 1910. i 1912. godine kao zavod za maloletnike. Takozvani VII paviljon (strogo zatvorenog tipa), u kome se nalaze lica pod pojačanim nadzorom, izgrađen je 1928. godine. Ova zgrada je pored opšte oronulosti usled starosti i neadekvatnog održavanja pretrpela i dodatna oštećena tokom pobune zatvorenika novembra 2001. godine.

U trenutku posete, grubi radovi na renoviranju VII paviljona su završeni, a u toku su enterijerski radovi. Neki delovi ovog paviljona su potpuno renovirani i useljivi, tako da je jedan broj zatvorenika koji je neko vreme bio izmešten u druge paviljone vraćen u ovaj paviljon sa najstrožim režimom. Uvedene su kompletno nove sanitarije i propratna oprema, u toku je zamena svih rashodovanih kreveta novim krevetima i posteljenom, a postavljeni su i novi ormarići za ličnu upotrebu zatvorenika. Kompletним renoviranjem VII paviljona stvorili bi se vrlo dobri uslovi za život zatvorenika koji zatvorsku kaznu služe pod najstrožim režimom.

U okviru VII paviljona nalaze se i samice koje su takođe renovirane, na svakoj od samica nalazi se ime i prezime zatvorenika, i vreme na koje je dotičnom zatvoreniku izrečena ova disciplinska mera.

U I i II paviljonu uslovi za smeštaj zatvorenih lica (8–10 kreveta po sobi) su bolji nego u III i IV, gde je smešteno i po 30–40 zatvorenika u krevetima na sprat, u sobama neadekvatne kvadrature, što ukazuje na prenaseljenost. Unutrašnji zidovi ovih zgrada (hodnici, sobe) su uglavnom u lošem stanju, mada su neki delovi su renovirani i izgledaju mnogo bolje u odnosu na stanje prilikom prethodne posete (10. oktobra 2001). Nema naznaka naročite vlage. Sve prostorije koje smo posetili imaju mogućnost otvaranja manjih ili većih prozora, što omogućava slobodan i direktan dotok svežeg vazduha i sunčeve svetlosti.

Kreveti u spavaonicama su u na ivici rashodovanosti. Krevetska posteljina se menja dva puta mesečno. Higijena, o kojoj se staraju sami zatvorenici je na pristojnom nivou i dezinfekcija,

dezinfekcija i deratizacija se obavljaju redovno. Postoji problem sa sušenjem veša koji zatvorenici sami peru, i koji, s obzirom da je vešeraj izgoreo u pobuni, moraju da suše u sobama u kojima borave i spavaju.

Nošenje zatvorske uniforme je obavezno.

Kao i u većini zatvora u Srbiji, zatvorska uprava nije u mogućnosti da svim zatvorenicima obezbedi sredstva za ličnu higijenu, zbog čega su oni prinuđeni da ova sredstva ili za svoj novac kupuju u kantini ili ih dobijaju u paketima.

Toaleti i kupatila su u lošem stanju usled starosti i dotrajalosti sanitarnih elementa, ali i starosti zgrada uopšte.

Jedan od dva najveća nedostataka je i dalje vodosnabdevanje, jer i pored dva sistema snabdevanja vodom (gradski i interni, zatvorski), vode ili uopšte nema ili je nema dovoljno. Zbog toga je režim korišćenja vode za umivanje i tuširanje zatvorenika ponekad vrlo restriktivan. Postoji konkretan projekat rešenja ovog problema, ali još uvek nisu obezbeđena materijalna sredstva za njegovu implementaciju. Još teža situacija je sa toplom vodom koje nema dovoljno jer broj bojlera koji je u funkciji nije dovoljan za zadovoljenje potreba zatvorenika. Tokom leta situacija je nešto povoljnija, s obzirom da se zatvorenici mogu tuširati napolju, prirodno zagrejanom vodom.

Drugi problem celokupnog zatvorskog kompleksa je neadekvatno grejanje. Iako zavod ima sopstvenu kotlarnicu i sistem daljinskog grejanja sa radijatorima, grejanje ne funkcioniše usled dotrajalosti i kvara na instalacijama. Jedini izvori toplote u zimskom periodu su male peći i šporeti na drva, koje su apsolutno nepodobne i bez objektivnih mogućnosti da razviju i zadrže adekvatnu toplotu. Navedene peći i šporeti, nalaze se samo u sobama za tzv. dnevni boravak zatvorenika, dok ih u drugim prostorijama (toaleti, WC) nema. To praktično znači da u spavaonicama zatvorenika, u kojima postoje veliki prozori koji loše dihtuju, temperature tokom noći postaju nepodnošljive.

Problem sa grejanjem je još izraženiji u VII paviljonu, gde ne postoji mogućnost grejanja na šporete i peći na drva, a daljinsko grejanje ne radi.

Zatvorska uprava za sada ovaj problem rešava davanjem 5–6 čebeta svakom zatvoreniku tokom zimskog perioda, ali je jasno da se ovaj ozbiljan nedostatak hitno mora rešiti ili opravkom postojećeg ili uvođenjem novog sistema grejanja.

V i VI paviljon su potpuno uništeni tokom pobune i neizvesno je da li će i kada ovi paviljoni biti renovirani. Nefunkcionisanje ovih paviljona uslovljava to da se u ostalim paviljonima zajedno nalaze zatvorenici koji po izvršenoj kategorizaciji ne bi smeli biti zajedno.

B) KUHNJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Kuhinja i trpezarija Zavoda su skoro renovirane i dodatno opremljene, tako da zadovoljavaju sve standarde. Zidovi su okrečeni, ugrađeni su novi respiratori i erkondišni, a dovoljan broj kazana za spremanje hrane je funkcionalan. Obroci se serviraju tačno na vreme ili u trpezariji ili u se nose u samice. Higijena se održava na visokom nivou.

Hranu spremaju profesionalni kuvari, prema jelovniku za nedelju dana koji potpisuje upravnik zatvora. Prema tvrdnjama zatvorenika hrana je lošeg kvaliteta i nedovoljne količine. Meso ili mesne preradevine zastupljene su svakog dana na jelovniku, ali u nedovoljnoj količini. Ponuda povrća i salata je slaba, posebno u zimskom periodu, voća nema na jelovniku, a mlečni proizvodi su retkost. Postoji samo jedan tip dijetetskog jelovnika, koji se ne razlikuje mnogo od svakodnevnog.

Dopunski izvor hrane za zatvorenike je hrana koju dobijaju u paketima ili određene vrste prehrambenih proizvoda koje mogu kupiti u zatvorskoj kantini po tržišnim cenama.

Prema tvrdnjama zatvorenika, zatvorska kantina nije dobro snabdevena, jer se osim kafe i cigareta može kupiti svega par artikala.

c) Medicinska nega zatvorenika

Zavod ima bolnicu – paviljon, sa 16 bolesničkih soba, ukupnog kapaciteta 50 kreveta. Sobe su trokrevetne i četvorkrevetne.

Zdravstvenu službu Zavoda sačinjavaju načelnik službe, po struci neuropsihijatar, jedan stomatolog i medicinski tehničar. Prema sistematizaciji, popunjenost službe je ispod 50% i realno postoji potreba za još dva lekara i četiri medicinska tehničara. Konkurs za lekare i medicinske tehničare je stalno otvoren, ali se niko ne javlja.

Razlog za ignorisanje stalno otvorenog konkursa za prijem lekara i tehničara, i pored stimulacije od 30% na osnovnu platu, beneficiranog radnog staža, kao i mogućnosti odlaska u penziju sa pedeset godina života, leži u nemogućnosti rešavanja stambenog pitanja, i visokom riziku posla.

Stomatološka ordinacija je kompletno opremljena za rad i prema tvrdnjama stomatologa, od početka 2002. godine, zatvorenicima je pruženo 1.600 usluga. Stomatolog godinama radi bez stomatološkog tehničara, uglavnom ekstrakcije, ređe se radi lečenje i plomiranje jer nema dovoljno materijala, a protetika još ređe. Zatvorenici imaju mogućnost da sopstvenim novcem plate i dobiju usluge kod privatnih stomatologa.

U okviru bolnice postoji apoteka, sa minimalnim dozama lekova kao merom prevencije od obijanja i krađe lekova. Rezerve lekova se obnavljaju preko grupnog recepta koji potpisuje načelnik bolnice, a koji se potom nosi u Centralnu apoteku u Požarevcu. Lekovi koji se najviše koriste, a ujedno i najviše nedostaju jesu sedativi, antibiotici, analgetici i neuroleptici. Humanitarne organizacije su u nekoliko navrata donosile određenu količinu lekova. Pre godinu dana, primljena je i donacija vredna 10.000 eura, u vidu medicinskih aparata (mikroskop, oftalmoskop, otoskop i dr.). Bolnica poseduje i rentgen-aparat koji je funkcionalan, ali nema kadrta koji bi ga mogao koristiti, niti komora u kojoj bi se razvijali filmovi. Do pre deset godina fukcionisala je biohemijska laboratorija u kojoj su rađene osnovne analize krvi i urina, ali je prestala sa radom odlaskom laboranta u penziju. Sada, prema potrebi, laborant iz gradske bolnice dolazi u Zavod i uzima uzorke za laboratorijsku analizu.

Lekari specijalisti iz Požarevačkog medicinskog centra, zbog male novčane nadoknade, uglavnom odbijaju da dolaze do Zavoda i rade konsultativno. Trenutno, kao konsultanti rade dva lekara opšte prakse i jedan internista, a po potrebi dolazi i oftalmolog.

Pored navedene opreme, bolnica raspolaže i jednim suvim sterilizatorom i jednim neispravnim EKG aparatom.

Svakog dana na pregled kod lekara javi se oko 60 zatvorenika. Trenutno su u bolnici smeštena 32 zatvorenika, od čega je ozbiljno bolesno njih desetak. Bolesnih od TBC-a ima petoro, i oni su na odgovarajućoj terapiji i tretmanu. Obolelih od dijabetesa ima petoro, od čega su dvojica na insulunu. Ostatak bolesnika čine osobe starije od 65 godina, nesposobne za rad, kao i oni koji boluju od hroničnih srčanih i plućnih oboljenja.

Od početka godine registrovano je oko 50 slučajeva povređivanja u međusobnim tučama i 2 slučaja samopovređivanja. Stotinak zatvorenika je bilo upućeno u drugu zdravstvenu ustanovu (kliniku ili bolnicu). Desila su se dva ubistva, a trojica su umrla prirodnom smrću. Trenutno nema HIV pozitivnih, ali ima oko 100 tabletomana i narkomana. Dva šizofreničara nalaze se pod stalnom terapijom i nadzorom.

Prema rečima načelnika bolnice, silovanje u krugu zatvora nije registrovano u poslednjih 5–6 godina, što ne znači da ih nije bilo.

Iz razgovora sa zaposlenima u ovoj službi, može se zaključiti da postoji objektivna opasnost da budu fizički napadnuti od strane zatvorenika, mada do sada nije zabeležen slučaj da je bilo napada koji su za posledicu imali telesne povrede. Kako sami kažu, u poslednjih 6 meseci se ipak lakše radi, jer je nivo tenzija između zatvorenika i osoblja bitno opao.

Radnici ove službe nisu zadovoljni svojim statusom jer nisu dovoljno novčano stimulirani za rad u ovako stresnim okolnostima. Usled nedostatka kadrova, ima dosta prekovremenog rada, tokom vikenda i praznika, koji nije adekvatno plaćen. Pored toga, postoji subjektivni osećaj da je ova služba marginalizovana u odnosu na ostale službe u ustanovi.

Zatvorenici sa kojima smo razgovarali, nisu zadovoljni nivoom zdravstvenih usluga koji im se pruža. Smatraju da zdravstveno osoblje nije dovoljno zainteresovano za njihove probleme, da ih često neprimereno tretiraju kao simulatore koji samo traže poštedu od rada, kao i da se sve bolesti leče davanjem antibiotika ili aspirina.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa (Pravilnik), Minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvorenicima (Min. pravila UN) i Evropskih zatvorskih pravila (EZP)

– "Prostorije u kojima osuđeni borave moraju biti toliko prostrane da na svakog osuđenika dođe najmanje osam kubnih metara prostora, zagrejane i dobro osvetljene, u skladu sa zakonom" (čl. 58. stav. 1. ZIKS i čl. 15. st. 1. Pravilnika);

– "Prostorije u kojima osuđeni borave, rade i hrane se, zagrevaju u zimskom periodu. Zagrevanje prostorija zavisi od klimatskih uslova, a po pravilu traje od 15. oktobra do 15. aprila. Ukoliko vremenski uslovi ili drugi objektivni razlozi to zahtevaju, upravnik zavoda može skratiti ili produžiti grejnu sezonu" (čl. 15. st. 4. Pravilnika);

– "Zatvorske prostorije, posebno one koje su namenjene za spavanje zatvorenika, treba da odgovaraju higijenskim zahtevima, vodeći računa o klimi, kubaturi vazduha, minimalnoj površini, osvetljavanju i provetranju" (Para. 9.3. Min. Pravila UN);

– "Smeštaj zatvorenika, naročito njihov noćni boravak, mora odgovarati zdravstvenim i higijenskim zahtevima, pri čemu se mora voditi računa o klimatskim uslovima, naročito zapremini vazduha, i obezbediti odgovarajuća površina, osvetljenje, grejanje i provetranje" (Para. 15. EZP);

– "Prostorije ne smeju biti vlažne i moraju imati sanitarne uređaje i ostala sredstva za ličnu higijenu" (čl. 58. st. 2. ZIKS);

– "Predviđeno je "da uređaji kupatila i tuša treba da budu dovoljni da bi svaki zatvorenik mogao i bio dužan da ih koristi, sa temperaturom koja odgovara klimi i onoliko često koliko to zahteva opšta higijena s obzirom na doba godine i geografski položaj, ali najmanje jedanput nedeljno pod umerenom klimom" (Para. 13. Min. pravila UN i Para. 18. EZP).

III

Preporuke

– Ministarstvo pravde u saradnji sa stručnim ustanovama i pojedincima, mora započeti rad na drugačijem ustrojstvu ovog zavoda ili u smislu njegovog ukidanja ili, što je verovatnije, u cilju njegovog smanjenja na funkcionalni nivo;

– Izraditi projekat rekonstrukcije sistema grejanja i pod hitno započeti njegovo sprovođenje;

– Obezbediti materijalna sredstva za implemtaciju projekta kojim bi se obezbedilo normalno vodosnabdevanje zavoda;

– Poboljšati kvalitet ishrane zatvorenika uključivanjem svežeg povrća, voća i mlečnih proizvoda;

– Obezbediti materijalna sredstva za redovno snabdevanje zatvorenika osnovnim sredstvima za higijenu;

– Poboljšati snabdevanje lekovima i potrebnim medicinskim materijalom.

Bezbednost

I

Na osnovu analize podataka prikupljenih u odnosu na ovu dimenziju možemo reći da je eksterna bezbednost na zadovoljavajućem nivou. To potvrđuje činjenica da u poslednjih 6 meseci, a i duže, nije bilo slučajeva ugrožavanja bezbednosti društvene zajednice od strane zatvorenika. Međutim, s obzirom na stepen obezbeđenosti koja je predviđena za strogo zatvoren i zatvoren tip ustanova kakav je KPZ u Požarevcu, postojeća sredstva i mere obezbeđenja u tehničkom smislu su nezadovoljavajuća. Nedostaje elektronska oprema, video-kamere, senzori što sve svakako otežava i usložnjava rad službe obezbeđenja. Uvođenje nove i savremene tehnike je nužno i hitno, posebno kada se imaju u vidu specifičnosti strukture populacije zatvorenika u VII paviljonu, odnosno veličina zavodskog kruga i brojnost zatvoreničke populacije.

Kada je reč o internoj bezbednosti, u odnosu na različite izvore dobili smo različite odgovore. Procena i stepen doživljaja opasnosti od mogućeg napada na pripadnike različitih službi ukazuje na to da je ona najveća upravo kada je u pitanju služba obezbeđenja, a nešto manja kada su u pitanju vaspitači, iako napada ili povreda osoblja ustanove od strane zatvorenika nije bilo.

Prilikom velikog pretresa zatvorskog kruga ranije u toku ove godine, pronađene su velike količine oruđa podobnog za teško telesno povređivanje, metalnih i drvenih palica, bodeža, noževa, boksera, pa čak i nekoliko pištolja i nešto eksploziva. Ova oružja i oruđa su nalažena na najrazličitijim mestima, kako u paviljonima, tako i u radionicima, ili zakopana u okviru zavodskog kruga. Pretpostavka je da nije sve pronađeno i da je u međuvremenu još toga nabavljeno ili napravljeno, iako su pretresi soba i tela zatvorenika česti.

Generalno posmatrano, svi se slažu da su se tenzije dolaskom novog upravnika bitno smanjile u odnosu na period od pobune pa do njegovog dolaska. Konačno je započeo proces uspostavljanja normalnog sistema funkcionisanja ovog zavoda, koji od pobune, pa sve do pre nekoliko meseci praktično nije postojao. Međutim, antagonizmi između zatvorenika i osoblja, posebno prema službi obezbeđenja, i dalje postoje. Svako naše pitanje koje se odnosilo na osoblje, bilo je praćeno zatvorenikovim potpitanjem: "Mislite na pandure?" Ovo ponovo potvrđuje pretpostavku da se u analizi odnosa osoblje – zatvorenici, sa aspekta njihove bezbednosti, mora razlikovati osoblje prema određenim profesionalnim kategorijama jer od položaja pojedinih službenika zavoda zavisi sadržaj, trajnost i bliskost njihovog odnosa sa zatvorenicima.

Prema dokumentaciji, odnos broja pripadnika službe obezbeđenja (oko 200) i broja zatvorenika je najveći u poređenju sa drugim službama. Iz intervjua sa zatvorenicima, stiče se utisak da su zatvorenici najčešće u kontaktu sa stražarima, zatim sa poslovođama i nešto ređe u bliskom kontaktu sa vaspitačima.

Iako je većina zatvorenika odgovorila da postoji kontrola zatvorenika nad zatvorenicima, ali i da ima dovoljno osoblja da obezbedi sigurnost zatvorenika, tokom razgovora kod nekih zatvorenika

zapazili smo određenu dozu osećanja nesigurnosti i straha koju doživljavaju u sopstvenoj sredini, posebno oni koji su osuđeni na kraće vremenske kazne. S obzirom da su nekim sobama ovi zatvorenici smešteni sa zatvorenicama zatvorenim na duge kazne, osećaju se nezaštićenim i uplašenim, jer u slučaju fizičkog napada na njih, osuđeni na duge kazne nemaju šta da izgube. Kako kažu, dodatnih par meseci ili godina dana, ako se i ukoliko se uopšte, pokrene krivični postupak protiv njih zbog npr. teške telesne povrede, za njih ne predstavlja pretnju koja bi ih sprečila u nasilnom ponašanju. Tome u prilog govori i postojanje incidenata u formi veoma čestih konflikata koji se rešavaju fizičkim napadima i nasiljem (registrovano 50 tuča), 1 pokušaj bekstva (zloupotreba pogodnosti), postojanja seksualnog zlostavljanja, naplaćivanja reketa i dr.

Bez obzira na činjenicu što je struktura i procenat učinilaca krivičnih dela sa elementima nasilja veoma visoka (70%), mišljenja smo da se ovakvi incidenti mogu sagledati i kao vid reakcije na deprivacije i frustracije na zatvorske uslove života kojima su zatvorenici izloženi. Svakako da zatvoren tip ustanove poput ove, podrazumeva totalnu ili skoro totalnu kontrolu i da glavni prioritet imaju zadaci bezbednosti i očuvanja unutrašnjeg reda, ali prevaspitanje i socijalizacija zatvorenika ne bi smeli da budu stavljeni potpuno u drugi plan.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "U zavodima zatvorenog tipa, pored službe za obezbeđenje postoje i druge tehničke prepreke za bekstvo (ogradni zidovi i tehnička sredstva).

U zavodima strogo zatvorenog tipa, uz pojačano obezbeđenje, posvećuje se posebna pažnja postupanju sa osuđenima" (čl. 12. ZIKS st. 4. i 5.);

– "Osuđeni se raspoređuje u vaspitne grupe shodno vrsti krivičnog dela, ličnim svojstvima, programu postupanja i drugim činiocima. Osuđeni koji zbog kriminalne prošlosti ili loših karakternih osobina mogu štetno delovati na ostale, odvajaju se" (čl. 54. ZIKS);

– "Grupisanje i regrupisanje zatvorenika vrši se u sledeće svrhe:

a) Da bi se odvojili od ostalih zatvorenika oni koji bi mogli zloupotrebiti svoju kriminalnu prošlost ili sklonosti ili oni koji bi mogli izvršiti negativan uticaj na druge; i

b) Da bi se, u skladu sa potrebama upravljanja zavodom i bezbednosti u njemu, olakšao postupak sa zatvorenicama i pospešilo njihovo ponovno prilagođavanje društvu" (Para. 12. EZP);

– "U granicama mogućnosti, mora se raspolagati odvojenim zavodima ili odvojenim delovima istog zavoda kako bi se olakšalo sprovođenje različitih režima postupanja sa zatvorenicama ili njihovo razvrstavanje u određene kategorije" (Para. 13 EZP);

– "U zajedničkom smeštaju smeju biti samo zatvorenici koji su u stanju da se druže u takvim uslovima. U toku noći obavezan je njihov nadzor u skladu sa prirodom zavoda" (Para. 14.2. EZP).

III

Preporuke

– Poboljšati sistem obezbeđenja uvođenjem savremenih sredstava osmatranja i obezbeđenja (video-nadzor, senzori kretanja, elektronsko otvaranje ćelija u VII paviljonu i sl.);

– Izvršiti reklasifikaciju zatvorenika i arhitektonsko-tehnički obezbediti fizičku odvojenost uz minimalno mešanje različito kategorizovanih zatvorenika.

Zakonitost postupanja

I

Dobijeni podaci u odnosu na ispitivanu dimenziju, ukazuju da je Pravilnik o kućnom redu dostupan i jasan svakom osuđenom i to odmah po dolasku u ustanovu. Iako, nema očevidnih odstupanja od primene ZIKS, zapazili smo da se odgovori na pitanja vezana za doživljaj zatvorenika o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure i njene efikasnosti, ne mogu pozitivno oceniti, pogotovo kada su u pitanju stavovi i odgovori zatvorenika. Pojedini zatvorenici su na pitanja da li postoji nezakonita upotreba sredstava prinude, da li osoblje otkrije i kazni prave krivce, te da li se osoblje ponaša isto prema svim zatvorenicama, imali kratak komentar "zavisi" ili "svima prema zaslugama" ili uopšte nisu želeli da komentarišu.

Za osoblje zatvora, odnos prema zatvorenicama je uslov za sprovođenje mera tretmana i kriterijum njihovog uspešnog vršenja dužnosti, a u zatvoreničkom društvu, uslovno rečeno negativan odnos prema osoblju je jedan od najvažnijih kriterijuma njihovog diferenciranja i lojalnosti prema svetu zatvorenika. Nagrade, kazne i sve ostalo što osoblje kontroliše i raspoređuje među zatvorenicama, veoma su važni za zatvorenike. Zato način na koji zatvorenici percipiraju sistem distribucije uskraćenja i privilegija dobija izuzetnu važnost za razumevanje zatvorenikove situacije i mogućih negativnih reakcija na odluke koje smatraju nepravednim.

Prema rečima upravnika, u planu je donošenje novog pravilnika kojim će se na drugačiji način regulisati status i položaj zatvorenika koji se nalaze u režimu ustanova strogo zatvorenog tipa. ZIKS i postojeći Pravilnik o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa, vrlo šturo i neprecizno određuju tretman zatvorenika u zavodima strogo zatvorenog tipa. Osnovni problemi su u tome, što kada se zatvorenik jednom kategorise u ovu kategoriju, veoma se teško vraća u neku lakšu kategoriju, a s druge strane, u njoj ne postoje podkategorije. Donošenjem novog pravilnika koji bi predvideo subkategorizaciju u strogo zatvorenom tipu, zatvorenici bi imali više motiva i stimulacije da koriguju svoje ponašanje i da shodno tome sami utiču na dobijanje povoljnijeg tretmana. Pored toga, od dolaska novog upravnika, značajno je povećan broj zatvorenika koji su cilju stvaranja pozitivne atmosfere dobili pogodnost, tj. prebačeni su iz zatvorenog u poluotvoreni tretman ili iz poluotvorenog u otvoreni tretman. To je potvrdila i većina zatvorenika.

Manji broj zatvorenika smatra da favorizovanje određenih zatvorenika, korišćenje saradnika (cinkaroša), postojanje korupcije i dr. i dalje postoji u znatnoj meri i da utiče na stvaranje negativne društvene klime i odnosa u zavodu. Na pitanje da li postoji korupcija u zatvoru, i osoblje i zatvorenici su rekli da ona postoji, ali ni jedna ni druga strana nisu želele da previše pričaju o tome jer smatraju da je uvek bilo tako i uvek će biti tako. Generalno, smatraju da korupcija na višem nivou postoji prevashodno kod službe prevaspitanja (dobijanje pogodnosti), a da na nižem nivou postoji kod službe obezbeđenja, preko koje se za određenu cenu može nabaviti droga, uneti mobilni telefon ili bilo šta drugo.

Zatvorenici su naveli nekoliko slučajeva kada je došlo do zloupotreba ovlašćenja od strane pripadnika službe obezbeđenja koji su prijavljeni, ali niti zavodska niti republička uprava nisu reagovale u smislu pokretanja disciplinskih postupaka protiv prijavljenih radnika. Zbog toga se retko odlučuju da ih uopšte prijave.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Rad zavoda nadzire Uprava, preko ovlašćenih lica. Nadzorom se kontroliše primena propisa i stručni rad u izvršenju zavodskih sankcija. Za nadzor nad stručnim radom mogu se angažovati naučne i stručne ustanove i pojedinci" (čl.346. ZIKS);

– "Prilikom nadzora ovlašćeno lice ima pravo i dužnost da proverava planove i programe rada zavoda, vođenje evidencija, rad službi u zavodu, opšte stručno osposobljavanje zaposlenih lica, primenu propisa o uniformi, oznakama, zvanjima, činovima, naoružanju i premeni prinude, ostvarivanje prevaspitavanja, stručnu obuku osuđenih i maloletnika, primenu disciplinskih kazni i mera prema osuđenima i maloletnicima i ostvarivanje prava i pogodnosti osuđenih i maloletnika utvrđenih ovim zakonom i aktom o kućnom redu" (čl. 348. ZIKS);

– "Kazneni zavodi i službe moraju redovno biti kontrolisane od strane kvalifikovanih i iskusnih inspektora koje postavljaju nadležne vlasti. Njihov zadatak je naročito da prate da li se i u kojoj meri u ovim zavodima upravlja u skladu sa postojećim propisima, ciljevima zatvorskim službi i odredbama ovih pravila" (Para.4. EZP, slično Para. 55. Min. Pravila UN).

III

Preporuke

– Uvesti češće posete od strane Uprave za izvršenje krivičnih sankcija u cilju nadzora i kontrole zakonitosti rada Zavoda i tom prilikom omogućiti zatvorenicima da se nasamo sastanu sa ovlašćenim licima uprave;

– Intenzivirati rad na donošenju novog pravilnika kojim bi se na drugačiji način definisao status i pogodnosti zatvorenika koji se nalaze u režimu strogo zatvorenog tipa, čime bi se preciznije normirala mogućnost osuđenika da utiču na promenu svog statusa kao i da je shodno tim normama traže od uprave.

Resocijalizacija

I

Za razliku od ZIKS RS, u međunarodnim propisima, jasno je izražena ideja o resocijalizaciji osuđenika, kao svrsi izvršenja institucionalnih sankcija.

Primarni izvor podataka za ovu dimenziju bili su stavovi osoblja službe za obuku i upošljavanje, službe za prevaspitanje i samih zatvorenika. To iz razloga jer se u tim okvirima ostvaruju gore pomenuti aspekti resocijalizacije. Takvom organizacijom omogućeno je angažovanje zatvorenika u pozitivnim, konstruktivnim aktivnostima čime se prevenira besposličaranje i negativno ponašanje.

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju na to da ta služba organizuje i sprovodi stručnu obuku osuđenih u okviru metalske, mašinske, drvnoprerađivačke, poljoprivredne i ugostiteljske struke. Površina od 200 hektara obradive zemlje pruža mogućnost upošljavanja

zatvorenika na ratarskim, povrtarskim i stočarskim poslovima. Tehnologija rada je zastarela, a mašine su uglavnom amotrizovane i pohabane. Procesom rada rukovodi uprava ustanove.

Zatvorenici se raspoređuju na radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja, a većina zatvorenika smatra da se ne uvažavaju njihove lične želje i afiniteti pri izboru radnog mesta. Rad službe za obuku i upošljavanje, sa aspekta resocijalizacije, svodi se na svakodnevno praćenje i ocenjivanje zatvorenikovog ponašanja i zalaganja na radnom mestu. Na kraju meseca svaki majstor predaje izveštaj poslovođi koji na osnovu njih, na timskim sastancima i kolegijumu iznosi mišljenje i predloge za svakog zatvorenika.

Broj zatvorenika uključenih u proces rada trenutno je svega 50% od ukupnog broja zatvorenika, iako mnogo veći broj ispunjava uslove za rad. Praktično na jednog majstora dolazi 1 do 4 zatvorenika. Problem nezainteresovanosti zatvorenika za rad, dodatno je intenziviran i objektivnim faktorom, tj. nedostatkom materijalnih sredstava za nabavku repromaterijala i sirovina koje su nužan preduslov za pokretanje proizvodnje, a samim tim i veće mogućnosti upošljavanja zatvorenika. Zatvorenici koji nemaju nikakvo zanimanje imaju mogućnost obuke za konkretna zanimanja u školskoj radionici kao i dokvalifikacije i prekvalifikacije, ali je zainteresovanost zatvorenika veoma slaba.

Radni dan traje 8 sati, odnosno 40 sati nedeljno. Vikendom zatvorenici ne rade. Prekovremeni rad se sprovodi samo ako zatvorenik to prihvata.

Uslovi rada i zaštita na radu su na ivici prihvatljivosti. Trećina zarade zatvorenika se stavlja na štednju, a ostatak im se daje na korišćenje. Svi zatvorenici sa kojima smo razgovarali su nezadovoljni visinom zarade koju ostvaruju i koja za mesec dana iznosi prosečno oko 400–500 dinara.

Kada je reč o službi za prevaspitanje dobijene odgovore opisaćemo u odnosu na aktivnosti koje realizuje ova služba. Prijem zatvorenika otpočinje u prijemnom odeljenju. Odmah bi istakli veliki problem nedostatka stručnog kadra, tačnije nezainteresovanost za rad u ovakvom tipu ustanove. Tako je radno mesto psihologa i posle više puta raspisivanog konkursa i dalje nepopunjeno, što značajno dovodi u pitanje kvalitet procene, klasifikacije i sam rad sa zatvorenicima. Tim, koji čine socijalni radnik i pedagog (nedostaje psiholog) nakon 30 dana ispitivanja i opservacije svakog zatvorenika, daje predlog programa tretmana zatvorenika. Njegovu klasifikaciju i program postupanja zajedno sa ovim timom odobrava i odlukom o programu postupanja donosi upravnik zavoda. Program postupanja obuhvata određenje vaspitne grupe, osnovno i stručno obrazovanje, radno mesto, slobodne aktivnosti i intenzitet individualnog i grupnog rada. Reklasifikacija se vrši svaka 3 meseca i to na predlog stručnih službi, a glavni nosilac je služba za prevaspitavanje. Najvažniji kriterijum reklasifikacije je ponašanje zatvorenika, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i pripadnika ostalih službi, što se sve evidentira u kumulativnom dosijeu koji postoji za svakog zatvorenika.

Ispitujući uslove i uključenost u tretman saznali smo da oni nisu zadovoljavajući. Naime, tip rada je isključivo individualan jer, kako su nam rekli, nema edukovanog i osposobljenog osoblja za bilo koju drugu vrstu tretmana. S druge strane, i samo osoblje izražava potrebu za tretmanom posebnih kategorija zatvorenika (zavisnici, seksualni prestupnici...). Trenutno je broj ovakvih prestupnika u porastu, te budući da nema edukovanog osoblja za rad sa ovim posebnim grupama zatvorenika, njihov tretman je isti kao i drugih zatvorenika.

Veličina vaspitne grupe ne omogućava kvalitetan rad. Ima oko 70–90 zatvorenika na 1 vaspitača, što prevazilazi optimalne uslove za kvalitetan rad. Prema tvrdnjama vaspitača, prosečan broj sastanaka po zatvoreniku je jednom u dva meseca, a ukupan broj planiranih razgovora je 20 mesečno, uz svakodnevne neplanirane razgovore. U proseku trajanje susreta je oko 2 časa.

Međutim, zatvorenici su izjavili da veoma retko viđaju i kontaktiraju sa svojim vaspitačem i da ti susreti ne traju duže od 15 minuta.

Iako bi služba za prevaspitavanje trebalo bi da ima centralnu ulogu, posebno u ovakvoj ustanovi, na osnovu prikupljenih informacija, a i prema našem ličnom utisku, prioritet imaju zadaci bezbednosti i očuvanja unutrašnjeg reda, a ne resocijalizacija.

Kada je u pitanju školovanje, formalno postoji mogućnost i osnovnog i srednjeg obrazovanja. Diploma koja se stiče u zavodu ni po čemu ne razlikuje od one stečene u civilstvu, jer je program usklađen sa redovnim školskim planovima i programima. U pitanju je istureno odeljenje srednje tehničke škole iz Požarevca. Nažalost, trenutno nijedan zatvorenik ne pohađa školu jer, kako su nam rekli, nema zainteresovanih.

Postoje dve biblioteke. Jedna u zgradi uprave i jedna u okviru doma kulture. Zatvorenici koji koriste biblioteku smatraju da je kvalitet i kvantitet knjižnog fonda prosečan, ali da se ne obnavlja i da nedostaju novija izdanja. Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa kao i da postoje radio i TV aparati u dovoljnom broju.

Rekreativne i slobodno-vremenske aktivnosti veoma su dobro organizovane. Najviše se praktikuju sportske, a manje kulturne, umetničke i dr. aktivnosti. Postoji veliki, nedavno renovirani otvoreni bazen, travnati fudbalski teren, trim staza i teretana što zatvorenicima daje mogućnost velikog izbora spotskih aktivnosti koje mogu upražnjavati. U postupku renoviranja i adaptacije VII paviljona, vodilo se računa i o ovom segmentu života, pa su u ograđenom prostoru paviljona već postavljeni golovi za fudbal, a uskoro će biti postavljene i table sa koševima.

Nekada je postojao i izlazio časopis ovog zavoda, ali je on ugašen s obzirom da nema dovoljno finansijskih sredstava. I osoblje i zatvorenici procenjuju da bi ponovno pokretanje i izlaženje časopisa doprinelo i usmerilo sadržaj aktivnosti u slobodno vreme zatvorenika u pozitivnom pravcu, s obzirom na njihovu veliku zainteresovanost. Isto se odnosi i na razglasnu stanicu. Ponekad, više kao izuzetak, organizuju se i različite tribine, takmičenja i sl. Zavisno od interesovanja zatvorenici se uključuju u ove aktivnosti. Organizacija i realizacija ovih aktivnosti u nadležnosti je referenta za kulturno-zabavne aktivnosti.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi zatvorenika prema veroispovesti zastupljeni su uglavnom pravoslavci. Bez obzira na ogromnu zainteresovanost zatvorenika trenutno ne postoji mogućnost obezbeđenja potpuno adekvatnog prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika.

Saznali smo da je u planu i izgradnja crkve u okviru samog zavoda.

Kad je reč o saradnji osoblja sa faktorima izvan ustanove, naša je procena da se ona svodi na nivo obaveze koju zavod ima po službenoj dužnosti i ništa više od toga. Uobičajena procedura se svodi na obaveštavanje nadležnog centra za socijalni rad i SUP.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Smatramo da su postojeći kapaciteti i alternative međusobne saradnje i koordinacije, pre svega sa porodicom, daleko veće i potrebnije, ali i da ne zavise isključivo od aktivnosti zavodskog osoblja već i od druge strane.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Služba za prevaspitanje primenjuje metode i postupke kojima se na osuđene utiče da ubuduće ne vrše krivična dela. Služba za prevaspitanje usklađuje rad ostalih učesnika u prevaspitanju" (čl. 17. ZIKS);

– "Poželjno je da u zatvorenim zavodima, individualizacija postupanja ne bude ometena suviše velikim brojem zatvorenika. U nekim zemljama smatra se da brojno stanje takvih zavoda ne treba da prelazi 500 zatvorenika" (Para. 63. st.3. Min. pravila UN);

– "U cilju što uspešnijeg uključivanja zatvorenika u društvo po puštanju na slobodu treba obezbediti i iskoristiti sve mogućnosti za popravni, obrazovni, moralni, duhovni i drugi rad u skladu sa zahtevima individualnog postupanja sa zatvorenici. U okviru režima s toga treba obezbediti sledeće:

a. duhovnu podršku i usmeravanje, kao i priliku za koristan rad, stručno usmeravanje i obuku, obrazovanje, razvoj društvenih sposobnosti, pružanje saveta, grupne i rekreativne aktivnosti;

b. uslove u kojima ove aktivnosti mogu što više ojačati veze zatvorenika sa društvenom zajednicom i poboljšati njihove izgled u njoj kako bi se olakšalo njihovo uklopanje u društvo po puštanju na slobodu;

c. postupke za uvođenje i preispitivanje programa individualnog postupanja sa zatvorenici i njihove obuke na osnovu iscrpne razmene mišljenja sa nadležnim osobljem i pojedinačno sa zatvorenici koje treba uključiti u ovakva savetovanja u meri u kojoj je to izvodljivo;

d. sisteme komuniciranja i stil rukovođenja koji stimuliše primerene i pozitivne odnose između osoblja i zatvorenika kako bi se poboljšali izgledi za uspeh efikasnih i korisnih režima i programa postupanja sa zatvorenici" (Para. 66. EZP);

– "Osuđeni ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje, koje se shodno opštim propisima organizuje u zavodu. Zavodi organizuju i druge vidove obrazovanja osuđenih" (čl. 97. ZIKS)

– "Po prijemu u zavod i u proučavanju ličnosti zatvorenika i primerenosti njegove kazne, mora se što pre pripremiti program postupka s njim u odgovarajućem zavodu u svetlu saznanja o njegovim ličnim potrebama, sposobnostima i sklonostima, a naročito o njegovoj bliskosti sa rodbinom" (Para. 68. EZP);

– "U okviru režima, zatvorenici se mora pružiti prilika da učestvuju u aktivnostima zavoda koje mogu razviti njihovo osećanje za odgovornost i oslanjanje na lične snage i pobuditi njihovo interesovanje za postupak sa njima" (Para. 69.1. EZP);

– "U svakom zavodu mora se sprovesti program sveobuhvatnog obrazovanja kako bi se svim zatvorenici pružila prilika da zadovolje bar neke od svojih ličnih potreba i želja. Takvi programi moraju težiti poboljšanju izgleda zatvorenika za njihov uspešan povratak u društvo i voditi računa njihovom moralu, stavovima, shvatanjima i samopoštovanju (Para. 77. EZP);

– "Svaki zavod mora imati biblioteku koja nudi širok izbor odgovarajuće zabavne i poučne literature koja je dostupna svim kategorijama zatvorenika. Zatvorenike treba podsticati da se koriste bibliotekom u punoj meri. Kad god je moguće biblioteku treba organizovati u saradnji sa lokalnom bibliotekarskom službom" (Para. 82. EZP);

– "Verski obredi obavljaju se u posebnim, prikladnim prostorijama zavoda" (čl. 102.st.1. ZIKS).

III

Preporuke

– Sagledati alternative za smanjenje broja zatvorenika u cilju kvalitetnijeg prevaspitnog rada;

– Ulagati napore da se u svesti osoblja budi i održava ubeđenje o centralnom mestu službe za prevaspitanje, odnosno resocijalizaciji osuđenih lica;

– Organizovati radionice i programe za obuku u veštinama i znanjima konstruktivnog rešavanja konfliktata;

- Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenika;
- Obezbediti sredstva kako bi se pokrenula proizvodnja i time povećale mogućnosti upošljavanja zatvorenika;
- Pokrenuti problem školovanja i profesionalnog osposobljavanja zatvorenika;
- 3– Obnoviti bibliotečki fond i obezbediti sredstva za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika u adekvatnim prostorijama;
- Insistirati na edukativnim metodama koje podstiču i pobuđuju interesovanje zatvorenika da u većem broju učestvuju u radnim obavezama, dokvalifikacijama i prekvalifikacijama obezbeđivanjem savremenije tehnologije, raznovrsnijih i većih alternativa za rad i uvođenjem što više nagrada i pogodnosti za isticanje na radu i dodatnu obuku;
- Razraditi metode koje podstiču i pobuđuju interesovanje zatvorenika da učestvuju u procesu školovanja pribavljanjem savremenijih i kreativnijih sredstva nastave, što raznovrsnijim i većim alternativama za određene smerove, kurseve jezika i kompjutera, nagradivanjem i dobijanjem što više pogodnosti za isticanje i uspeh u školi;
- Razmotriti mogućnosti i alternative za postepeni povratak osuđenika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu i to u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U odnosu na ovu dimenziju saznali smo da zatvorenici u zavodu imaju desetak telefonskih govornica i da ne postoji neka posebna procedura niti problemi pri korišćenju ovog vida komunikacije.

Dopisivanje i podnesci ne podležu cenzuri, mada se sva pisma čitaju pre odašiljanja. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama. Iako na prvi pogled to ukazuje na liberalan režim dopisivanja, zatvorenici objašnjavaju da oni u pismima uglavnom i ne pišu o nezakonitim radnjama osoblja ili sličnim stvarima, jer znaju da ta pisma neće ni doći na adresu republičke Uprave ili neku drugu, ili će pak ako nešto i napišu, na neki način biti interno kažnjeno zbog takvog pisanja i iznošenja stvari u "javnost".

Procedura distribucije dobijenih paketa, podrazumeva njihovu prethodnu proveru od strane straže, uz vođenje evidencije o sadržaju paketa u slučaju da se nešto izdvaja (oduzima) iz njih. Rečeno nam je da je bilo oduzetih paketa ili dela sadržaja, a svi zatvorenici izražavaju potrebu za povećanjem limita paketa. Prijem novčanih pošiljki nije ograničen.

Uglavnom svi zatvorenici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od kategorije u kojoj se nalaze.

Boravak u "posebnoj prostoriji", je regulisan posebnim planom upotrebe tih prostorija i nema značajnijih primedbi zatvorenika na njegovo sprovođenje.

Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada zatvorenik zatraži. Izlaske u grad i odsustva na predlog i po mišljenju vaspitača odobrava upravnik, i kako je već rečeno, povećan je broj nagradnih izlazaka.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Svatom zatvoreniku se mora svakodnevno pružiti prilika da podnosi zahteve ili žalbe direktoru zavoda ili službeniku ovlašćenom da postupa u tom svojstvu.

Zatvoreniku se mora pružiti prilika da razgovara sa inspektorom zatvora ili drugim ovlašćenim licem s pravom posete zatvoru, ili da inspektoru ili ovlašćenom licu podnosi zahteve ili žalbe, bez prisustva direktora ili drugog osoblja. Međutim, razmatranje žalbi na formalne odluke može biti ograničeno u okviru odobrenog postupka.

Svatom zatvoreniku se mora dozvoliti da podnosi zahteve ili žalbe centralnoj zatvorskoj upravi, sudskim vlastima ili drugom ovlašćenom organu u uslovima koji obezbeđuju poverljivost.

Zatvorski organ mora odmah razmotriti svaki zahtev ili žalbu koja mu se uputi ili dostavi i odgovoriti na nju bez nepotrebnog odlaganja" (Para. 42.1. EZP).

III

Preporuke

– Uvesti poštanske sandučice u koje će zatvorenici ostavljati poštu koja neće biti čitana od strane osoblja Zavoda i koja će direktno biti odašiljana Upravi za izvršenje sankcija, Međunarodnom crvenom krstu ili nevladinim organizacijama, čime bi se obezbedila poverljivost sadržaja, a sprečila ili bitno redukovala mogućnost zloupotreba, odnosno eventualna retribucija od strane uprave zavoda.

Osoblje ustanove

I

Podaci dobijeni od službe za obezbeđenje pokazuju da je u toj službi zaposleno oko 200 radnika, što je prema tvrdnjama zaposlenih, dovoljan broj. Prosečna starost zaposlenih je između 35–40 godina. Došlo je do podmlađivanja službe, tako da je oko 60% zaposlenih mlađe od 30 godina, od čega su njih 40 pripravnici. Od ukupnog broja zaposlenih u ovoj službi žene čine oko 7% i zaposlene su uglavnom u administraciji. Pripradnici ove službe zadovoljni su redovnošću plate ali ne i njenom visinom. Načelnik službe obezbeđenja, ukazuje na slab odziv na raspisane konkurse za prijem u ovu službu, kao i na neškolovanost i neadekvatnost većine zaposlenih u službi obezbeđenja. Takođe, zaposleni ove službe ističu njenu lošu opremljenost (pohabane uniforme, stara obuća, neadekvatna sredstva za savladavanje fizičkog otpora zatvorenika) kao i nedostatak moderne opreme (kamere, senzori) što dodatno usložnjava i otežava posao kako eksternog, tako i internog obezbeđenja ustanove.

Načelnik službe sa 33 godine radnog iskustva u zatvorima, smatra da su odnosi između ove službe i zatvorenika poboljšani u odnosu na prethodni period, ali da još uvek nisu na zadovoljavajućem nivou, zbog čega je opasnost od napada i dalje realna i moguća.

U poslednjih šest meseci nije bilo disciplinskih postupaka protiv pripadnika ove službe, jer načelnik smatra da ona radi u okviru zakona i relevantnih podzakonskih akata. Pripadnici službe

imaju beneficirani radni staž, a prekovremeni rad je sve ređi, s obzirom na dobru popunjenost službe i smanjen broj zatvorenika u odnosu na period pre pobune.

Rukovodioci službe smatraju da je neophodno povisti kriterijume za prijem u službu uz istovremeno uvođenje programa dodatne obuke, kako u smislu ovladavanja borilačkim veštinama, tako posebno u edukaciji iz oblasti psihologije, sociologije, penologije i ljudskih prava. Takođe, radnici službe smatraju da bi bilo jako dobro kada bi im se obezbedili uslovi za fizičku rekreaciju (teretana, sportska sala, streljana), što bi im omogućilo oslobađanje od stresa ali i dobru fizičku kondiciju, neophodnu za posao kojim se bave.

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba raspolaže sa 90 od predviđenih 130 radnika, što ukazuje na nepopunjenost kapaciteta ove službe, mada s obzirom na broj radno uposlenih zatvorenika, ne vidimo razlog za ovoliki broj radnih mesta u ovoj službi. Prosečna starost je 40 godina, a pol muški. Visoku stručnu spremu poseduje 20%, višu 10%, a ostali srednju stručnu spremu. U pitanju su radnici metalske, mašinske i drvoprerađivačke struke. Prosečne godine staža su oko 20 godina. Struktura osoblja zaposlena u okviru ove službe zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni ZIKS i Zakonom o radnim odnosima u državnim organima.

Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Smatraju da je bezbednost na prvom mestu, a odnos uprave prema radnicima ove službe je za sada korektan. Timski sastanci ove službe su svakodnevnii, a na nivou ustanove (kolegijum) održavaju se 1 nedeljno gde načelnik ove službe, sa svog aspekta, doprinosi i daje predloge za svakog zatvorenika.

Osnovne pritužbe odnosile su se na zastarelu tehnologiju i potrebu za boljim uslovima rada, kao i problem obrtnog kapitala. Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da on postoji, kao i opasnost da budu napadnuti od strane zatvorenika. Većina se izjasnila da bi menjala svoj posao, ne obrazlažući razloge takvog stava. Na pitanja vezana za pravila rada, odgovori ukazuju da su sa redovnošću isplate zarade zadovoljni, ali ne i visinom. Prekovremeni rad nije čest i tada postoji nadoknada za takav rad. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž.

Rečeno nam je da je u poslednjih 6 meseci bilo desetak slučajeva povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe i to uglavnom zbog kašnjenja na posao.

Podaci dobijeni od službe za opšte poslove pokazuju da je u toj službi zaposleno oko 20-ak radnika, što je adekvatan broj. Prosečna starost je zaposlenih je oko 40 godina. Načelnik službe smatra da je obrazovni nivo službe na zadovoljavajućem nivou, mada bi mogao biti mnogo bolji. Neophodna je modernizacija službe uvođenjem kompjutera, što bi bitno doprinelo efikasnijem radu, kao i organizovanje nekih stručnih seminara na kojima bi se mogla razmeniti iskustva sa stručnjacima ili kolegama iz drugih zavoda što bi dovelo do kvalitetnijeg rada. Kao i svi, pripadnici ove službe zadovoljni su redovnošću plate ali ne i njenom visinom.

Načelnik nije zadovoljan statusom ove službe niti situacijom u zavodu, jer smatra da je novi upravnik stvorio nezadovoljstvo među zaposlenima jer radi "samostalno i na svoju ruku". On takođe smatra, da je trenutno poboljšanje u ustanovi samo privremeno i da pravog napretka zapravo nema, jer se u nekim segmentima rada i dalje radi mimo zakona?!

Osoblje službe za prevaspitanje od predviđenih 18, ima 16 zaposlenih. Prosečne godine starosti su oko 40. Odnos broja radnika je 1 vaspitač na 80–90 zatvorenika, što je najmanje u odnosu na druge službe. U prijemnom odeljenju su 2 radnika (pedagog, socijalni radnik), u otvorenom i poluotvorenom 3 vaspitača (oko 200 zatvorenika), u zatvorenom 8 vaspitača (oko 600 zatvorenika). U okviru ove službe su i dva referenta, jedan zadužen za slobodno-vremenske aktivnosti i jedan za uslovni otpust i pomilovanja.

Osoblje ove službe čine lica muškog pola. Objasnjeno nam je da su u pitanju bezbednosni razlozi i da ne žele da rizikuju sa primanjem žena u službu.

Zaposleni ove službe smatraju da bi kriterijumi za prijem trebalo da obuhvataju i faktor ličnosti jer insistiranje samo na znanju se u praksi pokazuje kao nedovoljan i sekundaran kriterijum u odnosu na faktor ličnosti.

Što se tiče dodatne obuke ili edukacija trenutno čini se da ne postoji motivisanost osoblja za kvalitetnijim radom, za edukacijom i nekim novim metodama rada. Sem jednog bolovanja, u poslednjih 6 meseci, osipanja osoblja nije bilo.

Svi procenjuju nivo stresa na poslu kao veoma visok, a na pitanje da li su ikad bili povređeni na poslu, svi su odgovorili da nisu. Osoblje ove službe ima beneficirani radni staž, a bez obzira na redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom. Prekovremeni rad nije čest i uglavnom se plaća, sem načelniku službe.

Nije bilo povreda radnih obaveza niti disciplinskih postupaka protiv radnika ove službe. Komunikacija među osobljem se procenjuje kao dobra, a značaj ove službe kao najbitniji u odnosu na druge službe.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Od svakog člana osoblja mora se zahtevati da se stalno ponaša i vrši svoju dužnost tako što će svojim primerom podsticati dobro u zatvoreniciima i zaslužiti njihovo poštovanje" (Para. 56. EZP, slično para. 48. Min. pravila UN);

– "Uprava mora primeniti u zavodu organizacione i rukovodne sisteme kako bi olakšala komunikaciju među različitim kategorijama osoblja u cilju obezbeđenja saradnje različitih službi, naročito u pogledu postupanja sa zatvoreniciima i njihovog ponovnog prilagođavanja društvu" (Para. 59. EZP);

– "Administracija kaznenih zavoda mora brižljivo odabrati osoblje svih stepena, jer dobro upravljanje kaznenim zavodima zavisi od čestitosti ovog osoblja, njegove čovečnosti, njegovih ličnih osobina i njegove stručne sposobnosti.

Administracija kaznenih zavoda mora stalno ulagati napore da u svesti osoblja i u javnom mnenju budi i održava ubeđenje, da ovaj zadatak predstavlja veoma važnu društvenu službu; zbog toga treba koristiti sva pogodna sredstva da se to objasni javnosti" (Para. st. 46.1. i 2. Min. pravila UN);

– "Posle prijema u službu i u toku karijere osoblje treba da održava i upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanjem koji će biti povremeno organizovani" (Para.47. st. 3. Min. pravila UN);

– "S obzirom na bitnu ulogu zatvorskog osoblja u pravilnom upravljanju zavodima, organizovanju života u njima i ostvarivanju njihovih ciljeva moraju dati prioritet primeni pravila koje se odnose na osoblje" (Para. 51. EZP);

– "Uprava zatvora mora pažljivo odabrati svakog kandidata za rad u zatvorskoj službi. Ona mora obratiti posebnu pažnju na njegov integritet, čovečnost, stručne sposobnosti i ličnu sklonost za takav rad.

Osoblje obično mora biti primljeno u stalan radan odnos u svojstvu profesionalnog zatvorskog osoblja i mora imati status državnih službenika, s tim što će sigurnost njihovog posla zavisiti jedino od njihovog dobrog ponašanja, njihove efikasnosti u radu, njihovog dobrog fizičkog i duševnog zdravlja i zadovoljavajućeg nivoa njihovog obrazovanja. Plata mora biti dovoljna da privuče i zadrži u službi podobne muškarce i žene. Povlastice iz radnog odnosa i uslovi rada moraju biti privlačni s obzirom na težinu posla" (Para. 54.1. i 2. EZP);

– "Po stupanju na dužnost ili po sticanju odgovarajućeg radnog iskustva osoblje koje već nema odgovarajuće stručne kvalifikacije mora se obučiti da ispunjava svoje opšte i posebne dužnosti i mora položiti teoretske i praktične testove.

U toku svog radnog odnosa svaki zaposleni mora održavati i usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost pohađanjem tečajeva koje organizuje uprava u odgovarajućim vremenskim razmacima.

Profesionalnom osoblju treba pružiti priliku da obogati svoje iskustvo i znanje.

Obuka celokupnog osoblja treba da uključi upoznavanje sa odredbama i primenom EZP i Evropske konvencije o ljudskim pravima" (Para. 55.EZP).

III Preporuke

– Osoblje koje nema odgovarajuće stručne kvalifikacije ili radno iskustvo obučiti da ispunjava svoje opšte i posebne dužnosti pre stupanja na dužnost;

– U selekciji i prijemu radnika u zavod, primarno voditi računa o socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata;

– Poboljšati uslove života i rada celokupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim zakonitim stimulacijama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad;

– Permanentno potsticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja, sa težnjom ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu;

– Uvesti treninge za pripadnike službe obezbeđenja koji će ih obučiti da na najefikasniji i humani način savladaju agresivne zatvorenike;

– Sprečiti razlike u zapošljavanju na osnovu neke predrasude, naročito s obzirom na pol;

– Organizovati radionice i programe za obuku u veštinama i znanjima konstruktivnog rešavanja konflikata;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija osuđenika;

– Uvesti senzitivne treninge ili sličnu edukaciju u ovom smislu.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD – SREMSKA MITROVICA

DATUM POSETE: 28. februar 2003. godine

TIP USTANOVE: zatvorena sa poluotvorenim i otvorenim odeljenjem

POPULACIJA: muškarci/punoletnici/stranci

KAPACITET USTANOVE: oko 1.100

BROJ ZATVORENIKA: oko 1.100

SASTAV TIMA: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

KPZ Sremska Mitrovica je najveći KPZ u Srbiji. Ovaj zavod predstavlja kompleks zgrada čija je izgradnja započeta 1893. godine, a završena 1897. godine. Ukupna površina KPZ iznosi 60 ha, dok se još 700 ha, nalazi u njegovom vlasništvu. Zgrade zavoda, iako davno izgrađene, sačuvale su lep spoljašni izgled i smeštene su u izuzetno prijatno uređeno okruženje. Spoljašnje okruženje izgleda kao park sa puno drveća, klupama i pedantno uređenim baštama. Dobar utisak spoljašnjeg izgleda narušavaju dve zgrade spaljene i ruinirane od strane zatvorenika tokom novembarske pobune 2000. godine, za čije renoviranje, tj. ponovnu izgradnju još uvek nema sredstava.

Unutrašnji zidovi zgrada (hodnici, sobe) u zadovoljavajućem su stanju, relativno sveže okrečeni, bez naznaka prevelike vlage. Sve prostorije u zatvoru u kojima borave zatvorenici imaju prozore koji se otvaraju, čime se obezbeđuje direktan dotok sunčeve svetlosti i svežeg vazduha. Međutim, usled povećanja broja lica koja su upućena na izdržavanje kazne u ovaj zavod (oko 15% u odnosu na 2001. godinu), приметna je prenaseljenost u grupnim sobama tzv. I paviljona. U ovim sobama, nalazi se po 80 zatvorenika, smeštenih po krevetima na sprat, što s obzirom na kvadraturu ovih soba, ni izdaleka ne zadovoljava standard od 8 kubnih metara prostora po zatvoreniku. Prema tvrdnjama uprave, zatvorenici ovog paviljona (oko 500) ne mogu dobiti adekvatan smeštaj sve dok se ne renovira u pobuni uništeni III paviljon.

Ceo KPZ se greje preko radijatora priključenih na zavodsku kotlarnicu na mazut, koja obezbeđuje pristojnu temperaturu u svim prostorijama u kojima borave zatvorenici.

Toaleti i kupatila I paviljona su u lošem stanju sa dotrajalom i amortizovanom opremom. Dugo vremena, ozbiljan problem predstavljala konstantna nestašica vode koja je bila uzrokovana neadekvatnim vodovodnim sistemom/pumpama Zavoda. Međutim, ovaj problem je u toku 2002. godine rešen renoviranjem i zamenom dotrajalih vodovodnih cevi, tako da snabdevanje i korišćenje tehničke i pijaće vode sada potpuno normalizovano. Problem dovoljne količine tople vode za tuširanje i druge potrebe i dalje postoji, usled zastarelosti i nefunkcionalnosti sanitarne opreme.

U tzv. II paviljonu, nalazi se prijemno odeljenje, samice i sobe sa po dva kreveta koje po svom izgledu i obezbeđenju ukazuju na to da se radi o odeljenju pojačanog nadzora, međutim,

tretman i režim u kome se nalaze zatvorenici u ovim sobama ne odgovara u potpunosti pojačanom nadzoru jer su te sobe sve do večeri otključane, tako da su zatvorenici iz različitih soba slobodni da kontaktiraju jedni sa drugima, odnosno slobodni da kad god žele odu u sobu za dnevni boravak gde mogu gledati TV ili šta drugo. U ovim sobama smeštena su lica koja se iz različitih razloga nalaze pod strožijim tretmanom (pokušaji bekstva, ozbiljni konflikti sa drugim osuđenima, psihopatski strukturirane ličnosti i sl.). Sobe su adekvatne kvadrature, pristojno zagrejane, sa mogućnošću otvaranja prozora na kojima su rešetke i koji omogućavaju dotok sunčeve svetlosti i svežeg vazduha. U njima se pored kreveta na sprat nalazi česma sa lavaboom, klozetska šolja i oramari za lične stvari.

U trenutku posete, u samicama su se nalazila tri zatvorenika kojima je izrečena disciplinska mera usamljenja i koji nisu imali primedbe niti na opravdanost izricanja mere niti na uslove u samici. U ovim prostorijama uslovi su slični kao i u drugim u ovom paviljonu, osim što su ova lica stalno zatvorena. Pravo na dva sata šetnje u toku dana je prema tvrdnjama zatvorenika ispoštovano.

Generalno posmatrano, održava se zadovoljavajući stepen higijene u prostorijama u kojima zatvorenici spavaju i žive. Nakon nedavne zamene starih i prljavih linoleuma koji su pokrivali podove spavaonica, omogućeno je lakše održavanje higijene. Međutim, sredstva kojima raspolaže zavod nisu uvek dovoljna za kontinuirano snabdevanje zatvorenika sredstvima za ličnu higijenu, tako da su zatvorenici prinuđeni da se sami snalaze za ova sredstva, bilo preko paketa koje dobijaju, bilo tako što će ih za svoj novac kupiti u zatvorskoj kantini. Ovaj problem je najviše izražen kod najsiromašnijih zatvorenika koji nemaju zaposlenje u zavodu i koji ne mogu da zarade novac da kupe sebi neophodna sredstva za higijenu.

Stanje u kome se nalaze kreveti, dušeci, posteljina i čebad je na veoma niskom upotrebnoj i higijenskom nivou. Česte su žalbe zatvorenika da čebadi i posteljine nema dovoljno, zbog čega se dešava da se ne može ispoštovati pravilo da se posteljina menja dva puta mesečno. Prema tvrdnjama uprave, u više navrata od Ministarstva pravde je zatraženo da se obezbedi određena količina nove posteljine, čebadi, zatvorskih uniformi i obuće ali za sada dovoljno materijalnih sredstava. Jedan broj zimskih uniformi za zatvorenike je nedavno kupljen ali to još uvek nije dovoljno. S druge strane, Ministarstvo nije obezbedilo ni sredstva za kupovinu uniformi za službu obezbeđenja, već je to Zavod sam učinio.

b) Kuhinja, trepezarija i ishrana zatvorenika

Unutrašnjost kuhinje i trepezarije je na najnižem nivou od svega što smo videli u ovom Zavodu. Krov trepezarije prokišnjava, zidovi su vlažni, oronuli i neokrečeni, grejanje je neadekvatno, a pod u kuhinji je na ivici raspadanja. Higijena u kuhinji i pratećim prostorijama je na izuzetno niskom nivou i predstavlja potencijalni izvor zaraza. Kuhinjskih elemenata i posuda za spremanje hrane prema tvrdnjama angažovanih u kuhinji ima dovoljno i omogućavaju spremanje pootrebnih količina hrane. Stolnjaci u trepezariji su prljavi i nema mogućnosti za njihovo redovno pranje ili zamenu novim.

Međutim, u toku je izgradnja zgrade nove kuhinje i trepezarije koja bi trebalo da bude završena u roku od mesec dana, i koja bi, ukoliko bi bila adekvatno opremljena, obezbedila značajno viši nivo higijene i uopšte uslova u kojima bi se hranili zatvorenici.

Pored redovnog jelovnika koji se određuje za svaku nedelju (potpisuju ga, upravnik, njegov zamenik lekar, šef kuhinje, šef hotela koji je u okviru zavoda, predstavnik zatvorenika), postoji i jelovnik za dijabetičare i jelovnik za obolele od TBC-a.

Prema tvrdnjama zatvorenika, hrana koja se servira zatvorenima je dovoljne količine ali lošeg kvaliteta. Bez obzira što su meso i mesne prerađevine zastupljene svakog dana na meniju, zatvorenici nisu zadovoljni ponuđenim. Iako u okviru šireg zatvorskog kompleksa postoji farma krava,

svinja, koka-nosilja i poljoprivredna dobra, mlečne prerađevine gotovo uopšte nisu zastupljene u jelovniku, izbor povrća je slab, a voća nema na jelovniku. Mleko koje se inače retko daje zatvorenima je razblaženo i neukusno. Ipak, zatvorenici koji su bili u nekim drugim zavodima, smatraju da je u ovom zavodu hrana bolja od drugih zavoda.

Dopunski izvor hrane za zatvorenike je hrana koju dobijaju u paketima ili određene vrste prehranbenih proizvoda koje mogu kupiti u dobro snabdevenim zatvorskim kantinama po tržišnim cenama.

c) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

U zdravstvenoj službi zaposleno je 16 radnika, od kojih petoro rade po ugovoru o delu. Načelnik službe je lekar specijalista transfuziolog, koji u suštini obavlja posao lekara opšte prakse. Pored njega, drugi lekar je stomatolog, specijalista oralne hirurgije. Prema tvrdnjama zaposlenih, iako su konkursi za zapošljavanje visoko stručnog medicinskog kadra uvek otvoreni, nezaposleni lekari ne žele da rade i zatvorskim ustanovama.

Srednji medicinski kadar čine 9 medicinskih sestara. U popodnevnim satima u rad u službi, uključuju se jedan hirurg i jedan specijalista medicine rada, kao i trojica stalnih honorarnih konsultanata iz Zdravstvenog centra Sremske Mitrovice. Po potrebi, iz Zdravstvenog centra dolaze lekari drugih profila. Prema rečima načelnika službe, ustanovi ovog tipa neophodan je najmanje jedan stalno zaposleni neuropsihijatar. Prema našem mišljenju, s obzirom na veličinu Zavoda, tj. na broj zatvorenika, neophodno bi bilo uposliti i barem još jednog lekara opšte prakse.

S obzirom da je zavod smešten praktično u gradu, u slučajevima neophodnog pružanja hitnih zdravstvenih usluga upućivanje u u gradski zdravstveni centar je tehnički brzo i lako izvodljivo, ali Zavod još uvek nema sanitetsko vozilo kojim bi se na adekvatan način prevozili zatvorenici sa potrebom za urgentnom intervencijom.

Zdravstvena služba je smeštena u posebnoj zgradi, stacionaru koji je u fazi izvođenja završnih radova renoviranja. Zgrada je sveže okrečena i ofarbana, zamenjeni su podovi, sobe su prostrane, uglavnom dvokrevetne, sa dobrim grejanjem (radijatori) i direktnim dotokom sunčeve svetlosti i vazduha. Kapacitet stacionara je 36 postelja, a u njemu se trenutno nalazi 14 bolesnika.

U prizemlju su smeštene ambulante lekara opšte prakse, kao i stomatološka ambulanta, koja je kompletno opremljena i osposobljena i za protetičke radove, ukoliko zatvorenik to želi i ima sredstava da finansira. Najveća prostorija je soba za intervencije, sa jednim krevetom za preglede pacijenata, ormanima za medicinski matreijal, suvim sterilizatorom, starim jednokanalnim EKG aparatom, starim otoskopom, lampom, držačem za infuziju, dva aparata za merenje pritiska i medicinskom vagom za merenje težine i visine. Najopremljenija je biohemijska laboratorija, mada su svi aparati poprilično stari. U njoj postoje četiri sterilizatora, centrifuga, mikroskop, vodeno kupatilo i manja količina sitnog laboratorijskog pribora. Prema rečima načelnika, analize krvi (krvna slika) i urina, kao i sedimentacija i glikemija su najčešće analize koje se rade. Ostale analize se rade u gradskom zdravstvenom centru.

Iz predostrožnosti, apoteka je dislocirana u upravnu zgradu. Prema rečima osoblja, snabdevenost lekovima je solidna, a lekovi se iz sopstvenih sredstava kupuju na slobodnom tržištu. Zalihe se obnavljaju na svakih 15 dana. Lekovi koji se najčešće koriste su sedativi, antibiotici i analgetici. Propisivanje i izdavanje lekova kontroliše se kompjuterski i preko kartica (svaki korisnik terapije ima svoju karticu sa ubeleženom vrstom leka i terapijskom dozom, kao i sa dužinom trajanja terapije). Preko kompjutera smo dobili i podatak, da je na dan naše posete, 145 zatvorenika kao terapiju dobilo Bensedin (anksiolitik).

Trenutno dva bolesnika boluju od TBC-a, deset od dijabetesa, od čega su 4 na insulinu. Od 47 registrovanih narkomana, nijedan nije HIV pozitivan. Trenutno, tri bolesnika sa dijagnozom shizofrenija su u stacionaru, mada se u principu ovakvi bolesnici leče u KPD bolnica u Beogradu.

Prema evidenciji, u toku 2002. godine ukupno je pruženo 21.495 zdravstvenih usluga, i to 11.036 u ambulanti opšte prakse, 1.670 usluga lekara specijalista, 5.977 intervencija u previjalištu, 470 laboratorijskih usluga, kao i 961 zdravstvena intervencija u istražnom odeljenju.

Registrovano je 87 povreda na radu, od kojih se jedna može kvalifikovati kao teška, a ostale kao lake telesne povrede. U toku 2002. godine zabeleženo je 24 slučaja samopovređivanja.

Zaposleni u ovoj službi navode da je stepen stresa na poslu visok i postoji opasnost da budu napadnuti od strane zatvorenika, međutim osim verbalnih pretnji, ozbiljnih fizičkih napada nije bilo.

Ponedeljkom se rade prijemni sistematski pregledi, uzimanje anamneze i otvaranje zdravstvenih kartona za sve koji stignu u Zavod. Svaki zatvorenik ima svoj zdravstveni karton. Provera zdravstvenog stanja, po prethodnoj prijavi kod komandira je svakodnevna, i u proseku svakog dana se na pregled javi oko 100 zatvorenika.

Provera zdravstvenog stanja zatvorenika, kome je izrečena disciplinska mera samice, vrši se pre upućivanja na meru i bez ovog pregleda mera se ne može izvršiti. Kontrola ovih zatvorenika je svakog utorka, a po potrebi i češće.

Zaprašivanje protiv vašiju se ne radi uvek prilikom prijema novih zatvorenika, već samo kada postoji sumnja da je lice zaraženo.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa (Pravilnik), Minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvorenicima (Min. pravila UN) i Evropskih zatvorskih pravila (EZP)

– "Prostorije u kojima osuđeni borave moraju biti toliko prostrane da na svakog osuđenika dođe najmanje osam kubnih metara prostora, zagrejane i dobro osvetljene, u skladu sa zakonom" (čl. 58. stav. 1. ZIKS i čl. 15. st. 1. Pravilnika);

– "Prostorije ne smeju biti vlažne i moraju imati sanitarne uređaje i ostala sredstva za ličnu higijenu" (čl. 58. stav. 2. ZIKS);

– "Osuđeni je dužan da održava higijenu tela, odeće, obuće i posteljine a zavod je dužan da mu to omogući. (čl. 39. st. 1. Pravilnika);

– "Zatvorske prostorije, posebno one koje su namenjene za spavanje zatvorenika, treba da odgovaraju higijenskim zahtevima, vodeći računa o klimi, kubaturi vazduha, minimalnoj površini, osvetljavanju i provetravanju" (Para. 9.3. Min. Pravila UN);

– "U više zemalja koje je posetio CPT, naročito u srednjoj i istočnoj Evropi, zatvorenici su često smešteni u velikim spavaonicama u kojima se nalazi sve ono što je neophodno za svakodnevne potrebe, tj. prostor za spavanje i dnevne aktivnosti i sanitarni čvorovi. CPT ne odobrava takav princip smeštaja u zatvorima zatvorenog tipa, naročito kada, kao što je često slučaj, u takvim spavaonicama ima previše zatvorenika koji borave u nezdravim uslovima. Nema sumnje da različiti faktori, uključujući i one kulturne prirode, utiču da nekim zemljama više odgovara smeštaj u velikim sobama, umesto pojedinačnih ćelija. Ne može se, međutim, reći mnogo u odbranu, a mnogo se može reći protiv, organizacije u kojoj desetine zatvorenika žive i spavaju u zajedničkoj spavaonici.

Velike spavaonice neminovno podrazumevaju nedostatak privatnosti u svakodnevnom životu zatvorenika. Osim toga, veći je i rizik od pretnji i nasilja. Ovakav način smeštaja može lako da podstakne razvoj prestupničke subkulture i da pomogne održavanje kohezije kriminalnih organizacija. On, takođe, može da učini vršenje nadzora izuzetno teškim, ako ne nemogućim. Tačnije, u slučaju nereda u zatvoru, spoljašnje intervencije koje podrazumevaju upotrebu znatne sile teško se mogu izbeći. U uslovima ovakvog smeštaja, odgovarajuće raspoređivanje pojedinih zatvorenika, na osnovu procene rizika i potreba u svakom individualnom slučaju, takođe postaje gotovo nemoguće. Svi ovi problemi postaju još teži kada broj zatvorenika premaši uobičajeni kapacitet zatvora; zatim, u takvoj situaciji preopterećenost zajedničkih sredstava, kao što su lavaboi i toaleti, kao i nedovoljno provetravanje u odnosu na tako veliki broj osoba, često dovode do nastanka neprihvatljivih uslova.

CPT ipak mora da naglasi da zamena velikih spavaonica manjim prostorijama mora da bude praćena merama koje će obezbediti da zatvorenici provode znatan deo dana baveći se korisnim aktivnostima različite prirode van svog odeljenja" (Standardi CPT, Para. 29. CPT/Inf/(2001)16);

– "Od zatvorenika treba zahtevati ličnu čistoću; zbog toga oni treba da raspolazu vodom i priborom za toaletu koji je potreban za održavanje njihovog zdravlja i čistoće" (Para. 15. Min. pravila UN i slično, para. 20. EZP);

– "Svaki zatvorenik mora imati svoj krevet i svoju posteljinu odgovarajućeg kvaliteta koja će biti propisno održavana i često menjana kako bi ostala čista" (Para. 24. EZP slično, para. 19. Min. pravila UN);

– "Osuđeni ima pravo na besplatno rublje, odeću i obuću koji su prilagođeni mesnim klimatskim prilikama" (čl. 63. ZIKS).

III

Preporuke

– Hitno obezbediti sredstva za rekonstrukciju i useljenje uništenih paviljona u cilju smanjivanja prenaseljenosti u Zavodu;

– Obezbediti sredstva za renoviranje kupatila i zamenu dotrajalih sanitarija;

– Obezbediti dovoljan broj posteljina, čebadi i uniformi za zatvorenike čime bi se omogućila njihova redovna zamena i pranje;

– Na široj teritoriji objavljivati konkurs za zapošljavanje visoko stručnog medicinskog kadra.

Bezbednost

I

Na osnovu analize prikupljenih podataka možemo reći da je eksterna bezbednost na zadovoljavajućem nivou, mada bi mogla biti znatno bolja. Postojeća sredstva i mere obezbeđenja u tehničkom smislu su na nešto nižem nivou s obzirom na veličinu Zavoda. Zavodski krug opasan je zidom visine 5,60 m sa bodljikavom žicom na vrhu, a na uglovima se nalaze karaule sa stražarima naoružanim automatskim puškama. Postoji elektronska oprema, video kamere koje pokrivaju jedan deo kruga i senzori koji reaguju kada se neko nađe na 10 metara od zida, što u dobroj meri olakšava

rad službe obezbeđenja. U poslednjih 6 meseci bilo je samo 1 bekstvo, i nekoliko pokušaja bekstva, odnosno ugrožavanja bezbednosti društvene zajednice od strane zatvorenika, što je ranije bio mnogo češći slučaj.

Kada je reč o internoj bezbednosti, u odnosu na različite izvore dobili smo različite odgovore. Procena i stepen doživljaja opasnosti od mogućeg napada na pripadnike različitih službi ukazuje da je ona najveća kada je u pitanju služba obezbeđenja, a nešto manja kada su u pitanju vaspitači, iako, napada ili povreda osoblja ustanove od strane zatvorenika nije bilo u poslednje vreme, niti kada je u pitanju polna pripadnost osoblja, niti u odnosu na pripadnost određenoj službi.

Većina zatvorenika je izjavila da ima dovoljno osoblja da obezbedi njihovu sigurnost. Međutim, iz razgovora sa zatvorenicima stekli smo utisak da postoji velika kontrola nekih zatvorenika nad većinom zatvorenika. Tome u prilog govori i postojanje incidenata u formi čestih konflikata koji se rešavaju fizičkim napadima i nasiljem, često reketiranje, pretnje, krađe i sl. Poznato je da je pobuna iz novembra 2000. godine započeta i organizovana u ovom zatvoru i da je upravo ovde bila najžešća. Uprava je praktično dve godine u cilju prevazilaženja loše situacije u ovom zavodu, prebacivala u druge zavode ili druge paviljone zatvorenike za koje se znalo da su neformalne vođe klanova, ali utisak je da problem nije u potpunosti rešen. Iz razgovora sa zatvorenicima saznajemo da još uvek postoji izvestan broj zatvorenika koji imaju privilegovan položaj i koji predstavljaju pretnju za zatvorenike van tih klanova, odnosno da su se pojavile i nove vođe neformalnih grupa koje imaju znatnog uticaja na osoblje zatvora.

Činjenica da je dobar broj zatvorenika radno angažovan u metalnim ili drvno preradačkim pogonima u kojima se lako može napraviti nož, bodež, pajserski bokser ili nešto slično podobno za teško telesno povređivanje, dodatno ugrožava internu bezbednost. Prema tvrdnjama nekih zatvorenika, iako postoje pretresi prostorija i tela zatvorenika, posebno po povratku sa rada, ipak se nalaze načini da se ovakvo oruđe unese u krug i sobe.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Služba za obezbeđenje stara se o sigurnosti ljudi i imovine u zavodu, sprovodi osuđena i privedena lica i obavlja druge poslove određene zakonom" (čl. 18 ZIKS).

– "Briga koju je osoblje dužno da pruža zatvorenicima za koje je odgovorno, uključuje i dužnost da ih zaštiti od drugih zatvorenika koji žele da im naude. U stvari, nasilni incidenti između zatvorenika su uobičajena pojava u svim zatvorskim sistemima; oni obuhvataju raznovrsne pojave, od suptilnih oblika maltretiranja do otvorenih pretnji i ozbiljnih fizičkih napada.

Rešavanje problema nasilja između zatvorenika zahteva da zatvorsko osoblje bude u poziciji, uključujući i njihovu dovoljnu zastupljenost, da na odgovarajući način izvršava svoja ovlašćenja i vrši nadzor. Osoblje mora da reaguje na znakove problema i da bude odlučno i valjano obučeno da interveniše kada je neophodno. Postojanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika, koje se zasniva na idejama bezbednog zatvora i čuvanja, predstavlja presudan faktor u ovom kontekstu. Ovo u velikoj meri zavisi od toga da li osoblje poseduje odgovarajuće komunikacijske sposobnosti. Osim toga, rukovodstvo mora da bude potpuno spremno da podrži osoblje u izvršavanju svojih ovlašćenja. Mogu biti neophodne i posebne mere bezbednosti prilagođene osobenostima nastale situacije (uključujući efikasne oblike pretresa); takve mere, međutim, uvek su samo dodatak gore navedenim osnovnim zahtevima. Osim toga, zatvorski sistem mora da reši pitanje odgovarajuće kategorizacije i razvrstavanja zatvorenika" (Standardi CPT, Para. 27. st. 1. i 2. CPT/Inf (2001)16).

III

Preporuke

- Povećati nivo interne bezbednosti, upućivanjem vođa neformalnih grupa u druge zavode;
- U slučajevima kada postoje ozbiljne pretnje upućene zatvoreniku od strane grupe ili drugog zatvorenika, efikasno reagovati, a u krajnjoj instanci dozvoliti premeštaj licu kome su upućene pretnje u drugi zavod;
- Povećati broj i učiniti kvalitetnijim i temeljnijim pretrese zatvorenika, njihovih soba i kruga Zavoda;
- U okviru formalne strukture obezbediti sisteme komuniciranja i stil rukovođenja koji stimuliše primerene i pozitivne odnose između osoblja i zatvorenika, kao i između samih zatvorenika;
- Organizovati radionice i programe za obuku u veštinama i znanjima konstruktivnog, nenasilnog rešavanja konflikata kako bi se nesigurnost i strah koje zatvorenici doživljavaju u sopstvenoj sredini sveli na što manju meru, a samim tim i bezbednost zatvorenika i osoblja podigla na viši nivo.

Zakonitost postupanja

I

Dobijeni podaci u odnosu na ispitivanu dimenziju, ukazuju da je Pravilnik o kućnom redu dostupan i jasan svakom zatvoreniku i to odmah po dolasku u ustanovu. Specifičnost ove ustanove je u tome što se u njoj nalazi preko 120 stranih državljana. Prema tvrdnjama osoblja i nekih zatvorenika stranih državljana, nema naročitih problema sa njihovim upoznavanjem sa pravilima kućnog reda, jer većina zna srpski jezik, dok se ostali poznaju preko drugih zatvorenika koji poznaju i srpski i jezik dotičnog zatvorenika. U slučajevima kada je i ovaj način upoznavanja sa pravilima nemoguć, dovodi se sudski tumač.

U poslednjih šest meseci, uprava je izrekla ukupno 94 disciplinske mere upućivanja u samicu, i to zbog sledećih prestupa: za vraćanje iz bekstva i udaljenja u petnaest slučajeva; zbog pokušaja pripreme bekstva u dva slučaja, zbog napada i vređanja službenog lica u jednom slučaju, zbog međusobnih svađa i tuča u trideset slučajeva, zbog upotrebe i trgovine alkoholom u osam slučajeva, zbog međusobnih krađa i prevara u jedanaest slučajeva, zbog posedovanja mobilnih telefona u sedamnaest slučajeva, zbog napuštanja radnog mesta u jednom slučaju, zbog nedozvoljenog korišćenja lekova i opojnih sredstava u pet slučajeva, zbog nedozvoljene trgovine u dva slučaja, zbog samopovređivanja u šest slučajeva i zbog odbijanja naređenja u pet slučajeva.

Positivno je to što je uprava pokrenula disciplinske postupke protiv nekih radnika zbog povreda radnih dužnosti, a njih 15-oro, među kojima su bili i medicinski tehničari, pripadnici službe obezbeđenja, instruktori je dobilo otkaz jer je utvrđeno da su primali mito ili da su na druge načine zloupotrebili svoj položaj.

Bitno je napomenuti, da nije bilo disciplinskih postupaka zbog prekomerene upotrebe sile ili prebijanja zatvorenika, niti smo od zatvorenika čuli da postoji takva vrsta maltretiranja ili torture od strane službe obezbeđenja.

Ova zvanična statistika, ukazuje da nema drastičnih odstupanja od zakonite primene ZIKS u odnosu na izricanje disciplinskih sankcija i prema zatvorenicima i prema osoblju, ali ozbiljnih odstupanja druge vrste još uvek ima.

Dimenzija zakonitosti se blisko naslanja na pitanje bezbednosti i kontrole, jer smo stekli utisak da nad nekim zatvorenicima ne postoji potpuna kontrola od strane zatvorskog osoblja. Kako smo već napomenuli, neki od zatvorenika su izjavili da je i dalje prisutno favorizovanje određenih zatvorenika u smislu davanja pogodnosti, postojanje zatvorenika koji su nedodirljivi čak i za osoblje, korišćenje saradnika (cinkaroša), postojanje nesankcionisane korupcije, krijumčarenje, reketiranje i dr., što sve utiče na stvaranje negativne društvene klime i odnosa u Zavodu. Takođe, sve ovo izaziva nepoverenje u oficijalne strukture, zbog čega zatvorenici uglavnom izbegavaju da im prijavljuju međusobne sukobe i probleme, već ih sami rešavaju ili jednostavno trpe torturu drugih zatvorenika tj. grupa. U prilog ovoj tvrdnji, svedoči primer zatvorenika koji je nam je rekao da je u nekoliko navrata prijavljivao upravi, da mu jedna grupa zatvorenika ozbiljno preti, zbog čega je naoružan, i da će ukoliko ga oni ne zaštite biti prinuđen da upotrebi oružje kako bi se odbranio. Njegova pretpostavka bazirala se na višemesečnoj fizičkoj i psihičkoj torturi koju je pretrpeo od strane grupe koju je označio kao najjaču i najmoćniju u zatvoru. Oficijalne strukture nisu preduzele ništa da se to spreči i došlo je do tuče u kojoj je jedno lice teško telesno povređeno.

Na pitanje da li postoji korupcija u zatvoru, i osoblje i zatvorenici nisu želeli da idu u detalje, ali ni jedni ni drugi nisu sporili da ona postoji. Navedena statistika ukazuje na to da su zabeleženi slučajevi unošenja mobilnih telefona, narkotika, alkohola, oruđa i sl. Međutim, prema tvrdnjama zatvorenika broj ovakvih slučajeva mnogo je veći od ovog zvaničnog i sankcionisanog.

U situaciji kada, na primer, za unošenje mobilnog telefona pripadnik službe obezbeđenja ili neke druge službe prevaspitanja za pozitivnu preporuku koja će omogućiti dobijanje pogodnosti, može dobiti svoju dvomesečnu ili tromesečnu platu, izvesno je da će problem korupcije još dugo vremena biti problem ovog i većine ostalih zavoda/zatvora.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Rad zavoda nadzire Uprava, preko ovlašćenih lica. Nadzorom se kontroliše primena propisa i stručni rad u izvršenju zavodskih sankcija. Za nadzor nad stručnim radom mogu se angažovati naučne i stručne ustanove i pojedinci" (čl.346. ZIKS);

– "Prilikom nadzora ovlašćeno lice ima pravo i dužnost da proverava planove i programe rada zavoda, vođenje evidencija, rad službi u zavodu, opšte stručno osposobljavanje zaposlenih lica, primenu propisa o uniformi, oznakama, zvanjima, činovima, naoružanju i premeni prinude, ostvarivanje prevaspitavanja, stručnu obuku osuđenih i maloletnika, primenu disciplinskih kazni i mera prema osuđenima i maloletnicima i ostvarivanje prava i pogodnosti osuđenih i maloletnika utvrđenih ovim zakonom i aktom o kućnom redu" (čl. 348. ZIKS);

– "Kazneni zavodi i službe moraju redovno biti kontrolisane od strane kvalifikovanih i iskusnih inspektora koje postavljaju nadležne vlasti. Njihov zadatak je naročito da pra te da li se i u kojoj meri u ovim zavodima upravlja u skladu sa postojećim propisima, ciljevima zatvorskim službi i odredbama ovih pravila" (Para.4. EZP slično, para.55. Min. Pravila UN).

III

Preporuke

– Nastaviti i intenzivirati proces uvođenja zakonitosti u rad službi zavoda, ozbiljnim i temeljnim ispitivanjem svih pritužbi zatvorenika i u opravdanim slučajevima pokretanjem postupaka disciplinske ili krivične odgovornosti protiv osoblja Zavoda;

– Odnos između zatvorenika i osoblja sagledati kao interakcijski odnos, dakle, kao odnos koji je rezultat uzajamnog delovanja obe grupe, a u cilju uticaja osoblja na izgradnju međusobnog odnosa poverenja.

Resocijalizacija

I

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba organizuje i sprovodi obuku i upošljava zatvorenike u okviru 2 privredne jedinice – poljoprivrede i industrije. U pitanju su metalski, drvnooprerađivački, štamparski, poljoprivredni i ugostiteljski poslovi. Tehnologija rada je zastarela, a mašine su uglavnom amortizovane, pohabane ili uopšte ne rade. Procesom rada rukovodi uprava ustanove.

Zatvorenici se raspoređuju na radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja, i većina zatvorenika smatra da se uvažavaju njihove lične želje i afiniteti pri izboru radnog mesta. Rad službe za obuku i upošljavanje, sa aspekta resocijalizacije zatvorenika, svodi se na svakodnevno praćenje i ocenjivanje zatvorenikovog ponašanja i zalaganja na radnom mestu. Na kraju meseca svaki instruktor predaje izveštaj poslovođi koji na osnovu njih, na timskim sastancima i pred komisijom iznosi mišljenje i predloge za svakog zatvorenika.

Možemo zaključiti da radno angažovanje, kao bitan aspekt procesa resocijalizacije i prevaspitanja zatvorenika, sigurno predstavlja veoma bitnu kariku tog procesu i da mu, u skladu s tim, osoblje posvećuje dužnu pažnju. Broj zatvorenika uključenih u proces rada, prema navodima osoblja je oko 50%, s tim da je procenat radno angažovanih najmanji u zatvorenom odeljenju, veći u poluotvorenom, dok je u otvorenom odeljenju radno angažovano čak 95% zatvorenika.

Problem sa upošljavanjem zatvorenika objašnjava se nedostatkom materijalnih sredstava za nabavku repromaterijala i sirovina koje su nužan preduslov za pokretanje proizvodnje, a samim tim i veće mogućnosti upošljavanja zatvorenika, dok se činjenica slabije uposlenosti zatvorenika koji su zatvorenom odeljenju, objašnjava razlozima bezbednosti. Zatvorenici su zainteresovani za rad jer kako kažu, brže im prolazi vreme, a i dobrim vladanjem i zalaganjem na radnom mestu barem formalno imaju mogućnost dobijanja pogodnosti.

Radni dan traje 8 sati, odnosno 40 sati nedeljno. Vikendom zatvorenici ne rade. Prekovremeni rad se sprovodi samo ako zatvorenik to prihvata i kada su u pitanju sezonski poslovi.

Uslovi rada i zaštita na radu su na granici prihvatljivog. Trećina zarade zatvorenika se stavlja na štednju, a ostatak im se daje na korišćenje. Visina ostvarenog dohotka zavisi od vrste radnog mesta i broja radnih sati.

Par rumunskih državljanina sa kojima smo razgovarali, smatrali su da uprava izbegava da radno angažuje Rumune što za njih ima vrlo negativne posledice. Prvo, s obzirom na to da za razliku od većine "domaćih" zatvorenika koji pored radnog angažmana za koji dobijaju novac, dobijaju i

pakete i novčane pošiljke, oni nemaju takvih mogućnosti što praktično znači da nemaju novca. S druge strane, činjenica da nisu radno angažovani, značajno im umanjuje mogućnost dobijanja pogodnosti, koje su između ostalog vezane i za rad, tj. za zalaganje na radu. Neraspoređivanje Rumuna i dr. stranaca na radne dužnosti, osoblje objašnjava nepoverenjem u njih jer su u nekoliko navrata upravo sa radnih mesta pokušali bekstvo.

Kada je reč o službi za prevaspitanje dobijene odgovore opisaćemo u odnosu na aktivnosti koje realizuje ova služba. Prijem zatvorenika otpočinje u prijemnom odeljenju. Tim koji čine opšti i specijalni pedagog, 15 dana nakon ispitivanja i opservacije svakog zatvorenika, daje predlog programa tretmana zatvorenika. Njegovu klasifikaciju i plan i program tretmana, pored ovog tima procenjuje i komisija koju sačinjavaju najiskusniji vaspitač ustanove, načelnici službe za prevaspitanje (psiholog), obezbeđenje, obuku i upošljavanje i zdravstveni radnik. Tek nakon ovakve detaljne i interdisciplinarne procene, upravnik donosi odluku o programu postupanja za svakog zatvorenika. Najvažniji kriterijumi klasifikacije su zdravstveno stanje zatvorenika, potrebe posla, kvalifikacije, struktura ličnosti i bezbednosna procena. Na osnovu toga plan i program tretmana čini određenje vaspitne grupe i paviljona, intenzitet savetodavnog i grupnog rada, kategorija radnog mesta, slobodne aktivnosti. Reklasifikacija se vrši svaka 3 meseca i to na predlog stručnih službi, a glavni predlagač je prevaspitna služba.

Najvažniji kriterijum reklasifikacije je ponašanje zatvorenika, procenjeno sa svih aspekata – od strane vaspitača, nadzornika paviljona i instruktora koji su u neposrednom kontaktu sa konkretnim zatvorenikom. Nakon toga, viša instanca procene, tj. komisija (u stručnom sastavu kao i za klasifikaciju) razmatra i procenjuje svaki predlog, te konačno i tek nakon ovakve, barem formalno sistematske, objektivne i multidisciplinarnе procene upravnik odobrava i donosi odluku o reklasifikaciji zatvorenika. Sve se ovo evidentira i vodi u kumulativnom dosijeu koji postoji za svakog zatvorenika.

Ispitujući uslove i uključenost u tretman saznali smo da oni nisu zadovoljavajući. Naime, tip rada je isključivo individualan jer nema edukovanog i osposobljenog osoblja za bilo koju drugu vrstu tretmana. S druge strane, i samo osoblje izražava potrebu za tretmanom posebnih kategorija zatvorenika (zavisnici). Trenutno, iako je mali, broj ovakvih prestupnika je u porastu, te budući da nema edukovanog osoblja za rad sa ovim posebnim grupama zatvorenika, njihov tretman je isti kao i kod drugih zatvorenika.

Veličina vaspitne grupe ne omogućava kvalitetan rad. Ima oko 80 zatvorenika na jednog vaspitača, što daleko prevazilazi optimalne uslove za kvalitetni rad. Prema tvrdnjama vaspitača, prosečan broj sastanaka po zatvoreniku tokom dana je 6, uz svakodnevne neplanirane razgovore. U proseku trajanje susreta je oko 1 sat.

Istakli bismo problem nedostatka stručnog kadra, usled nezainteresovanosti za rad u ovakvom tipu ustanove. Npr. radno mesto psihologa, i posle više puta raspisivanog konkursa i dalje je nepopunjeno. Ako tome dodamo i duže odsustvo socijalnog radnika (kako su nam rekli iz objektivnih razloga), onda se dovodi u pitanje kvalitet procene, klasifikacije i sam tretman zatvorenika.

Zatvorenici sa svoje strane navode, da su kontakti sa vaspitačima mnogo ređi, kraći i da su gotovo uvek incirani od strane zatvorenika.

Kada je u pitanju školovanje zatvorenika rečeno nam je da ono od pobune, kada su uništene prostorije škole, iz tih razloga, trenutno ne funkcioniše. Takođe, osoblje ističe i problem nastavnog kadra, kao i nezainteresovanost samih zatvorenika za školovanje. Trenutna obrazovna struktura zatvorenika pokazuje da 1/5-nu osuđenih čine nepismeni i oni sa nepotpunom osnovnom školom, dok 27% ima samo osnovnu školu. Možemo zaključiti da potrebu za bilo osnovnim bilo srednjim obrazovanjem ima 50% od ukupne strukture zatvorenika. S aspekta resocijalizacije ovo nam se čini zabrinjavajućim i svakako značajnim problemom. Iako, osoblje uzrok ovakvog stanja vidi u objektivnim okolnostima, naš je utisak da problem školovanja nije samo direktna posledica spleta

navedenih okolnosti. Naime, ne čudi toliko što su učenje i škola oblasti za koje su zatvorenici slabo zainteresovani, već to što osoblje ni na koji način ne pokazuje spremnost i napor da doprinese većoj motivisanosti i uključenosti zatvorenika u školovanje tj. što u svesti osoblja problem školovanja nema ono mesto i ulogu koju bi, sa aspekta koncepta resocijalizacije, moralo imati.

Biblioteka, koju koriste i zatvorenici i osoblje, nalazi se u okviru zgrade škole. Zatvorenici koji koriste biblioteku smatraju da je kvalitet i kvantitet knjižnog fonda prosečan, a mnoga izdanja su uništena u pobuni. Do sada u bibliotečki fond uvršteno je oko 200 novih izdanja, ali to nije dovoljno. S obzirom na to da u ovom zavodu kaznu izdržavaju i strani državljani, biblioteka u manjem broju poseduje i strana, mahom starija izdanja.

Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa kao i da postoje ispravni radio i TV aparati.

Organizacija i realizacija svih rekreativnih i aktivnosti u slobodno vreme jeste u nadležnosti dva referenta. Realizuju se sportske, kulturne, umetničke i dr. aktivnosti. Zavisno od interesovanja zatvorenici se uključuju u ove aktivnosti, a najviše su zastupljenje sportske aktivnosti koje su dozvoljene 3 puta nedeljno po dva sata. Ustanova raspolaže izuzetnim kapacitetima za bavljene sportskim aktivnostima (košarkaškim i fudbalskim terenom, trim stazom, rekvizitima za vežbanje, salom za fiskulturu). Oni koji nisu sposobni za sportske aktivnosti imaju mogućnost slobodne šetnje u sredenom i lepom okruženju užeg zatvorskog kompleksa.

Kao posebna zgrada u kompleksu postoji Dom kulture u okviru koga se nalazi bioskopska sala, kapela i druge prostorije koje pružaju mogućnosti za različite oblike zabave i rekreacije. Nažalost, kino-projektor ne funkcioniše tako da već godinama nema projekcija.

Ranije se u okviru zavoda funkcionisale filmska, pozorišna, muzička, slikarska, rezbarska i novinarska sekcija, koje su omogućavale velikom broju zatvorenika da se bave svojim hobijima i da na konstruktivan način iskoriste slobodno vreme. Sada funkcionišu samo slikarska i rezbarska sekcija, i to kada ima sredstava za kupovinu materijala. Nekada je postojao i izlazio časopis, ali je on ugašen jer nema dovoljno finansijskih sredstava. Zatvorenici su motivisani za ponovno pokretanje i izlaženje časopisa, kao i za razglasnu stanicu.

U poslednje dve godine, usled aktivnosti sadašnjeg zamenika upravnika koji je i veroučitelj, kod jednog broja zatvorenika se javila ili intenzivirala želja da se uključe u verske aktivnosti i obrede. U tom cilju je otvorena je i opremljena pravoslavna kapela u okviru Doma kulture, koji je nekada bio crkva. Jedno službeno lice je određeno da jedanput nedeljno za zainteresovane organizuje časove veronauke, a prema potrebi i molbama zatvorenika dovodi se i sveštenik. Uglavnom se radi o svešteniku pravoslavne vere.

Zatvorenicima ostalih veroispovesti je dozvoljeno ispovedanje svoje vere, ali nisu predviđene posebne prostorije u kojima bi oni to mogli činiti.

Nabavljanje i čitanje literature verske sadržine je slobodno i dozvoljeno.

Pripreme za otpust zatvorenika, kao i u ostalim posećenim zavodima, ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Poželjno je da u zatvorenim zavodima, individualizacija postupanja ne bude ometena suviše velikim brojem zatvorenika. U nekim zemljama smatra se da brojno stanje takvih zavoda ne treba da prelazi 500 zatvorenika" (Para. 63. Min. pravila UN);

– "U cilju što uspešnijeg uključenja zatvorenika u društvo po puštanju na slobodu treba obezbediti i iskoristiti sve mogućnosti za popravni, obrazovni, moralni, duhovni i drugi rad u skladu sa zahtevima individualnog postupanja sa zatvorenici. U okviru režima s toga treba obezbediti sledeće:

a. duhovnu podršku i usmeravanje, kao i priliku za koristan rad, stručno usmeravanje i obuku, obrazovanje, razvoj društvenih sposobnosti, pružanje saveta, grupne i rekreativne aktivnosti;

b. uslove u kojima ove aktivnosti mogu što više ojačati veze zatvorenika sa društvenom zajednicom i poboljšati njihove izgled u njoj kako bi se olakšalo njihovo uklapanje u društvo po puštanju na slobodu" (Para. 66. EZP);

– "Osuđeni ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje, koje se shodno opštim propisima organizuje u zavodu. Zavodi organizuju i druge vidove obrazovanja osuđenih" (čl. 97. ZIKS);

– "U svakom zavodu mora se sprovesti program sveobuhvatnog obrazovanja kako bi se svim zatvorenici pružila prilika da zadovolje bar neke od svojih ličnih potreba i želja. Takvi programi moraju težiti poboljšanju izgleda zatvorenika za njihov uspešan povratak u društvo i voditi računa njihovom moralu, stavovima, shvatanjima i samopoštovanju (Para. 77. EZP);

– "Svaki zavod mora imati biblioteku koja nudi širok izbor odgovarajuće zabavne i poučne literature koja je dostupna svim kategorijama zatvorenika. Zatvorenike treba podsticati da se koriste bibliotekom u punoj meri. Kad god je moguće biblioteku treba organizovati u saradnji sa lokalnom bibliotekarskom službom" (Para. 82. EZP).

III

Preporuke

– Sagledati alternative za smanjenje suviše velikog broja zatvorenika po vaspitnim grupama u cilju kvalitetnijeg prevaspitnog rada. Sagledati mogućnosti upošljavanja većeg broja vaspitača;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebne kategorije zatvorenika-zavisnika;

– Obezbediti materijalna sredstva kako bi se poboljšala proizvodnja i time povećali kapaciteti upošljavanja zatvorenika;

– Preispitati razloge nedovoljnog upošljavanja zatvorenika, rumunskih državljana;

– Urgentno pokrenuti i rešiti problem školovanja zatvorenika;

– Razraditi metode koje podstiču i pobuđuju interesovanje zatvorenika da učestvuju u procesu školovanja;

– Obnoviti bibliotekski fond;

– S obzirom na veliku zainteresovanost zatvorenika, razmotriti mogućnost ponovnog pokretanja časopisa i razglasne stanice. Time bi se obogatilo sadržaj aktivnosti u slobodno vreme zatvorenika i smanjila mogućnost besposličijeg i negativnog ponašanja;

– Razmotriti mogućnosti i alternative za postepeni povratak zatvorenika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu i to u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, uz neku vrstu nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom;

– Putem medija i drugih pogodnih sredstava informisanja, uticati na razbijanje predrasuda i stavova javnosti vezanih za etiketiranje i stigmatizaciju osuđeničke populacije i uopšte zavodskih ustanova.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U odnosu na ovu dimenziju saznali smo da zatvorenici u zatvorenom delu zavoda imaju 5 telefonskih govornica i da ne postoji neki poseban režim niti problemi pri korišćenju ovog vida komunikacije. Neki zatvorenici iz otvorenog tretmana su nam skrenuli pažnju na problem velike udaljenosti govornice.

Dopisivanje i podnesci ne podležu cenzuri. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama. Kad je reč o paketima, njih proverava straža i vodi se evidencija o sadržaju paketa. Rečeno nam je da je zanemarljiv broj oduzetih paketa ili dela sadržaja.

Uglavnom svi zatvorenici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana. Posebna prostorija za slobodnu posetu bez nadzora, nalazi se u okviru hotela "Srem", koji je u okviru KPZ Sremska Mitrovica. Zatvorenici ovo pravo koriste prema propisima ZIKS, a postoji i stimulacija, tj. mogućnost češćeg dobijanja i korišćenja ovog prava kao vanredne pogodnosti. Zatvorenici nisu imali pritužbi na način korišćenja ovog prava.

Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada zatvorenik zatraži.

Od uprave, a i od nekih zatvorenika, državljana Rumunije, obavešteni smo da ambasada Rumunije nije preterano zainteresovana za svoje državljane koji se nalaze u ovom Zavodu, iako ih ima najviše (oko 60), te da su posete njihovih delegacija veoma retke, a pomoć minimalna.

Dopisivanje je dozvoljeno i strancima, ali zbog lošeg imovnog stanja nemaju para za poštanske marke, niti za "halo-kartice" kartice koje se brzo potroše jer zovu inostranstvo. Pakete retko dobijaju, jer je njihovo slanje iz inostranstva skopčano sa visokim troškovima i objektivno komplikovanom i dugačkom procedurom.

Kad je reč o saradnji sa faktorima izvan ustanove naša je procena da se ona svodi na nivo obaveze koju Zavod ima po službenoj dužnosti i ništa više od toga.

Izlaske u grad i odsustva, po predlogu i mišljenju vaspitača, odobrava upravnik. Suštinu pritužbi i problema kada je u pitanju zakonitost i procedura korišćenja ovog prava, naveli smo pod tačkom 3. Zakonitost postupanja.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "U slučaju zatvorenika osuđenih na duže vremenske kazne, treba preduzeti korake da se obezbedi njihov postepen povratak u društveni život. Ovo može biti ostavareno naročito uz pomoć postupaka koji prethode njihovom otpuštanjem na slobodu u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom" (Para. 88. EZP);

– "Uprave zatvora bi trebalo da saraduju u tesnoj vezi sa društvenim službama ili organizacijama koje pomažu zatvorenici puštenim na slobodu da se vrate u društvo, naročito u pogledu njihovog porodičnog života i zaposlenja.

Ovlašćenim predstavnicima društvenih organizacija i službi treba omogućiti pristup zavodu i zatvorenici kako bi oni mogli doprineti pripremama za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije" (Para. 89.1. i 3. EZP).

III Preporuke

– Razmotriti mogućnosti i alternative za postepen povratak zatvorenika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu i to u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom;

– Ovlašćenim predstavnicima omogućiti pristup Zavodu i zatvorenicima kako bi oni mogli doprineti pripremama za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije. Osoblje zavoda i centara za socijalni rad treba angažovati i podsticati da, kad god je moguće, saraduju i kroz kooperativan rad i primenu ne samo direktnog već i indirektnog tretmana, ostvaruju što kvalitetniju i maksimalno moguću pripremu zatvorenika za normalnu reintegraciju u društvo, a posebno u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i eventualnim poslodavcima;

– U granicama mogućnosti stvarati ambijent i atmosferu sličnu onoj na slobodi.

Osoblje ustanove

I

Služba obezbeđenja u KPZ Sremska Mitrovica broji 200 radnika čime je kapacitet radnih mesta za ovu službu, prema internoj sistematizaciji, popunjen stoprocentno. Prosek godina radnika službe je oko 35. Od ukupnog broja radnika službe, njih šest su žene. Što se tiče stručne spremlje zaposlenih, načelnik službe je jedina osoba koja ima visoku, dva radnika imaju višu stručnu spremu, a ostali zaposleni su sa srednjoškolskom spremom.

Zamenik načelnika službe obezbeđenja, sa kojim smo obavili razgovor, procenio je da radnici službe ne pokazuju želju za dodatnom edukacijom. Njegovo je mišljenje da je stručno usavršavanje i dopunska obuka za radnike neophodna, posebno upoznavanje sa evropskim i svetskim trendovima vezanim za nenasilnu komunikaciju u radu sa zatvorenicima.

Radnici službe imaju priznat beneficirani radni staž definisan odgovarajućim zakonom. Prekovremeni rad se plaća, ali je limit 240 sati godišnje. S obzirom da je zamenik načelnika službe u protekloj godini imao oko 500 sati prekovremenog rada, procenio je da je sve ono što prelazi zagarantovani limit koji se plaća prema Zakonu, dakle 240 sati godišnje, "isključivo humanitarni rad".

U poslednjih šest meseci protiv dva radnika ove službe vođen je disciplinski postupak koji je u oba slučaja rezultirao rešenjem o otkazu. U pitanju su bile teže povrede radnih obaveza i zloupotreba položaja, te je tako nadzornik straže dobio otkaz, jer je utvrđeno da je od zatvorenika primio novac, a vođa sprovoda je otpušten zbog bekstva zatvorenika.

Smatra da služba obezbeđenja ima centralno mesto i ulogu u ustanovi. Rad sa upravom i drugim službama je procenio kao korektan. Za razliku od procene i ocene rada uprave ustanove, zamenik je kritikovao rad nadležnih državnih organa, pre svega Ministarstva pravde, zbog nebrige i nezainteresovanosti za ovu službu. Naglasio je da u poslednjih nekoliko godina niko iz Ministratsva nije došao da porazgovara sa pripadnicima ove službe, da se raspita o relevantnim stvarima koje su vezane za njihov rad i probleme sa kojima se susreću u svakodnevnom radu.

Svakodnevni sastanci radnika službe su redovna procedura. Svakog jutra načelnik se sastaje sa zamenikom i nadzornicima straže kako bi sačinili i utvrdili dnevni plan rada.

Procena zamenika načelnika službe je da je postojeći broj pripadnika službe adekvatan broju zatvorenika. Napada na osoblje ustanove nije bilo. Uпотреbe palice, kao sredstva prinude, prema rečima zamenika nadzornika, nije bilo u poslednjih šest meseci.

Služba za opšte poslove broji 65 radnika i time su radna mesta stoprocentno popunjena prema internoj sistematizaciji. Prosek starosti ljudi zaposlenih u službi je oko 40 godina. Većinu zaposlenih u službi čine žene, njih 60. U službi je zaposleno 12 osoba sa visokom stručnom spremom, 4 radnika ima višu školu, a ostali zaposleni imaju srednjoškolsko obrazovanje. Zaposleni imaju beneficirani radni staž, predviđen Zakonom.

U poslednje vreme dodatna obuka i usavršavanje radnika službe bila je usmerena ka obuci za rad na računaru.

U poslednjih šest meseci nijedan radnik službe nije dobio otkaz, a pet radnica se nalaze na porodiljskim ili trudničkim bolovanjima.

Načelnik službe je vrlo zadovoljan poslom, saradnjom sa ostalim službama i sa upravom. Zadovoljan je radom ljudi u njegovoj službi, jer su po njegovim rečima, "na odgovarajuća mesta postavljeni novi, stručni ljudi". Organizuju se svakodnevni sastanci sa rukovodiocima finansijske i pravne službe.

Ipak, svakodnevni rad je ocenio kao veoma stresan zbog velikih dugova koje je ostavila prethodna uprava, a koji redovno pristižu za naplatu.

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba raspolaže sa 250 radnika, što čini polovinu od ukupnog broja zaposlenih. Prosečna starost je 35 godina, a pol muški. Visoku stručnu spremu poseduje 30% , višu 10%, a ostali srednju stručnu spremu. U pitanju su radnici metalske, mašinske, štamparske i drvnoprerađivačke struke. Prosečne godine staža su između 10–15 godina. Raspored radnika po odeljenjima je približno isti, 100 u otvorenom i oko 120 u zatvorenom odeljenju. Odnos broja radnika prema broju zatvorenika je u proseku 1 instruktor na oko 5 zatvorenika. Struktura osoblja zaposlena u okviru ove službe zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni ZIKS-om i Zakonom o radnim odnosima u državnim organima.

Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Smatraju da je odnos uprave prema radnicima ove službe korektan. Timski sastanci ove službe su svakodnevni, a na nivou ustanove (kolegijum) održavaju se jednom nedeljno gde načelnik ove službe, sa svog aspekta, doprinosi i daje predloge za svakog zatvorenika. Osnovne pritužbe odnosile su se na zastarelu tehnologiju. Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da on postoji, ali da ne vide opasnost da budu napadnuti od strane zatvorenika. Većina se izjasnila da ne bi menjala svoj posao, iako postoji nezadovoljstvo visinom plate. Prekovremeni rad je uglavnom kada su u pitanju sezonski poslovi i tada postoji nadoknada za takav rad. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž. Rečeno nam je da se u poslednjih 6 meseci, protiv 4 radnika vodio disciplinski postupak, uglavnom zbog kašnjenja na posao.

Služba za prevaspitanje od predviđenih 22 i ima toliko zaposlenih, tj. 100% zadovoljava kriterijum popunjenosti. Struktura prema školskoj spremi je 3 radnika sa višom i 19 sa visokom stručnom spremom. Prosečne godine starosti su oko 40. Odnos broja radnika je u proseku 1 vaspitač na oko 80 osuđenika, što je najmanje u odnosu na druge službe. U prijemnom odeljenju su 2 radnika (opšti i specijalni pedagog), u otvorenom 2 vaspitača (oko 100 zatvorenika), u poluotvorenom 3 vaspitača (oko 250 zatvorenika), u zatvorenom 9 vaspitača (oko 700 zatvorenika). U okviru ove službe su i 4 stručna saradnika: za uslovni otpust i pomilovanje; za obrazovanje i kulturno-zabavni rad; za fizičko vaspitanje i za obuku i upošljavanje. Vaspitači su po obrazovanju specijalni pedagogi, a načelnica ove službe je psiholog. Radno mesto socijalnog radnika je zamrznuto zbog trenutnog

funkcijskog angažovanja ovog radnika. Prema polu, strukturu osoblja ove službe čine 7 lica ženskog i 15 muškog pola. Osoblje zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni ZIKS-om i Zakonom o radnim odnosima u državnim organima. Zaposleni smatraju da bi kriterijumi za prijem trebalo da obuhvataju i faktor ličnosti jer insistiranje samo na znanju se u praksi pokazuje kao nedovoljan i sekundaran kriterijum u odnosu na faktor ličnosti.

Što se tiče dodatne obuke ili edukacije, čini se da ne postoji dovoljna motivisanost osoblja ove službe za edukacijom i nekim novim metodama rada.

U poslednjih 6 meseci, osipanja osoblja je bilo u vidu 1 bolovanja, 2 sporazumna prekida radnog odnosa i 1 suspendovanje. Svi procenjuju nivo stresa na poslu kao veoma visok, a na pitanje da li su ikad bili povređeni na poslu, svi su odgovorili da nisu. Osoblje i ove službe ima beneficiran radni staž, a bez obzira na redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom. Prekovremeni rad nije čest i uglavnom se plaća.

Zbog nesavesnog obavljanja radnih obaveza protiv 4 radnika se vodio disciplinski postupak, 2 su sporazumno prekinula radni odnos, a 2 su novčano kažnjena umanjenjem plate za određeni vremenski period. Komunikacija među osobljem se procenjuje kao dobra, a značaj ove službe kao najbitniji u odnosu na druge službe, naravno, sa kvalitativnog aspekta svrhe izvršenja kazne zatvora.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Administracija kaznenih zavoda mora brižljivo odabrati osoblje svih stepena, jer dobro upravljanje kaznenim zavodima zavisi od čestitosti ovog osoblja, njegove čovečnosti, njegovih ličnih osobina i njegove stručne sposobnosti" (Para. 46. 1. Min. pravila UN);

– "Osoblje bi trebalo da bude kvalifikovano i da obuhvata izvestan broj specijalista, kao što su edukatori, vokacioni instruktori, savetnici, društveni radnici, psihijatri i psiholozi. Ovo i drugo specijalističko osoblje trebalo bi da bude zaposleno puno radno vreme. Potonje ne bi trebalo da isključuje angažman honorarnih ili volonterskih radnika kad nivo takve podrške i obuke može da bude koristan" (Para. 81. Min. pravila UN);

– "Da bi se prednji ciljevi ostvarili, osoblje bi trebalo da bude smatrano za profesionalce, a odgovarajuća plata mora da im bude ponuđena kako bi se privukli muškarci i žene" (Para. 83. Min. pravila UN);

– "Posle prijema u službu i u toku karijere osoblje treba da održava i upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanjem koji će biti povremeno organizovani" (Para. 47.3. Min. pravila UN).

III

Preporuke

– Poboljšati uslove života i rada celekupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulacijama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad;

– Permanently posticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost Organizovanjem i pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja, sa težnjom ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu;

- Edukovati ili angažovati specijalističko osoblje za posebne kategorije zatvorenika;
- Rešiti akutni problem nedostatka socijalnog radnika angažovanjem honorarnog ili volonterskog radnika ili već na neki drugi primeren i izvodljiv način;
- Organizovati radionice i programe za obuku osoblja u veštinama i znanjima konstruktivnog rešavanja konflikta;
- U selekciji i prijemu radnika u Zavod, voditi računa o socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD ZA ŽENE – POŽAREVAC

DATUM POSETE: 21. oktobar 2002. godine

TIP USTANOVE: poluotvorena

POPULACIJA: žene (punoletne, maloletne, prekršajno kažnjene)

KAPACITET USTANOVE: oko 220

BROJ ZATVORENIH: oko 110 osuđenica i oko 15 prekršajno kažnjenih žena

SASTAV TIMA: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

U ovom zavodu smeštene su žene počinioci krivičnih dela, prekršaja, kao i maloletnice osuđene na kaznu maloletničkog zatvora. Zavod ima zatvoreno odeljenje, odeljenje za prekršajno kažnjene žene i odeljenje za žene osuđene na kaznu maloletničkog zatvora. Raznorodnost smeštenih zatvorenica objašnjava se činjenicom da je ovo jedini KPZ za žene na teritoriji Srbije.

Prve zgrade ovog zavoda izgrađene su još 1874. godine, 1911. godine dozidana su još dva krila, perionica, kupatilo i zid oko zatvora, a današnji izgled, ovaj zavod je dobio 1971. godine kada je izvršena velika građevinska rekonstrukcija postojećih objekata uz izgradnju nove upravne zgrade.

Osnovni nedostatak ovog zavoda je i dalje postojanje velikog ogradnog zida koji opasuje ceo zatvorski krug, iako se radi o ustanovi poluotvorenog tipa koja ne bi smela imati takvu vrstu obezbeđenja. Upravna zavoda smatra da bi navedeni zid trebalo ukloniti, ali bi to, s obzirom na položaj zavoda koji je praktično u gradu Požarevcu, moglo da dovede do nezakonitih i neželjenih kontakata između građana i zatvorenica. Prelazno rešenje moglo bi biti rušenje gornjeg dela zida tj. njegovo skraćivanje za nekoliko metara.

Zatvorenice su smeštene u četiri paviljona, dok se V paviljon, predviđen za poluotvoreno odeljenje, trenutno renovira i nije u upotrebi. Neki od paviljona su skoro renovirani, tako da su zidovi sveže okrečeni i ofarbani, stolarija sređena, što sve omogućava da se higijana održava na najvišem nivou. U okviru zatvorskog kruga i u paviljonima ima dosta cveća, koje zatvorenice same neguju i koje umnogome oplemenjuje njihov životni prostor.

U sobama su smeštene po 3–4 zatvorenice, a u nekima i po dve. Nema prenaseljenosti, i sobe su po svojoj kvadraturi adekvatne broju zatvorenica koje u njima borave. Sve sobe su čiste i uredne, osunčane i provetrene i u svakoj se nalaze drveni sanduci sa katancem, u kojima zatvorenice drže svoje lišne stvari. Posteljina je čista i menja se svake dve nedelje, a po potrebi i češće.

Ceo Zavod, koji se greje preko radijatora je priključen na gradsku toplanu, tako da je kvalitet grejanja u zavodu na nivou kvaliteta grejanja u gradu Požarevcu.

Kupatila i toaleti su prilagođeni potrebama žena u smislu njihovog češćeg korišćenja. Postoje tzv. dnevna kupatila, kao i ona gde se zatvorenice kupaju u vreme propisano za to. Uočljiva je dotrajalost sanitarnih instalacija i sanitarne opreme. Sredstva za higijenu zatvorenice nabavljaju same, izuzev sitnica koje nabavlja Zavod.

Zatvorenice obavezno nose uniforme koje su čiste i u relativno dobrom stanju. Dozvoljeno im je da ispod uniformi nose svoju odeću.

Generalni zaključak je da je nivo uslova života i opšte higijene u ovom Zavodu na najvišem nivou.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENICA

Ovaj Zavod nema svoju kuhinju, tako da se sva hrana doprema iz KPZ Požarevac – Zabela, što znači da sve ono što je u prethodnom delu navedeno za kvalitet hrane u tom Zavodu važi i za ovaj.

Zatvorenice su se žalile na loš kvalitet i jednoličnost ishrane, te na nedostatak mlečnih prerađevina. Dopunski izvor ishrane su paketi i kantina, koja je prema tvrdnjama zatvorenica dobro opskrbljena.

Trpezarija u kojoj se serviraju obroci je adekvatna, prirodno ventilirana preko prozora koji po našem mišljenju ne omogućavaju dovoljno prirodne svetlosti, mada postoji i veštačko osvetljenje. Kao i ostale prostorije i trpezarija se zagreva pomoću radijatora, kojih ima u dovoljnom broju s obzirom na kvadraturu.

Svaki paviljon ima svoj tzv. kafic, u kome zatvorenice mogu skuhati kafu, čaj ili popiti sok.

C) MEDICINSKA NEGA ZATVORENICA

Zdravstvena služba ovog Zavoda nije samostalna služba, već funkcioniše u okviru službe za prevaspitavanje.

Tehnički posmatrano, zdravstvena ustanova smeštena je u jednospratnom paviljonu u krugu Zavoda, i najviše odgovara ambulanti tipa opšte prakse, sa stacionarom i zubnom ambulantom. U prizemlju se nalaze manja čekaonica (hodnik), radna prostorija medicinske sestre u kojoj se nalazi priručna apoteka, manji suvi sterilizator, kao i manji radni stočić za deljenje terapije. Lekarska soba je prostrana, sa krevetom za pacijente, kartotekom i apotekom koja je pod ključem. Sem jednog starog aparata za merenje pritiska, špatula, špriceva i igli za jednokratnu upotrebu, nismo zapazili druge medicinske instrumente. U prizemlju se nalaze i jedna manja soba sa dva kreveta za dve zatvorenice koje u svojstvu bolničarki rade kao ispomoć, kao i dve bolesničke sobe, jedna dvokrevetna za trudnice u odmaklim stadijumima trudnoće, i jedna šestokrevetna sa četiri bolesnice, od koje dve imaju maligna oboljenja. Sobe su čiste, svetle, sa centralnim grejanjem i prozorima koji omogućavaju prirodnu ventilaciju i dotok sunčeve svetlosti.

Na spratu se nalazi tzv. porodilište, u kome trenutno nema ni porodilja ni trudnica. Prema ZIKS, porodilje sa svojim bebama, ovde mogu da budu zajedno sve dok dete ne napuni godinu dana, a zatim dete preuzima otac, porodica ili socijalna ustanova.

Do pre tri godine, Zavod uopšte nije imao stalno zaposlenog lekara, već je povremeno dolazio doktor, neuropsihijatar koji je stalno zaposlen u KPZ Požarevac–Zabela. U poslednje tri godine, na tom mestu radi doktorka, epidemiolog po specijalnosti. Doktorka ima radno iskustvo od 17 godina, delom u opštoj praksi, a delom kao specijalista epidemiolog u okviru školskih ustanova. Njoj u okviru službe pomažu dve medicinske sestre, jedna sa 24, druga sa 30 godina radnog staža od čega preko 10 godina u ovoj ustanovi.

Po sistematizaciji, popunjenost ove službe je 100%. Treba napomenuti, da je nedavno opremljena i kompletno servisirana zubna ambulanta, uz savete i nadzor stomatologa KPZ Zabela, koji će u narednom periodu po potrebi dolaziti i intervenisati. Trenutno, zatvorenice sa akutnim stomatološkim problemima, odvođe se u Dom zdravlja u Požarevcu. Onima koje imaju dovoljno novca, omogućeno je lečenje u privatnim stomatološkim ambulantomama.

Ginekolog dolazi dva puta mesečno, a jedanput do dva puta u mesec dana, po uzorke za laboratorijsku analizu dolazi laborant iz bolnice u Požarevcu.

Snabdevenost apoteke lekovima je zadovoljavajuća. Lekovi se ordiniraju u pojedinačnim dozama, direktno bolesnicama. Nabavka lekova ide iz materijalnih sredstava kojima raspolaže Zavod, kupovinom na tržištu. Deo lekova mogu obezbediti i sami bolesnici ili rodbina u zavisnosti od njihovih materijalnih mogućnosti, uz obaveznu kontrolu unetih preparata zbog velike mogućnosti zloupotreba (unošenje droge).

Dnevno se na lekarski pregled javi oko dvadesetak zatvorenica. Najčešće se radi o respiratornim infekcijama gornjih disajnih puteva.

PREGLED RADA OVE SLUŽBE ZA 2001. GODINU:

Lekarskih pregleda	2934
Lečenih u stacionaru	95
Dolazak ginekologa	164
Dolazak laboranta	62
Dato injekcija	533

POVREDE ZATVORENICA:

Teške telesne povrede	0
Lake telesne povrede	1
Samopovređivanje	1
Samoubistva	0
Umrle prirodnom smrću	0

PREGLEDI VAN ZAVODA:

KPD bolnica Beograd	13	404 dana
KBC Beograd	1	
UC Beograd	1	
ZC Požarevac	56	141 dan
ZZZZ Požarevac	16	
Bolnica "Sveti Sava" Beograd	1	4 dana

Trenutno u Zavodu nema obolelih od TBC-a, HIV pozitivnih, niti dijabetičara. Postoji poseban dijetetski režim ishrane za one koje to žele.

U poslednjih 6 meseci zabeležen je jedan slučaj samoubistva trovanjem.

Zaprašivanje od vašiju je obavezno odmah po dolasku u ustanovu, a provodi se i dodatno po potrebi. Mere DDD zaštite se sprovode redovno.

Ono što nismo sreli u drugim zatvorskim ustanovama, je dobro organizovano zdravstveno prosvetavanje. Jednom mesečno na zajednički izabranu temu, doktorka održi predavanje, najčešće tematski vezano za zdravlje žene. Iz razgovora sa doktorkom, stiže se utisak da ona ima i znanje i želju za povećanjem kvaliteta zdravstvenih usluga, ali postoji limitiranost raspoloživim novčanim sredstvima.

Zatvorenice sa kojima smo razgovarali nemaju ozbiljnijih zamerki na zdravstvenu službu, mada smatraju da bi apoteka mogla biti bolje opskrbljena.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za žene (Pravilnik), Minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvorenicama (Min. pravila UN) i Evropskih zatvorskih pravila (EZP)

Nema značajnijih neusklađenosti ili odstupanja.

III

Preporuke

– Poboljšati snabdevanje lekovima i drugom medicinskom opremom.

Bezbednost

I

Na osnovu analize podataka prikupljenih u odnosu na ovu dimenziju možemo reći da je eksterna bezbednost na zadovoljavajućem nivou. To potvrđuje činjenica da u poslednjih 6 meseci, nije bilo slučajeva ugrožavanja bezbednosti društvene zajednice od strane zatvorenica. Međutim, s obzirom na stepen obezbeđenosti koja je predviđena za poluotvoren tip ustanove, kakav je i KPZ za žene u Požarevcu, postojeće mere obezbeđenja su na daleko višem nivou od predviđenog i potrebnog. Osim, već pomenutog, visokog ogradnog zida, postoje i druge mere fizičkog obezbeđenja koje su predviđene za strožije tipove ustanova. Na 133 zatvorenice (od čega je njih oko 15 prekršajno kažnjenih) dnevno je angažovano 26 radnika obezbeđenja. Na spoljašnjem obezbeđenju angažovano je po tri radnika u smeni i to dva koja rade na kapijama i jedan koji radi na tzv. bunkeru. Što se tiče unutrašnjeg obezbeđenja, na centrali radi komandir straže, a u paviljonima u zatvorenom delu nalaze se nadzornik unutrašnjeg obezbeđenja, vođa smene i ostali radnici koji svoj posao obavljaju u krugu zavoda.

Prema dokumentaciji, odnos broja pripadnika službe obezbeđenja i broja zatvorenica je najveći u poređenju sa drugim službama. Međutim, moramo skrenuti pažnju da su i osoblje, a i zatvorenice, istakli da je drastično drugačiji položaj i uloga ove službe u odnosu na raniji period. Ova služba, po njima, više nema primarnu ulogu, što se dovodi u vezu sa kadrovskim promenama vezanim pre svega za načelnicu službe obezbeđenja koja je andragog po struci, i koja zastupa drugačiji koncept i pristup kada su u pitanju funkcija i zadaci ove službe. Takođe, ističu da je opšta

klima u zatvoru neuporedivo bolja otkad je došla nova upravna. Iz više izvora smo saznali da sada prioritet imaju zadaci prevaspitanja i resocijalizacije, a ne obezbeđenje.

Kada je reč o internoj bezbednosti, naš je utisak, i to u odnosu na različite izvore, jedinstven u odnosu na do sada posećene ustanove. Naime, ne zalazeći dublje u uzroke ovakvog stanja, opšti je utisak da su sva pitanja vezana za bezbednost pozitivno ocenjena tj. da u ovoj ustanovi nema značajnijih problem ni kada je reč o internoj bezbednosti, i to kako na relaciji zatvorenica–zavod, tako na relaciji osoblje–zavod. Većina zatvorenica je odgovorila da postoji neka vrsta kontrole zatvorenica nad zatvorenicama, ali i da ima dovoljno osoblja da obezbedi sigurnost zatvorenica.

Iz razgovora sa zatvorenicama, zaključili smo da postoji mali osećaj nesigurnosti koju zatvorenice doživljavaju u sopstvenoj sredini. U vezi sa ovim stoji i činjenica da ne postoje značajni incidenti ili konflikata među njima.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- "Kazneno-popravni zavod za žene i vaspitno-popravni dom, zavodi su poluotvorenog tipa" (čl. 13. ZIKS);
- "U zavodima poluotvorenog tipa služba za obezbeđenje, koja nadzire kretanje osuđenih, predstavlja jedinu prepreku za bekstvo" (čl. 12. st. 3. ZIKS);
- "Zatvorena osoba je kažnjena samim tim što joj je oduzeta sloboda. Uslovi u kojima se zatvorenik drži i zatvorski režim s toga ne smeju dodatno uvećati njegovu patnju izuzev u slučajevima njegovog opravdanog odvajanja od drugih ili u cilju održavanja discipline" (Para. 64. EZP).

III

Preporuke

- Obezbediti materijalna i druga potrebna sredstva kako bi se našlo što adekvatnije rešenje za otklanjanje ili ublaženje visokih mera bezbednosti koje intenziviraju osećaj izolovanosti i patnje zatvorenica sa aspekta njihovog slobodnog kretanja u skladu sa postojećim propisima i aktom o kućnom redu;
- Putem medija i drugih pogodnih sredstava informisanja, uticati na razbijanje predrasuda i na stavove javnosti vezane za etiketiranje i stigmatizaciju zatvoreničke populacije i uopšte zavodskih ustanova.

Zakornitost

I

Dobijeni podaci u odnosu na ispitivanu dimenziju, ukazuju da je Pravilnik o kućnom redu dostupan i jasan svakoj zatvorenici i to odmah po dolasku u ustanovu. Međutim, mišljenje nekih zatvorenica je da bi trebalo više pažnje posvetiti nepismenim zatvorenicama u razumevanju kućnog reda. Rečeno nam je da se događa da nepismene zatvorenice ipak nisu shvatile i razumele kućni red

te da im ga one pismene dodatno tumače kako bi ove mogle da ga poštuju tj. koriste. Svakako, da bi to ipak trebalo da bude zadatak ustanove, a ne interna stvar – dobra volja i solidarnost zatvorenica.

Zapazili smo da su odgovori na pitanja vezana za doživljaj zatvorenica o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure i njene efikasnosti mogu pozitivno oceniti, kada su u pitanju stavovi i odgovori kako osoblja tako i zatvorenica. U poslednjih šest meseci zatvorenicama je izrečeno 27 disciplinskih kazni. Najveći broj njih je dobilo ukore, zatim uslovne samice, a dvema zatvorenicama je izrečena kazna upućivanja u samicu na po pet dana. Uprava ističe da je pri izricanju disciplinskih sankcija apsolutno ispoštovana predviđena zakonska procedura, što je većina zatvorenica potvrdila.

Manji broj zatvorenica je na pitanja da li osoblje otkrije i kazni prave krivce, te da li se osoblje ponaša isto prema svim zatvorenicama, imalo komentar da to zavisi od vaspitača i da "ima onih koji imaju svoje mezimice". Na pitanje da li postoji korupcija u zatvoru, i osoblje i zatvorenice su rekli da ne postoji, što nas je prijatno iznenadilo.

Trenutno je u ustanovi samo jedna maloletnica, oko 15 prekršajno kažnjenih, a ostatak zatvorenica izdržava kaznu zatvora od čega oko 2/3 kratke, a 1/3 duge kazne. Bez obzira što nismo zapazili da postoje, u fizičkom smislu, posebna odeljenja za pojedine kategorije zatvorenica, objašnjeno nam je da se vodi računa o tome, a da je zatečeno stanje isključivo posledica tekućih građevinskih radova, adaptacije i renoviranja objekata, čime će se upravo obezbediti i poboljšati uslovi za uspeh efikasnih i korisnih režima i programa postupanja sa zatvorenicama pod različitim statusom.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

Nema značajnih neusklađenosti ili odstupanja.

III

Preporuke

- U skladu sa mogućnostima doprineti adaptaciji i okončanju započetih građevinskih radova u cilju što bržeg stvaranja zakonom predviđenih uslova za adekvatan tretman zatvorenica pod različitim statusom i normalno funkcionisanje ustanove.

Resocijalizacija

I

Primarni izvor podataka za ovu dimenziju bili su stavovi osoblja odeljenja za obuku i upošljavanje, službe za prevaspitanje i samih zatvorenica.

Podaci dobijeni od radnika odeljenja za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba organizuje i sprovodi stručnu obuku zatvorenica u okviru krojačke, ugostiteljske i poljoprivredne struke, kao i u okviru tzv. režijskih poslova (vešeraj, kantina, stacionar, održavanje kruga...). Tehnologija rada je

zastarela, a industrijske mašine uglavnom amortizovane i pohabane. Procesom rada rukovodi uprava ustanove.

Zatvorenice se raspoređuju na radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja, uz uvažavanje njihovih ličnih želja i afiniteta pri izboru radnog mesta. Rad odeljenja za obuku i upošljavanje, sa aspekta resocijalizacije zatvorenica, svodi se na svakodnevno praćenje i ocenjivanje ponašanja i zalaganja zatvorenica na radnom mestu. Mišljenje i predlozi ove službe su veoma bitni pri dodeljivanju pogodnosti i nagrada.

Broj zatvorenica uključenih u proces rada, trenutno je, možemo reći, maksimalan. Od 125 zatvorenica, njih 70-ak je uposlono, a ostale iz zdravstvenih ili drugih objektivnih razloga nisu radno angažovane. Uopšte uzeti, radno angažovanje nije problem, jer su zatvorenice izuzetno motivisane i zainteresovane za rad. Rečeno nam je da, često, čak i kada su bolesne, zatvorenice insistiraju da rade jer tako prekraćuju vreme. Kada je reč o odnosu broja radnika odeljenja za obuku i upošljavanje i zatvorenica, on je veoma mali tj. na jednog radnika imamo oko 20-ak zatvorenica. Ipak, to ne remeti proces rada, što bi mogli objasniti ogromnom zainteresovanošću i odgovornošću zatvorenica. No, bez obzira na to, predviđeno je da se uposli još jedan radnik sa krojačkim zanatom jer je to osnovna i konstantna delatnost u ovoj ustanovi (postoje krojačke mašine). Trenutno je trećina zatvorenica zaposlena u krojačkoj radionici, iako su kapaciteti mnogo veći, a i zainteresovanost zatvorenica. Osnovni problem je što zatvorenice nemaju ni elementarna znanja, ili bolje reći veštine u šivenju, zbog čega smatramo da će upošljavanje radnika sa krojačkim zanatom biti veoma korisno. U postojećim okolnostima, naš je utisak da krojačka radionica izuzetno dobro funkcioniše. Skrojene su veoma reprezentativne uniforme za radnike preduzeća "Sigurnost" iz Beograda koji su bili više nego zadovoljni kvalitetom usluge, konfekcija za "Crveni krst", a trenutno se rade mantili za "Jugoslovensku železnicu".

Kod zatvorenica smo primetili osećaj ogromnog ponosa i doživljaj važnosti i korisnosti zbog pohvala koje su dobile od naručioca ugovorenih poslova. Isti utisak smo imali i kada su u pitanju zatvorenice koje su bile uposlene na lepljenju fascikli. I one ističu da je naručilac bio fasciniran kvalitetom i brzinom kojom su one završile taj posao.

Možemo zaključiti da radno angažovanje, kao bitan aspekt procesa resocijalizacije i prevaspitavanja zatvorenica, sigurno predstavlja veoma bitnu kariku tog procesu i da mu, u skladu s tim, osoblje posvećuje maksimalnu pažnju. U tom smislu veoma pozitivnim smatramo napor radnika ove ustanove da realizuju krojački kurs, a pozitivno je i trenutno održavanje kursa iz protivpožarne zaštite i zaštite na radu koji pohađaju zatvorenice, ali i samo osoblje. Ideja je da se jedan od radnika ovog odeljenja edukuje za ovaj kurs i da se time omogući nastavak ovakve prakse, tj. da se na taj način obezbedi edukacija budućih zatvorenica.

Kada je reč o radu, kao veoma bitnom elementu resocijalizacije, želimo da naglasimo da ni u jednoj do sada posećenoj ustanovi nismo zapazili toliku svest osoblja o značaju rada u procesu prevaspitanja. Tolika zainteresovanost, dobra volja te aktivan i maksimalan odnos kako zatvorenica tako i osoblja prema pitanju radnog angažovanja, morala bi aktivirati i pokrenuti sve nadležne i odgovorne da pruže maksimalnu pomoć i podršku ovom naporu, optimizmu i konstruktivnim idejama. Nedostatak sredstava za nabavku repromaterijala i sirovina koje su nužan preduslov za pokretanje proizvodnje, a samim tim i većih alternativa za upošljavanje zatvorenica je problem za koji bi više instance morale imati mnogo više sluha.

Radni dan zatvorenica traje 8 sati, odnosno 40 sati nedeljno. Vikendom zatvorenice ne rade. Prekovremeni rad se sprovodi samo ako ima potrebe i ako zatvorenice žele.

Uslovi rada i zaštita na radu su zadovoljavajući. Jedna trećina zarade zatvorenica se stavlja na štednju, a ostatak im se daje na korišćenje. Zarade koje zatvorenice ostvaruju kreću se u rasponu

između od 750 do 1.200 dinara (u zavisnosti od radnog mesta i broja sati), što ukazuje da su ovom Zavodu plate veće nego u drugim posećenim zavodima.

Kada je reč o službi za prevaspitanje, dobijene odgovore opisaćemo u odnosu na aktivnosti koje realizuje ova služba. Klasifikacija zatvorenica otpočinje u prijemnom odeljenju. Trenutno nedostaje socijalni radnik u timu prijemnog odeljenja, ali nam je rečeno da je u toku postupak za prijem novog socijalnog radnika. Posle 30 dana opservacije zatvorenice se raspoređuju po paviljonima tj. grupama. Tim iz prijemnog daje predlog programa tretmana zatvorenica. Njihovu klasifikaciju i program postupanja zajedno sa ovim timom odobrava i odlukom o programu postupanja donosi upravnik zavoda. Program postupanja obuhvata određenje vaspitne grupe, radno mesto, slobodne aktivnosti i intenzitet individualnog i grupnog rada. Reklasifikacija se vrši svaka 3 meseca. Najvažniji kriterijum reklasifikacije je ponašanje zatvorenica, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i od strane pripadnika ostalih službi, što se sve evidentira u kumulativnom dosijeu koji postoji za svaku zatvorenicu.

Kada je reč o evidenciji zapazili smo da je ona veoma detaljna i iscrpna za svaku zatvorenicu. Pored kumulativnog dosijea, za svaku zatvorenicu se detaljno vodi evidencioni karton sa sadržajem svih planiranih i neplaniranih razgovora, postoji dnevnik rada, mesečni i godišnji plan.

Ispitujući uslove i uključenost u tretman saznali smo da su zadovoljavajući. Naime, tip rada je isključivo individualni jer, kako su nam rekli, pokušaji grupnog rada nisu imali efekta. Postoji određen broj zatvorenica koje su toksikomani te osoblje izražava potrebu za tretmanom takvih kategorija zatvorenica. Trenutno je broj ovakvih zatvorenica u porastu, pa budući da nema edukovanog osoblja za rad sa ovim posebnim grupama, njihov tretman je isti kao i drugih zatvorenica.

Veličina vaspitne grupe je optimalna i omogućava kvalitetan rad, iako su nam skrenuli pažnju da je rad sa ženskom populacijom daleko zahtevniji nego sa muškom. Ima oko 30 zatvorenica na 1 vaspitača. Prema tvrdnjama vaspitača, prosečan broj sastanaka po zatvorenici je jednom u dva meseca, a ukupan broj planiranih razgovora je 20 mesečno, uz svakodnevne neplanirane i informativne razgovore. U septembru mesecu, po evidenciji jednog od vaspitača, obavljeno je 60 neplaniranih razgovora, 20 planiranih i 50 informativnih. U proseku trajanje susreta je od 1 do 2 časa. Zatvorenice su izjavile da kad god požele mogu da se obrate i kontaktiraju sa svojim vaspitačem. Na osnovu prikupljenih informacija, a i prema našem ličnom utisku, prioritet tj. centralno mesto u ovoj ustanovi imaju zadaci resocijalizacije i prevaspitavanja zatvorenica.

Struktura zatvorenica prema školskoj spremi pokazuje da velika većina nema ni osnovnu školu, te da je veoma mali broj njih ima srednju školu. Na prvi pogled, nepostojanje škole se čini veoma značajnim propustom, međutim, malo šire posmatrano postoje relativno opravdani razlozi. Objasnjeno nam je da je redovno školovanje neizvodljivo zato što je čak 2/3 zatvorenica osuđeno na kratke kazne (od 1–3 godine). Skrenuta nam je pažnja da jedan broj zatvorenica nema ni elementarne higijenske navike i kulturu ponašanja, u čemu vaspitači vide bitniji problem, i zbog čega se prvenstveno fokusiraju da u ovom pogledu edukuju zatvorenice. Vezano za problem školovanja osoblje je našlo alternativno rešenje. Smatrajući nepismenost kao osnovni problem kad je školovanje ovakve strukture zatvorenica u pitanju, organizovan je kurs opismenjavanja i to kroz aktivno učešće i pismenih i nepismenih zatvorenica. One pismene edukuju, odnosno uče nepismene čitanju i pisanju. Naravno, time se ne rešava problem sticanja diplome, ali u ovakvim okolnostima ovaj način nam se čini jedino mogućim i korektnim i od strane osoblja i od strane zatvorenica. To naravno ne isključuje potrebu za postojanjem redovne škole i angažovanja na tom pitanju, ali bi to podrazumevalo veće kapacitete od trenutnih, te aktivnost i drugih institucija i nadležnih organa. To bi se odnosilo i na pitanje biblioteke. Ona postoji i zatvorenice je koriste, ali se žale na zastarele naslove i loš izbor. Do sada su mnogi obećavali da će pomoći u rešenju ovog problema, ali uglavnom je to ostajalo samo na nivou obećanja.

Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa, uglavnom "Politika" kao i da postoje radio i TV aparati u dovoljnom broju.

Rekreativne i aktivnosti u slobodno vreme veoma su sadržajne i odlično organizovane. Realizuju se sportske, kulturne, umetničke i dr. aktivnosti. U letnjem periodu organizuju se odbojkaški i košarkaški turniri, a u zimskom je aktivna sala za stoni tenis. Veoma dobro funkcionišu dramska i muzička sekcija. Nedavno je urađena predstava "Ujež" Branislava Nušića koja će biti i televizijski predstavljena. Naime, filmski i TV režiser Radoslav Moskovlić odazvao se pozivu da snimi ovu predstavu i učini je dostupnom javnosti. Pored ove, odigrane i druge predstave pred pozvanom publikom. Takođe, masovno učešće zatvorenica omogućeno je i kroz niz drugih sekcija: literarne, recitatorske, ručni radovi, likovne sekcije itd. Zavisno od interesovanja zatvorenice se uključuju u ove aktivnosti koje višestruko doprinose i usmeravaju aktivnosti u slobodno vreme zatvorenica u pozitivnom pravcu, a preveniraju besposličenje i negativno ponašanje. Za organizaciju i realizaciju ovih aktivnosti ne postoji posebni referent, već nam je rečeno da je kompletan kulturno-zabavni život rezultat entuzijazma, ne samo osoblja već i samih zatvorenica, što opet ukazuje da metod aktivnog učešća daje izuzetne i višestruke rezultate.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi osuđenika prema veroispovesti zastupljene su uglavnom zatvorenice pravoslavne vere. Trenutno ne postoji mogućnost obezbeđenja prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika. Svešteno lice dolazi jednom mesečno. Individualni razgovori sa sveštenikom održavaju se u prostorijama biblioteke, a grupne propovedi u pozorišnoj sali. I od osoblja i od zatvorenica smo informisani da ne postoji zainteresovanost i potreba za češćim verskim obredima i dolaskom sveštenika.

Pripreme za otpust zatvorenica ne podrazumevaju posebne programe i aktivnosti osoblja. Osoblje navodi da postoji svest o potrebi takvih programa, ali da to nužno podrazumeva timski pristup i saradnju i drugih institucija, te da je nerealna mogućnost samostalnog stvaranja i realizacije takvih programa. U prilog tome je i naše mišljenje da su postojeći kapaciteti i alternative međusobne saradnje i koordinacije, pre svega sa centrima za socijalni rad i porodicom, daleko veće i potrebnije, odnosno da ne zavise isključivo od aktivnosti zavodskog osoblja već i od drugih strana.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Osuđeni ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje, koje se shodno opštim propisima organizuje u zavodu. Zavodi organizuju i druge vidove obrazovanja osuđenih" (čl. 97. ZIKS);

– "U svakom zavodu mora se sprovesti program sveobuhvatnog obrazovanja kako bi se svim zatvorenica pružila prilika da zadovolje bar neke od svojih ličnih potreba i želja. Takvi programi moraju težiti poboljšanju izgleda zatvorenika za njihov uspešan povratak u društvo i voditi računa njihovom moralu, stavovima, shvatanjima i samopoštovanju (Para. 77. EZP);

– "Svaki zavod mora imati biblioteku koja nudi širok izbor odgovarajuće zabavne i poučne literature koja je dostupna svim kategorijama zatvorenika. zatvorenike treba podsticati da se koriste bibliotekom u punoj meri. Kad god je moguće biblioteku treba organizovati u saradnji sa lokalnom bibliotekarskom službom" (Para. 82. EZP);

– "U slučaju zatvorenika osuđenih na duže vremenske kazne, treba preduzeti korake da se obezbedi njihov postepen povratak u društveni život. Ovo može biti ostavreno naročito uz pomoć postupaka koji prethode njihovom otpuštanju na slobodu u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom" (Para. 88. EZP).

III

Preporuke

- Obezbediti sredstva kako bi se pokrenula neka vrsta redovne proizvodnje u okviru Zavoda i time povećali kapaciteti upošljavnja zatvorenica;
- Pokrenuti pitanje školovanja i profesionalnog osposobljavanja zatvorenica;
- Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenica;
- Razmotriti mogućnosti i alternative za postepeni povratak zatvorenica u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu i to u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom;
- Ulagati napore za što boljom i kvalitetnijom saradnjom sa značajnim društvenim institucijama, posebno centrima za socijalni rad kao bitnim faktorima u komunikaciji između zatvorenica i njihove dece.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U odnosu na ovu dimenziju saznali smo da zatvorenice u zavodu imaju svega jednu telefonsku govornicu i da postoji raspored i vremenski limit pri korišćenju ovog vida komunikacije: jednom nedeljno po 15 min. Zatvorenice izražavaju potrebu za povećanjem broja govornica i češćim razgovorima i dužim vremenom za telefoniranje.

Dopisivanje i podnesci ne podležu cenzuri. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama, niti su se zatvorenice žalile na ostvarivanje ovog vida komunikacije.

Kad je reč o paketima, procedura je nešto drugačija. Njih proverava straža i vodi se evidencija o sadržaju paketa. Rečeno nam je da nije bilo oduzetih paketa ili dela sadržaja.

Uglavnom sve zatvorenice primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana, od čega takođe zavisi i veličina paketa. To se odnosi samo na zatvorenice koje imaju zatvoreni tretman.

Boravak u "posebnoj prostoriji" nije moguć jer ne postoji prostor za tu namenu. Međutim, kada ima potrebe za te namene koristi se prostor u Zabeli. No, rečeno nam je da je to veoma retko, i da zatvorenice ta 3 sata najčešće koriste u "kafiću" i tada se to vodi kao nekontrolisana poseta, dok se kontrolisane posete odvijaju u sali za posete koja nije potpuno adekvatna, ali trenutno nema dovoljno sredstava za ulaganje u adaptaciju te prostorije.

Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada zatvorenica zatraži. Izlaske u grad i odsustva na predlog i mišljenje vaspitača odobrava upravica.

Kad je reč o saradnji osoblja sa faktorima izvan ustanove se svodi na obaveštavanje nadležnog centra za socijalni rad i SUP. Rečeno nam je da je kvalitet te saradnje varirao, što znači da je saradnja bolja sa centrima koji savetnije obavljaju svoj posao ili gde postoje neke lične veze.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Svaki zatvorenik treba da iskoristi pomoć koja mu se pruža da se vrati porodičnom životu u i da se zaposli po puštanju na slobodu. U tom cilju treba smisliti odgovarajuće postupke i posebne kurseve" (Para. 87. EZP);

– "Uprave zatvora bi trebalo da saraduju u tesnoj vezi sa društvenim službama ili organizacijama koje pomažu zatvorenicima da puštenim na slobodu da se vrate u društvo, naročito u pogledu njihovog porodičnog života i zaposlenja. Ovlašćenim predstavnicima društvenih organizacija i službi treba omogućiti pristup zavodu i zatvorenicima kako bi oni mogli doprineti pripremama za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije (Para. 89.1. i 3. EZP).

III

Preporuke

– Obezbediti sredstva i uslove za izgradnju "posebne prostorije" i adekvatne sale za posete;
 – Uvesti barem još jednu telefonsku govornicu;
 – Razmotriti mogućnosti i alternative za postepen povratak zatvorenica u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom nakon izlaska;

– Animirati zaposlene u centrima za socijalni rad da kad god je moguće pomognu osoblju Zavoda u postupku prijema, praćenja i resocijalizacije, a naročito u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom.

Osoblje ustanove

I

Bitno je upoznati se sa strukturom službi u ovoj ustanovi, jer je ona nešto drugačija od uobičajene. Naime, ne postoji služba za obuku i upošljavanje kao takva, već je ona u okviru službe za opšte poslove. U okviru te službe radi odeljenje za obuku i upošljavanje koje čine 3, od po sistematizaciji predviđena 4 radnika. Jedan radnik, šef ovog odeljenja ima visoku stručnu spremu, a druga dva, direktna izvršioaca, srednju stručnu spremu. Prosečna starost je 35 godina, a pol ženski. Prosečne godine staža su 2 godine. Osoblje zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni ZIKS-om i Zakonom o radnim odnosima u državnim organima.

Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom sa drugim službama. Smatraju da su zadaci prevaspitanja na prvom mestu, a odnos uprave prema radnicima ove službe krajnje korektan. Timski sastanci su svakodnevni.

Osnovne pritužbe odnosile su se na zastarelu tehnologiju i potrebu za boljim uslovima rada, kao i problem obrtnog kapitala. Većina se izjasnila da ne bi menjala svoj posao.

Na pitanja vezana za zarade, odgovori ukazuju da su sa redovnošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad nije čest, a i tada postoji nadoknada za takav rad. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž.

Rečeno nam je da je u poslednjih 6 meseci nije bilo slučajeva povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe.

U okviru službe obezbeđenja angažovano je 45 radnika. Prema postojećoj sistematizaciji sva radna mesta za radnike ove službe su popunjena, a sa angažovanih šest novih pripravnika ovaj broj je i premašen. Starosni prosek angažovanih u ovoj službi je oko 35 godina. Od ukupnog broja radnika 26 su žene, a 19 muškarci. Njih 41 uposljeno je sa srednjom stručnom spremom, dva radnika imaju višu, a načelnica službe je jedina u službi koja ima visoku stručnu spremu. Pored uobičajenih zakonskih pretpostavki neophodnih za prijem u rad službe, u poslednjih šest meseci nisu organizovani nikakvi posebni ni dodatni kursevi za radnike službe obezbeđenja. Načelnica službe je istakla da su ranije praktikovali organizaciju dodatnih kurseva, posebno iz oblasti penološke andragogije, ali je ta praksa gotovo zamrla. Planirali su da u mesecu novembru 2002. godine preko Ministarstva pravde Republike Srbije angažuju stručnjake koji će održati kurseve borilačkih veština.

U poslednjih šest meseci jedan radnik ove službe je dobio otkaz, dok se tri radnice nalaze na porodijskim i trudničkim bolovanjima. Protiv tri radnika službe pokrenut disciplinski postupak zbog zloupotrebe ovlašćenja.

Načelnica ističe da je saradnja sa upravom i drugim službama izuzetno dobra i maksimalno koordinirana. Naglašava dobar timski rad službi za obezbeđenje i prevaspitanje. Po njenoj proceni služba za prevaspitanje ima centralno mesto i ulogu koordinatora u ustanovi, što je potpuno u skladu sa načelom resocijalizacije. Određenu zamerku stavlja na rad i ponašanje radnika zaposlenih u službi za obuku i upošljavanje, jer smatra da radnici koji su zaposleni u ovoj službi nemaju neophodnog obrazovanja niti su posebno edukovani za rad sa osuđenim licima i da vrlo često i nisu u stanju da naprave neophodnu profesionalnu distancu prema zatvorenicima.

Radnici službe imaju beneficirani radni staž (12+4). Ocena načelnice službe je da je novčana naknada koju primaju nedovoljna za obim posla i odgovornost koju služba nosi i smatra da bi se povećanjem zarada u znatnoj meri poboljšao rad i efikasnost službe, jer bi to predstavljalo vrlo značajnu stimulaciju za zaposlene.

Timski sastanci se redovno održavaju i to posebno sa službama spoljašnjeg i unutrašnjeg obezbeđenja. Načelnica planira da intezivira sastanke sa službom unutrašnjeg obezbeđenja tako što će ih i sadržajno obogatiti kroz stručnu edukaciju.

Služba za prevaspitanje sastoji se od prijemnog odeljenja, zdravstvene službe i vaspitača. Od predviđenih 13, ima 12 zaposlenih. Prosečne godine starosti su oko 40. Odnos broja radnika i zatvorenica bio bi 1 na 10 zatvorenica. Osoblje ove službe čine lica ženskog pola. U prijemnom odeljenju su 2 radnika (spec. pedagog, psiholog), u otvorenom i poluotvorenom 3 vaspitača, a u zatvorenom 1 vaspitač. U okviru ove službe su daktilograf i saradnik za upošljavanje zatvorenica.

Sem jednog bolovanja, u poslednjih 6 meseci, osipanja osoblja nije bilo.

Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da on postoji, ali ne u smislu ugrožene bezbednosti tj. napada od strane zatvorenica, već kao posledica povećanog angažmana i empatije sa životnim događajima i problemima zatvorenica. Osoblje ove službe ima beneficirani radni staž, a bez obzira na redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom. Prekovremeni rad nije čest i uglavnom se plaća, sem načelniku službe.

Nije bilo povreda radnih obaveza niti disciplinskih postupaka protiv radnika ove službe. Komunikacija među osobljem se procenjuje kao dobra, a značaj ove službe kao najbitniji u odnosu na druge službe.

II Neusklađenosti ili odstupanja

– "Administracija kaznenih zavoda mora brižljivo odabrati osoblje svih stepena, jer dobro upravljanje kaznenim zavodima zavisi od čestitosti ovog osoblja, njegove čovečnosti, njegovih ličnih osobina i njegove stručne sposobnosti.

Administracija kaznenih zavoda mora stalno ulagati napore da u svesti osoblja i u javnom mnjenju budi i održava ubeđenje, da ovaj zadatak predstavlja veoma važnu društvenu službu; zbog toga treba koristiti sva pogodna sredstva da se to objasni javnosti" (Para. 46.1. i 2. Min. pravila UN).

III Preporuke

– Poboljšati uslove života i rada celekupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulativnim merama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad;

– Permanentno postićati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenica.

KAZNENO-POPRAVNI DOM BOLNICA – BEOGRAD

DATUM POSETE: 28. januar 2003. godine

TIP USTANOVE: zatvorena

POPULACIJA: muškarci/žene

KAPACITET USTANOVE: oko 500

BROJ ZATVORENIKA: oko 450

SASTAV TIMA: dva pravnika, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO–TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

KPD Bolnica je jedina specijalizovana ustanova na teritoriji Republike Srbije koja je namenjena za smeštaj lica pravosnažno osuđenih za izvršena krivična dela, kojima je sud izrekao meru bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstenoj ustanovi, ili meru bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana. Ustanova je namenjena i za smeštaj maloletnika kojima je uz vaspitnu meru upućivanja u vaspitno-popravni dom ili kaznu maloletničkog zatvora, sud izrekao i meru bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja, ili obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana. Ova ustanova ima funkciju i opšte zatvorske bolnice, tako da se u ovoj ustanovi nalaze na lečenju i oni zatvorenici ili pritvorenici čije zdravstveno stanje iziskuje bolničko lečenje.

KPD Bolnica nalazi se na trećem i četvrtom spratu zgrade u kojoj je smešten i Okružni zatvor u Beogradu. Najveći nedostatak je arhitektura zgrade koja onemogućava direktan dostup sunčeve svetlosti i svežeg vazduha u sobe u kojima borave bolesnici. Naime, ove sobe su tako konstruisane da ili uopšte nemaju prozore, ili se prozori otvaraju prema drugom zatvorenom prostoru, tj. prema hodniku. To znači da bolesnici ceo dan provode pod veštačkim osvetljenjem, dišući ustajao, zagušljiv i slabo filtriran vazduh. Zastareli ventilacioni sistem, koji se uključuje na svaka 3 sata na po 15–20 minuta, apsolutno je neadekvatan i ne omogućava dovoljno provetravanje prostorija, posebno u letnjem periodu. Uz postojeći, objektivni problem nedostatka vremena i prostora da se svi pritvorenici iz Okružnog zatvora i pokretni bolesnici iz KPD Bolnica izvedu u obaveznu šetnju od 2 sata (dele isto šetalište), zbog čega ista traje svega 30 minuta, konstantan nedostatak svežeg vazduha za bolesnike graniči se sa torturom.

Kapacitet ustanove je oko 450 kreveta, optimalno oko 400 osoba, a u njoj trenutno boravi 500 osoba. Kapacitet soba u koja su smeštena lica kojima su izrečene mere bezbednosti kreće se od četiri do osam kreveta u zavisnosti od veličine sobe. Sobe su već deceniju neokrečene, prijava, bez ormana za odelo, sa rashodovanim krevetima i prljavim patosom. Uz krevet se nalazi mali bolnički ormarčić, a poneki bolesnici nemaju ni to. Dušeci, čebad i posteljina su u vrlo lošem stanju, dotrajali, pohabani i prljavi.

Uслед, za poslednjih godinu dana povećanog broja upućenih lica u ovu ustanovu, na pojedininim odeljenjima je primetna prenaseljenost čiji se negativan efekat multiplicira kada se imaju u vidu sve okolnosti boravljena u ovoj bolnici. Na primer, adekvatan smeštaj na odeljenju na kome se sprovodi mera obaveznog lečenja i čuvanja narkomana, podrazumeva između 40 i 50 ljudi, a njih trenutno ima 100.

I dalje je prisutan problem grejanja bolnice. Celokupna bolnica se greje preko sistema radijatora priključenih na kotlarnicu koja se nalazi u podrumu ove četvorospratne zgrade. Problemi sa nedostatkom mazuta i dotrajale grejne instalacije sa kojima je suočen i Okružni zatvor, u KPD Bolnica su još izraženiji, tako da je temperatura u sobama i hodnicima bolnice na ivici podnošljivog. S obzirom da je poseta obavljena tokom zimskog perioda, svedoci smo da se lica koja borave u bolnici i osoblje doslovno smrzavaju i da su obučeni kao da su napolju.

Takođe, jedan od ključnih problema koji se direktno odražava na opšte životne uslove boravka lica u ovoj ustanovi jeste problem higijene. Nije problem u nedostatku sredstava za opštu ili ličnu higijenu, jer njih ima dovoljno, već što je ZIKS-om i internim pravilnikom ustanove je predviđeno da se lica koja borave u ovoj ustanovi sama staraju o ličnoj higijeni i higijeni prostorija u kojima borave. Lica koja imaju ozbiljne psihijatrijske ili druge teške dijagnoze, evidentno se ne mogu starati o sopstvenoj higijeni. Sobe ovih bolesnika su zapuštene, prljave, zagušljive dok se iz sanitarnih prostorija, od kojih se neke nalaze u sklopu soba, širi se veoma neprijatan miris. Ovaj problem za sada nema rešenje, jer čak i kada bi se obezbedila novčana sredstva da se angažuje neko sa strane da održava higijenu, teško je naći osobu koja bi pristala da radi u okruženju psihijatrijskih bolesnika osuđenih za krivična dela.

Mnogo bolja situacija u pogledu higijene je u prostorijama u kojima borave bolesnici kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana, jer se oni sami mogu starati o higijeni. Ipak, i ovde je prisutan problem pranja odnosno sušenja veša, jer ne postoje posebne prostorije u kojima bi se to obavljalo.

Generalno, toaleti su neokrećeni i prljavi, WC i sanitarije u njima nalaze se u veoma lošem stanju, polufunkcionalne ili pokvarene. Prema rečima lica koja su smeštena u ovu ustanovu, kupanje toplom vodom može se priuštiti svakih petnaest do dvadeset dana.

Opšti utisak je da prostorno-arhitektonski, tehnički, higijenski i drugi uslovi u ovoj ustanovi, nisu adekvatni za smeštaj i lečenje bolesnih osuđenika i pritvorenika.

Međutim, nedavna rekonstrukcija i adaptacija ženskog odeljenja ove bolnice, pokazala je da se čak i arhitektonski nedostaci zgrade mogu u potpunosti ispraviti. Sa inostranom donacijom od 200.000 eura, u roku od oko 4 meseca, izvršena je kompletna adaptacija prostora u kome se sada nalazi deo ženskog odeljenja, uglavnom istraga. Suština adaptacije sastoji se u rušenju i pomeranju zidova što je omogućilo da se u sobe u kojima je smešten jedan broj žena, instaliraju novi prozori čime je obezbeđen dotok svežeg vazduha i sunčeve svetlosti. Osim toga, sve prostorije su adekvatne kubature, sveže okrećene, stari podovi su zamenjeni su novim, ugrađeni su novi radijatori, kupljeni su novi kreveti, ormarići za lične stvari i drugi nameštaj, postavljene su nove sanitarije (bojlari, česme, tuševi, WC šolje i dr.).

Rekonstrukcijom ovog odeljenja, na kome se nalazi oko 30 žena i koje nažalost, predstavlja svega 8% od ukupnog prostora, obezbeđeni su izvanredni uslovi za boravak bolesnica, što pokazuje da se uz određena ulaganja i ova krajnje neadekvatna zgrada može upodobiti evropskim standardima u ovoj oblasti.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA BOLESNIKA

Hrana se sprema u internoj kuhinji, koja se nalazi u veoma lošem stanju i zahteva hitnu adaptaciju i opravke. Nema posebne prostorije u kojoj bolesnici obeduju, već se hrana raznosi po sobama, tj. sobama za dnevni boravak što je u nekim slučajevima nužno jer su neki bolesnici nepokretni ali dodatno negativno utiče na stanje higijene. Kvalitet hrane, prema rečima bolesnika je na niskom nivou. Iako obavezno dobijaju po tri obroka dnevno, hrana je tako loša i neukusna da se nekad ne može jesti. Jelovnik je jednoličan i male su razlike između normalnog i dijetetskog jelovnika. Bolesnici su se žalili i na nedostatak mlečnih proizvoda i mleka, odnosno na retka sledovanja voća.

S obzirom da ova ustanova ima prvenstveno karakter bolnice i da je za ljude koji borave u njoj neophodna stalna nega i često pojačana ili specifična ishrana, nužno je da Ministarstvo pravde, poveća iznos mesečnih davanja za ovu specifičnu ustanovu.

C) MEDICINSKA NEGA

KPD Bolnica radi 24 časa dnevno i uvek je prijemna. Lica koja borave u ovoj ustanovi razvrstana su po odeljenjima: odeljenje za izvršenje mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja, odeljenje za izvršenje mere bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana, odeljenje za lečenje akutno psihički obolelih zatvorenika iz drugih KPZ i odeljenje za lečenje akutno somatski obolelih zatvorenika iz drugih KPZ. Unutar ovih odeljenja vrši se dalje razvrstavanje na pritvorena i osuđena lica i razvrstavanje prema polu osoba koja borave u ovoj ustanovi.

Broj zaposlenih u ovoj službi je 110. Od ukupnog broja zaposlenih, 19 je neuropsihijatar, 4 interniste, 2 oftalmologa, 2 lekara opšte prakse i jedan stomatolog. Zdravstveni kadar nadopunjuju laboranti, farmaceutski tehničar, rendgen tehničar i oko 60 medicinskih sestara. Prema sistematizaciji, popunjenost je 100%, ali prema rečima osoblja sistematizacija nije adekvatna zbog čega je napravljena nova čije se odobrenje čeka od Ministarstva pravde.

Kao stalni konsultanti angažovani su lekari specijalisti ORL, hirur, ortoped, infektolog, pneumofiziolog, neurolog i urolog, a po potrebi angažuju se i lekari drugih specijalnosti. Određeni vidovi lečenja i zbrinjavanja obolelih obavljaju se u drugim zdravstvenim ustanovama, što se plaća iz sredstava koja dobija KPD Bolnica.

Interni odeljenje bolnice zbrinjava hronične kardiovaskularne, plućne i endokrine bolesnike. Na odeljenju se trenutno nalazi 20 ljudi obolelih od tuberkuloze, isto toliko dijabetičara i obolelih od kardiovaskularnih oboljenja.

U okviru odeljenja postoji internistička ambulanta sa jednim ispravnim EKG aparatom, suvim sterilizatorom, boca sa kiseonikom i sistemom za inhalaciju, nekoliko ormara za lekove i potrošni materijal, kao i dva-tri neispravna aparata, koji su u takvom stanju stigli u okviru humanitarne pomoći.

U okviru bolnice, postoji rentgen kabinet sa ispravnim rentgen aparatom, a tu je i hirurška sala koja je van funkcije već deset godina. Biohemijska laboratorija je slabo opremljena i domet njenog korišćenja ograničen je samo na osnovne analize krvi i mokraće, prvenstveno prisustva droge u urinu. Doskoro, funkcionisao je 30 godina star aparat za analizu krvi, ali se pokvario i ne može se popraviti.

Prema rečima lekara, obolelih od AIDS-a nema, a HIV pozitivnih je nekoliko. Kontrole su redovne.

Nabavka lekova i potrošnog zdravstvenog materijala, predstavljaju veliki problem. Oni se nabavljaju iz različitih izvora, jedan deo lekova se kupuje novcem iz fonda za materijalnu potrošnju na slobodnom tržištu, a drugi deo dostavljaju različite humanitarne organizacije. I pored problema sa

snabdevanjem, prema rečima zaposlenih, snabdevenost je solidna. "Solidnost" snabdevenosti nismo mogli da proverimo jer nismo imali lični uvid u zalihe lekova. S druge strane, kada smo prošle godine obilazili ovu ustanovu i centralnu bolničku apoteku, lično smo se uverili u skromnu opremljenost, postojanje minimalnih količina antibiotika, nešto malo kardiotonika i tek po kojeg uzorka ampuliranog leka. U situaciji, kada se broj bolesnika u ustanovi povećao za 20%, a povećanje nije praćeno srazmernim povećanjem dobijenih materijalnih sredstava za kupovinu inače skupih lekova, ostaje sumnja u dovoljnost i adekvatnost snabdevenosti lekovima. Ipak, moguće je da humanitarne organizacije svojim donacijama u lekovima jednim delom zadovoljavaju te potrebe.

KPD Bolnica radi non-stop, što znači da i popodne, noću i preko vikenda obavezno dežuraju jedan lekar i dve medicinske sestre. S obzirom na ukupan broj bolesnika, to nikako nije dovoljno i neophodno je povećanje broja stalno dežurnog osoblja.

Ono što treba naglasiti kao jedan od retkih pozitivnih aspekata rada ove bolnice, je dobar timski rad i redovni timski sastanci po odeljenjima. Svaki novoprispeli bolesnik se ispituje od strane tima stručnjaka različitih specijalnosti, određuje mu se terapija čije se sprovođenje i rezultati svakodnevno prate. Na osnovu rezultata, u slučaju poboljšanja donose se predlozi za prekid mere ili se dodeljuju različite pogodnosti npr. pravo na vikend. U slučaju pogoršanja zdravstvenog stanja bolesnika (prvenstveno se misli na psihijatrijske bolesnike), prvi korak je izmena terapije, najčešće u smislu povećanja doze leka. Kao ekstremna mera prema agresivnim bolesnicima, primenjuje se mera fiksacije bolesnika, kaiševima ili lancima, pri čemu se vodi računa da bude što kraća, obično 1 do 3 dana.

O svakom bolesniku koji je primljen u KPD Bolnica, vodi se evidencija i svaki od njih ima svoj medicinski dosije, koji je prema tvrdnjama osoblja poverljiv, tj. dostupan isključivo lekaru koji vodi konkretan slučaj, odnosno grupi lekara i dr. stručnjaka u okviru bolnice, kada je to neophodno radi donšenja i davanja zajedničkog mišljenja o ukupnom stanju bolesnika.

Sučajevi samopovređivanja zabeleženi su i kod narkomana i kod psihijatrijskih bolesnika, i uglavnom se radi o lakšim telesnim povredama. Lake telesne povrede su česte i kod međusobnih obračuna, prvenstveno zavisnicima od psihoaktivnih suspcstanci.

Opšti je utisak da ustanova nema pre svega tehničkih, a nekad ni kadrovskih uslova za ozbiljnije medicinske intervencije. Iz tih razloga, ustanova upućuje bolesnike u specijalizovane klinike na području grada Beograda, prvenstveno u Gradsku bolnicu, koje nisu uvek raspoložene da prime bolesnike pod oružanom pratnjom. Ova činjenica izaziva brojne teškoće, pre svega organizacione prirode, jer je za upućivanje bolesnika na lečenje u civilnu kliniku potrebno obezbediti kontakte, obezbediti vozilo i pratnju službe obezbeđenja. Ovakva procedura često dovodi do toga da bolesnici duže čekaju na potrebnu intrevenciju ili pregled.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa (Pravilnik), Minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvorenicima (Min. pravila UN), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT)

– "Prostorije u kojima osuđeni borave moraju biti toliko prostrane da na svakog osuđenika dođe najmanje osam kubnih metara prostora, zagrejane i dobro osvetljene, u skladu sa zakonom" (čl. 58. stav. 1. ZIKS i čl. 15. st. 1. Pravilnika);

– "Prostorije u kojima osuđeni borave, rade i hrane se, zagrevaju u zimskom periodu. Zagrevanje prostorija zavisi od klimatskih uslova, a po pravilu traje od 15. oktobra do 15. aprila. Ukoliko vremenski uslovi ili drugi objektivni razlozi to zahtevaju, upravnik zavoda može skratiti ili produžiti grejnu sezonu" (čl. 15. st. 4. Pravilnika);

– "Zatvorske prostorije, posebno one koje su namenjene za spavanje zatvorenika, treba da odgovaraju higijenskim zahtevima, vodeći računa o klimi, kubaturi vazduha, minimalnoj površini, osvetljavanju i provetranju" (Para. 9. st. 3. Min. pravila UN.);

– "Smeštaj zatvorenika, naročito njihov noćni boravak, mora odgovarati zdravstvenim i higijenskim zahtevima, pri čemu se mora voditi računa o klimatskim uslovima, naročito zapremini vazduha, i obezbediti odgovarajuća površina, osvetljenje, grejanje i provetranje" (Para. 15. EZP.);

– "Prostorije ne smeju biti vlažne i moraju imati sanitarne uređaje i ostala sredstva za ličnu higijenu" (čl. 58. st. 2. ZIKS);

– "Osuđeni je dužan da održava higijenu tela, odeće, obuće i posteljine a zavod je dužan da mu to omogući (čl. 39. st. 1. Pravilnika);

– "Osuđeni ima pravo da izvan zatvorenih prostorija u slobodno vreme najmanje dva časa dnevno" (čl. 59. ZIKS);

– "Stvaranje pozitivnog terapijskog okruženja znači pre svega obezbeđivanje dovoljno životnog prostora po pacijentu, kao i adekvatno osvetljenje, grejanje i provetranje, održavanje ustanove u zadovoljavajućem stanju i ispunjavanje zahteva bolničke higijene.

Naročitu pažnju treba posvetiti dekoraciji prostora, kako soba za pacijente, tako i delova za rekreaciju, kako bi se pacijenti vizuelno stimulirali. Vrlo je poželjno obezbediti ormare za garderobu i ormariće uz krevet, a pacijentima bi trebalo biti dozvoljeno da drže određene lične stvari (fotografije, knjige, itd.). Treba takođe podvući važnost toga da pacijentima bude dat neki prostor koji mogu da zaključaju, kako bi tu čuvali svoje lične stvari; propust da im se obezbedi takva podobnost može narušiti pacijentov osećaj sigurnosti i autonomije.

Toaleti moraju omogućiti pacijentima izvesnu privatnost. Nadalje, odgovarajuću pažnju treba posvetiti potrebama staraca i/ili hendikepiranih pacijenata u ovom pogledu; na primer, nužnici koji su napravljeni tako da ne omogućavaju korisniku da sedne nisu pogodni za takve pacijente. Slično tome, treba omogućiti osnovnu bolničku opremu koja omogućava osoblju da pruži adekvatnu negu (uključujući i ličnu higijenu) osobama vezanim za krevet; odsustvo takve opreme može dovesti do veoma jasnih uslova za život" (Standardi CPT, Para. 35. st., 1., 2. i 3. CPT/Inf (98)12);

– "Isхранa pacijenta predstavlja drugi aspekt životnih uslova do kojeg je CPT veoma stalo. Hrana ne samo da mora biti odgovarajuća u pogledu kvantiteta i kvaliteta, nego, takođe mora biti davana pacijentima u odgovarajućim uslovima. Mora postojati neophodna oprema koja mora omogućavati da se hrana servira na odgovarajućoj temperaturi. Mora se omogućiti pristojan način jedenja; u tom pogledu treba naglasiti da omogućavanje pacijentima da vrše radnje svakodnevnog života – kao što je jedenje uz pomoć odgovarajućeg pribora sedeći za stolom – predstavlja integralni deo programa psihosocijalne rehabilitacije. Slično tome, način davanja i aranžiranja hrane predstavlja faktor koji ne sme biti zanemaren. Takođe, trebaju biti uzete u obzir posebne potrebe invalidnih osoba u pogledu hrane" (Standardi CPT, Para. 35. CPT/Inf (98)12);

– "Psihofarmakološka terapija često čini sastavni deo lečenja pacijenata sa duševnim poremećajima. Moraju biti uspostavljeni takvi postupci kojima se osigurava da se propisana terapija zaista pruža, te da redovno snabdevanje odgovarajućim lekovima bude garantovano" (Standardi CPT, Para. 38. CPT/Inf (98)12);

– "Pribegavanje instrumentima fizičkog sputavanja (kaiševi, "ludačke košulje", itd.) je veoma retko opravdano i mora uvek biti izričito naloženo od strane lekara ili se o tome lekar mora odmah obavestiti u svrhu traženja njegovog odobrenja. Ukoliko se, izuzetno pribegne instrumentima

psihičkog sputavanja, ti instrumenti moraju biti uklonjeni čim to bude moguće; CPT je povremeno susretao psihijatrijske pacijente na koje su bili primenjivani instrumenti fizičkog sputavanja tokom više dana; Komitet mora istaći da takvo stanje stvari ne može imati bilo kakvog terapijskog opravdanja i, po mišljenju Komiteta predstavlja zlostavljanje" (Standardi CPT, Para 48. CPT/Inf (98)12).

III Preporuke

- Što hitnije obezbediti sredstva za postepenu realizaciju projekta rekonstrukcije kompletnog objekta na način kako je to učinjeno sa ženskim odeljenjem;
- Sobe u kojima borave somatski bolesnici preurediti i opremiti tako da svojim izgledom i higijenskim uslovima zadovolje minimalne standarde neophodne za bolničko lečenje i oporavak bolesnika;
- Poboljšati kadrovske i tehničke uslove u bolnici kako bi somatski bolesnici mogli dobiti adekvatan medicinski tretman i kako bi mogli biti podvrgnuti ozbiljnijim medicinskim intervencijama;
- Obezbediti količinu mazuta za grejnu sezonu, koja će biti dovoljna za redovno održavanje pristojne temperature tokom zime;
- U skladu sa normativnim aktima, omogućiti bolesnicima duži boravak, šetnju na svežem vazduhu;
- Poboljšati ishranu bolesnika i prilagoditi je specifičnostima svakog bolesnika.

Bezbednost

I

KPD Bolnica prema stepenu obezbeđenja, predstavlja zatvoren tip ustanove. U skladu sa tim, predviđeno je adekvatno tehničko eksterno obezbeđenje, o kome se stara služba obezbeđenja Okružnog zatvora.

Kada je reč o internoj bezbednosti, najpre treba naglasiti da je populacija ove ustanove, posmatrano kroz aspekt težine i prirode izvršenih dela, veoma teška. Od 375 lica koji su matični štićenici KPD Bolnice, ukupno 172 su osobe čija krivična dela sadrže elemente nasilja (tj. krivična dela protiv života i tela). Od te 172 osobe, 133 su povratnici. To se odražava kako na bezbednost jednih u odnosu na druge (relacije bolesnik–osoblje, bolesnik), tako i u odnosu na različite opasnosti i nezgode. U 2002. godini zabeležena su 3 bekstva (udaljenja), 2 pokušaja bekstva, 3 tuče većih razmera, 1 samoubistvo, 1 pokušaj samoubistva i 16 slučajeva samopovređivanja. Nema registrovanih slučajeva seksualnog zlostavljanja i paljevine.

Detaljan pretres prostorija je obavljen 12 puta. Vanredni pretresi su uobičajeni kad postoji dojava da neko poseduje nedozvoljene predmete. Detaljan pretres tela se vrši uvek kada bolesnik ulazi ili napušta objekat. Bilo je nekoliko slučajeva pronalazjenja prokrijumčarenih mobilnih telefona. Droga i oružje nisu pronađeni u toku prethodne godine, mada ima osnova da postoji se droga krijumčari preko paketa i da je njena zloupotreba prisutna. Uopšte, iz različitih izvora smo saznali da je populacija narkomana najkritičnija i to gotovo u svim dimenzijama koje smo posmatrali, pa i kada je

reč o bezbednosti. U okviru ove populacije formirane su jake neformalne grupe, koje se sukobljavaju međusobno, zbog čega trpe drugi bolesnici koji se nalze na ovom odeljenju. Usled specifičnosti ove ustanove, jedina disciplinska mera koja se praktično može izreći ovakvim licima je izolacija koja po zakonu ne može trajati duže od 15 dana, i posle koje se oni vraćaju na odeljenje. Iako, postoji objektivna potreba da se neka od ovih lica trajno razdvoje od drugih upućivanjem u neku drugu ustanovu, što je uobičajeno u drugim KPZ, to je ovde ne moguće jer je ovo jedinstvena ustanova u Srbiji.

Skrenuta nam je pažnja da bi, s obzirom na stepen obezbeđenja koji ZIKS predviđa za zatvoreni tip ustanova, a posebno kada se ima u vidu specifičnost populacije ove ustanove, bio nužan veći broj pripadnika službe obezbeđenja od postojećeg (za oko 20%). Proporcionalni dnevni odnos radnika prema broju bolesnika je 1 : 50. Noću je ta disproporcija mnogo veća, te usled tako malog broja stražara u tom periodu pojačano ugrožena i opšta, i njihova lična bezbednost.

II Neusklađenosti ili odstupanja

- Od suštinske je važnosti da budu ustanovljeni odgovarajući postupci kako bi se zaštitili određeni psihijatrijski pacijenti od drugih pacijenata koji bi ih mogli povrediti. Ovo, između ostalog, zahteva prisustvo adekvatnog broja osoblja u svakom momentu, uključujući i noć i vikend. Nadalje, treba iznaći specifična rešenja za posebno ugrožene pacijente: na primer, mentalno hendikepirani i/ili mentalno poremećeni adolescenti ne bi smeli biti smešteni sa odraslim pacijentima" (Standardi CPT, Para 30. CPT/Inf (98)12).

III Preporuke

- Poboljšati mere bezbednosti zapošljavanjem većeg broja pripadnika službe obezbeđenja ili nekim drugim rešenjem;
- Razmotriti situaciju vezanu za populaciju narkomana i naći što prikladnije i humanije rešenje povećanja interne bezbednosti u bolnici.

Zakonitost postupanja

I

Iako su prema ZIKS predviđeni fizički odvojeni objekti za zatvorsku bolnicu i psihijatrijski zavod, trenutno, prema strukturi lica koja borave u ovoj ustanovi, jasno je da KPD Bolnica i dalje objedinjuje i obavlja funkciju i zatvorske bolnice i psihijatrijskog zavoda.

Ono što smo još uočili vezano za ovu dimenziju odnosi se na zakonitost postupanja u skladu sa propisanim pravilima kućnog reda. Zabrinjavajuća je činjenica da kućni red već duže vremena, faktički, ne postoji. Naime, opravdano angažovanje osoblja na izmenama i dopunama starog kućnog

reda je i dalje bez rezultata, jer novi predlog kućnog reda već više od 6 meseci čeka da bude odobren od strane Ministarstva pravde. Usled te situacije bolesnici nisu u mogućnosti ili bar ne na precizan način, da se upoznaju sa svojim zakonskim pravima i obavezama.

U okviru ove dimenzije skrenuli bismo pažnju i na momenat koji se odnosi na izvršenje mera bezbednosti, sa aspekta nadzora. Nadzor nad zakonitošću izvršenja mera bezbednosti koje se sprovode u ovoj bolnici u nadležnosti je sudova. S druge strane, nadzor nad aspektom medicinske stručnosti je u nadležnosti Ministarstva zdravlja. Naše je zapažanje da osoblje ustanove u svim aspektima poštuje i pridržava se odredbi koje proizilaze iz specifičnosti dvojnog karaktera ove ustanove. Međutim, osoblje smatra da se u praksi ovo zakonsko rešenje nadzora ne čini efikasnim i celishodnim. Naime, pokazuje se da najbolji uvid u postupak izvršenja mera bezbednosti i njene efikasnosti u odnosu na svrhu koju ova vrsta krivičnih sankcija treba da ostvari, kako s medicinskog, tako i s aspekta prevaspitanja, svakako imaju, i morali bi imati stručnjaci i ljudi koji sprovode ovu meru, jer su neposredno, direktno i kontinuirano u kontaktu sa bolesnicima tokom celog procesa izdržavanja mere. Prema ZIKS predviđeno je da je ova ustanova dužna da jednom godišnje, a na zahtev suda koji je izrekao meru bezbednosti i češće, podnosi izveštaje o zdravstvenom stanju pacijenata, kao i da obaveštava sud kada smatra da je lečenje u ovoj ustanovi završeno, te da na osnovu toga dostavlja predlog nadležnom sudu da obustavi meru bezbednosti. Međutim, često se dešava da sud ne uvažava stručno mišljenje lekara ove ustanove i njihov predlog za ukidanje mere bezbednosti, pa se dešava da lica u ovoj ustanovi provode znatno više vremena nego što je to potrebno s obzirom na njihovo zdravstveno stanje.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Način života i rada osuđenih bliže se određuje aktom o kućnom redu zavoda. Akt o kućnom redu zavoda donosi ministar pravde (čl. 23. ZIKS);

– "Po prijemu, svakom pacijetu, kao i njegovoj porodici, treba biti data uvodna brošura u kojoj se objašnjavaju načini postupanja u datoj ustanovi, kao i pacijentova prava. Svakom pacijentu koji nije u stanju da razume ovu brošuru treba na prikladan način pomoći" (Standardi CPT, Para. 53. CPT/Inf (98)12);

– "Prisilni smeštaj u psihijatrijskoj ustanovi mora biti okončan kad to pacijentovo mentalno stanje više ne zahteva. Shodno tome, potrebu za takvim smeštajem treba preispitivati u redovnim vremenskim intervalima.

Kada se prisilni smeštaj vrši na određeni period, te odluka o smeštaju obnavlja u svetlu psihijatrijskih činjenica, takva revizija postupka proističe već iz samih uslova smeštanja. Međutim, prisilni smeštaj može biti i na neodređeno vreme, naročito u slučajevima osoba koje su bile primljene u psihijatrijsku ustanovu na osnovu krivičnog postupka i koje se smatraju opasnim. Ukoliko trajanje prisilnog smeštaja nije specifično navedeno, u redovnim intervalima se mora vršiti automatska revizija potrebe za nastavljanjem smeštaja u psihijatrijskoj ustanovi.

Osim toga, i sam pacijent mora biti u mogućnosti da u razumnim vremenskim intervalima zatraži da sudske vlasti preispitaju nužnost smeštaja" (Standardi CPT, Para. 56. CPT/Inf (98)12).

III

Preporuke

- Urgentno doneti novi Pravilnik o kućnom redu u skladu sa preporukama osoblja zaposlenog u KPD Bolnici;
- Razmotriti probleme i sagledati razloge nedovoljne saradnje sa nadležnim sudovima u cilju adekvatne izmene budućeg ZIKS.

Resocijalizacija

I

Neobično je da je stručni rad sa kategorijom lica kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja, stvar isključivo radnika medicinske struke, iako je multidisciplinarni timski rad u psihijatriji odavno dobio snagu prihvaćenog principa. Iz tog razloga, naš izvor podataka za ovu dimenziju obuhvatio je samo osoblje i zatvorenike koji su na izvršenju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja alkoholičara i narkomana.

Shodno tipu ustanove, u okviru tretmana predviđena je radna terapija koja se realizuje kroz radionice (stolarska, elektro, bravarska, vodoinstalaterska i krojačka) i preko okupacione terapije (izrada ručnih radova i umetničkih predmeta) gde se bolesnici upošljavaju prema sopstvenim željama i subjektivnim mogućnostima. Utisak je da stručne službe dobrovoljnost rada shvataju suviše doslovno, te stoga lica koja borave u ovoj ustanovi, čini se, nisu dovoljno podsticana i motivisana na ovakvu vrstu rada. Rad u radionicama svodi se na popravke i servisiranje za potrebe ustanove, a uključena su uglavnom ona lica koja su se i ranije bavila takvim poslovima. U okviru okupacione terapije akcenat se stavlja uglavnom na posebno zainteresovana lica.

Kada je reč o službi za prevaspitavanje rečeno nam je da se sprovode različiti pristupi i orijentacije u tretmanu: individualni i grupni rad, različiti oblici grupne terapije – transakciona analiza, porodična terapija, terapijske zajednice. Veličina vaspitnih grupa je između 20–30 bolesnika, što omogućava kvalitetan rad. Od objektivnih uslova za individualni i grupni rad, skrenuta nam je pažnja na nedostatak prostora i opštu skučenost. Nemaju svi vaspitači svoju kancelariju, pa se često događa da individualnom razgovoru sa bolesnikom, prisustvuju 3–4 vaspitača.

Rečeno nam je da postoji biblioteka, ali je procenat bolesnika koji je koristi veoma mali. Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa kao i da postoje radio i TV aparati u dovoljnom broju.

Organizovane aktivnosti u slobodno vreme trebalo bi da se realizuju u vidu sportskih aktivnosti i kroz sadržaje radno-okupacione terapije. Starim kućnim redom je predviđen jedan sportski dan mesečno, ali ustanova nema ni sportske terene, ni salu u kojoj bi se ovakve aktivnosti sprovodile. Ne postoji filmska sala, kao ni prikladan prostor za kulturne priredbe. Takođe, bolnica nema organizovanog oblika školovanja i profesionalnog osposobljavanja.

Za svakog bolesnika vodi se posebna evidencija. Pored kumulativnog dosijea vodi se evidencioni karton sa sadržajem svih planiranih i neplaniranih razgovora, postoji dnevnik rada, mesečni i godišnji plan.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi bolesnika prema veroispovesti zastupljeni su uglavnom pravoslavci. Trenutno ne postoji mogućnost obezbeđenja prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika, mada bolesnici navode da im to i nije značajan nedostatak.

Pripreme za otpust bolesnika ne podrazumevaju posebne programe i aktivnosti osoblja. Presudni faktor na osnovu koga se procenjuje uspeh postignut tretmanom je nivo socijalne adaptacije i spremnost za uključivanje u socijalnu sredinu.

Jedan od problema sa kojima se suočavaju zaposleni i lica koja borave u ovoj ustanovi je dugogodišnji boravak osoba kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja. Dugotrajan boravak u zatvorenim ustanovama nosi niz negativnih posledica kao što su: prekid socijalnih veza, razvoj hospitalizma, gubitak preostale radne sposobnosti, produblivanje regresivnih promena u ličnosti itd.

Treba naglasiti da situaciju dodatno komplikuje i nedostatak neke vrste testiranja bolesnika pre otpusta, zakonska mogućnost odlaska na vikende, upućivanje u poluotvorene ili otvorene psihijatrijske ustanove ili na ambulantno lečenje.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "... Da bi se zatvorenici telesno i duševno dobro osećali, u svim zavodima treba organizovati zabavnu i kulturnu delatnost" (Para. 78. Min. pravila UN);

– "U svakom zavodu mora se sprovesti program sveobuhvatnog obrazovanja kako bi se svim zatvorenima pružila prilika da zadovolje bar neke od svojih ličnih potreba i želja. Takvi programi moraju težiti poboljšanju izgleda zatvorenika za njihov uspešan povratak u društvo i voditi računa o njihovom moralu, stavovima, shvatanjima i samopoštovanju" (Para. 77. EZP);

– "Svaki zavod mora imati biblioteku koja nudi širok izbor odgovarajuće zabavne i poučne literature koja je dostupna svim kategorijama zatvorenika. Zatvorenike treba podsticati da se koriste bibliotekom u punoj meri. Kad god je moguće biblioteku treba organizovati u saradnji sa lokalnom bibliotekarskom službom" (Para. 82. EZP);

– "Osuđeni ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje, koje se shodno opštim propisima organizuje u zavodu. Zavodi organizuju i druge vidove obrazovanja osuđenih" (čl. 97. ZIKS);

– "Verski obredi obavljaju se u posebnim, prikladnim prostorijama zavoda, u skladu sa zakonom. Pritvorenike posećuje sveštenik koga sporazumno odrede verska zajednica i direktor Uprave za izvršenje zavodskih sankcija, u skladu sa zakonom" (čl. 37. ZIKS);

– "...Lečenje pacijenata mora uključivati širok spektar rehabilitacijskih i terapeutskih aktivnosti, uključujući radnu terapiju, grupnu terapiju, individualnu psihoterapiju, umetničke, dramske, muzičke i sportske aktivnosti. Pacijenti moraju imati redovan pristup odgovarajuće opremljenim prostorijama za rekreaciju, te imati mogućnost da se rekreiraju na otvorenom svakog dana, takođe je poželjno da im bude omogućeno obrazovanje i odgovarajuće posao.

CPT je u previše slučajeva našao da su ove fundamentalne komponente delotvornog psihosocijalnog rehabilitacionog tretmana nerazvijene ili da u potpunosti nedostaju, te da se lečenje pacijenata u suštini sastoji od farmakoterapije. Ova situacija je možda rezultat nedostatka odgovarajuće obučene osoblja i odgovarajućih pogodnosti ili je možda rezultat preživeli filozofije lečenja, zasnovane na zatvaranju pacijenata" (Standardi CPT, Para 37. CPT/Inf (98)12).

III

Preporuke

- Uvesti multidisciplinarni pristup u lečenju i rehabilitaciji svih prisutnih kategorija bolesnika;
- Poboljšati rad stručnih službi koje će angažovanije pristupati radu sa pacijentima i aktivnije podsticati pacijente da se uključe u postupke radne i okupacione terapije;
- Obezbediti salu ili prostor za održavanje kulturno-umetničkih i sportskih aktivnosti;
- Organizovati nastavu za lica koja su u stanju da takvu nastavu prate (odnosi se na lica kojima je izrečena mera obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana);
- Poboljšati opremljenost radionica kroz koje se sprovodi radna terapija;
- Obezbediti sredstva za obnavljanje bibliotečkog fonda;
- Zainteresovanim bolesnicima omogućiti i obezbediti prostor za obavljanje verskih obreda i posete sveštenika.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U odnosu na ovu dimenziju saznali smo da postoje 2 telefonske govornice i da bolesnici imaju pravo na 2 telefonska razgovora mesečno od 15 min, mada to nije striktno određeno i ograničeno.

U poslednjih 6 meseci nije bilo slučajeva oduzetih pisama, a kada je reč o paketima osoblje straže smatra da ih treba ograničiti. Prijem i kontrola paketa predstavlja poseban problem kada se radi o paketima upućenim osobama na meri lečenja narkomana ili alkoholičara. Paketi se pregledaju redovno i iz njih se izbacuje "sve što izaziva sumnju". Problem je u tome što lica kojima je izrečena ova mera bezbednosti kao ni članovi njihovih porodica ne znaju unapred koje je namirnice dozvoljeno slati jer nema Pravilnika o kućnom redu. Međutim, mnogo je veći problem unošenja psihoaktivnih supstanci ili alkohola ovim putem. Tako su, npr. zabeleženi slučajevi unošenja torti filovanih šlagom sa heroinom ili voća u koje je ušprican alkohol ili neka druga psihoaktivna supstanca. No, i pored svih mera predostrožnosti, povremeno dolazi do ilegalnog unošenja zabranjenih supstanci i alkohola.

Kad je reč o saradnji sa porodicom bolesnika, zapazili smo da je ona na višem nivou u onim slučajevima gde porodica uopšte postoji, naročito u odnosu na druge ustanove koje smo posetili, gde je taj vid saradnje potpuno zapostavljen. Svake srede, članovima porodice bolesnika omogućena je poseta i mogućnost da razgovaraju sa stručnim osobljem.

Kontakti sa punonomćnicima sa dozvoljeni, i prema tvrdnjama bolesnika nema nikakvih problema u komunikaciji.

Kad je reč o saradnji osoblja sa faktorima izvan ustanove, osoblje zapaža i ističe da je efikasnost saradnje sa nadležnim organom starateljstva daleko bolja, za razliku od saradnje sa nadležnim sudovima. Međutim, ova saradnja je najproblematičnija u slučajevima kada centri za socijalni rad nadležnih opština na kojoj lice spremno za otpust ima prebivalište, nisu u mogućnosti da preuzmu brigu i staranje nad licima u slučaju obustavljanja izvršenja mere bezbednosti. Takođe, na teritoriji Srbije ne postoje specijalizovane zdravstvene ustanove koje bi prihvatile ovakve bolesnike radi daljeg lečenja i praćenja njihovog stanja, kao ni specijalizovani prihvatni centri za smeštaj

ovakvih lica ukoliko ta lica nemaju porodice, ili porodice ne žele da ih prihvate po otpuštanju iz KPD Bolnica.

II Neusklađenosti ili odstupanja

– "Posle otpuštanja iz zdravstvene ustanove brigu o licu prema kome je izvršena mera bezbednosti preuzima organ starateljstva nadležan prema prebivalištu, odnosno boravištu lica u vreme kada je odluka kojom je izrečena mera bezbednosti postala pravnosnažna" (čl. 196. ZIKS);

– "I kada prisilan smeštaj nije više potreban, pacijentu se može i dalje biti potrebno pružiti lečenje i ili zaštićeno okruženje u spoljnoj zajednici. U vezi ovoga CPT je našao u nizu zemalja da pacijenti čije mentalno stanje nije više zahtevalo da budu držani u psihijatrijskoj ustanovi uprkos tome i dalje ostaju u tim ustanovama zbog nedostatka odgovarajuće nege/smeštajnih kapaciteta u spoljnoj zajednici..." (Standardi CPT, Para. 57. CPT/Inf (98)12).

III Preporuke

– Poboljšati saradnju između Ministarstva pravde i Ministarstva za socijalna pitanja, u cilju adekvatnog prihvata lica i pružanja pomoci od strane lokalnog organa starateljstva, nakon njegovog otpuštanja iz bolnice;

– Organizovati psihijatrijske ustanove poluotvorenog i otvorenog tipa koje bi bile u stanju da prihvate bolesnike po otpustu iz KPD Bolnica koji više nisu podobni za takvu vrstu čuvanja i lečenja, a kojima je lečenje i socijalna adaptacija pod nekom vrstom nadzora i dalje neophodna.

Osoblje ustanove

I

Služba obezbeđenja broji 85 zaposlenih. Postoji realna potreba da se ovaj broj uveća za 20%. Prosečna starost je oko 35 godina. Skoro 90% zaposlenih u službi obezbeđenja su muškarci. Osoblje uglavnom poseduje srednju stručnu spremu i prosek radnog staža je između 15 i 20 godina (ne računajući beneficirani radni staž). Inače, kao i u ostalim zavodima sličnog tipa, staž je beneficiran, 12+ 4 meseca. Trenutno su 4 radna mesta nepopunjena, što je prema sistematizaciji oko 5%. Kriterijumi za prijem su regulisani ZIKS-om (za SSS starosna granica je do 25 godina, a za osobe sa VSS, 27 godina). Što se tiče osipanja osoblja, u zadnjih 6 meseci 2 osobe su dale otkaz, a trenutno su 2 osobe na bolovanju. Na pitanje da li su zadovoljni svojim poslom i načelnik i zamenik su odgovorili "delimično". Ocenjeno je da sadašnja uprava radi bolje nego prethodne i da stvari postepeno idu nabolje. Takođe, ocenjeno je da je odnos uprave prema ovoj službi korektan.

Posao procenjuju kao veoma stresan i sa visokom stopom rizika, te smatraju da su uslovi rada u nekim drugim ustanovama zatvorenog tipa mnogo lakši. Plate su redovne, ali preniske s obzirom na težinu i specifičnost populacije sa kojom se radi. Prekovremenog rada ima povremeno i nadoknađuje se davanjem slobodnih dana.

Slučajeva povrede radnih obaveza, u zadnjih 12 meseci bilo je 6, od čega 3 spavanja na radnom mestu, 2 napuštanja i jedno krijumčarenje alkohola i mobilnog telefona (ova osoba je suspendovana, i protiv nje je podneta krivična prijava).

Što se tiče timskih sastanaka, godišnje se održi 8–10 sastanaka sa komandirima odeljenja (šefovi smena). Postoji interesovanje za dodatnom obukom i poboljšanjem fizičke spreme, kondicije, stručnim usavršavanjem, ali za to nema materijalnih uslova.

Naš izvor podataka, za službu prevaspitavanja, obuhvatio je samo osoblje i bolesnike koji su na izvršenju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja alkoholičara i narkomana, jer se postojanje i rad službe za prevaspitanje, praktično, svodi samo na ovu populaciju. Broj radnika ove službe maksimalno zadovoljava kriterijum popunjenosti. Ukupno, ovu službu čini 10 radnika. Svi imaju visoku stručnu spremu, a prema vrsti obrazovanja rad se o dva psihologa, dva socijalna radnika i šest specijalnih pedagoga. Prosečne godine starosti su oko 40, a prema polu, dve osobe su muškog, a osam ženskog pola. Prosečne godine staža su oko 3 godine.

Odnos broja radnika, posmatrano ukupno, je 1 vaspitač na 15 bolesnika, a gledano u odnosu na vaspitnu grupu oko 20–30 bolesnika na 1 vaspitača. Iz razgovora smo saznali da su vaspitači zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Smatraju da su zadaci prevaspitavanja na prvom mestu, a odnos uprave prema radnicima ove službe uglavnom korektan. Timski sastanci su po potrebi, a stručni sastanci na nivou svih službi jednom u 10 dana. Ne bi menjali svoj posao, a na pitanja vezana za pravila rada, odgovori ukazuju da su sa redovnošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad nije česta pojava. Svo osoblje ima beneficirani radni staž.

Ekstremno nezadovoljstvo primetili smo kod dela osoblja koje čine specijalni pedagozi. Objašnjeno nam je da su skorašnje zakonske izmene doprinele promeni njihovog statusa koji se sada svodi na zvanje samostalnog referenta. Takvu odredbu, kako lično tako i profesionalno, smatraju nepriličnom i neravnopravnom u odnosu na druge profesije istog značaja i stručne spreme.

Rečeno nam je da je u poslednjih 6 meseci nije bilo slučajeva povreda radnih obaveza i dužnosti nijednog radnika. Sem jednog otkaza, u poslednjih 6 meseci, osipanja osoblja nije bilo. Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da on postoji, ali da niko od osoblja nije bio napadnut ili povređen od strane bolesnika.

Služba za opšte poslove po važećoj organizacionoj zapošljava strukturi 25 osoba. Uskoro bi na snagu trebalo da stupi nova organizaciona struktura po kojoj bi postojećoj bila pridodata još 2 odeljenja: osek za pripremanje hrane i odeljenje tehničkog održavanja objekata. Time će ova služba ukupno brojati 55 zaposlenih.

Prosečna starost su kasne tridesete, ali je prosečno iskustvo odnosno godine staža 15–20 godina. Vezano za strukturu prema polu, 90% zaposlenih u ovoj službi čine žene sa srednjom stručnom spremom. Nema naročito interesovanja za dodatnom obukom. Osipanja osoblja uglavnom nema, osim nekoliko radnika koji su penzionisani po sopstvenom zahtevu. Načelnica službe za opšte poslove je zadovoljna svojim poslom, kao i radom uprave i drugih službi.

Nivo stresa zaposlenih je procenjen kao visok, kao mogućnost da budu napadnuti od bolesnika, mada u poslednjih 6 meseci nije bilo slučajeva napada od strane bolesnika. Plata je ocenjena kao redovna, ali preniska za ovakvu vrstu posla. Radni staž je beneficiran, 16 meseci staža za 12 meseci rada. Prekovremenog rada nema. U poslednjih 6 meseci bio je samo jedan slučaj povrede radne dužnosti i obaveze na radnom mestu, i protiv te osobe je pokrenut disciplinski

postupak. Odnos uprave prema službi za opšte poslove je ocenjen kao korektan. Kraći radni sastanci se održavaju svakog jutra, a detaljni timski sastanci jednom u 2–3 meseca.

Što se tiče izbora osoblja, broj zainteresovanih koji se odazivaju na konkurse je nizak, te često nisu u mogućnosti da radna mesta popune osobljem željenog kvaliteta. Neinteresovanost ljudi da stupe u radni odnos u KPD Bolnica, objašnjava se niskim platama i teškim uslovima rad.

II Neusklađenosti ili odstupanja

– "Osposobljenost kadrovima mora biti adekvatna u smislu broja, vrste osoblja (psihijatri, lekari opšte prakse, medicinske sestre, psiholozi, radni terapeuti, socijalni radnici, itd.), te iskustva i stručne osposobljenosti. Nedostaci u kadrovskoj osposobljenosti često ozbiljno osujećuju pokušaje da se pacijentima osiguraju aktivnosti na način kako je to opisano u odeljku 37; nadalje, to može dovesti do situacija visokog rizika za pacijente, bez obzira na sve dobre namere i iskrene napore osoblja" (Standardi CPT, Para 42. CPT/Inf (98)12);

– "U nekim zemljama, CPT je bio posebno iznenađen malim brojem kvalifikovanih psihijatrijskih sestara među medicinskim osobljem u psihijatrijskim ustanovama, kao i nedostatkom osoblja koje bi bilo osposobljeno da vodi aktivnosti socijalne terapije (posebno nedostatkom radnih terapeuta). Razvoj specijalizirane obuke za psihijatrijsku negu i veći naglasak na socijalnoj terapiji mogu imati znatnog uticaja na kvalitet zdravstvene nege, te mogu dovesti do stvaranja takvog terapijskog ambijenta koji bi bio manje zasnovan na fizičkoj i medikamentoznoj terapiji" (Standardi CPT, Para 43. CPT/Inf (98)12);

– "Spoljna stimulacija i podrška su takođe neophodni kako bi se osiguralo da osoblje psihijatrijskih ustanova ne postane previše izolovano. U vezi s tim, vrlo je poželjno da takvom osoblju budu ponuđene mogućnosti za obuku izvan sopstvene ustanove, kao i mogućnosti za dodelu na rad nekoj drugoj psihijatrijskoj ustanovi. Slično tome, treba stimulisati prisustvo nezavisnih osoba (npr. studenata i istraživača), kao i spoljnih tela" (Standardi CPT, Para 46. CPT/Inf (98)12).

III Preporuke

– Poboljšati uslove života i rada celokupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulativnim merama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad;

– Obezbediti sredstva kojima bi se omogućilo stručno usvršavanje medicinskog kadra njihovim upućivanjem na seminare u zemlji i inostranstvu, pretplatom na stručne časopise i sl.;

– Najhitnije započeti opsežni program edukacije radnika obezbeđenja u cilju njihovog upoznavanja sa problematikom psihijatrijskih oboljenja, o bolestima zavisnosti i najadekvatnijim formama rada sa takvim bolesnicima;

– Uvesti treninge za pripadnike službe obezbeđenja koji će ih obučiti da na najefikasniji i human način savladaju agresivne bolesnike.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD PADINSKA SKELA

DATUM POSETE: 23. jul 2002. godine

TIP USTANOVE: otvorena

POPULACIJA: muškarci/punoletni

KAPACITET USTANOVE: oko 250

Broj zatvorenika: oko 120, od čega na dan posete oko 30 lica na izdržavanju prekršajnih kazni

SASTAV TIMA: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Kazneno-popravni zavod u Padinskoj Skeli izgrađen je tokom 1952. i 1953. godine. Prostire se na površini od oko 38 ha, od čega se na površini od 5 ha nalaze građevinski objekti zavoda. Ostatok prostora pretežno zauzima obradivo zemljište koje se vrlo funkcionalno koristi. Pored obradivog zemljišta, ustanova ima farmu koka, veoma impozantno i odlično uređeno tovljište svinja, ambare za kukuruz, staklenike u kojima se gaji povrće i veliki ribnjak.

Krug ustanove je izuzetno uređen i čist. Za razliku od mnogih kazeno-popravnih zavoda, uprava ovog, nije smeštena u najboljoj zgradi. Naprotiv, zgrada u kojoj borave osuđena lica i lica koja izdržavaju prekršajne kazne smeštene su u novu zgradu koja je sazidana sredinom devedesetih godina. Uprava trenutno zida još jedan objekat (u toku je finalizacija unutrašnjih radova) u kojoj će boraviti zatvorenici koji su raspoređeni na rad u ribnjaku ili na poljima. Lica koja izdržavaju prekršajne kazne smeštena su u prizemlje zgrade i tokom noći fizički su odvojena od lica koja izdržavaju kazne zatvora.

Sobe u kojima su smešteni kažnjenici su prostrane, čiste, veoma osvetljene, opremljene novim nameštajem, krevetima, ormanima za lične stvari, stolovima. Svaka soba ima kupatilo obloženo pločicama i ugrađenim novim sanitarijama. Sobe se zimi zagrevaju direktno, radijatorima koji su ugrađeni u svaku sobu.

Isti standard opremljenosti i higijene zastupljen je na prvom i drugom spratu zgrade u kojima borave lica koja izdržavaju zatvorske kazne u ovoj ustanovi. U sobama boravi najmanje tri zatvorenika, a najveći kapacitet imaju sobe sa po osam kreveta. Posteljina u sobama je čista i uredna i menja se najmanje dva puta mesečno.

Samice se nalaze u prizemlju zgrade. Kao i ostale prostorije izgledaju veoma čisto i uredno opremljene novim nameštajem i kupatilom. I ove sobe imaju direktno grejanje i osvetljenje.

Zatvorenici nose isključivo ličnu garderobu. Za ona lica koja nisu u stanju da sebi obezbede sredstva za ličnu higijenu i održavanje odeće, uprava obezbeđuje nužna sredstva. Ovo se

prevashodno odnosi na lica koja su osuđena na prekršajne kazne zatvora zbog ilegalnog prelaska granice ili remećenja javnog reda i mira.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Kuhinja u kojoj se pripremaju obroci za osuđenike je nedavno renovirana, prostrana, svetla i čista prostorija, opremljena posuđem odličnog kvaliteta. Jelovnik za svaku narednu nedelju verifikuje zavodski lekar. Prema rečima upravnika i šefa kuhinje jelovnik se sastavlja i hrana priprema tako da je i kvalitetom i količinom u skladu sa odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srbije.

Za razliku od uprave, gotovo svi zatvorenici sa kojima smo obavili razgovor na dan posete, imali su primedbu na kvalitet i količinu hrane, raznovrsnost i način pripreme.

Izgled i higijenski uslovi trpezarije su na najvišem nivou.

C) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

U ovoj ustanovi ne postoji zdravstvena služba kao izdvojena jedinica, već ona funkcioniše kao odeljenje u okviru vaspitne službe. Po rečima upravnika, razlog je što zdravstveno odeljenje ima samo tri stalno zaposlene osobe, doktora medicine, doktora stomatologije i medicinsku sestru. U planu je zapošljavanje i sestre za stomatologiju. Za razliku od drugih zatvorskih ustanova koje smo obišli u kojima gotovo da nema žena, dve od tri osobe zaposlene u zdravstvenom odeljenju su žene. Kao honorarni saradnik, dva puta nedeljno u ustanovu dolazi i psihijatar.

Prema rečima zaposlenih u zdravstvenom odeljenju, u proseku se od 10 do 15 zatvorenika dnevno prijavi za lekarski pregled. Prijavljivanje funkcioniše po sistemu "danas za sutra", osim u hitnim slučajevima. Najčešće se zatvorenici obraćaju lekaru zbog infekcije gornjih respiratornih puteva. U poslednjoj godini zabeleženo je pet slučajeva tuberkuloze koji su uspešno zalečeni. Iako u godišnjem izveštaju ovog odeljenja nije zabeleženo, zaposleni su izneli podatak da u ustanovi kaznu izdržava izvestan broj hroničnih srčanih bolesnika koji primaju redovne terapije.

U proseku, dnevno pet zatvorenika zatraži intervencije zubara. Od intervencija najčešće se radi vađenje zuba, kupiranje bola i drenaža. Plombiranje se radi kada ima materijala, što je poprilično retko.

Ambulanta je najopremljenija sedativima, zato što 30% zatvorenika konzumira ovu vrstu lekova. Na drugom mestu po upotrebi su antibiotici, zatim antipiretici i analgetici. Lekovi koji postoje u ambulanti se redovno distribuiraju bolesnicima, mada ih oni često i sami nabavljaju. Lekovi se daju lično, u pojedinačnim dozama.

U slučaju ozbiljnih oboljenja zatvorenici se sprovode u neku od beogradskih bolnica. U toku 2001. godine dvadesetorica zatvorenika su bili zbrinuti u nekoj od gradskih ustanova.

U tekućoj godini nije bilo slučajeva samopovređivanja. U poslednje četiri godine u zavodu su preminule dve osobe, od kojih jedan srčanih bolesnik. U poslednje dve godine zabeležen je jedan slučaj AIDS-a.

Apoteka i suvi sterilizator se nalaze u sklopu lekarske i stomatološke ordinacije koje se nalaze u okviru iste prostorije, odvojene ormanima.

Stacionar čine dve sobe sa po tri kreveta. Stacionar se nalazi u drugom paviljonu i trenutno je van funkcije, jer nema ležećih bolesnika.

Po rečima osoblja zdravstveno prosvetavanje zatvorenika praktično ne postoji, zbog velike i česte fluktuacije zatvorenika i kažnjenika.

DDD zaštita se sprovodi redovno jer je ostvarena dobra saradnja sa službom koja isti posao obavlja i u preduzeću PKB, čiji se objekti nalaze u blizini Zavoda.

Kao jedan od osnovnih problema u funkcionisanju ovog odeljenja navodi se nedostatak finansijskih sredstava, koji direktno utiče na kvalitet i obim zdravstvenih usluga koje ova ustanova može da obezbedi zatvorenicima.

II

Neusklađenosti ili ostupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvorenicima (Min. pravila UN)

– "Osuđenik ima pravo na ishranu podobnu da održi njegovo dobro zdravlje i snagu, na tri obroka dnevno čija ukupna vrednost ne sme biti manja od 12.500 džula.

Osuđeni koji radi na težim poslovima, bolesnik, trudnica i porodilja ima pravo na ishranu koju im odredi lekar" (čl. 61. ZIKS);

– "Svaki zatvorenik treba da od administracije, u uobičajeno vreme, prima hranu dobrog kvaliteta, dobro spremljenu, dobro serviranu, koja ima hranjivu vrednost dovoljnu za održavanje njegovog zdravlja i njegove snage" (Para. 20. st. 1. Min pravila UN);

– "U skladu sa standardima koje obezbeđuju zdravstvene vlasti, uprava mora obezbediti zatvorenicima u uobičajeno vreme hranu koja je odgovarajuće vreme pripremljena i servirana, koja odgovara zahtevima dijetetike u pogledu kvaliteta i količine, i koja je primerena njihovom uzrastu, zdravstvenom stanju i prirodi njihovog rada, kao i njihovim verskim i kulturnim potrebama kad god je to moguće" (Para. 25. 1. EZP).

III

Preporuke

– Nutritivnu vrednost, količinu i raznovrsnost obroka sprovesti i održavati na nivou predviđenom Zakonom;

– Poboljšati snabdevenost lekovima i potrebnim medicinskim materijalom.

Bezebednost

I

Specifičnost ustanova otvorenog tipa u odnosu na ustanove poluotvorenog, a posebno zatvorenog tipa, sastoji se u tome što u ustanovama otvorenog tipa ne postoje nikakve prepreke za bekstvo zatvorenika. Smisao i suština ovog tipa ustanova nije u tome da "spreči" zatvorenike da pobegnu. Akcenat se stavlja na samodisciplinu i ličnu odgovornost zatvorenika.

Služba obezbeđenja u zavodu broji 28 ljudi, i njen glavni cilj nije da ih sprečava da pobegnu. U zavodu i oko njega ne postoje nikakve fizičke prepreke, tako da se zatvorenici svakog momenta mogu udaljiti iz Zavoda.

Na osnovu analize podataka prikupljenih u odnosu na ovu dimenziju možemo reći da je i interna i eksterna bezbednost na zadovoljavajućem nivou. To potvrđuje činjenica da u poslednjih 6 meseci, a i duže, nije bilo slučajeva ugrožavanja bezbednosti društvene zajednice od strane zatvorenika, kao ni ozbiljnih konflikata u samoj ustanovi. Prema dokumentaciji, odnos pripadnika službe obezbeđenja i zatvorenika jeste najveći u poređenju sa drugim službama, ali je on trenutno skoro duplo manji u odnosu na raniji period. Napada ili povreda osoblja ustanove od strane zatvorenika nije bilo, niti kada je u pitanju polna pripadnost osoblja, niti u odnosu na pripadnost određenoj službi.

Prema izjavama zaposlenih i zatvorenika sa kojima smo na dan posete obavili razgovor, u poslednjih šest meseci nije bilo nikavih ozbiljnih međusobnih razračunavanja ili tuča među zatvorenicima i kažnjenicima. Međusobne tuče ili svađe između zatvorenika su prisutne, ali sve to ne prelazi granice uobičajenih zatvorskih incidenata.

Skoro svi zatvorenici imaju pozitivan stav prema osoblju Zavoda.

Procena i stepen doživljaja opasnosti od mogućeg napada na pripadnike različitih službi ne ukazuje na značajne razlike i stavove prema pojedinim kategorijama službenika Zavoda što može ukazivati da organizacija i tip ustanove doprinose i pozitivno utiču na atmosferu i odnose između osoblja i zatvorenika.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

Nema značajnih odstupanja

III

Preporuke

– Nastaviti sa dosadašnjom praksom Zavoda u očuvanju interne i eksterne bezbednosti.

Zakonitost postupanja

I

Kada je reč o organizaciji rada ove ustanove, njenom strukturnom ustrojstvu, pravima koja su zatvorenicima garantovana domaćim zakonskim i podzakonskim aktima, kao i aktima međunarodnih organizacija konstatujemo, smatramo da odstupanja u pogledu zakonitosti rada u ovoj ustanovi gotovo da nema. Svi zatvorenici sa kojima smo vodili neformalni razgovor na dan posete su istakli da su zadovoljni tretmanom u ustanovi, odnosom zaposlenih, uslovima pod kojima izdržavaju kazne u ustanovi. Niko od zatvorenika nije pomenuo kao prisutan problem korupcije. I osoblje i zatvorenici su apostrofirali izuzetno pozitivnu atmosferu koja vlada među zatvorenicima i osobljem.

Međutim, ono što se sigurno može konstatovati kao odstupanje od ZIKS, jeste činjenica da lica kojima su izrečene prekršajne kazne zatvora (kažnjenci) i ona koja su osuđena na zatvorske

kazne međusobno nesmetano komuniciraju, rade na istim poslovima i preko dana provode vreme zajedno, što je nedopustivo sa aspekta resocijalizacije. Njihovo razdvajanje učinjeno je jedino njihovim razvrstavanjem u posebne delove u okviru iste zgrade, što znači da su im sobe u kojima provode noć potpuno fizički odvojene.

Još jedan problem, koji bi, po našem mišljenju, valjalo istaći je taj da, u ovom Zavodu kazne izdržavaju lica koja su izvršila veoma teška krivična dela kao što su razbojništva i silovanja, kojima su zbog blage kaznene politike izrečene minimalne kazne do jedne, a u izuzetnim slučajevima do tri godine zatvora. Smatramo da je ovakvom praksom zloupotrebljena intencija zakonodavca kada je predvideo koje se kategorije osuđenih lica raspoređuju na odsluženje kazne u ustanove otvorenog tipa.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Kažnjeni izdržava kaznu zatvora u posebnom odeljenju okružnog zatvora, odvojeno od osuđenih" (čl. 290. stav 1. ZIKS);

– "Pri upućivanju zatvorenika u različite zavode ili na različite režime, mora se voditi računa o njihovom sudskom i pravnom statusu, posebnim zahtevima u pogledu postupanja sa njima, njihovim zdravstvenim problemima, njihovom polu i uzrastu" (Para. 11. 1. EZP);

– "Grupisanje i regrupisanje zatvorenika vrši se u sledeće svrhe:

a) da bi se odvojili od ostalih zatvorenika oni koji bi mogli zloupotrebiti svoju kriminalnu prošlost ili sklonosti, ili oni koji bi mogli izvršiti negativan uticaj na druge, i

b) da bi se u skladu sa potrebama upravljanja zavodom i bezbednosti u njemu, olakšao postupak sa zatvorenicima i pospešilo njihovo ponovno prilagođavanje društvu" (Para. 12. EZP);

– "Različite kategorije zatvorenika treba da budu smeštene u dovojene kaznene zavode, vodeći računa o njihovom polu, njihovom dobu starosti, njihovom ranijem životu, razlozima njihovog zatvaranja i potrebama postupanja sa njima" (Para. 8. st. 1. Min. pravila UN).

III

Preporuke

– Prostorno i organizaciono sprečiti kontaktiranje i komuniciranje lica koja izdržavaju kazne zatvora od onih koji su prekršajno kažnjeni.

Resocijalizacija

I

Primarni izvor podataka za ovu dimenziju bili su stavovi osoblja službe za obuku i upošljavanje, službe za prevaspitavanje i zatvorenika. Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju na to da ta služba organizuje i sprovodi stručnu obuku osuđenih u okviru metalske, mašinske, drvoprerađivačke i ugostiteljske struke. Postoje sledeća proizvodna odeljenja: bavarsko, strugarsko, stolarsko, krojačko i različiti objekti u okviru ustanove (bife, restoran, kuhinja) u

kojima zatvorenici vrše ugostiteljske usluge. Takođe, veoma je razvijena stočarska i ratarska proizvodnja tako da postoje tovišite, farma kokošaka, staklenici i ogromne površine obradive zemlje, što sve daje mogućnost upošljavanja zatvorenika na poljoprivrednim poslovima u visokom procentu.

Tehnologija rada je slična onoj izvan zatvora. Radom rukovodi uprava ustanove. Zatvorenici se raspoređuju na radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja i ličnih želja i afiniteta.

Rad službe za obuku i upošljavanje, sa aspekta resocijalizacije, svodi se na svakodnevno praćenje i ocenjivanje zatvorenikovog ponašanja i zalaganja na radnom mestu. Na kraju meseca svaki majstor za svoju grupu daje izveštaj poslovođi. On objedinjuje sve izveštaje i na osnovu njih na timskim sastancima i kolegijumu (1 nedeljno) iznosi mišljenje i predloge za svakog zatvorenika.

Broj zatvorenika uključenih u proces rada je gotovo maksimalan. Na jednog majstora ima 5-9 zatvorenika. Oni koji nemaju nikakvo zanimanje, faktički, imaju mogućnost obuke za konkretna zanimanja, dokvalifikacije ili prekvalifikacije, ali zbog dužine kazne, tačnije, njene kratkoće, to se ne praktikuje. Ako tome dodamo i činjenicu da postoji široka lepeza onih zanimanja za koja nije potrebna posebna stručna sprema i znanje, onda problem radnog angažovanja i ove kategorije zatvorenika nije sporan. Radni dan traje 8 sati, odnosno 40 sati nedeljno. Vikendom zatvorenici ne rade. Prekovremeni rad se sprovodi kada to zahteva priroda posla (sezonski poslovi). Uslovi rada i zaštita na radu su zadovoljavajući. Sem zastarele tehnologije, nema značajnijih problema i pritužbi. Jedna trećina zarade zatvorenika se stavlja na štednju, a ostatak im se daje na korišćenje.

Kada je reč o službi za prevaspitanje dobijene odgovore opisaćemo u odnosu na aktivnosti koje realizuje ova služba. Prijem zatvorenika otpočinje u prijemnom odeljenju. Tim, koji čine socijalni radnik i dva psihologa, nakon 15 dana ispitivanja i opservacije svakog zatvorenika, daje zaključak i predlog tretmana zatvorenika. Njegovu klasifikaciju i program postupanja zajedno sa ovim timom odobrava i odlukom o programu postupanja donosi upravnik zavoda. Program postupanja obuhvata određene vaspitača i vaspitne grupe, radno mesto, intenzitet individualnog i grupnog rada i slobodne aktivnosti. Dalje praćenje i reklasifikacija se vrši po potrebi i to na predlog vaspitača.

Najvažniji kriterijum reklasifikacije je ponašanje zatvorenika, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i pripadnika službe za obuku i upošljavanje. Reklasifikacija podrazumeva promenu klasifikacione grupe i radnog mesta.

Ispitujući uslove i uključenost u tretman dobili smo diferencirane odgovore. Naime, deo osoblja ističe zastupljenost i individualnog i grupnog rada, dok zatvorenici, a i pojedini vaspitači smatraju da se primenjuje isključivo individualni pristup.

Veličina vaspitne grupe je možemo reći zadovoljavajuća. Ima oko 30-ak zatvorenika na 1 vaspitača. Prosečan broj sastanaka nasamo sa svakim osuđenikom je 2-3 puta mesečno, a ukupan broj sastanaka tokom dana je 3 sastanka. U proseku trajanje susreta je oko 1 sat. Razgovori mogu biti spontani i inicirani od strane vaspitača ili zatvorenika. Zatvorenici sa kojima smo obavili razgovor, rekli su nam da vaspitače viđaju uglavnom kada nešto traže od njih (vikende, odsustva) i da razgovora van toga prekično nema.

Kada je u pitanju školovanje, koncepcija i organizacija ovakvog tipa ustanove ne predviđa postojanje škole, a ako ima onih koji pohađaju neki kurs ili slično, omogućen im je izlazak i pohađanje van ustanove.

Postoji biblioteka koju zatvorenici intenzivno koriste, mada postoje žalbe na kvalitet i kvantitet knjižnog fonda.

Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa, kao i da postoje radio i TV aparati u dovoljnom broju.

Rekreativne i aktivnosti u slobodno vreme su relativno sadržajne. Realizuju se sportske, kulturne, umetničke i dr. aktivnosti. Organizovane su različite tribine, takmičenja i sl. Zavisno od interesovanja zatvorenici se uključuju u ove aktivnosti. Organizacija i realizacija ovih aktivnosti u

nadležnosti je referenta za sportske i kulturno-zabavne aktivnosti. Smatramo da blizina grada Beograda, nudi mnogo veće mogućnosti za bogatije kulturne i zabavne aktivnosti, ali čini nam se čini da se kratkoćom kazni opravdava pasivnost službe prevaspitavanja i u ovom segmentu.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi zatvorenika prema veroispovesti u najvećem broju su zastupljeni pravoslavci. Trenutno, ne postoji mogućnost obezbeđenja prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika. No, to nam se ne čini kao bitan problem s obzirom da shodno tipu ustanove, stepen prava i pogodnosti koju ova populacija zatvorenika ima, u dovoljnoj meri im omogućava da ovu vrstu potrebe mogu ostvariti i van ustanove.

Po ZIKS, Kazneno-popravni zavod u Padinskoj Skeli je predviđen za osuđene kojima je izrečena kazna zatvora do jedne ili, izuzetno, do tri godine, a učinili su krivično delo iz nehata ili prvi put. Međutim, trenutno u ovoj ustanovi najveći je broj zatvorenika koji su učinili teška krivična dela, a izrečena im je minimalna kazna, ili pak lica koja su u penološkom smislu povratnici, ali su prvi put osuđeni za konkretno krivično delo. To dovodi do situacije da je po strukturi osuđenička populacija bliža onoj čiji bi tretman po ZIKS podrazumevao strožiji režim postupanja i koji po strukturi ličnosti ne bi smeli biti u otvorenom tipu ustanove kakav je KPZ u Padinskoj Skeli. S druge strane, naši podaci pokazuju da su samo funkcionisanje i atmosfera u ovom zavodu na zavidnom nivou i da nema većih problema ili bar ne u odnosu na druge KPZ zatvorenog tipa, koji su daleko većeg stepena obezbeđenja.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Uobičajana procedura je obaveštavanje nadležnog centra za socijalni rad i SUP.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Od samog početka osude treba voditi računa o budućnosti zatvorenika posle njegovog puštanja na slobodu. Zatvorenika treba podsticati da održava i stvara odnose sa licima i organizacijama izvan kaznenog zavoda koji bi bili u interesu njegove porodice, a takođe i u interesu njegovog sopstvenog društvenog prevaspitanja" (Para. 80. Min pravila UN);

– "Priznati predstavnici tih organizacija treba da imaju pristupa u zavod i kod zatvorenika. Od samog početka osude od njih treba tražiti mišljenje o predlozima za prevaspitanje određenog zatvorenika.

Poželjno je da delatnost ovih organa bude što više centralizovana i usklađena, kako bi se najbolje mogli iskoristiti njihovi napori" (Para. 81. st. 2. i 3. Min. pravila UN);

– "Priprema zatvorenika za puštanje na slobodu treba otpočeti što pre po njihovom prijemu u kaznenopoprani zavod. Stoga u postupanju sa zatvorenicima treba staviti naglasak na njihovu povezanost sa društvom a ne na njihovo isključenje iz njega. Društvene službe i socijalne radnike zato treba angažovati kad god je moguće da pomognu osoblju zavoda u njegovim nastojanjima da vrate zatvorenike u društvo, a naročito u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i društvenim organizacijama. Treba preduzeti korake da se zaštite u najvećoj mogućoj meri prava zatvorenika u pogledu njihovih građanskih interesa, prava iz socijalnog osiguranja i ostalih društvenih povlastica" (Para. 70. 1. EZP);

– "Uprave zatvora bi trebalo da sarađuju u tesnoj vezi sa društvenim službama ili organizacijama koje pomažu zatvorenicima puštenim na slobodu da se vrate u društvo naročito u pogledu njihovog porodičnog života i zaposlenja.

– Ovlaštenim predstavnicima društvenih organizacija i službi treba omogućiti pristup zavodu i zatvorenicima kako bi oni mogli doprineti pripremama za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije" (Para. 89. st. 1. i 3. EZP);

– "Kad je osuđenom posle otpuštanja potrebna pomoć, zavod o tome obaveštava organ strateljstva nadležan prema prebivalištu, odnosno boravištu osuđenog u vreme kada je odluka kojom je kazna izrečena postala pravosnažna. Zavod obaveštava organ starateljstva i o vrsti pomoći koja je osuđenom potrebna" (čl. 164. ZIKS).

III

Preporuke

– Reorganizovati rad centara za socijalni rad i adekvatnije ih angažovati da pomognu osoblju zavoda u postupku prijema, praćenja i resocijalizacije osuđenih. Delatnost centara za socijalni rad što više centralizovati i uskladiti. Ovlaštenim predstavnicima omogućiti pristup Zavodu kako bi i oni mogli doprineti pripremama za puštanje zatvorenika na slobodu.

Kontakti zatvorenika sa spoljnim svetom

I

Zatvorenici na raspolaganju imaju četiri telefonske govornice i prema njihovim rečima, nema neke posebne procedure, niti problema oko korišćenja telefona.

Dopisivanje i podnesci ne podležu cenzuri. Pisma, preko opšte službe, prosleđuju se vaspitaču, a onda ih redar prosleđuje zatvorenicima, mada, s obzirom na mogućnost čestih poseta i izlazaka, kao i same dužine kazne, dopisivanje i nije često praktikovano. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama.

Zatvorenici su nam rekli, da nije bilo oduzetih paketa ili dela sadržaja. Svi zatvorenici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana.

Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada zatvorenik zatraži. Problemi i pritužbe na dodeljivanje određenih pogodnosti i nagrada su veoma retke što su potvrdili i zatvorenici i osoblje.

Međusobni odnos, obe strane, ocenjuju kao krajnje korektan.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

Nema većih neusklađenosti ili odstupanja.

III

Preporuke

– Nastaviti sa dobrom praksom koja daje pozitivne rezultate i sigurno doprinosi dobroj atmosferi koja vlada u Zavodu.

Osoblje

I

Od 82 radna mesta predviđenih po sistematizaciji u ustanovi je zaposleno 70 ljudi. Zaposleni su grupisani u četiri službe i to: u službi za prevaspitavanje, za obezbeđenje, upravno-izvršnoj službi (opšti poslovi) i u privredno-instruktorskoj službi (obuka i upošljavanje). Već je ranije pomenuto da zdravstvena služba egzistira kao odeljenje u okviru službe za prevaspitavanje.

Po rečima upravnika zavoda, koji je po struci profesor defektologije, u službi za prevaspitavanje nepopunjena su dva radna mesta (vaspitač i zubni tehničar), u upravno-izvršnoj službi nepopunjena su tri radna mesta, u službi za obezbeđenje dva radna mesta, a u službi za obuku i upošljavanje nepopunjeno je čak pet radnih mesta.

Svi zaposleni u ustanovi imaju beneficiran radni staž i to 12+4 meseca.

Osoblje službe za prevaspitavanje od predviđenih 17, ima 15 stalno zaposlenih. Zaposleni su raspoređeni u okviru prijemnog odeljenja, zdravstvenog odeljenja, odeljenja za vaspitače, matičnog odeljenja i na mestu referenta za slobodne aktivnosti. Prosečne godine starosti su između 35–40. Odnos broja radnika je 1 vaspitač na 30 zatvorenika. U prijemnom odeljenju su 3 radnika (2 psihologa, socijalni radnik), prevaspitna služba ima 4 vaspitača i 1 referenta za aktivnosti u slobodno vreme, zdravstvena služba 3 radnika i matična 3 radnika. Prema školskoj spremi svi zadovoljavaju kriterijume za prijem. Vaspitači i načelnik ove službe su specijalni pedagozi.

Nivo stresa na poslu se procenjuje kao veoma nizak, a na pitanje da li su ikad bili povređeni na poslu, svi su odgovorili da nisu nikad. Osoblje ove službe ima beneficiran radni staž, a bez obzira na redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom. Prekovremeni rad nije čest i uglavnom se plaća, sem načelniku službe.

Nije bilo povreda radnih obaveza niti disciplinskih postupaka protiv radnika ove službe. Komunikacija među osobljem se procenjuje kao veoma dobra, a mesto i uloga ove službe kao inicijalna i najbitnija kada je u pitanju prevaspitavanje i resocijalizacija zatvorenika.

Na bolovanju dužem od mesec dana nalazi se samo jedan zaposleni koji je slomio butnu kost.

Služba obezbeđenja broji 28 zaposlenih i, kako je već rečeno, njihov cilj u ovoj ustanovi nije da spreče i onemoguće zatvorenike da se samovoljno udalje ukoliko to žele. Služba je tu da prevashodno održava red u samoj ustanovi. Služba obezbeđenja prostorno pokriva tri dela: stambeni, ekonomski (radionice i farme) i ribnjak koji je fizički odvojen od kompleksa.

Svi zaposleni u ovoj službi, sa kojima smo obavili razgovor procenili su da im nivo stresa na poslu nije visok, s obzirom da nema naročite opasnosti po sigurnost zaposlenih, niti samih zatvorenika.

Prosek starosne dobi ove službe je oko 38 godina. Sve osobe zaposlene u ovoj službi su muškog pola. Što se tiče obrazovne strukture, jedan zaposleni ima visoku, dva višu, a ostali su sa srednjom stručnom spremom. Svi zaposleni u ovoj službi su stručno osposobljeni za rad u skladu sa zakonskim propisima.

Zaposleni u ovoj službi, relativno su zadovoljni zaradama, a kao problem naveli su prekovremeni rad.

Što se tiče zainteresovanosti za nekom dodatnom edukacijom zaposlenih ona se, po rečima načelnika službe za obezbeđenje, iskazuje samo onda kada država donese neki novi pravni akt, ili kada je reč o razvijanju specifičnih veština kod zaposlenih u ovoj službi, kao što su vežbe gađanja.

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba raspolaže sa 13 od predviđenih 18 radnika. Prosečna starost je 40 godina, a pol muški. Visoku stručnu spremu poseduje 3 radnika, višu 1, a ostali srednju stručnu spremu. U pitanju su radnici metalske, mašinske i drvnoprerađivačke struke. Niko nije imao dodatnu obuku. Prosečne godine staža su oko 20 godina. Struktura osoblja zaposlenih u okviru ove službe zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni po ZIKS i Zakonu o radnim odnosima u državnim organima.

Odnos broja radnika ove službe prema broju radno angažovanih zatvorenika je oko 5–9 zatvorenika na jednog majstora. Sem jednog bolovanja drugih vidova osipanja osoblja nema.

Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom sa drugim službama. Položaj ove službe doživljavaju kao ravnopravan sa drugim službama. Timski sastanci ove službe su svakodnevn, a na nivou ustanove (kolegijum) održavaju se jednom nedeljno na kojima načelnik ove službe, sa svog aspekta, daje predlog i mišljenje za svakog zatvorenika.

Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da je minimalan. Takođe, na konkretnije pitanje procene da budu napadnuti od zatvorenika, uočili smo nepostojanje doživljaja opasnosti. Tome u prilog govori i podatak da nije bilo povreda na poslu, a donekle i podatak da niko od radnika ove službe ne bi menjao svoj posao. Na pitanja vezana za zarade, odgovori ukazuju da su sa redovnošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad je po potrebi i postoji nadoknada za takav rad. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž.

Disciplinskih postupaka, povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe nije bilo.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Pre prijema u službu, osoblje treba da pohađa opšti i posebni kurs i da položi teorijski i praktični ispit.

Posle prijema u službu i u toku karijere osoblje treba da održava i upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje koji će biti povremeno organizovani" (Para. 47. st. 1. i 2. Min. pravila UN);

– "Zatvorsko osoblje se mora stalno podsticati, kroz obuku, savetovanje i primere pozitivnog rukovođenja, da teži ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu" (Para. 52. EZP);

– "Uprava zatvora mora pažljivo odabrati svakog kandidata za rad u zatvorskoj službi. Ona mora obratiti posebnu pažnju na njegov integritet, čovečnost, stručne sposobnosti i ličnu sklonost za takav rad" (Para. 54. 1. EZP);

– "Po stupanju na dužnost ili po sticanju odgovarajućeg radnog iskustva osoblje koje već nema odgovarajuće stručne kvalifikacije mora se obučiti da ispunjava svoje opšte i posebne dužnosti i mora položiti teoretske i praktične testove.

U toku svog radnog odnosa svaki zaposleni mora održavati i usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost pohađanjem tečajeva na radnom mestu koje organizuje uprava u odgovarajućim vremenskim razmacima.

Profesionalnom osoblju treba pružiti priliku da obogati svoje iskustvo i znanje" (Para. 55. 1., 2. i 3. EZP).

III

Preporuke

– Rukovođeni pre svega odredbama međunarodnih standrada, te dobijenim podacima u odnosu na ovu dimenziju, smatramo da bi kriterijumi za prijem u službe trebalo da obuhvataju i faktor ličnosti jer se insistiranje na znanju (obrazovanje i stručna sprema) u praksi pokazuje kao nedovoljan i sekundaran kriterijum u odnosu na faktor ličnosti. Takođe, uzimajući u obzir svrhu i cilj izvršenja krivičnih sankcija, zatvorsko osoblje bi se moralo stalno podsticati da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost kroz pohađanje kurseva za usavršavanje, obuku, savetovanje i primere pozitivnog rukovođenja;

– Organizovati radionice i programe za obuku u veštinama i znanjima konstruktivnog rešavanja konflikta;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenika.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD ĆUPRIJA

DATUM POSETE: 11. decembar 2002. godine

TIP USTANOVE: otvorena

POPULACIJA: pritvorena i osuđena lica

KAPACITET USTANOVE: oko 300

BROJ PRITVORENIKA: 43

BROJ ZATVORENIKA: 217

SASTAV TIMA: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Kazneno-popravni zavod u Ćupriji obuhvata ukupnu površinu od oko 1.500 kvadratnih metara. Ovu površinu zauzimaju tri zgrade, obradivo zemljište i poljoprivredni kapaciteti. Zgrada u kojima je smeštena uprava ustanove i zatvorenici koji kaznu izdržavaju u poluotvorenom i zatvorenom tretmanu zidana je 1980. godine. U sklopu tog kompleksa nalazi se i zgrada zidana 1850. godine, u kojoj borave pritvorena lica.

Na oko 2 km od ovog kompleksa, izmeštena iz gradskog jezgra, nalazi se zgrada sagrađena 1987. godine u kojoj kaznu izdržavaju lica koja se nalaze u otvorenom odeljenju. Ovaj kompleks zvani "Ada" sadrži obradivo zemljište, poljoprivredne i stočarske kapacitete.

Analizu arhitektonsko-tehničkih uslova i opremljenosti podelićemo na dva segmenta, ne samo zbog toga što je reč o dva kompleksa koji su prostorno, fizički izdvojena, već i zbog toga što su pomenuti uslovi u ovim kompleksima dijametralno različiti.

Osnovni problem smeštaja zatvorenika koji se nalaze u poluotvorenom i zatvorenom tretmanu jesu objektivni kapaciteti zavoda. Trenutni broj zatvorenika koji su raspoređeni u pomenuta odeljenja svojim brojem daleko nadilazi postojeće kapacitete ustanove. Na spratu zgrade nalazi se samo jedna spavaonica u koju su smešteni zatvorenici koji su klasifikovani u zatvoreni tretman i koji su zaključani preko celog dana. Svih 36 zatvorenika boravi u istoj sobi. Kvadratura sobe je očigledno neadekvatna za smeštaj pomenutog broja zatvorenika.

Na sobama se nalaze prozori sa rešetkama koji omogućavaju slobodan dotok sunčeve svetlosti i vazduha.

Gotovo identična situacija je u prizemlju zgrade gde su smešteni zatvorenici raspoređeni u poluotvoreni tretman, s tim što zatvorenici iz ovog tretmana, sve do spavanja vreme provode u zaključanoj trpezariji, jer ne postoji adekvatnija prostorija za njihov dnevni boravak. Iako je higijena u sobama, opremljenost solidnim dušecima i čistom posteljinom na pristojnom nivou, ostaje utisak da nedostatak prostora i osećaj skućenosti veoma negativno utiču na kvalitet smeštaja i uslove života

zatvorenika. Zatvorenici su smešteni po krevetima na sprat, između kojih je razmak toliko mali da praktično dva čoveka ne mogu stajati ili bilo šta raditi u isto vreme.

Klaustrofobični osećaj dodatno je pojačan veličinom i izgledom kruga koji je određen za boravak pritvorenika i zatvorenika na čistom vazduhu. U improvizovani krug za šetnju veličine oko 15x6 metara kvadratnih dolazi se prolaskom kroz zgradu u koju su smešteni pritvorenici. Četrdesetak kvadrata prostora za šetnju omeđeno je zidom visine 3 metra i žicom na vrhu, a u pročelju se nalazi poljski WC koji upotrebljavaju pritvorenici. Zbog kapaciteta "šetališta" (ima ih dva potpuno identična) i broja pritvorenika, kao i zatvorenika koji se nalaze u poluotvorenom i zatvorenom odeljenju, uprava je bila prinuđena da redukuje pritvorenicima i zatvorenicima boravak na čistom vazduhu sa dva sata na sat dnevno.

Otvoreno odeljenje Zavoda koje je smešteno u zgradi zidanoj 1987. godine, odaje sasvim drugačiji utisak. U ovoj zgradi, u otvorenom tretmanu, kaznu trenutno izdržava oko 120 zatvorenika. Arhitektonsko-tehnički uslovi, higijena u ovoj novoj zgradi jesu na veoma visokom nivou. Sobe u kojima borave zatvorenici su prostrane, čiste, veoma svetle, opremljene gotovo novim nameštajem. Izgled i higijena kupatila i sanitarnih čvorova takođe su na visokom nivou.

Sredenost, izgled i prostorni kapacitet nove zgrade u kojoj se nalazi otvoreno odeljenje dodatno pojačavaju distinkciju i negativan utisak uslova u kojima borave lica koja su pod poluotvornim i zatvorenim tretmanom u ovom Zavodu.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Kuhinja Zavoda se nalazi u krugu u koji je smeštena upravna zgrada i zgrada pritvora. Prostorija u kojoj se kuhinja nalazi je skućena, memljiva i higijenski neadekvatna nameni. U prethodnom odeljku je pomenuto da se trpezarija koristi u isto vreme i kao dnevni boravak zatvorenika koji se nalaze u poluotvorenom tretmanu, što praktično znači da odgovarajuća trpezarija u ovom delu Zavoda ne postoji.

Većina zatvorenika sa kojima smo razgovarali je ocenila količinu i kvalitet ishrane u Zavodu kao pristojnu, mada jednoličnu i bez voća.

Kantina ne postoji, već se dva puta mesečno pravi spisak potrebnih stvari koje se potom kupuju na slobodnom tržištu.

Paketi koje zatvorenici dobijaju od kuće predstavljaju dopunski način ishrane.

C) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

Zdravstvena služba u Zavodu, praktično, ne postoji. Medicinski tehničar je jedina osoba zdravstvene struke koja je zaposlena u ustanovi. Prema internoj sistematizaciji, upošljavanjem medicinskog tehničara, uprava je popunila jedino radno mesto predviđeno za zdravstvenog radnika. Na osnovu ugovora o delu, ustanova je angažovala lekara, specijalistu opšte prakse, koji pregleda zatvorenike ponedeljkom i četvrtkom. Zatvorenici se prethodno prijavljuju za pregled preko komandira usmenim ili pismenim putem. Na jutarnjoj smotri trijažu vrši medicinski tehničar. Lakše slučajeve, koji zahtevaju samo simptomatsku terapiju, sam rešava, dok se ostali bolesnici uglavnom vode u Medicinski centar u Ćupriji. Tehničaru u procesu pripreme terapije pomaže jedan od zatvorenika.

U Zavodu ne postoji stacionar, niti ima medicinskih aparata.

Priilikom prijema vrši se obavezan sistematski pregled zatvorenika i otvara se zdravstveni karton. Ne vrši se obavezno zaprašivanje protiv vaši, ali se sumnjivi slučajevi odmah upućuju na dermatološki pregled.

Obavezan lekarski pregled se obavlja prilikom upućivanja zatvorenika u samicu. Prilikom izvršenja mere upućivanja u samicu, svakodnevno se kontroliše zdravstveno stanje zatvorenika koji se nalaze u samici.

Opšti je zaključak da je celokupna zdravstvena zaštita pritvorenika i zatvorenika okrenuta ka Medicinskom centru u Čupriji. Tokom 2002. godine obavljeno je 1.243 pregleda i medicinske intervencije u Medicinskom centru, od čega su 30% specijalsitički pregledi. Ovom broju treba dodati i 60 intervencija stomatologa. S obzirom na činjenicu da postoji dogovor između Zavoda i Zdravstvenog centra da se medicinske usluge plate poljoprivrednim proizvodima Zavoda, jasno je zbog čega se Zavodu isplati da na ovaj način sprovodi zdravstvenu zaštitu zatvorenika.

Najviše povreda zatvorenika u protekloj godini nastale su kao posledica sportskih aktivnosti. Ovakvih povreda je bilo oko dvadesetak. Samopovređivanja u istom periodu je bilo dva i u oba slučaja zatvorenici su isekli vene.

U Zavodu kaznu trenutno izdržava tri zatvorenika koji su dijabetičari, oko deset zatvorenika pati od kardiomiopatije, trojica su hronični plućni bolesnici, ali nema obolelih od tuberkuloze. HIV pozitivnih zatvorenika nema.

Procena je da u Zavodu ima oko pedesetak tabletomana. Od oko deset psihijatrijskih bolesnika trojica su hospitalizovani i to dvojica u KPD Bolnica u Beogradu, a jedan u Medicinskom centru u Čupriji.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu kazneno – popravnog zavoda otvorenog tipa (Pravilnik), Minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvoreniciima (Min. pravila UN) i Evropskih zatvorskih pravila (EZP)

– "Prostorije u kojima osuđeni borave moraju biti toliko prostrane da na svakog osuđenika dođe najmanje osam kubnih metara prostora, zagrejane i dobro osvetljene, u skladu sa zakonom" (čl. 58. stav. 1. ZIKS i čl. 14. st. 1. Pravilnika);

– "...zatvorske prostorije, posebno one koje su namenjene za spavanje zatvorenika, treba da odgovaraju higijenskim zahtevima, vodeći računa o klimi, kubaturi vazduha, minimalnoj površini, osvetljavanju i provetranju". (Para. 9.st. 3. Min. Pravila UN)

– "Osuđeni ima pravo da izvan zatvorenih prostorija u slobodno vreme najmanje dva časa dnevno" (čl. 59. ZIKS).

III

Preporuke

– Što hitinije rešiti problem deficita prostora u objektu gde su smešteni zatvorenici zatvorenog i poluotvorenog odeljenja;

– Obezbediti sredstva za realizaciju projekta rekonstrukcije kuhinje sa trpezarijom za zatvoreni i poluotvoreni tretman, i toaleta u odeljenju pritvora;

– Omogućiti pritvoreniciima i zatvoreniciima koji se nalaze u zatvorenom i poluotvorenom tretmanu duži boravak na svežem vazduhu;

– Preispitati uslove i mogućnosti za zapošljavanje lekara opšte prakse.

Bezbednost

I

Na osnovu analize dostupnih podataka u odnosu na ovu dimenziju, možemo reći da su i interna i eksterna bezbednost na zadovoljavajućem nivou, mada bi modernizacija u smislu uvođenja kamera i senzora bila više nego dobrodošla.

Kako je već rečeno, KPZ u Čupriji je organizovan i funkcioniše u okviru dve celine. Objekti u kojima su smešteni pritvorenici i lica koja kazne izdržavaju u poluotvorenom i zatvorenom tretmanom imaju veći stepen obezbeđenja nego objekat gde su organizacija i funkcionisanje primereni otvorenom tipu ustanove, tako da se na grupnim sobama u zatvorenom odeljenju nalaze rešetke na prozorima. To potvrđuje činjenica da u poslednjih 6 meseci, a i duže, nije bilo slučajeva ugrožavanja bezbednosti društvene zajednice od strane zatvorenika, kao ni u samoj ustanovi.

Objekat "Ada" u kome kazne izdržavaju lica koja su klasifikovana u odeljenje otvorenog tipa, nalazi se pod minimalnim stepenom obezbeđenosti kada su u pitanju fizičke prepreke za bekstvo, a i u odnosu na broj i ulogu pripadnika službe za obezbeđenje. U postupanju sa zatvoreniciima insistira se na njihovoj samodisciplini i ličnoj odgovornosti.

Prema dokumentaciji, odnos pripadnika službe obezbeđenja i zatvorenika je najveći u poređenju sa drugim službama, ali je on daleko manji i, što je još značajnije kvalitativno drugačiji u odnosu na raniji period. Osnovni problem u pogledu funkcionisanja ustanove, a odražava se i na aspekt bezbednosti je to što u se okviru ove ustanove nalazi i pritvor, koji pokriva teritoriju čak trideset i četiri opštine. Ova činjenica doprinosi koliziji koja se ogleda u sledećem: kao ustanova otvorenog tipa, Zavod u Čupriji bi, po zamisli autora interne sistematizacije, trebalo da redukuje broj stražara, jer u ustanovama ovog tipa uloga stražara nije da sprečavaju zatvorenike da pobegnu sa izdržavanja kazne. Zavod ima pritvorsko odeljenje, koje pokriva teritoriju od trideset i četiri opštine, bi trebalo da obezbedi adekvatan broj stražara kako bi svakodnevno bili u mogućnosti da pokriju sprovođenje pritvorenika do sudova raspoređenih po opštinama. Prema internoj sistematizaciji broj pripadnika službe obezbeđenja redukovano je na 33 radnika. Samo prošle godine ustanova je sa ovim brojem radnika obezbeđenja uspela da pored svih redovnih zaduženja obezbedi i 1.400 sprovođenja iz ustanove po velikoj teritoriji koju realno pokriva.

I pored teškoća sa kojima se uprava i služba obezbeđenja suočavaju, napada ili povreda osoblja ustanove od strane zatvorenika nije bilo niti kada je u pitanju polna pripadnost osoblja, niti u odnosu na pripadnost određenoj službi.

Skoro svi zatvorenici imaju pozitivan stav prema osoblju zavoda. Procena i stepen doživljaja opasnosti od mogućeg napada na pripadnike različitih službi ne ukazuje na značajne razlike i stavove prema pojedinim kategorijama službenika zavoda što može ukazivati da organizacija i tip ustanove doprinose i utiču na atmosferu i pozitivne odnose između osoblja i zatvorenika.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

Nema značajnijih odstupanja.

III Preporuke

– S obzirom na opšti trend povećanja broja zatvorenika, posebno zatvorenika koji se zbog sve prisutnije prenaseljenosti zavoda zatvorenog tipa sve više upućuju u zatvoreno odeljenje ovog Zavoda, preispitati nužnost ili potrebu promene akta o sistematizaciji kojom je predviđen broj ljudi u službi obezbeđenja.

Zakovitost postupanja

I

Iako se ova dimenzija izveštaja odnosi na zakonitost u radu ustanove analiziraćemo na koji je način ova ustanova uspostavljena i organizovana. Aktom Vlade Republike Srbije Zavod u Čupriji je ustanovljen kao ustanova otvorenog tipa. Pored odeljenja pritvora, ovaj Zavod ima i zatvoreno i poluotvoreno odeljenje. Ta odeljenja zavoda bi trebalo da budu korišćena samo u izuzetnim okolnostima i to kada lice koje je upućeno na izdržavanje kazne svojim ponašanjem tokom izdržavanja kazne zasluži drugačiji tretman. Međutim, kako je već navedeno, kapaciteti Zavoda u Čupriji koriste se i za to da se na izdržavanje kazne zatvora upućuju lica koja bi kaznu trebalo da izdržavaju u zavodima zatvorenog tipa. Ova činjenica dodatno otežava rad uprave i značajno doprinosi problemu prenaseljenosti postojećih kapaciteta u poluotvorenom i zatvorenom odeljenju Zavoda.

Kućni red je dostupan i objašnjen svakom zatvoreniku i to odmah po dolasku u ustanovu, dok se još nalazi u prijemnom odeljenju.

Naše je zapažanje da osoblje ustanove u svim aspektima poštuje i pravilno primenjuje odredbe ZIKS, koje proizlaze iz specifičnosti karaktera krivično-procesne mere, tj. statusa osuđenog lica.

Osoblje ističe da recidivisti kao i učinioci teških krivičnih dela (razbojništva, silovanja), a koji su raspoređeni u ovaj tip ustanove jer im je izrečena minimalna kazna, zahtevaju drugačiji režim postupanja. Broj ovih osuđenika je oko 30 i mahom su u zatvorenom odeljenju čime je moguće sprovođenje različitog režima postupanja sa njima, u odnosu na prevaspitni rad sa ostalim kategorijama zatvorenika.

Radnici službe se trude da prilikom upotrebe sredstava prinude redukuju upotrebu palice na najmanju moguću meru i da upotrebe neka druga sredstva prilikom incidentnih situacija. Akcenat se više stavlja na izdvajanje izgređenika. U poslednjih šest meseci protiv zatvorenika je vođeno oko 60 disciplinskih postupaka, nakon čega su najčešće izricane blaže disciplinske mere, jer ni izgredi nisu bili takvog inteziteta i karaktera da bi se izricale mere upućivanja u samicu.

Pitanja vezana za doživljaj zatvorenika o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure i njene efikasnosti mogu se pozitivno oceniti, i kada su u pitanju stavovi i odgovori osoblja i većine zatvorenika. Međutim, iz razgovora sa nekim zatvorenicima stekli smo utisak da je prisutan osećaj nepredvidivih, ličnih i nelegitimnih odluka osoblja. Oni smatraju da favorizovanje određenih zatvorenika i postojanje

korupcije u znatnoj meri utiču na stvaranje određene društvene klime i odnosa, mada je korupcija u odnosu na prethodni period značajno smanjena. Razlozi ovakvog stava, doduše malog broja zatvorenika, ne treba da čude jer nagrade, kazne i sve ostalo što osoblje kontroliše i raspoređuje među zatvorenicima, veoma su važni za zatvorenike. To im omogućuje ili onemogućuje kontakt sa spoljnim svetom čime bar za trenutak mogu da otklone ili ublaže deprivacije i frustracije zatvorskog života. Zato način na koji zatvorenici percipiraju sistem distribucije ili uskraćenja privilegija dobija izuzetnu važnost za razumevanje zatvorenikove situacije i mogućih reakcija na tu situaciju.

Ipak, s obzirom na prirodu i tip ovog Zavoda, i činjenicu da se preko 80% zatvorenika nalazi pod liberalnijim tretmanima, zaključujemo da u ovoj dimenziji nema značajnijih problema.

II Neusklađenosti ili odstupanja

– "Zatvorsko osoblje se mora stalno podsticati, kroz obuku, savetovanje i primere pozitivnog rukovođenja, da teži ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu (pravednost)" (Para. 52 EZP).

III Preporuke

– Prilikom utvrđivanja rasporednog akta i donošenja rešenja o upućivanju osuđenog na izdržavanje kazne posebno voditi računa o krivičnom delu za koje je osuđen i tome da li je osuđeno lice povratnik;

– Prioritet staviti na zadatke prevaspitanja i sisteme komuniciranja i stil rukovođenja koji stimuliše primerene i pozitivne odnose između osoblja i zatvorenika kako bi se poboljšali izgledi za uspeh efikasnih i korisnih režima i programa postupanja sa zatvorenicima.

Resocijalizacija

I

Primarni izvor podataka za ovu dimenziju bili su stavovi osoblja službe za obuku i upošljavanje, službe za prevaspitanje i zatvorenika. To iz razloga jer se u okviru službe za obuku i upošljavanje ostvaruje resocijalizacija radnim angažovanjem zatvorenika bilo u radionici ili poljoprivrednoj ekonomiji ustanove. Preko aktivnosti službe za prevaspitanje realizuju se sledeći aspekte resocijalizacije: tretman, školovanje i profesionalno osposobljavanje, aktivnosti u slobodno vreme i rekreativne aktivnosti, postpenalni prihvata. Ovakvom organizacijom omogućeno je angažovanje zatvorenika u pozitivnim, konstruktivnim aktivnostima čime se prevenira besposličenje i negativno ponašanje.

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba organizuje i sprovodi stručnu obuku zatvorenika u oblastima metalske, drvoprerađivačke i ugostiteljske struke. Zavod raspolaže i ogromnom površinom obradive zemlje što pruža mogućnost upošljavanja zatvorenika na poljoprivrednim poslovima. U okviru ustanove postoji i mogućnost uzgoja krava, svinja i koka nosilja.

Shodno tipu ustanove, zatvorenici se angažuju i na poslovima van zavoda. Oko 60% zatvorenika je radno uposleno, jer objektivno nema posla za veći broj.

Radom rukovodi uprava ustanove. Zatvorenici se raspoređuju na radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja i ličnih želja i afiniteta, koliko je to moguće s obzirom na njihovu stručnu spremu. Rad službe za obuku i upošljavanje, sa aspekta resocijalizacije, se svodi na svakodnevno praćenje i ocenjivanje zatvorenikovog ponašanja i zalaganja na radnom mestu. Na kraju meseca svaki majstor za svoju grupu daje izveštaj poslovodi. Na jednog majstora, trenutno, ima oko 25 zatvorenika. On objedinjuje sve izveštaje i na osnovu njih, na timskim sastancima i kolegijumu (1 nedeljno) iznosi mišljenje i predloge za svakog zatvorenika.

Radni dan traje 8 sati, odnosno 40 sati nedeljno, a vikendom zatvorenici ne rade. Međutim, zatvorenici su rekli da se radi svake subote, a da radni dan traje duže od 8 sati. Plaćeni prekovremeni rad se sprovodi kada to zahteva priroda posla (sezonski poslovi) i ako zatvorenik to prihvata. Jedan zatvorenik je ovako prokomentarisao pitanja vezana za posao i angažman zatvorenika van ustanove: "...Svi poslovi za robijaše su teški. Niko ne bi uzimao robijaša da je to nešto normalno...". Većina smatra da ni izbliza nisu adekvatno plaćeni za redovni rad koji obavljaju, kao ni za prekovremeni rad.

Uslovi rada i zaštita na radu su solidni. Sem zastarele tehnologije, nema značajnijih problema. 1/3 zarade zatvorenika se stavlja na štednju, a ostatak im se daje na korišćenje.

Mogućnost obuke za konkretna zanimanja, dokvalifikacije ili prekvalifikacije, faktički ne postoji iz već pomenutih objektivnih okolnosti nemanja posla. Naš je utisak da ovaj razlog, iako zaista primaran, ne opravdava inertnost i prihvatanje takvog stanja i prakse od strane osoblja.

Kada je reč o službi za prevaspitavanje dobijene odgovore opisaćemo u odnosu na aktivnosti koje realizuje ova služba. Prijem zatvorenika otpočinje u prijemnom odeljenju. Ne postoji poseban tim koji je zadužen za opservaciju i prijem, već te poslove obavlja osoblje tj. vaspitači koji su zaduženi za prevaspitni rad i tretman osuđenih. Tim, koji čine socijalni radnik, specijalni pedagog, sociolog i psiholog, nakon ispitivanja i opservacije svakog zatvorenika, daje zaključak i predlog tretmana zatvorenika. Njegovu klasifikaciju i program postupanja zajedno sa ovim timom odobrava i odlukom o programu postupanja donosi upravnik zavoda. Program postupanja obuhvata određenje vaspitača i vaspitne grupe, radno mesto, intenzitet individualnog i grupnog rada. Dalje praćenje i reklasifikacija se vrši po potrebi i to na predlog vaspitača. Najvažniji kriterijum reklasifikacije je ponašanje zatvorenika, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i pripadnika službe za obuku i upošljavanje i službe obezbeđenja.

Ispitujući uslove i uključenost u tretman dobili smo diferencirane odgovore. Naime, osoblje ističe zastupljenost i individualnog i grupnog rada, dok zatvorenici, a i pojedini vaspitači smatraju da se primenjuje isključivo individualni pristup. Veličina vaspitne grupe ne omogućava kvalitetan rad. Trenutno, s obzirom da je jedan vaspitač na bolovanju (porodiljsko-godinu dana), na oko 200 zatvorenika postoji samo 3 vaspitača. Kako je jedan vaspitač zadužen za zatvoreno odeljenje, gde trenutno ima oko 40-ak zatvorenika, imamo situaciju da je veličina vaspitne grupe u otvorenom tretmanu čak 80-90 na jednog vaspitača. Prosečan broj sastanaka nasamo sa svakim zatvorenikom je 2-3 puta mesečno, a ukupan broj sastanaka tokom dana je oko 3. U proseku trajanje susreta je oko 1 sat. Razgovori mogu biti spontani i inicirani od strane vaspitača ili zatvorenika.

Međutim, neki zatvorenici su izjavili da se veoma retko viđaju i kontaktiraju sa svojim vaspitačem, a i tada isključivo kada oni sami zatraže. Zaposleni ove službe ispunjavaju kriterijume za prijem, mada nam je skrenuta pažnja da predrasude o ovakvim tipovima ustanova predstavljaju veliki problem i prepreku kada je u pitanju zainteresovanost za zapošljavanje u ovakvim ustanovama.

Kada je u pitanju školovanje, koncepcija i organizacija ovakvog tipa ustanove ne predviđa postojanje škole, a ako ima onih koji pohađaju neki kurs ili slično, omogućen im je izlazak i pohađanje van ustanove.

Postoji biblioteka koju pojedini zatvorenici koriste, mada postoje žalbe na kvalitet i kvantitet knjižnog fonda. Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa, kao i da postoji dovoljan broj radio i TV aparata.

Rekreativne i aktivnosti u slobodno vreme skoro da ne postoje. Spomenute su nam samo sportske aktivnosti i to ne kao kontinuirane već sporadične, što takođe ne stvara utisak planski i ciljano organizovanog slobodnog vremena.

Organizovanih kulturnih aktivnosti nema, jer kako su nam rekli, takve aktivnosti jedva da postoje i u gradu Čupriji.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi zatvorenika prema veroispovesti u najvećem broju su zastupljeni pravoslavci. Trenutno ne postoji mogućnost obezbeđenja prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika, ali nam je rečeno da ukoliko neki zatvorenik zatraži omogućen je dolazak sveštenika. No, shodno tipu ustanove, stepen prava i pogodnosti koju ova populacija zatvorenika ima, u dovoljnoj meri im omogućava da ovu vrstu potrebe mogu ostvariti i van ustanove.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Osuđeni se upošljavaju u zavodu ili izvan zavoda. Uređenje i način rada u zavodu treba da su što sličniji uređenju i načinu rada izvan zavoda" (čl. 77.ZIKS);

– "U cilju što uspešnijeg uključenja zatvorenika u društvo po puštanju na slobodu treba obezbediti i iskoristiti sve mogućnosti za popravni, obrazovni, moralni, duhovni i drugi rad u skladu sa zahtevima individualnog postupanja sa zatvorenicima. U okviru režima s toga treba obezbediti sledeće:

a. duhovnu podršku i usmeravanje, kao i priliku za koristan rad, stručno usmeravanje i obuku, obrazovanje, razvoj društvenih sposobnosti, pružanje saveta, grupne i rekreativne aktivnosti" (Para. 66 EZP);

– "Rad u zatvoru treba posmatrati kao pozitivan sastavni deo postupka, obuke i upravljanja zavodom. Da bi zatvorenici bili aktivno angažovani u toku uobičajenog radnog vremena mora im se obezbediti dovoljno korisnog rada ili drugih prikladnih aktivnosti." (Para. 71.1.2 EZP).

– "Rad u zavodima mora biti organizovan i sproveden tako da što više liči na sličan rad van zavoda kako bi se zatvorenici prilagodili uslovima normalnog radnog života. On treba biti u skladu sa savremenim radnim uslovima i postupcima i organizovan tako da se uklapa u savremene rukovodne sisteme i proizvodne procese" (Para. 72. EZP);

– "Svaki zavod mora imati biblioteku koja nudi širok izbor odgovarajuće zabavne i poučne literature koja je dostupna svim kategorijama zatvorenika. Zatvorenike treba podsticati da se koriste bibliotekom u punoj meri. Kad god je moguće biblioteku treba organizovati u saradnji sa lokalnom bibliotekarskom službom" (Para. 82. EZP);

– "Služba za prevaspitanje primenjuje metode i postupke kojima se na osuđene utiče da ubuduće ne vrše krivična dela. Služba za prevaspitanje usklađuje rad ostalih učesnika u prevaspitanju" (čl. 17. ZIKS);

– "U cilju unapređenja kulturnog, zabavnog i sportskog života osuđenih, očuvanja njihovog mentalnog i fizičkog zdravlja u zavodu se organizuju kulturne, zabavne i sportske aktivnosti. Ove aktivnosti odvijaju se u slobodnom vremenu pod organizacijom i rukovodstvom službe za prevaspitanje" (čl. 47. ZIKS).

III Preporuke

- U okviru nadzora od strane Ministarstva pravde, ispitati tvrdnje zatvorenika vezane za dužinu i učestalost neplaćenog prekovremenog rada zatvorenika;
- Razraditi metode koje podstiču i pobuđuju interesovanje zatvorenika da u većem broju učestvuju u radnim obavezama, dokvalifikacijama i prekvalifikacijama obezbeđivanjem savremenije tehnologije, raznovrsnijih i većih alternativa za rad i uvođenjem što više nagrada i pogodnosti za isticanje na radu i dodatnu obuku;
- U okviru ciljeva i zadataka prevaspitne službe staviti akcenat i više pažnje posvetiti momentu organizovanja i angažovanja zatvorenika u pozitivnim, konstruktivnim aktivnostima u slobodno vreme čime bi se preveniralo njihovo besposličaranje i negativno ponašanje;
- Obezbediti sredstva za obnovljanje bibliotečkog fonda i ulagati napore i podsticati zatvorenike da se koriste bibliotekom;
- U cilju obezbeđenja što kvalitetnijih uslova tretmana, a u skladu sa mogućnostima rešiti problem veličine vaspitnih grupa;
- Ulagati napore da se u svesti osoblja budi i održava ubeđenje o centralnom mestu službe za prevaspitanje, odnosno resocijalizaciji osuđenih lica.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U odnosu na ovu dimenziju saznali smo da zatvorenici u Zavodu imaju dve telefonske govornice i da postoji raspored korišćenja telefona. Od zatvorenika smo saznali da postojeći raspored zadovoljava njihove potrebe, ali postoji problem pristupa govornicama zatvorenika koji se nalaze u otvorenom odeljenju jer su govornice smeštene u zatvorenom odeljenju.

Dopisivanje i podnesci podležu uobičajenoj cenzuri. Pisma, preko opšte službe, prosleđuju se vaspitaču, a onda redar-zatvorenik prosleđuje zatvorenicima, mada, s obzirom na mogućnost čestih poseta i izlazaka, kao i same dužine kazne, dopisivanje nije česta pojava. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama.

Značajnijih problema u vezi sa prijemom paketa i njihove distribucije zatvorenicima, nije bilo. Svi zatvorenici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana.

Tzv. posebne prostorije za posete ne postoje, što nije naročiti problem jer zatvorenici u poluotvorenom i otvorenom tretmanu imaju mogućnost korišćenja poseta porodici, poseta van Zavoda i dr. Kao problem, ostaju zatvorenici u zatvorenom tretmanu koji uopšte ne mogu koristiti ovu pogodnost.

Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada zatvorenik zatraži, s tim da punomoćnik mora da najavi svoj dolazak.

Kad je reč o saradnji osoblja sa faktorima izvan ustanove naša je procena da se ona svodi na nivo obaveze koju Zavod ima po službenoj dužnosti i ništa više od toga. Na pitanje da li se tvoj vaspitač upoznao sa tvojom porodicom, većina zatvorenika je odgovorila da nije i da ih to ne zanima.

Vaspitači sa svoje strane smatraju da, osim ako zatvorenik to ne traži, insistiranje na upoznavanju porodice i bliskih osoba narušava pravo zatvorenika na privatnost.

Pripreme za otpust zatvorenika, takođe, ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja.

II Neusklađenosti ili odstupanja

– "Pri postupanju sa zatvoreniciima ne treba naglašavati njihovo isključenje iz društva, već neprestano treba isticati činjenicu da su oni i dalje njegovi članovi. Zbog toga treba pribegavati, u granicama mogućnosti, saradnji sa društvenim organima kako bi se pružila pomoć osoblju kaznenih zavoda u njegovom zadatku reklasiranja zatvorenika; socijalni radnici koji saraduju sa zavodom imaju zadatak da održe i poprave odnos zatvorenika sa njihovom porodicom i sa društvenim organima koji mu mogu biti od koristi. U granicama koje zadovoljava zakon i koje su u skladu sa izdržavanjem kazne, treba preduzeti korake u cilju očuvanja građanskopravnih interesa, prava iz socijalnog osiguranja i drugih socijalnih koristi koje uživa zatvorenik" (Para. 61. Min. pravila UN);

– "Od samog početka osude treba voditi računa o budućnosti zatvorenika posle njegovog puštanja na slobodu. Zatvorenika treba podsticati da održava i stvara odnose sa licima i organizacijama izvan kaznenog zavoda koji bi bili u interesu njegove porodice, a takođe i u interesu njegovog sopstvenog društvenog prevaspitanja. Režim izvršenja kazni treba da teži smanjenju razlika koje postoje između života u zatvoru i slobodnog života ukoliko te razlike pokazuju težnju da oslabe smisao za odgovornost kod zatvorenika ili poštovanje dostojanstva njegove ličnosti" (Para. 80. Min. pravila UN);

– "Uprave zatvora bi trebalo da saraduju u tesnoj vezi sa društvenim službama ili organizacijama koje pomažu zatvoreniciima puštenim na slobodu da se vrate u društvo naročito u pogledu njihovog porodičnog života i zaposlenja.

Ovlašćenim predstavnicima društvenih organizacija i službi treba omogućiti pristup zavodu i zatvoreniciima kako bi oni mogli doprineti pripremama za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije" (Para. 89 EZP).

III Preporuke

– Osoblje Zavoda i centara za socijalni rad angažovati i podsticati da, kad god je moguće, saraduju i kroz kooperativan rad ostvare kvalitetne pripreme zatvorenika za normalnu reintegraciju u društvo.

Osoblje ustanove

I

Služba obezbeđenja broji trenutno 33 radnika, što po internoj sistematizaciji zadovoljava 100% popunjenosti kapaciteta službe. Prosek starosti ljudi koji rade u ovoj službi je oko 30 godina, a što se tiče stručne spreme samo načelnik ove službe ima visoku, dok su ostali radnici završili srednje

škole. U poslednjih šest meseci samo protiv jednog radnika ove službe je vođen disciplinski postupak zbog toga što je odbio da se javi na vandredni lekarski pregled.

Načelnik ove službe smatra da je neophodna sveobuhvatna edukacija pripadnika službe, pa je on lično, na sebe preuzeo obavezu, da izradi plan, program i sprovođenje edukacije po modelu koji je realizovan u Italiji.

Prekovremeni rad se za radnike ove službe plaća u skladu sa zakonskim propisima. I pored činjenice da se radnici službe svakodnevno suočavaju sa velikim teškoćama, propusta u radu službe u poslednjih šest meseci nije bilo. Kao objektivno najteži problem sa kojim se ova služba svakodnevno suočava je sistemske prirode. Kao ustanova otvorenog tipa, prema postojećoj sistematizaciji Zavod je redukovao broj pripadnika službe na 33 čoveka. Kao ustanova koja ima pritvorsku jedinicu, ne malog kapaciteta i 34 opštine koje pokriva, postojeći broj pripadnika službe je nedovoljan da se neometano obezbede svakodnevni sprovodi do nadležnih sudova i drugih institucija. Iz pomenutog razloga načelnik službe je naglasio da postojeća sistematizacija nije dobra, jer u praksi, u svakodnevnom radu i organizaciji funkcionisanja ove službe nastaju brojne poteškoće koje onda izazivaju veoma visok nivo stresa i pritisaka kojima su i načelnik i radnici službe svakodnevno izloženi.

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba ima 5 radnika, muškaraca, prosečnih godina starosti oko 40. Visoku stručnu spremu poseduje 1 radnik, a ostali srednju stručnu spremu. U pitanju su radnici metalske, drvoprerađivačke i poljoprivredne struke. Niko nije imao dodatnu obuku. Struktura osoblja zaposlena u okviru ove službe zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni po ZIKS i Zakonom o radnim odnosima u državnim organima.

Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Doživljavaju položaj ove službe kao ravnopravan sa drugim službama. Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da, i ako ga ima, je minimalan. Takođe, na konkretnije pitanje procene da budu napadnuti od zatvorenika, uočili smo nepostojanje doživljaja opasnosti. Tome u prilog govori i podatak da nije bilo povreda na poslu, a donekle i podatak da niko od radnika ove službe ne bi menjao svoj posao.

Na pitanja vezana za pravila rada odgovori ukazuju da su sa redovošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad je po potrebi i postoji nadoknada za takav rad. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž.

Disciplinskih postupaka, povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe nije bilo.

Osoblje službe za prevaspitanje od predviđenih 6, ima 5 stalno zaposlenih. Raspoređeni su u okviru prijemnog odeljenja, zdravstvenog (1), odeljenja za vaspitače (3) i matičnog odeljenja (1). Rečeno nam je da poslove prijemnog odeljenja obavljaju vaspitači koji su po obrazovanju psiholog, specijalni pedagog i socijalni radnik. Prosečne godine starosti su između 35–40. Sem specijalnog pedagoga koji ima 15 godina radnog iskustva, ostali vaspitači imaju relativno kratko iskustvo tj. 2–3 godine radnog staža. Prema školskoj spremi, već smo pomenuli, svi zadovoljavaju kriterijume za prijem, a dominira osoblje ženskog pola.

Što se tiče dodatne obuke ili edukacija, trenutno, čini se da ne postoji motivisanost osoblja za kvalitetnijim radom, za edukacijom i nekim novim metodama rada. S druge strane, i samo osoblje izražava potrebu za tretmanom posebnih kategorija zatvorenika (zavisnici). Trenutno je broj narkomana u porastu, te budući da nema edukovanog osoblja za rad sa ovom posebnom grupom zatvorenika, njihov tretman je isti kao i drugih zatvorenika. Sem jednog bolovanja, u poslednjih 6 meseci, osipanja osoblja nije bilo.

Nivo stresa na poslu se procenjuje kao veoma nizak, a na pitanje da li su ikad bili povređeni na poslu, svi su odgovorili nikad. Osoblje ove službe ima beneficirani radni staž, a bez obzira na

redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom. Od pojedinih radnika smo saznali da gledajući prema visini zarade, svoj lični, a samim tim i položaj i značaj prevaspitne službe, doživljavaju kao potcenjen i degradiran u odnosu na druge službe.

Nije bilo povreda radnih obaveza ni disciplinskih postupaka protiv radnika ove službe. Komunikacija i saradnja među različitim kategorijama osoblja se procenjuje kao veoma dobra, naročito u pogledu postupanja sa zatvorenicima. To upućuje da je mesto i uloga ove službe primarna i zadovoljavajuća sa aspekta koordinacije i organizacije svih faktora u procesu prevaspitanja zatvorenika.

Služba za opšte poslove broji 9 radnika i prema internoj sistematizaciji broj uposlenih radnika stopostotno popunjava predviđena radna mesta. Prosek starosti radnika uposlenih u službi je 40 godina a polna struktura zaposlenih je ravnopravno izbalansirana. Načelnik službe je jedina osoba u službi koja ima visoko obrazovanje, jedna osoba ima više, a ostali zaposelni imaju srednju stručnu spremu. Kao i ostali zaposleni, radnici ove službe imaju beneficirani radni staž u skladu sa odgovarajućim Zakonom.

U poslednjih šest meseci je pokrenut disciplinski postupak protiv blagajnika, ali još nije utvrđena konkretna odgovornost ove osobe za koju se pretpostavilo da je imala propusta o obavljanju poslova.

Načelnik službe je zadovoljan tretmanom i položajem službe u ustanovi kao i saradnjom sa drugim službama.

Medicinski tehničar je jedina osoba medicinske struke uposlena u ustanovi. Ovo korespondira i sa sistematizacijom u kojoj je predviđeno samo jedno radno mesto za radnika medicinske struke. On je zaposlen na određeno vreme, ima beneficirani radni staž, kao i ostali zaposleni u ustanovi, i pravo na nadoknadu prekovremenog rada, kako je to odgovarajućim Zakonom predviđeno. Zadovoljan je položajem u ustanovi i načinom kako je organizovan i kako funkcioniše rad službe i sistem zdravstvene zaštite zatvorenika.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Osoblje bi trebalo da bude kvalifikovano i da obuhvata izvestan broj specijalista, kao što su edukatori, vokacioni instruktori, savetnici, društveni radnici, psihijatri i psiholozi. Ovo i drugo specijalističko osoblje trebalo bi da bude zaposleno puno radno vreme. Potonje ne bi trebalo da isključuje angažman honorarnih ili volonterskih radnika kad nivo takve podrške i obuke može da bude koristan..."(Para. 81. Min. pravila UN);

– "Posle prijema u službu i u toku karijere osoblje treba da održava i upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanjem koji će biti povremeno organizovani" (Para. 47.3. Min. pravila UN);

– "Uprava zatvora mora pažljivo odabrati svakog kandidata za rad u zatvorskoj službi. Ona mora obratiti posebnu pažnju na njegov integritet, čovečnost, stručne sposobnosti i ličnu sklonost za takav rad;

Plata mora biti dovoljna da privuče i zadrži podobne muškarce i žene; povlastice iz radnog odnosa i uslovi rada moraju biti privlačni s obzirom na težinu posla" (Para. 54. EZP);

– "U toku svog radnog odnosa svaki zaposleni mora održavati i usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost pohađanjem tečajeva na radnom mestu koje organizuje uprava u odgovarajućim vremenskim razmacima.

Profesionalnom osoblju treba pružiti priliku da obogati svoje iskustvo i znanje" (Para. 55 EZP).

III Preporuke

- Poboljšati uslove života i rada celemekupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulativnim merama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad;
- Permanentno postićati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja;
- Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenika;
- U selekciji i prijemu radnika, primarno voditi računa o socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata;
- Izvršiti novu sitematizaciju radnih mesta službe obezbeđenja uvažavajući realne probleme sa kojima se ustanova suočava obzirom na njen karakter i strukturu.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD U ŠAPCU

DATUM POSETE: 9. jun 2003. godine
TIP USTANOVE: otvorena
POPULACIJA: osuđena lica /prিতvorena lica
Kapacitet ustanove: oko 200
BROJ PRITVORENIKA: oko 60
BROJ ZATVORENIKA: oko 100
SASTAV TIMA: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Kazneno-popravi zavod u Šapcu je ustanova otvorenog tipa. Sastoji se od dve zgrade, sazidane 1990. godine, koje su fizički povezane. Zavodski kompleks sastoji se od obradivog zemljišta površine od oko 25 ha, privrednih kapaciteta, ekonomije koju čine ribnjak (sa mrestilištem), tovište za svinje, farma za uzgoj muznih krava i mini-farma ovaca. Zavod raspolaže i sa sopstvenim sistemom za navodnjavanje.

Ukupan kapacitet ustanove je oko 220 lica (prিতvorenika i zatvorenika). Trenutno se u pritvoru nalazi 62 lica, kaznu zatvora u Zavodu izdržavaju 94 zatvorenika i tri prekršajno kažnjena lica.

Zgrada u kojoj se nalazi odeljenje pritvora predstavlja posebnu organizacionu jedinicu, koja je po svojim arhitektonsko-tehničkim karakteristikama objekat zatvorenog tipa. To znači da je zgrada obezbeđena video nadzorom, da je opasana zidom i da se primenjuju mere zaštite eksternog i internog obezbeđenja kakve su prisutne u ustanovama zatvorenog tipa.

Drugi deo zavoda je odeljenje otvorenog tipa. U njemu ne postoje nikakve prepreke za bekstvo. Ovaj deo po svojim tehničko-arhitektonskim karakteristikama zadovoljava standarde koji su propisani domaćim i međunarodnim propisima. Smeštajni kapaciteti su sasvim zadovoljavajući, obzirom da je ovaj objekat star tek nešto više od deset godina. Sobe su prostrane i svetle, opremljene solidnim krevetima, dušecima i posteljinom. Prozori su veliki, bez rešetki, tako da je dotok svežeg vazduha i svetlosti omogućen bez ikakvih smetnji. Svaki zatvorenik raspolaže ormanom za lične stvari.

U momentu našeg obilaska zatvorenici su renovirali kupatilo. U potkrovlju paviljona nalaze se sobe za izolaciju zatvorenika koji se, po potrebi smeštaju u zatvoreni tretman. U istom hodniku se nalaze i sobe u koje su smeštena lica koja izdržavaju kazne zatvora zbog prekršaja. Iako se u momentu naše posete, na odsluženju kazne zatvora zbog prekršaja u ustanovi nalazilo tri lica, čini se da su sobe koje su nam pokazane kao one u koje su smešteni prekršajci dugo vremena bile van upotrebe. Drugim rečima, izgleda da su "prekršajci" smešteni sa ostalim zatvorenicima.

Iako je ustanova relativno skoro izgrađena, propušteno je da se za zatvorenike organizuje prostorija za dnevni boravak, tako da u ovom momentu trpezarija za ručavanje ujedno predstavlja i prostoriju za dnevni boravak.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Kuhinja i trpezarija po opremljenosti, kubikaži i higijeni u potpunosti zadovoljavaju domaće i međunarodne standarde. Opšti je zaključak da jedina zamerka u odnosu na dimenziju arhitektonsko-tehničkih i smeštajnih kapaciteta ide na račun nepostojanja posebne prostorije za dnevni boravak i činjenice da se trpezarija koristi u obe svrhe.

Ustanova ima u stalnom radnom odnosu profesionalnog kuvara. Hrana se sprema na osnovu jelovnika koji potpisuje upravnik, a kontrola hrane je sporadična, organoleptička i sprovodi je medicinski tehničar.

Zatvorenici nisu imali nikakvih primedbi na kvalitet, količinu i način pripremanja obroka.

Paketi koje dobijaju od kuće predstavljaju dopunski vid ishrane.

Prema tvrdnjama zatvorenika, kantina je dobro opremljena i u njoj se mogu nabaviti elementarne potrebstine.

C) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

Zdravstvena služba u ovoj ustanovi ne postoji. U okviru Službe za prevaspitavanje, po sistematizaciji zaposlen je jedan medicinski tehničar (sa petnaestogodišnjim radnim iskustvom).

U upravnoj zgradi, adaptirana je jedna kancelarija u zdravstvenu ordinaciju sa apotekom. Oprema ove prostorije je skromna, verovatno u skladu sa kapacitetom ustanove.

Stacionar ne postoji. U ustanovu po potrebi dolaze lekari iz Zdravstvenog centra Šabac i pružaju potrebne medicinske usluge na osnovu ugovora o delu. U slučaju medicinskih stanja u kojima je potrebna hitna medicinska pomoć, povređeni ili oboleli se službenim automobilom prevoze do Šapca ili Beograda. Sve laboratorijske analize rade se u Zdravstvenom centru Šabac.

U okviru Zavoda postoji apoteka, koja je dobro snabdevena, a lekovi se izdaju u pojedinačnim dozama na ruke. Najviše korišćeni lekovi su sedativi, analgetici, antibiotici.

Stomatološke usluge realizuju se u ZC Šabac, i isključivo podrazumevaju vađenje zuba. Ostale usluge nije moguće ostvariti.

Statistička evidencija zdravstvenih intervencija i usluga slabo se vodi, a kao razlog navodi se da je to otežano usled velikog broja čestih ulazaka i izlazaka zatvorenika.

Nakon prijema osuđenih i pritvorenih lica obavezno se uradi sistematski pregled, ali se zdravstveni kartoni ne otvaraju što se objašnjava relativno kratkim zadržavanjem osoba u ovoj ustanovi. Prijava za lekarski pregled se vrši ponedeljkom i četvrtkom na postrojavanju, jer tim danima lekar dolazi u ustanovu.

U poslednjih šest meseci bilo je desetak slučajeva koji su zahtevali hitnu medicinsku pomoć. U proseku jednom do dva puta nedeljno oboleli se prevoze do zdravstvenih ustanova.

Obolelih od tuberkuloze i drugih zaraznih bolesti trenutno nema. Jedna osoba je dijabetičar, na insulinu. Oko petnaest osoba je zavisno od psihoaktivnih supstanci, a još 20–25 su bivši ili povremeni uživaoci droge. HIV pozitivnih i obolelih od AIDS nema. Usluge psihijatra u poslednjih šest meseci zatražilo je pet osoba.

Samopovređivanja u poslednjih šest meseci kod zatvorenika nije bilo, dok je zabeležen jedan slučaj samopovređivanja, sečenjem, kod pritvorenika. Osoba je transportovana i medicinski zbrinuta

u ZC Šabac, a zatim prosleđena u KPD Bolnica na odeljenje psihijatrije. Inače, statistički gledano, najveći broj povreda (uglavnom lake telesne povrede) evidentirane su u okviru sportskih aktivnosti.

Mera samice se izdržava tek nakon prethodnog lekarskog pregleda i pismenog odobrenja lekara da je osoba zdrava i sposobna za tu vrstu kazne.

Fizička edukacija i zdravstveno prosvetličavanje zatvorenika ne postoji. Sredstva za održavanje higijene zatvorenici sami nabavljaju, a ukoliko nemaju novac, dobijaju ih od ustanove.

Zatvorenici s kojima smo razgovarali, nisu imali značajnijih zamerki na ovakav sistem pružanja zdravstvene zaštite.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu kazneno – popravnog zavoda otvorenog tipa (Pravilnik), Minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvorenicima (Min. pravila UN) i Evropskih zatvorskih pravila (EZP) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT)

– "Svaki zavod mora obezbediti usluge najmanje jednog kvalifikovanog lekara opšte prakse. Lekarske usluge treba organizovati u tesnoj vezi sa opštom upravom zdravstvene službe. Ove usluge moraju obuhvatiti psihijatrijsku pomoć radi dijagnoze i, kada je to potrebno, lečenja duševnih anomalija" (Para. 26.1. EZP);

– "Dok su u zatvoru, zatvorenici bi trebalo da imaju pristup lekaru u bilo kom momentu, bez obzira na režim lišavanja slobode. Zdravstvena služba mora biti tako organizovana da omogući da se zahtevima za posete lekaru udovolji bez nepotrebnog odlaganja" (Standardi CPT, Para. 34. st.1. CPT/Inf (93)12);

– "Svaki pacijent mora imati sopstveni zdravstveni dosije, koji sadrži dijagnostičke informacije kao i evidenciju toka njegove bolesti, te o svim ispitivanjima kojima je bio podvrgnut. U slučaju premeštaja te osobe, medicinski dosije treba biti upućen lekarima u ustanovi koja prima tu osobu" (Standardi CPT, Para. 39. st. 1 CPT/ Inf (93)12);

– "...Među zatvorenicima postoji česta pojava psihijatrijskih simptoma. Shodno tome, lekar kvalifikovan u oblasti psihijatrije mora biti pridodat zatvorskoj zdravstvenoj službi..." (Standardi CPT, Para.41. CPT/Inf (93)12);

– "Služba za zdravstvenu zaštitu vrši zdravstvenu prevenciju, leči osuđena i pritvorena lica i nadzire higijenu i kvalitet hrane i vode" (čl. 21. ZIKS);

– "Zadatak zatvorskih službi ne bi se smeo ograničiti samo na lečenje bolesnih pacijenata. Njima takođe treba biti poverena odgovornost za socijalnu i preventivnu medicinu" (Standardi CPT, Para.52. CPT/Inf (93)12).

III

Preporuke

– Preispitati mogućnosti za zapošljavanje stalno zaposlenog lekara opšte prakse;

– Hitno uvesti obaveznu i ažurnu zdravstvenu evidenciju za sve zatvorenike;

– Barem jednom u tri meseca pozvati stručno lice radi održavanja predavanja na određenu temu kao način zdravstvenog prosvetličavanja zatvorenika.

Bezbednost

I

KPZ Šabac je ustanova otvorenog tipa što podrazumeva minimalni stepen obezbeđenosti i kada su u pitanju fizičke prepreke za bekstvo, i kada je u pitanju broj i uloga pripadnika službe za obezbeđenje. Tretman zatvorenika se zasniva na njihovoj samodisciplini i ličnoj odgovornosti. U zavodu i oko njega ne postoje nikakve fizičke prepreke, tako da se zatvorenici svakog momenta mogu udaljiti iz zavoda. Na osnovu analize podataka prikupljenih u odnosu na ovu dimenziju možemo reći da je i interna i eksterna bezbednost na zadovoljavajućem nivou.

Prema informacijama u poslednjih 6 meseci, a i duže, nije bilo slučajeva ugrožavanja bezbednosti društvene zajednice od strane zatvorenika, osim što se dva lica nisu vratila sa dopusta i formalno se vode se kao lica u bekstvu.

Napada ili povreda osoblja ustanove od strane zatvorenika nije bilo. Za poslednjih 6 meseci, zabeležen je samo jedan slučaj samopovređivanja.

Prostor na kojem se zatvorenici slobodno kreću je površina cele ekonomije, a posle povečerja u 21:30, zatvorenici su smešteni u nezaključanim sobama.

Trenutno na meri pojačanog nadzora nalazi se 12 lica, uglavnom uživaoci opojnih droga, koji su skloni nasilju i incidentima. Ipak, ozbiljnijih konflikata bilo između samih zatvorenika u ustanovi nije bilo.

Vežano za pritvorenike, tokom vanrednog stanja desio se jedan incident, kada je 8 čuvara intervenisalo usled zabarikadiranja 6 pritvorenika. Ovom prilikom nisu zabeležene bilo kakve telesne povrede pritvorenika.

Prostorije se pretresaju detaljno jednom mesečno. Povremeno se nađe nešto nedozvoljenih lekova (bensedina).

Nije bilo slučajeva upotrebe nedozvoljene ili prekomerene prinude prema zatvorenicima, što su potvrdili i intervjuisani zatvorenici.

Skoro svi zatvorenici sa kojima smo obavili razgovor imaju pozitivan stav prema osoblju zavoda. Procena i stepen doživljaja opasnosti od mogućeg napada na pripadnike različitih službi ne ukazuje na značajne razlike i stavove prema pojedinim kategorijama službenika zavoda što može ukazivati da organizacija i tip ustanove doprinose i utiču na pozitivnu atmosferu i zadovoljavajuće odnose između osoblja i zatvorenika.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

Nema značajnih neusklađenosti ili odstupanja.

III

Preporuke

– Nastaviti sa dosadašnjom praksom Zavoda u očuvanju interne i eksterne bezbednosti, odnosno pozitivnog odnosa između zatvorenika i osoblja.

Zakovitost postupanja

I

Kada je reč o organizaciji rada ove ustanove, njenom strukturnom ustrojstvu, pravima koja su zatvorenicima garantovana domaćim zakonskim i podzakonskim aktima, konstatujemo, da odstupanja u pogledu zakonitosti rada u ovoj ustanovi gotovo da nema. Kućni red je dostupan i jasan svakom zatvoreniku i to odmah po dolasku u ustanovu. Pitanja vezana za doživljaj zatvorenika o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure i njene efikasnosti može se vrlo pozitivno oceniti, i kada su u pitanju stavovi i odgovori osoblja i zatvorenika.

Svi zatvorenici sa kojima smo obavili intervju na dan posete su istakli da su izuzetno zadovoljni tretmanom u ustanovi, angažmanom i prilježnošću upravnika, odnosom zaposlenih, uslovima pod kojima izdržavaju kaznu u ustanovi. I osoblje i zatvorenici su apostrofirali izuzetno povoljnu atmosferu koja vlada među zatvorenicima i osobljem.

Međutim, u okviru ove dimenzije želimo da skrenemo pažnju na anahronost u ovom zavodu u odnosu na primenu zakonom predviđene eksterne, a samim tim i interne klasifikacije osuđenih lica. Struktura zatvorenika u ovoj ustanovi u velikoj meri se ne podudara sa postojećim odredbama ZIKS što dovodi u pitanje praktično funkcionisanje i suštinu koncepta predviđenog ZIKS za zavode otvorenog tipa. Naime, prema dokumentaciji, trenutno u ovoj ustanovi ima oko 40% povratnika, koji prema odredbama čl. 31. ZIKS ne bi smeli biti raspoređeni u zavod otvorenog tipa. Ovakva struktura, gde u najvećem broju borave lica koja kao povratnici zahtevaju ozbiljniji i složeniji vaspitno-korektivni rad i tretman, objektivno dovodi u pitanje adekvatnost organizacije i režima postupanja koji je zakonodavac predvideo za kategoriju zatvorenika predviđenih za ustanove otvorenog tipa.

Međutim, ono što je paradoks jeste naš opšti utisak da su odnosi, klima i funkcionisanje u ovoj ustanovi veoma kvalitetni i pozitivni, bez obzira što 40% populacije, prema ZIKS treba biti u nekom zavodu zatvorenog tipa. Ovaj paradoks nameće niz pitanja vezanih za valjanost kriterijuma zakonske klasifikacije zatvorenika u konkretne zavode i režime postupanja prema njima, značaja i uloge načina komunikacije i socijalne kompetentnosti samog osoblja u stvaranju kvalitetnih odnosa i klime u zavodima i niz drugih pitanja i pretpostavki koje bi podrazumevale detaljnije analize i istraživanja.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Osuđeni kojima je izrečena kazna zatvora, čije trajanje ili ostatak trajanja posle uračunatog pritvora i drugog lišenja slobode u vezi s krivičnim delom, ne prelazi jednu godinu raspoređuju se, po pravilu, u okružne zatvore" (čl. 30. st.1. ZIKS);

– "Osuđeni koji su učinili krivično delo iz nehata i prvi put osuđeni kojima je izrečena kazna zatvora do jedne ili, izuzetno, do tri godine raspoređuju se u zavode otvorenog i poluotvorenog tipa..." (čl. 31. st.1. ZIKS);

– "Pri upućivanju zatvorenika u različite zavode ili na različite režime, mora se voditi računa o njihovom sudskom i pravnom statusu (da li čekaju suđenje ili su već osuđeni, da li su već osuđivani,

da li su osuđeni na kratku ili dugu kaznu zatvora) posebnim zahtevima u pogledu postupanja sa njima, njihovim zdravstvenim problemima, njihovom polu i uzrastu" (Para. 11. 1. EZP);

– "Grupisanje i regrupisanje zatvorenika vrši se u sledeće svrhe:

a) da bi se odvojili od ostalih zatvorenika oni koji bi mogli izvršiti negativan uticaj na druge; i

b) da bi se, u skladu sa potrebama upravljanja zavodom i bezbednosti u njemu, olakšao postupak sa zatvorenici i pospešilo njihovo ponovno prilagođavanje društvu (Para. 12. EZP).

III Preporuke

– U skladu sa zakonskim rešenjima vezanim za eksternu klasifikaciju zatvorenika, Uprava za izvršenje zavodskih sankcija morala bi daleko više pažnje posvetiti pravilu po kome se različite kategorije zatvorenika smeštaju u različite kaznene zavode, vodeći računa o njihovom pravnom statusu, njihovom ranijem životu i potrebama postupanja sa njima.

Resocijalizacija

I

Primarni izvor podataka za ovu dimenziju bili su stavovi osoblja službe za obuku i upošljavanje, službe za prevaspitanje i zatvorenika. To iz razloga jer se u okviru službe za obuku i upošljavanje ostvaruje resocijalizacija radnim angažovanjem zatvorenika bilo u radionici ili poljoprivrednoj ekonomiji ustanove. Preko aktivnosti službe za prevaspitanje realizuju se sledeći aspekti resocijalizacije: tretman, školovanje i profesionalno osposobljavanje, aktivnosti u slobodno vreme i rekreativne aktivnosti, postpenalni prihvati. Ovakvom organizacijom omogućeno je angažovanje zatvorenika u pozitivnim, konstruktivnim aktivnostima čime se prevenira besposličjenje i negativno ponašanje. Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba organizuje i sprovodi stručnu obuku osuđenih kako u okviru same ustanove tako i van nje. U ustanovi su zatvorenici uposleni na poljoprivrednim i ugostiteljskim poslovima (bife, restoran, kuhinja). Veoma je razvijena stočarska i ratarska proizvodnja tako da postoje tovilište, mini farme, ribnjak, staklenici i ogromne površine obradive zemlje, što sve daje mogućnost upošljavanja zatvorenika na poljoprivrednim poslovima u visokom procentu.

U gradu je trenutno angažovano 9 zatvorenika i to na automehaničarskim poslovima i u okviru elektrodistribucije. Tehnologija rada je slična onoj izvan zatvora.

Zatvorenici se raspoređuju na radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja i ličnih želja i afiniteta. Rad službe za obuku i upošljavanje, sa aspekta resocijalizacije osuđenih, se svodi na svakodnevno praćenje i ocenjivanje zatvorenikovog ponašanja i zalaganja na radnom mestu. Broj zatvorenika uključenih u proces rada je gotovo maksimalan. Na jednog majstora ima 20-ak zatvorenika. Radni dan traje 8 sati, odnosno 40 sati nedeljno. Vikendom zatvorenici ne rade. Prekovremeni rad se sprovodi kada to zahteva priroda posla (sezonski poslovi) i ako zatvorenik to prihvata.

Uslovi rada i zaštita na radu su solidni. Sami zatvorenici su zainteresovani da rade jer im, kako kažu, tako brže prolazi vreme.

Kada je reč o službi za prevaspitanje želimo da skrenemo pažnju da ne postoji prijemno odeljenje, kao ni kompletan tim za ispitivanje ličnosti. Prijem zatvorenika obrađuje isti tim koji radi na poslovima prevaspitanja i u njemu nedostaje psiholog. Opservacija zatvorenika traje najduže 7 dana. Tim, koji čine socijalni radnik i dva pedagoga, nakon 7 dana ispitivanja i opservacije svakog zatvorenika, daje zaključak i predlog tretmana zatvorenika. Njegovu klasifikaciju i program postupanja zajedno sa ovim timom odobrava upravnik zavoda. Program postupanja obuhvata određenje vaspitača i vaspitne grupe, radno mesto, intenzitet individualnog i grupnog rada i slobodne aktivnosti. Dalja reklasifikacija se vrši po potrebi u skladu sa pokazanim ponašenjem zatvorenika i to na predlog vaspitača.

Najvažniji kriterijum reklasifikacije je ponašanje zatvorenika, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i pripadnika službe obezbeđenja i službe za obuku i upošljavanje. Ispitujući uslove i uključenost u tretman, zatvorenici, a i pojedini vaspitači smatraju da se primenjuje isključivo savetodavni rad. Osoblje izražava potrebu za tretmanom posebnih kategorija zatvorenika (zavisnici). Trenutno, iako minimalan, broj ovakvih prestupnika je u porastu, te budući da nema edukovanog osoblja za rad sa ovim posebnim grupama zatvorenika, njihov tretman je isti kao i drugih zatvorenika.

Veličina vaspitne grupe je možemo reći zadovoljavajuća, posebno kada se ima u vidu odnos koji postoji u drugim KP zavodima. Ima oko 30-ak zatvorenika na 1 vaspitača. Prosečan broj sastanaka nasamo sa svakim zatvorenikom je 2–3 puta mesečno, a ukupan broj sastanaka tokom dana je 3 sastanka. U proseku trajanje susreta je oko 1 sat. Razgovori mogu biti spontani i inicirani od strane vaspitača ili zatvorenika.

Kada je u pitanju školovanje, koncepcija i organizacija ovakvog tipa ustanove zakonom ne predviđa obavezno postojanje škole. Ako ima onih koji žele da pohađaju neki kurs ili slično, omogućen im je izlazak i pohađanje van ustanove. Iz dokumentacije smo saznali da je trenutna obrazovna struktura zatvorenika veoma loša. Naime, prema školskoj spremi skoro polovina zatvorenika nema završenu ni osnovnu školu, a 30% je sa završenom osnovnom školom. Ovaj podatak upućuje da bi se problem školovanja, naročito nepismenih, morao ozbiljnije shvatiti i uložiti napor u nalaženju adekvatnog rešenja, bez obzira što po ZIKS ova pitanja nisu posebno precizirana za otvoreni tip ustanova u kojima se izdržavaju kraće kazne. Takođe, podaci o starosnoj strukturi pokazuju da je čak 70% zatvorenika u dobi između 22–32 godine starosti. U pitanju je mlada populacija (procena je da se taj trend nastavlja i to ka još nižoj starosnoj granici (22–26) što svakako uz ovakvu obrazovnu strukturu zatvorenika potkrepljuje našu konstataciju da je nužnost školovanja, odnosno alternative i metodi kojima bi se zatvorenici motivisali da nastavu školovanje, problem kojim se osoblje ubuduće mora ozbiljnije baviti.

Postoji biblioteka koju zatvorenici slabo koriste, a postoje i žalbe na kvalitet i kvantitet knjižnog fonda. Upravo loš izbor knjiga je jedan od osnovnih razloga zašto pismeni deo zatvorenika slabo koristi biblioteku. Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa, kao i da postoje radio i TV aparati.

Rekreativne i aktivnosti u slobodno vreme, po našem mišljenju, nisu na zavidnom nivou jer ne postoji nijedan referent koji bi bio zadužen za organizaciju i realizaciju ovih aktivnosti.

Ustanova raspolaže terenom za fudbal i sporadično se realizuju sportske aktivnosti.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi zatvorenika prema veroispovesti u najvećem broju su zastupljeni pravoslavci. Bez obzira na zainteresovanost zatvorenika trenutno ne postoji mogućnost obezbeđenja prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika. No, to nam se ne čini kao bitan problem, s obzirom da shodno tipu ustanove, stepen prava i pogodnosti koju ova populacija

zatvorenika ima (slobodni dani, vikendi, praznici) u dovoljnoj meri im omogućava da ovu vrstu potrebe mogu ostvariti i van ustanove.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Uobičajana procedura je obaveštavanje nadležnog centra za socijalni rad i SUP.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Osuđeni ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje, koje se shodno opštim propisima organizuje u zavodu.

Zavodi organizuju i druge vidove obrazovanja osuđenih" (čl. 97. ZIKS);

– "U cilju unapređenja kulturnog, zabavnog i sportskog života osuđenih, očuvanja i unapređenja njihovog mentalnog i fizičkog zdravlja u zavodu se organizuju kulturne, zabavne i sportske aktivnosti. Ove aktivnosti odvijaju se u slobodnom vremenu pod organizacijom i rukovodstvom službe za prevaspitanje" (čl. 47. Pravilnika);

– "U okviru slobodnih aktivnosti osuđeni se, zavisno od svojih sklonosti i sposobnosti, mogu baviti izradom umetničkih predmeta i durgim sličnim aktivnostima. Materijal za izradu predmeta u okviru slobodnih aktivnosti nabavlja zavod.

Rad u okviru slobodnih aktivnosti odvija se u prostorijama koje su za to predviđene.

Slobodne aktivnosti se obavljaju organizovano" (čl. 48. Pravilnika);

– "Po prijemu u zavod i proučavanju ličnosti zatvorenika i primerenosti njegove kazne, mora se što pre pripremiti program postupka s njim u odgovarajućem zavodu u svetlu saznanja o njegovim ličnim potrebama, sposobnostima i sklonostima, a naročito o njegovoj bliskosti sa rodbinom" (Para. 68. EZP);

– "U svakom zavodu mora se sprovesti program sveobuhvatnog obrazovanja kako bi se svim zatvorenicima pružila prilika da zadovolje bar neke od svojih ličnih potreba i želja. Takvi programi moraju težiti poboljšanju izgleda zatvorenika za njihov uspešan povratak u društvo i voditi računa o njihovom moralu, stavovima, shvatanjima i samopoštovanju" (Para. 77. EZP);

– "Za zatvorenike sa posebnim problemima kao što su nepismenost ili nepoznavanje osnova računa treba organizovati posebne programe dopunskog obrazovanja" (Para. 80. EZP);

– "Zatvorski režim mora voditi računa o značaju pravilnih kondicionih vežbi, fizičkih aktivnosti i rekreacije koja pogoduje fizičkom i duševnom zdravlju" (Para. 83. EZP);

– "Pravilno organizovan program fizičkog obrazovanja, sporta i rekreativnih aktivnosti zato treba uklopiti u režim postupka i obuke. U tu svrhu potrebno je obezbediti odgovarajući prostor, uređaje i opremu" (Para. 84. EZP);

– "Treba preduzeti mere kako bi se razvila nastava za sve zatvorenike koji su u stanju da je koriste, podrazumevajući i religioznu nastavu u zemljama gde je to moguće. Nastava za analfabete i mlade zatvorenike treba da bude obavezna i administracija treba nad tim pažljivo da bdi" (Para. 77. Min. pravila UN);

– "Da bi se zatvorenici telesno i duševno dobro osećali, u svim zavodima treba organizovati zabavnu i kulturnu delatnost" (Para. 78. Min pravila UN).

III

Preporuke

- Obratiti više pažnje na problem školovanja zatvorenika, naročito nepismenih;
- Aktivirati osoblje na organizaciji aktivnosti u slobodno vreme zatvorenika. Ako je potrebno uposliti posebno lice koje će se baviti organizacijom sportskih i kulturno-zabavnih sadržaja;
- Uposljavanjem dodatnog ili edukacijom postojećeg osoblja, omogućiti adekvatan tretman kategoriji zatvorenika zavisnika od psihoaktivnih supstanci;
- Razmotriti problem nedostatka prijemnog odeljenja, odnosno, kvalitet ispitivanja i procene ličnosti pri prijemu zatvorenika.

Kontakti zatvornika sa spoljnim svetom

I

U odnosu na ovu dimenziju, saznali smo da zatvorenici u Zavodu imaju tri telefonske govornice i da nema neke posebne procedure, niti problema oko korišćenja telefona.

Dopisivanje i podnesci ne podležu cenzuri. Pisma se preko opšte službe prosleđuju vaspitaču, a onda ih redar prosleđuje zatvorenicima. S obzirom na mogućnost čestih poseta i izlazaka, kao i same dužine kazne, dopisivanje nije uobičajen način komunikacije zatvorenika. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama.

Kad je reč o paketima, rečeno nam je da nije bilo oduzetih paketa ili dela sadržaja. Svi zatvorenici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana. Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada zatvorenik zatraži. Problemi i pritužbe na dodeljivanje određenih pogodnosti i nagrada su veoma retke što su potvrdili i zatvorenici i osoblje.

Kad je reč o saradnji osoblja sa faktorima izvan ustanove naša je procena da se ona isključivo svodi na nivo obaveze koju zavod ima po službenoj dužnosti. Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja, a saradnja i koordinacija sa drugim faktorima (sud, centri za socijalni rad) se procenjuje kao veoma loša.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Kad je osuđenom posle otpuštanja potrebna pomoć, zavod o tome obaveštava organ starateljstva nadležan prema prebivalištu, odnosno boravištu osuđenog u vreme kada je odluka kojom je kazna izrečena postala pravnosnažna.

Zavod obaveštava organ starateljstva i o vrsti pomoći koja je osuđenom potrebna" (čl. 164. ZIKS);

– "Uprave zatvora bi trebalo da saraduju u tesnoj vezi sa društvenim službama ili organizacijama koje pomažu zatvorenicima puštenim na slobodu da se vrate u društvo naročito u pogledu njihovog porodičnog života i zaposlenja" (Para. 89. 1. EZP).

III Preporuke

– Poboľjšati saradnju i koordinaciju Zavoda i drugih nadležnih institucija, naročito u fazi pripreme za otpust.

Osoblje

I

U ustanovi je zaposleno 59 radnika koji su raspoređeni u okviru četiri službe, i to: službe za prevaspitanje, za obezbeđenje, službe opštih poslova i u privredno-instruktorska služba (obuka i upošljavanje). Zdravstvena služba je u okviru službe za prevaspitanje. Po rečima upravnika, služba za prevaspitanje i služba za obuku i upošljavanje, nemaju načelnike već radom rukovode koordinatori. Kako nam je rečeno, u pitanju su »zakonski i finansijski razlozi«.

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba raspolaže sa 3 od predviđenih 5 radnika u ovoj službi. Prosečna starost je 30–35 godina, a pol muški. Višu stručnu spremu poseduje 1 radnik, a ostali srednju stručnu spremu. Kako nam je rečeno, u pitanju je osoblje veterinarske struke, a koordinator ove službe je inženjer poljoprivrede. Niko nije imao dodatnu obuku. Prosečne godine staža su oko 15 godina. Struktura osoblja zaposlena u okviru ove službe zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni ZIKS i Zakonom o radnim odnosima u državnim organima. Odnos broja radnika ove službe prema broju radno angažovanih zatvorenika je između 1: 20–25 zatvorenika.

Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom sa drugim službama. Položaj ove službe doživljavaju kao ravnopravan sa drugim službama. Timski sastanci ove službe su svakodnevni, a na nivou ustanove (kolegijum) održavaju se 1 nedeljno gde koordinator, sa svog aspekta, daje predlog i mišljenje za svakog zatvorenika. Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da je minimalan. Takođe, na konkretnije pitanje procene da budu napadnuti od zatvorenika, uočili smo nepostojanje doživljaja opasnosti. Na pitanja vezana za pravila rada odgovori ukazuju da postoji nezadovoljstvo kako visinom tako i redovošću isplate zarade. Prekovremeni rad je po potrebi, a stimulacija je u vidu određenog broja slobodnih dana. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž.

Disciplinskih postupaka, povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe nije bilo.

Služba za prevaspitanje ima 6 od predviđenih 7 zaposlenih. Po vokaciji, zaposlena su dva specijalna pedagoga i socijalni radnik koji su direktni izvršiooci procesa prevaspitanja zatvorenika, jedan medicinski tehničar, referent za prijem i otpust zatvorenika i daktilograf. Posle više puta raspisivanog konkursa, i dalje je nepopunjeno radno mesto psihologa jer nije bilo zainteresovanih kandidata. Od ovih 6 radnika dva imaju visoku, dva višu i dva srednju stručnu spremu. Po polu, zastupljenost je ravnopravna, a struktura prema starosti je u proseku oko 40 godina. Jedan radnik, koordinator službe, ima završen i I stepen sistemske porodične terapije.

Svi zaposleni u ustanovi imaju beneficirani radni staž i to 12+4 meseca. U poslednjih pola godine ni protiv jednog zaposlenog nije vođen disciplinski postupak, odnosno nije bilo povreda radnih obaveza i dužnosti od strane zaposlenih. Svi zaposleni u ovoj službi su stručno osposobljeni za rad u

skladu sa zakonskim propisima. Nivo stresa na poslu se procenjuje kao veoma nizak, a na pitanje da li su ikad bili povređeni na poslu, svi su odgovorili da nisu. Prekovremeni rad je po potrebi i reguliše se odgovarajućim brojem slobodnih dana. Komunikacija među osobljem se procenjuje kao veoma dobra, a mesto i uloga ove službe kao inicijalna i najbitnija kada je u pitanju prevaspitanje i resocijalizacija osuđenih lica.

Razgovor je obavljen sa načelnikom službe obezbeđenja u zvanju nadzornika straže (visoka stručna sprema). Služba obezbeđenja broji 32 radnika i popunjenost je 100%. Prosečna starost je oko 35 godina. Svi zaposleni u službi obezbeđenja su muškarci. Osoblje mahom poseduje srednju stručnu spremu (otprilike 70% SSS i 30% tri razreda srednje škole).

Proporcionalni dnevni odnos radnika prema broju zatvorenika je 1 : 6–7. Raspored prema odeljenjima je: pri ustanovi otvorenog tipa 8 radnika (rade sa zatvorenicima nenaoružani); odeljenje pritvorske jedinice broji 22 zaposlena. Treba dodati još načelnika i nadzornika pritvora. Načelnik službe je zadovoljan svojim poslom, zadovoljan je radom uprave, smatra da se posao odvija normalno i da nije stresan. Prekovremenog rada nema osim dok je trajalo vanredno stanje, zbog čega su bili dodatno angažovani u pritvorskoj jedinici. Za vreme trajanja vanrednog stanja ostvareno je oko 100 sati prekovremenog rada po pripadniku službe.

Protiv jednog radnika se vodio disciplinski postupak, kažnjen je umanjenjem plate sa 10% za period od 2 meseca. Timskih sastanaka gotovo i da nema jer se radi o maloj ustanovi sa malim brojem stražara te nije problem da se komunikacija obavi u neposrednom kontaktu.

Vežano za službu za opšte poslove, razgovor je obavljen sa načelnikom opšte službe. Služba broji 13 radnika sa prosekom godina starosti 43. Službu čini 9 žena i 4 muškarca. Osim načelnice koja poseduje VSS ostali zaposleni imaju SSS. Upraznjeno je 1 radno mesto (kuvara). Načelnica je zadovoljna svojim poslom i radom uprave.

Saradnja sa sudovima koje pokriva zatvor je efikasna i izuzetno kvalitetna. Ipak, istaknuto je da postoje brojne nedoumice kako postupati u različitim stvarima koje se tiču državne uprave (nejasnoće oko nadoknade putnih troškova, zapošljavanja i prestanka radnog odnosa). U zavodu postoji svakodnevni veliki broj ulazaka i izlazaka. Evidencija se vodi ručno te nedostaje odgovarajući kompjuterski program kojim bi se čitav postupak pojednostavio. Nedostaju sastanci sa načelnicima službi u drugim ustanovama kao i sa predstavnicima ministarstva pravosuđa.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Pre pijema u službu, osoblje treba da pohađa opšti i posebni kurs i da položi teorijski i praktični ispit. Posle prijema u službu i u toku karijere osoblje treba da održava i upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje koji će biti povremeno organizovani" (Para. 47. Min pravila UN);

– "Zatvorsko osoblje se mora stalno podsticati, kroz obuku, savetovanje i primere pozitivnog rukovođenja, da teži ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu" (Para. 52. EZP);

– "Po stapanju na dužnost ili po sticanju odgovarajućeg radnog iskustva osoblje koje već nema odgovarajuće stručne kvalifikacije mora se obučiti da ispunjava svoje opšte i posebne dužnosti i mora položiti teroetske i praktične testove. U toku svog radnog odnosa svaki zaposleni mora održavati i usavršavati svoje znanje i stručnu sposobnost pohađanjem tečajeva na radnom mestu koje organizuje uprava u odgovarajućim vremenskim razmacima. Profesionalnom osoblju treba pružiti priliku da obogati svoje iskustvo i znanje. Obuka celokupnog osoblja treba da uključuje

upoznavanje sa odredbama i primenom Evropskih zatvorskih pravila i Evropske konvencije o ljudskim pravima" (Para. 55. EZP).

III Preporuke

– Hitno rešiti problem nepostojanja načelnika službe za prevaspitanje i službe za obuku i upošljavanje;

– Uzimajući u obzir svrhu i cilj izvršenja krivičnih sankcija, zatvorsko osoblje bi se moralo stalno podsticati da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost kroz pohađanje kurseva za usavršavanje, obuku, savetovanje i primere pozitivnog rukovođenja;

– Što hitnije naći rešenje za radno mesto psihologa;

– Ministarstvo pravde bi trebalo da organizuje periodične sastanke i stručna okupljanja načelnika službi za opšte poslove svih institucija na teritoriji Srbije radi razmene iskustva. Ministarstvo bi takođe trebalo da unificira svu podzakonsku regulativu vezanu za rad službe opštih poslova, a za koje postoji nedoumica kod istih. Vezano za službu opštih poslova potrebno je poboljšati opremu i sredstva za rad. Uvesti još kompjutera, napraviti programe koji bi omogućili jednostavniji i efikasniji rad (naročito vođenje evidencije) i obučiti osoblje da se služi istim;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenika;

– Poboljšati uslove života i rada osoblja koje je zaposleno u domu, povećanjem njihovih zarada i drugim stimulacijama.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD U SOMBORU

DATUM POSETE: 17. jun 2003. godine

TIP USTANOVE: otvorena

POPULACIJA: pritvorena, osuđena i prekršajno kažnjena lica

Kapacitet ustanove: 130

BROJ PRITVORENIKA: 64

BROJ ZATVORENIKA: 63 i dva prekršajno kažnjena lica

SASTAV TIMA: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Kazneno-popravni zavod u Somboru organizaciono i arhitektonski je lociran na dva mesta. Odeljenje pritvora i zatvoreno odeljenje Zavoda nalaze se u centru grada, dok se otvoreni deo ustanove nalazi na lokaciji koja je udaljena oko pet kilometara od užeg gradskog jezgra. Zavod u Somboru je niz godina imao namenu okružnog zatvora, ali je nakon donošenja Uredbe o osnivanju zavoda za izvršenje zavodskih sankcija u R. Srbiji 1998. godine, preimenovan u zavod otvorenog tipa. Iz ovog razloga, zatvoreni deo zavoda kapacitetom daleko nadilazi otvoreni deo. Kapacitet zatvorenog dela je oko 130 mesta od čega je kapacitet pritvorskog dela 80, a ostatak je predviđen za zatvorenike i prekršajno kažnjena lica. Otvoreni deo ima kapacitet za oko 50–60 zatvorenika.

Zatvoreni deo je zidan u 18. veku, sastoji se od dve zgrade, zgrade uprave i zgrade u kojoj se nalazi pritvor, zatvoreni deo zavoda i prijemno odeljenje. Činjenica da ove građevine od pre dva i po veka nisu zidane da bi bile zatvor, iziskivala je mnoge arhitektonske prepravke, prilagođavanja, adaptacije, pa prostor u kome borave pritvorenici i lica u zatvorenom delu ne liči ni na jedan od zatvora i zavoda koje smo do sada obišli. Iako je zgrada veoma stara, lako je podvrgnuta mnogim adaptacijama i prepravkama kako bi mogla služiti svrsi. Ona je svojim smeštajnim kapacitetom i karakteristikama dovedena u stanje da ne odstupa značajnije od Standarda koji su propisani domaćim zakonodavstvom. Drugim rečima, kubikaža soba u koje su smešteni zatvorenici odgovara propisanim standradima. Sobe su veoma uredne i opremljene solidnom posteljinom i dušecima. Svaki zatvorenik raspolaže sa ormarićem za lične stvari. Sobe su opremljene mokrim čvorom, ali su sanitarije dotrajale i trebalo bi ih menjati.

I uprava i zatvorenici su nas informisali da je grejanje u zimskom periodu zadovoljavajuće. Jedini problem smeštajnog kapaciteta, po našem mišljenju, predstavljaju veoma mali prozori, pokriveni rešetkama. Smatramo da ovako mali otvori ne omogućavaju normalan dotok svetlosti i kiseonika i to bi bila osnovna primedba na smeštajne uslove u zatvorenom odeljenju.

Kupatilo je opremljeno sa šest tuševa, ali nema odvojenih kabina, tako da se po šestorica zatvorenika zajedno kupaju.

Biblioteka u zatvorenom odeljenju služi i kao prostorija za dnevni boravak.

Otvoreni deo, koji se nalazi na lokaciji udaljenoj oko pet kilometara od centra grada, sazidan je 1999. godine. U sklopu ovog dela ustanove nalaze se i radionice za preradu drveta, kroz čiju delatnost ustanova ostvaruje osnovni prihod. Ustanova ima oko tri hektara obradive površine i farmu svinja.

Po svojim karakteristikama, zgrada otvorenog delau kojoj su smešteni zatvorenici izgleda kao hotel: dvokrevetne, prostrane sobe, parket, prozori bez rešetaka, nov nameštaj, nove sanitarije, pločice u kupatilu od poda do plafona, zidovi hodnika ukrašeni slikama, saksije sa cvećem itd. Veliki broj umetničkih slika na zidovima je legat likovne kolonije koja se svake godine održava u organizaciji zavoda.

Higijena zgrade je na visokom nivou. Sredstva za ličnu higijenu zatvorenici sami nabavljaju, kao i u drugim zavodima u Srbiji.

Svi zatvorenici nose svoja, "civilna" odela.

B) KUHNINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ZATVORENIKA

Ustanova ima dve kuhinje i dve trpezarije, što je i logično i nužno s obzirom da su zatvorenici smešteni na dve lokacije. Kuhinja u zatvorenom delu opremljena je solidnim posuđem za pripremanje hrane, higijena je na zadovoljavajućem nivou, ali slab dotok svežeg vazduha (kuhinja ima jedan veoma mali prozor) odaje utisak memljivosti i zagušljivosti i sigurno otežava rad ljudima angažovanim na pripremanju hrane. U ovoj kuhinji priprema se hrana i za otvoreni i za zatvoreni deo Zavoda.

Trpezarija u zatvorenom delu organizovana je u podrumskom delu zgrade u kojoj su smešteni pritvorenici i zatvorenici. Podrum zgrade iz 19-og veka, veličine oko 30 kvadratnih metara ne predstavlja najadekvatnije rešenje trpezarijskog prostora, jer nema direktnog dotoka svetlosti, niti svežeg vazduha.

Priručna kuhinja i trpezarija u otvorenom delu po svojim arhitektonskim karakteristikama zadovoljavaju međunarodne i zakonom propisane domaće standarde.

Zatvorenici su hranu ocenili kao solidnu, mada su konstatovali da obrocima nedostaje kvalitetnije povrće i voće. Smatraju da je to neprihvatljivo, s obzirom da ustanova godišnje proizvede oko 20 tona povrća. Uputili su primedbu i na način pripreme obroka, dok primedbe na količinu nisu imali.

C) MEDICINSKA NEGA ZATVORENIKA

Posebna zdravstvena služba u ustanovi ne postoji. Četrdesetak dana pre naše posete, ustanova je uposlila medicinskog tehničara bez prethodnog radnog iskustva, i to je jedina osoba medicinske struke zaposlena u ustanovi.

U poslednjih petnaest godina, poslove medicinskog tehničara obavljao je zatvorski službenik koji ima završenu Višu defektološku školu. Karijera ovog službenika u zatvoru podrazumevala je da je on paralelno radio kao vaspitač i medicinski tehničar, da bi trenutno bio uposlen kao pripadnik službe obezbeđenja.

Medicinske preglede obavlja lekar, koji je angažovan na bazi ugovora o delu. On jednom nedeljno (nedeljom), dolazi u ustanovu i obavlja preglede zatvorenika. Povremeno, po ugovoru o delu, u Zavod dolazi i neuropsihijatar i obavlja razgovore sa zatvorenicima.

Soba koja se koristi za medicinske preglede, nalazi se u zatvorenom odeljenju ustanove i ima višestruku namenu (koriste je i vaspitači i stražari). Opremljena je ormanom za lekove, a jedini medicinski aparat kojim ustanova raspolaže je aparat za merenje pritiska.

Na prijemu, obavezno se radi sistematski pregled uz otvaranje zdravstvenog kartona u koji se uvode dve vrste zdravstvenih evidencija: povreda na radu i izdavanju lekova.

Zatvorenici se za lekarski pregled prijavljuju dežurnom koji prijavu upisuje u knjigu raporta. S obzirom, da ustanova nema stalno zaposlenog lekara, kontrolu jelovnika ne vrši lekar, niti se utvrđuje zdravstveno stanje zatvorenika pre upućivanja u samicu. Sastav dijetalnih obroka za obolele sastavlja lekar koji radi po ugovoru.

Ustanova nema stacionar, a apoteka raspolaže vrlo skromnom zalihom lekova, uglavnom su u pitanju sedativi, antibiotici, analgetici. Lekovi se izdaju u pojedinačnim dozama, na ruke obolelima. Nisu zabeleženi slučajevi zloupotreba i krađa lekova.

Sve biohemijske analize, kao i medicinske intervencije rade se u Medicinskom centru u Somboru.

Stomatološke usluge zatvorenicima se pružaju u Domu zdravlja u Somboru. Vađenje zuba je besplatno tj. o trošku Zavoda, a troškove ostalih stomatoloških usluga snose zatvorenici lično. U poslednjih šest meseci 34 zatvorenika je koristilo stomatološke usluge.

Od početka godine, prema evidenciji 276 obolelih je upućeni u Medicinski centar u Somboru, a 3 van ovog centra. Između ostalog, 69 lica je upućeno na hirurgiju, 28 na ATD (pregled pluća), 38 na urologiju, 16 na nefrologiju, 22 na oftalmologiju, 11 na dermatologiju, 41 u hitnu pomoć itd.

U ustanovi trenutno kaznu zatvora izdržava nekoliko zatvorenika koji su oboleli od astme i nekoliko njih koji su srčani bolesnici na tabletnoj terapiji. Jedna osoba je insulin zavisni dijabetičar. Nema zatvorenika, niti pritvorenika koji su HIV pozitivni, niti obolelih od AIDS-a. Dvojica zatvorenika su registrovani kao zavisnici od psihoaktivnih supstanci.

U prvih 6 meseci ove godine, nije bilo smrtnih slučajeva, niti su zabeleženi slučajevi samopovređivanja.

Zatvorenici sa kojima smo razgovarali, kao osnovni problem su naveli čekanje da budu pregledani od strane lekara, odnosno ne postojanje mogućnosti ukazivanja trenutne i adekvatne medicinske pomoći u okviru Zavoda. Najviše je bilo žalbi na nepostojanje stomatološke službe, jer zapravo jedinu uslugu koju dobijaju u Domu zdravlja u Somboru je vađenje zuba.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda otvorenog tipa (Pravilnik), Minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvorenicima (Min. pravila UN), Evropskih zatvorskih pravila (EZP), Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT)

– "Zatvorske prostorije, a posebno one koje su namenjene za spavanje zatvorenika, treba da odgovaraju higijenskim zahtevima, vodeći računa o klimi, a naročito o kubaturi vazduha, minimalnoj površini, osvetljenju, grejanju i provetravanju" (Para. 9.3 Min pravila UN);

– "U svakoj prostoriji gde zatvorenici žive i rade:

Prozori treba da budu dovoljno veliki da bi zatvorenik mogao da čita i radi pri dnevnoj svetlosti; uređaj ovih prozora treba da omogući prodiranje svježeg vazduha i to bilo da postoji ili ne postoji veštačko provetravanje" (Para. 10.a Min pravila UN);

– "CPT shvata da obezbeđenje pristojnih životnih uslova u zatvorskim ustanovama može da bude veoma skupo i njihovo unapređenje u mnogim zemljama sprečava nedostatak novca.

Međutim, uklanjanje naprava koje blokiraju prozore na ćelijama zatvorenika (i nameštanje u takvim izuzetnim slučajevima, alternativnih bezbednosnih sprava odgovarajućeg izgleda) ne bi trebalo da uključuje velika ulaganja, a bilo bi od velike koristi za sve zainteresovane" (Standardi CPT, Para. 30. stav 2. CPT/Inf(2001)16);

– "U skladu sa standardima koje određuju zdravstvene vlasti, uprava mora obezbediti zatvorenicima u uobičajeno vreme hranu koja je odgovarajuće pripremljena i servirana, koja odgovara zahtevima dijetetike u pogledu kvaliteta i količine, i koja je primerena njihovom uzrastu, zdravstvenom stanju i prirodi njihovog rada, kao i njihovim verskim i kulturnim potrebama kad god je to moguće" (Para. 25. stav 1. EZP);

– "Disciplinska kazna upućivanja u samicu ne može biti izrečena pre nego što se pribavi pismeno mišljenje lekara da je osuđeni u stanju da izdrži boravak u prostoriji u kojoj se upućivanje u samicu izvršava" (čl. 126. st.3. ZIKS);

– "Osuđenog koji izdržava disciplinsku kaznu upućivanja u samicu dužni su da posete:

1) lekar – svaki dan;

2) upravnik i vaspitač – jedanput u sedam dana" (čl. 132. ZIKS);

– "Svaki zavod mora obezbediti usluge najmanje jednog kvalifikovanog lekara opšte prakse.

Lekarske usluge treba organizovati u tesnoj vezi sa opštom upravom zdravstvene službe. Ove usluge moraju obuhvatiti psihijatrijsku pomoć radi dijagnoze i, kada je to potrebno, lečenja duševnih anomalija" (Para. 26.1. EZP);

– "Dok su u zatvoru, zatvorenici bi trebalo da imaju pristup lekaru u bilo kom momentu, bez obzira na režim lišavanja slobode (za pojednost u vezi pristupa lekaru u pogledu zatvorenika u samici, videti odeljak 56 2. Opšteg izveštaja CPT: CPT/Inf (92) 3). Zdravstvena služba mora biti tako organizovana da omogućući da se zahtevima za posete lekaru udovolji bez nepotrebnog odlaganja.

– Zatvorenicima se mora omogućiti da se koriste uslugama službe za zdravstvenu negu na poverljiv način, na primer, pomoću poruka koje se šalju u zapečaćenoj koverti. Nadalje, zatvorski službenici ne bi trebalo da "filtriraju" zahteve za posetama lekaru" (Standardi CPT, Para. 34. CPT/Inf (93)12);

– "Svaki pacijent mora imati sopstveni zdravstveni dosije, koji sadrži dijagnostičke informacije, kao i evidenciju o toku njegove bolesti, te o svim posebnim ispitivanjima kojima je bio podvrgnut. U slučaju premeštaja te osobe, medicinski dosije treba biti upućen lekarima u ustanovi koja prima tu osobu.

Nadalje, timovi za zdravstvenu negu moraju voditi dnevnu evidenciju u kojoj se navode posebni incidenti u vezi datih pacijenata. Takva evidencija je korisna tako što pruža ukupan pregled situacije u vezi zdravstvene nege u datom zatvoru, istovremeno ističući specifične probleme koji se eventualno javljaju" (Standardi CPT, Para. 39. CPT/Inf (93)12);

– "U poređenju sa opštom populacijom, među zatvorenicima postoji česta pojava psihijatrijskih simptoma. Shodno tome, lekar kvalifikovan u oblasti psihijatrije mora biti pridodat zatvorskoj zdravstvenoj službi, a neke od medicinskih sestara koje su tu zaposlene moraju biti obučene za rad na ovom polju.

Zdravstveno osoblje i osoblje za negu bolesnika, isto tako kao i oblik zatvora, moraju biti takvi da omogućući izvođenje redovnih programa farmakološke, psihoterapijske i radne terapije" (Standardi CPT, Para 41. CPT/Inf (93)12);

– "CPT želi da naglasi ulogu koju igra uprava zatvora u ranom otkrivanju zatvorenika koji boluju od psihijatrijskih smetnji (npr. depresije, reaktivnih stanja, itd.), u svrhu omogućavanja pravljenja odgovarajućih prilagođenja u njihovom okruženju. Ova aktivnost može biti podstaknuta pružanjem odgovarajuće zdravstvene obuke izvesnim pripadnicima zatvorskog osoblja" (Standardi CPT, Para 42. CPT/Inf (93)12);

– "Zatvorska zdravstvena služba mora da obezbedi da se informacije o zaraznim bolestima (posebno o hepatitisu, AIDS-u, tuberkulozi, kožnim infekcijama) redovno distribuišu, kako zatvorenicima, tako i zatvorskom osoblju. Tako gde je to potrebno, treba provesti medicinsku kontrolu nad onima sa kojima je određeni zatvorenik u redovnom kontaktu (sa zatvorenicima, zatvorskim osobljem, čestim posetiocima)" (Standardi CPT, Para 54. CPT/Inf (93)12);

– "Prevenција samoubistava predstavlja još jedno pitanje iz delokruga zatvorske zdravstvene službe, koja treba da osigura da svi unutar jedne ustanove budu u dovoljnoj meri svesni ovog problema, te da su uspostavljeni odgovarajući postupci" (Standardi CPT, Para. 57. CPT/Inf (93)12);

– "Zdravstvena provera po dolasku, kao i čitav proces prijema, imaju važnu ulogu u ovom kontekstu; ukoliko se pravilno obavljaju, tim putem se mogu identifikovati bar neki od onih koji su pod rizikom samoubistva, te donekle smanjiti strah koji osećaju svi novodošli zatvorenici.

Nadalje, zatvorsko osoblje, bez obzira na pojedinačne poslove koje obavlja, mora biti svesno znakova rizika samoubistva (što znači obučeno da ih prepozna). U vezi s tim, treba primetiti da su periodi neposredno pre i posle suđenja, a u nekim slučajevima i pre oslobađanja, upravo oni kada postoji povećani rizik od samoubistva" (Standardi CPT, Para. 58. CPT/Inf (93)12);

– "Zatvorske zdravstvene službe mogu doprineti sprečavanju nasilja nad osobama lišenih slobode putem sistematskog evidentiranja povreda i, ukoliko je potrebno, obezbeđivanja opštih informacija relevantnim organima. Informacije se takođe mogu prosljeđivati u vezi specifičnih slučajeva, mada bi po pravilu takve postupke trebalo preduzimati samo uz pristanak zatvorenika u pitanju" (CPT, Para. 60. Standardi CPT/Inf (93)12);

– "Svi znakovi nasilja koji se uoče prilikom zdravstvene provere zatvorenika kod prijema u ustanovu moraju biti u potpunosti evidentirani, zajedno sa svim njegovim relevantnim izjavama, te zaključcima lekara. Nadalje, ove informacije bi trebalo učiniti dostupnim samom zatvoreniku.

Isti pristup treba primenjivati kada se zatvorenik zdravstveno pregleda nakon nekog nasilnog incidenta unutar zatvora (videti takođe odeljak 53 CPT-ovog 2. Opšteg izveštaja: CPT/Inf (92) 3) ili kada se ponovo prima u zatvor pošto je bio privremeno vraćen u policijski pritvor u svrhu istrage" (Standardi CPT, Para. 61. CPT/Inf (93)12);

– "Zdravstvena služba može sastavljati periodične statistike uočenih povreda, koje bi dostavljala zatvorskoj upravi, Ministarstvu pravde, itd." (Standardi CPT, Para. 62. CPT/Inf (93)12);

– "Kakva god bila formalna pozicija u kojoj zatvorski lekar obavlja svoje aktivnosti, njegove medicinske odluke moraju biti vođene isključivo medicinskim kriterijumima.

Kvalitet i efikasnost zdravstvenog rada trebalo bi da budu ocenjeni od strane kvalifikovanih zdravstvenih vlasti. Slično tome, medicinske vlasti trebalo bi da upravljaju sredstvima koja im stoje na raspolaganju, a ne tela nadležna za bezbednost ili administrativne poslove (Standardi CPT, Para. 72. CPT/Inf (93)12);

– "Zatvorski lekari i medicinske sestre moraju da poseduju specijalističko znanje koje im omogućuje da se bave posebnim oblicima zatvorske patologije i da prilagode svoje metode lečenja uslovima koje nameće zatvor.

Treba posebno razvijati profesionalne stavove koji su usmereni ka sprečavanju nasilja – odnosno, ukoliko je potrebno, obuzdavanju istog" (Standardi CPT, Para. 75. CPT/Inf (93)12).

III

Preporuke

– Izvršiti prepravke u cilju poboljšanja dotoka svetlosti i svežeg vazduha u spavaonice u zatvorenom odeljenju zavoda;

– Poboljšati kvalitet obroka većim izborom povrća i voća;

- Organizovati medicinsku službu tako, što će se zaposliti barem jedan lekar opšte prakse;
- Obezbediti ambulantni prostor i opremu koja odgovara bazičnim medicinskim standardima i potrebama za pregled bolesnika;
- Voditi preciznu i detaljnu evidenciju svih pregleda koji su izvršeni unutar ustanove;
- Poboľjšati i unaprediti rad na zdravstvenom prosvetivanju zatvorenika i zatvorskog osoblja sa akcentom na zarazne bolesti;
- Organizovati rad zdravstvene službe tako da deluje isključivo u skladu sa standardima pružanja zdravstvene zaštite na slobodi, čime bi se garantovala nezavisnost ove službe u odnosu na zatvorsku upravu.

Bezbednost

I

Otvoreno odeljenje organizovano je u saglasnosti sa zakonskim konceptom ustanove otvorenog tipa. To znači da ovaj deo ustanove nema nikakve prepreke za bekstvo, a broj pripadnika službe obezbeđenja sveden je na broj i ulogu koja je i predviđena u zakonu. Postupak prema zatvorenicima se zasniva na njihovoj samodisciplini i ličnoj odgovornosti.

Kada je reč o delu ustanove koji služi kao pritvorski deo i u okviru koga je organizovano zatvoreno odeljenje zavoda, ono izgleda kao ustanova zatvorenog tipa. To znači da je zgrada opasana zidom na čijem se gornjem obodu nalazi bodljikava žica, prozori na sobama u koje su smešteni pritvorenici i zatvorenici su vrlo mali i na njima se nalaze rešetke. Video kamere omogućavaju konstantan nadzor nad zatvorskim krugom.

Iz zatvorenog dela, u februaru mesecu 2002. godine, pobeglo je pet pritvorenika koji su prokopali zid sobe i pomoću improvizovanih merdevina, napravljenih od stranica kreveta, uspeli da se prebace preko zida. Nakon ovog incidenta, četiri radnika službe obezbeđenja je suspendovano, a uprava je poboljšala video-nadzor u zatvorskom krugu. Iako su ljudi iz obezbeđenja konstatovali da je incident uzrokovan nekolikim razlozima, između ostalog i nedostatkom ljudstva, ostaje utisak da je prilikom ovakvog bekstva najviše zatajio ljudski faktor.

Bez obzira na februarski događaj, napada ili povreda osoblja ustanove od strane zatvorenika nije bilo niti kada je u pitanju polna pripadnost osoblja, niti u odnosu na pripadnost određenoj službi. Skoro svi zatvorenici imaju pozitivan stav prema osoblju zavoda.

Procena i stepen doživljaja opasnosti od mogućeg napada na pripadnike različitih službi ne ukazuje na značajne razlike i stavove prema pojedinim kategorijama službenika zavoda što može ukazivati da organizacija i tip ustanove doprinose i utiču na atmosferu i pozitivne odnose između osoblja i zatvorenika. Prema dokumentaciji, odnos pripadnika službe obezbeđenja i zatvorenika jeste najveći u poređenju sa drugim službama, ali je on daleko manji u odnosu na raniji period.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

Nema značajnih odstupanja.

III

Preporuke

- Preispitati adekvatnost mera ekstenog obezbeđenja.

Zakonitost postupanja

I

Naše je zapažanje da osoblje ustanove u aspektima koji su van njihovog uticaja poštuje i pravilno primenjuje kako odredbe Zakona o krivičnom postupku, tako i odredbe ZIKS, koje proizilaze iz specifičnosti karaktera krivično-procesne mere, tj. statusa pritvorenog, odnosno osuđenog lica. Pritvorenici su smešteni u posebna odeljenja organizovana kao odeljenja zatvorenog tipa, a osuđena lica u okviru zatvorenog i otvorenog odeljenja. Međutim, u objektu koji je organizovan kao odeljenje zatvorenog tipa, smešteni su i zatvorenici iz prijemnog, zatvorenici koji po klasifikaciji pripadaju zatvorenom odeljenju, pritvorenici, a u manjem broju čak i neki koji su po klasifikaciji u otvorenom tretmanu. Zatvorenici koji po internoj klasifikaciji pripadaju otvorenom tretmanu, kako su nam rekli, nalaze se u zatvorenom zbog radnog mesta koje im je određeno (npr. kuvar – pošto se kuhinja nalazi u objektu zatvorenog odeljenja). Ostalo nam je ipak nejasno, kako može da postoji mogućnost bilo kakvog radnog mesta u okviru zatvorenog odeljenja za zatvorenike kojima je određen otvoren tretman. Ove kategorije deli jedino različita soba, ali su svi u istom objektu, odnosno na istom spratu, što smatramo nedopustivim.

Nadalje, iz dokumentacije proizilazi da se struktura zatvorenika u ovoj ustanovi ne podudara sa postojećim propisima ZIKS. Međutim, u okviru ove dimenzije želimo da skrenemo pažnju na anahronost u ovom zavodu u odnosu na primenu zakonom predviđene eksterne, a samim tim i interne klasifikacije osuđenih lica. Kao u i KPZ u Šapcu struktura zatvorenika u ovoj ustanovi u velikoj meri ne podudara se sa postojećim odredbama ZIKS.

Naime, prema dokumentaciji, trenutno u ovoj ustanovi ima oko 50% povratnika, koji prema odredbama čl. 31. ZIKS ne bi smeli biti raspoređeni u zavod otvorenog tipa. Ovakva struktura, gde u najvećem broju imamo lica koja kao povratnici zahtevaju ozbiljniji i složeniji vaspitno-korektivni rad i tretman, objektivno dovodi u pitanje adekvatnost organizacije i režima postupanja koji je zakonodavac predvideo za kategoriju zatvorenika predviđenih za ustanove otvorenog tipa.

Kučni red je dostupan svakom zatvoreniku i to odmah po dolasku u ustanovu, dok se još nalazi u prijemnom odeljenju. Pitanja vezana za doživljaj zatvorenika o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure i njene efikasnosti mogu se pozitivno oceniti, i kada su u pitanju stavovi i odgovori osoblja i zatvorenika. Međutim, iz razgovora sa zatvorenicima stekli smo utisak da je prisutan osećaj nepravde zbog nepredvidivih, ličnih ili nezakonitih odluka osoblja, vezano prvenstveno za dobijanje pogodnosti. Favorizovanje određenih zatvorenika, korišćenje saradnika (cinkaroša) i dr. u određenoj meri utiče na stvaranje negativne društvene klime i odnosa između nekih zatvorenika i osoblja.

Problem koji bi trebalo razmatrati u okviru dimenzije zakonitosti postupanja jeste smeštaj prekršajno kažnjenih lica u ovu ustanovu i to u njen zatvoreni deo. Od uprave smo saznali da je veliki broj stranaca, koji su prekršajno kažnjeni, kaznu izdržalo u ovoj ustanovi. Deo njih su i žene. Iako se

žene odvajaju u posebne prostorije smatramo da ovakvo rešenje nije u skladu sa domaćim i međunarodnim propisima i hitno mora biti rešeno shodno pozitivno-pravnim propisima. Jedan od problema koji se javlja je taj što nema žena, pripadnica službe obezbeđenja. Zbog toga, delikatnije poslove (kao što su pretresi zatvorenica) obavljaju pripadnice drugih službi u Zavodu, što je svakako primerenije nego da to rade muškarcima, ali ne može biti prihvaćeno kao trajno rešenje.

Zatvorenici su istakli da dolaskom novog rukovodećeg kadra u ustanovu više nema slučajeva prebijanja zatvorenika u zatvorenom odeljenju, kakvi su bili zabeleženi u vreme, dok je službom obezbeđenja rukovodio načelnik koji se nalazi na dugom bolovanju.

U otvorenom odeljenju, ovakvih slučajeva nije bilo.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Osuđeni kojima je izrečena kazna zatvora, čije trajanje ili ostatak trajanja posle uračunatog pritvora i drugog lišenja slobode u vezi s krivičnim delom, ne prelazi jednu godinu raspoređuju se, po pravilu, u okružne zatvore" (čl. 30. st.1. ZIKS);

– "Osuđeni koji su učinili krivično delo iz nehata i prvi put osuđeni kojima je izrečena kazna zatvora do jedne ili, izuzetno, do tri godine raspoređuju se u zavode otvorenog i poluotvorenog tipa..." (čl. 31. st.1. ZIKS);

– "Kažnjeni izdržava kaznu zatvora u posebnom odeljenju okružnog zatvora, odvojeno od osuđenih.

Kažnjena žena izdržava kaznu zatvora u kazneno-popravnim zavodu za žene" (čl. 290. stav 1. i 2. ZIKS);

– "Pri upućivanju zatvorenika u različite zavode ili na različite režime, mora se voditi računa o njihovom sudskom i pravnom statusu, posebnim zahtevima u pogledu postupanja sa njima, njihovim zdravstvenim problemima, njihovom polu i uzrastu" (Para. 11. tačka 1. EZP);

– "Različite kategorije zatvorenika treba da budu smeštene u odvojene kaznene zavode, vodeći računa o njihovom polu, njihovom dobu starosti, njihovom ranijem životu, razlozima njihovog zatvaranja i potrebama postupanja sa njima." (Para. 8. st. 1. Min. pravila UN);

– "Ciljevi klasifikacije treba da budu:

a. Odvajanje zatvorenika koji bi, zbog njihove kriminalne prošlosti ili rdave sklonosti vršili štetan uticaj na druge zatvorenike;

b. Raspoređivanje zatvorenika u grupe da bi se olakšalo postupanje sa njima u pogledu njihovog ponovnog prilagođavanja društvu (Para. 67. Min. pravila UN);

– "Grupisanje i regrupisanje zatvorenika vrši se u sledeće svrhe:

a. da bi se odvojili od ostalih zatvorenika oni koji bi mogli zloupotrebiti svoju kriminalnu prošlost ili sklonosti, ili oni koji bi mogli izvršiti negativan uticaj na druge, i

c. da bi se u skladu sa potrebama upravljanja zavodom i bezbednosti u njemu, olakšao postupak sa zatvorenima i pospešilo njihovo ponovno prilagođavanje društvu" (Para. 12. EZP);

– "Samo žene mogu da se zaposle i rukovode u kazneno-popravnim zavodu za žene i odeljenjima ostalih zavoda u kojima se smeštaju žene.

Zaposleno i postavljeno lice muškog pola ne može bez pratnje upravnice zavoda, druge rukovodilje ili žene koju one ovlaste ući u kazneno-popravnim zavodu za žene i odeljenja ostalih zavoda u kojima su smeštene žene" (čl. 330. ZIKS);

– "Kao što je CPT istakao u svom 9. Opštem izveštaju, zapošljavanje osoblja oba pola predstavlja važnu garanciju protiv zlostavljanja na svim mestima lišavanja slobode. Prisustvo muškog i ženskog osoblja može imati koristan učinak kako u pogledu zatvorske etike, tako i u svrhu negovanja što je moguće normalnijeg života na mestima lišavanja slobode.

Korišćenje osoblja oba pola takođe omogućuje prikladno raspoređivanje osoblja na radne zadatke kada treba obavljati osetljive zadatke vezane uz pol, kao što su lični pretresi. U ovom pogledu, CPT želi ponovo da istakne da osobe lišene slobode moraju biti pretresane isključivo od strane osoblja istog pola i da bilo koji pretres gde se zahteva da se osoba lišena slobode razodena mora provoditi izvan vidnog dometa zatvorskog osoblja suprotnog pola" (Standardi CPT, Para. 23. CPT/Inf (2000)13);

– "Specifične higijenske potrebe žena treba rešavati na prikladan način. Od naročite je važnosti da im kupatila i toaleti budu lako dostupni (Standardi CPTa, Para. 31. CPT/Inf (2000)13);

– "Što se tiče žena lišenih slobode, osigurati da princip jednakosti nege bude poštovan zahteva da tu zdravstvenu negu pružaju lekari – praktičari i medicinske sestre koji su prošli specifičnu obuku u domenu zdravstvene zaštite žena, uključujući i ginekološku specijalizaciju" (Standardi CPT, Para. 32. st. 2. CPT/Inf (2000)13).

III

Preporuke

– U skladu sa zakonskim rešenjima vezanim za eksternu klasifikaciju zatvorenika, Uprava za izvršenje zavodskih sankcija, morala bi daleko više pažnje posvetiti pravilu po kome se različite kategorije zatvorenika smeštaju u različite kaznene zavode, vodeći računa o njihovom ranijem životu, razlozima njihovog zatvaranja i potrebama postupanja sa njima;

– U okviru interne klasifikacije, sa akcentom na zatvoreno odeljenje, rešiti problem smeštaja lica različitih kategorija – pritvoreni, lica iz otvorenog tretmana, lica koja su u prijemnom odeljenju;

– Prekršajno kažnjena lica upućivati na izdržavanje kazne u okružne zatvore koji su po svojoj organizaciji ustanove poluotvorenog tipa;

– Prekršajno kažnjene žene upućivati na izdržavanje kazne u KPZ za žene poluotvorenog tipa u Požarevcu.

Resocijalizacija

I

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba organizuje i sprovodi stručnu obuku zatvorenika u okviru metalske, drvoprerađivačke i ugostiteljske struke. Zavod raspolaže određenom površinom obradive zemlje što pruža mogućnost upošljavanja zatvorenika na poljoprivrednim poslovima-svinjogojstvo, ratarstvo... Takođe, shodno tipu ustanove, zatvorenici se angažuju i na poslovima van zavoda. U pitanju su uglavnom uslužne delatnosti: krečenje, građevinski poslovi itd. Trenutno je 6 zatvorenika raspoređeno na rad van zavoda. Zatvorenici se raspoređuju na

radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja i ličnih želja i afiniteta. Radom rukovodi uprava ustanove.

Posmatrano s aspekta resocijalizacije, rad službe za obuku i upošljavanje se svodi na svakodnevno praćenje i ocenjivanje zatvorenikovog ponašanja i zalaganja na radnom mestu. Na kraju meseca svaki majstor za svoju grupu daje izveštaj poslovođi. On objedinjuje sve izveštaje i na osnovu njih, na timskim sastancima i kolegijumu (1 nedeljno) iznosi mišljenje i predloge za svakog zatvorenika.

Učešće zatvorenika u procesu rada je maksimalan. Na jednog majstora, trenutno, ima u proseku oko 5 zatvorenika. Od osoblja smo saznali da radni dan traje 8 sati, odnosno 40 sati nedeljno, a vikendom zatvorenici ne rade.

Na ovo pitanje zatvorenici su dali bitno drugačiji odgovor. Dobili smo informaciju da su nekoliko dana pre naše posete bili radno angažovani minimum 10 sati dnevno, da rade svake subote, a po potrebi i nedeljom. Svi zatvorenici sa kojima smo razgovarali su konstatovali da su preopterećeni radom. Ipak, istakli su nam da je u odnosu na predhodnog upravnika novi upravnik pokazao veći stepen razumevanja i senzibilnosti pri radnom angažovanju zatvorenika.

Ostaje je utisak da je radno angažovanje primarno usmereno na ostvarivanje ekonomske dobiti Zavoda, a ne da "stekne, održi i poveća svoje radne sposobnost i radne navike i stručno znanje" (čl. 76.st. ZIKS) zatvorenika.

Uslovi rada i zaštita na radu su solidni. Sem zastarele tehnologije, nema značajnijih problema. 1/3 zarade zatvorenika se stavlja na štednju, a ostatak im se daje na korišćenje. Zatvorenici su vrlo nezadovoljni visinom plata, s obzirom na to koliko rade. Ako se ima u vidu neshvatljivo niska naknada za rad koju predviđa po ZIKS (20% od najniže cene rada u R. Srbiji, s tim da se za duži rad od punog radnog vremena uvećava za 50%), zatvorenici uz prekovremeni rad ne mogu zaraditi preko 1.000 dinara mesečno (15 EURA), što je ispod svakog nivoa. Zatvorenici koji nisu u prilici da dobijaju pakete ili novčana sredstva od porodice ili prijatelja, i pored rada u zavodu gotovo da ne mogu sebi obezbediti ni cigarete, a da ne govorimo da ne mogu ništa ni uštedeti što bi im moglo koristiti na slobodi. Prema ZIKS određenih 30% od zarađenih para koje se obavezno stavljaju na štednju i koje zatvorenik, osim u posebnim okolnostima, ne može koristiti pre isteka kazne, ne zaslužuju komentar.

Kada je reč o službi za prevaspitanje dobijene odgovore opisaćemo u odnosu na aktivnosti koje realizuje ova služba. Prijem zatvorenika otpočinje u prijemnom odeljenju. Ne postoji poseban tim koji je zadužen za opservaciju i prijem, već te poslove obavlja osoblje tj. vaspitači koji su zaduženi za prevaspitni rad i tretman osuđenih. Tim, koji čine socijalni radnik, opšti pedagog i psiholog, nakon ispitivanja i opservacije svakog zatvorenika, daje zaključak i predlog tretmana zatvorenika. Njegovu klasifikaciju i program postupanja zajedno sa ovim timom odobrava i odlukom o programu postupanja donosi upravnik zavoda. Program postupanja obuhvata određenje vaspitača i vaspitne grupe, radno mesto, intenzitet individualnog i grupnog rada i aktivnosti u slobodno vreme. Dalje praćenje i reklasifikacija se vrši po potrebi i to na predlog vaspitača. Najvažniji kriterijum reklasifikacije je ponašanje zatvorenika, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i pripadnika službe za obuku i upošljavanje i službe obezbeđenja. Ispitujući uslove i uključenost u tretman dobili smo diferencirane odgovore. Naime, osoblje ističe zastupljenost i individualnog i grupnog rada, dok zatvorenici smatraju da se primenjuje isključivo individualni pristup.

Veličina vaspitne grupe formalno omogućava kvalitetan rad. Trenutno, na 50 zatvorenika imamo 3 vaspitača. Dva vaspitača su raspoređena u zatvorenom odeljenju (30-ak zatvorenika), a u otvorenom tretmanu jedan vaspitač (20-ak zatvorenika). Zaposleni ove službe ispunjavaju kriterijume za prijem.

Kada je u pitanju školovanje, koncepcija i organizacija ovakvog tipa ustanove ne predviđa postojanje škole, a ako ima onih koji pohađaju neki kurs ili slično, omogućen im je izlazak i pohađanje van ustanove.

Postoje dve biblioteke. Jedna u zatvorenom, a druga u otvorenom delu. Obe biblioteke imaju zastareo i veoma skroman knjižni fond. Kada su u pitanju sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa na koju se zatvorenici sami pretplaćuju, kao i da postoje radio, TV aparati i video rekorderi.

Rekreativne i aktivnosti u slobodno vreme su raznovrsne i gotovo svi zatvorenici su uključeni u njih. Čak se i pri prijemu posebna pažnja posvećuje anketi koja se odnosi na slobodne aktivnosti gde zatvorenici izražavaju svoje afinitete i želje o njihovoj participaciji u ovim aktivnostima. Oprečnu informaciju smo dobili od zatvorenika koji su nam rekli da, prema internim pravilima, imaju pravo na rekreaciju dva puta nedeljno po dva ipo sata. Međutim, dešava se da im dežurni vaspitač uskrati pravo na rekreaciju, bez naročitog razloga.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi zatvorenika prema veroispovesti u najvećem broju su zastupljeni pravoslavci. Trenutno ne postoji mogućnost obezbeđenja prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika, ali nam je rečeno da ukoliko neki zatvorenik zatraži omogućen je dolazak sveštenika.

Isti je slučaj i sa posebnim prostorijama, tj. prostorijama za boravak sa bračnim drugom i decom.

No, shodno tipu ustanove, stepen prava i pogodnosti koju ova populacija zatvorenika ima (vikendi, slobodni izlasci u grad itd.) u dovoljnoj meri im omogućava da ove vrste potreba mogu ostvariti i van ustanove.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Uobičajena je procedura obaveštavanja nadležnog centra za socijalni rad i SUP.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- "Radno sposobni osuđeni ima pravo i obavezu da radi. Svrha tog rada je da osuđeni stekne, održi i poveća svoje radne sposobnosti i radne navike i stručno znanje" (čl. 76. ZIKS);
- "Rad osuđenih mora biti svrsishodan i ne sme biti ponižavajući. Postizanje ekonomske koristi od rada osuđenih ne sme štetiti ostvarenju svrhe tog rada" (čl. 77. ZIKS);
- "Radno vreme osuđenog traje četrdeset časova nedeljno, a može trajati i duže pod uslovima određenim zakonom. Osuđeni može izvan radnog vremena da se uposlji najviše dva časa dnevno na održavanju čistoće i drugim tekućim poslovima u zavodu" (čl. 81. st.1. i 3. ZIKS);
- "Organizacija i metodi rada u kaznenim zavodima treba da budu što približniji organizaciji metodama koje važe za sličan rad izvan zavoda, kako bi se zatvorenici pripremili za normalne uslove rada na slobodi. Međutim, interes zatvorenika i njihovo stručno obrazovanje ne treba da bude podređen želji da se ostvari dobit od rada zatvorenika" (Para. 72. Min. pravila UN);
- "Mada nastojanje da se izvuče novčana dobit iz delatnosti koje se obavljaju u zavodima može biti od koristi u smislu podizanja Standardi i poboljšanja kvaliteta i primerenosti obuke, interesi zatvorenika i postupka sa njima ne smeju biti potčinjeni ovom cilju" (Para. 72.2. EZP);
- "U cilju unapređenja kulturnog, zabavnog i sportskog života osuđenih, očuvanja i unapređenja njihovog mentalnog i fizičkog zdravlja u zavodu se organizuju kulturne, zabavne i sportske aktivnosti. Ove aktivnosti odvijaju se u slobodnom vremenu pod organizacijom i rukovodstvom službe za prevaspitanje" (čl. 47. Pravilnika);

– "U okviru slobodnih aktivnosti osuđeni se, zavisno od svojih sklonosti i sposobnosti, mogu baviti izradom umetničkih predmeta i durgim sličnim aktivnostima. Materijal za izradu predmeta u okviru slobodnih aktivnosti nabavlja zavod.

Rad u okviru slobodnih aktivnosti odvija se u prostorijama koje su za to predviđene.

Slobodne aktivnosti se obavljaju organizovano" (čl. 48. Pravilnika);

– "U svakom zavodu mora se sprovesti program sveobuhvatnog obrazovanja kako bi se svim zatvorenima pružila prilika da zadovolje bar neke od svojih ličnih potreba i želja. Takvi programi moraju težiti poboljšanju izgleda zatvorenika za njihov uspešan povratak u društvo i voditi računa o njihovom moralu, stavovima, shvatanjima i samopoštovanju" (Para. 77. EZP);

– "Da bi se zatvorenici telesno i duševno dobro osećali, u svim zavodima treba organizovati zabavnu i kulturnu delatnost" (Para. 78. Min pravila UN).

III

Preporuke

– Prilikom izrade predloga novog zakona o izvršenju krivičnih sankcija posebnu pažnju posvetiti odredbama koje se tiču prava zatvorenika na osnovu rada, sa akcentom na povećanje naknade za rad;

– Radno vreme zatvorenika upodobiti odredbama ZIKS;

– Rad zatvorenika tretirati kao sredstvo za prevaspitanje, a ne samo kao način sticanja ekonomske koristi za zavod;

– Poštovati i obezbediti korišćenje prava zatvorenika na rekreativne i druge aktivnosti u slobodno vreme.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

Zatvorenici u zavodu imaju na raspolaganju tri telefonske govornice, jednu u zatvorenom i dve u otvorenom delu. Od zatvorenika smo saznali da postojeći raspored telefoniranja zadovoljava njihove potrebe.

Dopisivanje i podnesci podležu uobičajenoj cenzuri. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama. Zatvorenici nisu imali nikakvih žalbi na realizaciju ovog vida komunikacije.

Procedura vezana za prijem i delu paketa se prema tvrdnjama i osoblja i zatvorenika, odvija bez naročitih problema.

Svi zatvorenici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana. Problem sa posetama je u tome što ne postoji posebna sala za posete zatvorenima. Postojeća sala koja se nalazi u okviru "stare" zgrade koristi se za posete pritvorenim licima, tako da se posete zatvorenima i iz zatvorenog i iz otvorenog dela odvijaju u prostorijama koje nisu namenjene za tu svrhu.

Kontakti sa punomoćnikom su mogući uvek kada zatvorenik to zatraži.

Kada je reč o saradnji sa drugim državnim organima, osoblje ističe veoma dobru saradnju sa centrima za socijalni rad što ne mogu da potvrde i za nadležne sudove. Pripreme za otpust zatvorenika, ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Poseta se obavlja organizovano u predviđeno vreme u prostoriji određenoj za tu svrhu, a može se obaviti i na pogodnim otvorenim prostorima u zavodu" (čl. 23. st. 3. Pravilnika);

– "Od samog početka osude treba voditi računa o budućnosti zatvorenika posle njegovog puštanja na slobodu. Zatvorenika treba podsticati da održava i stvara odnose sa licima i organizacijama izvan kaznenog zavoda koji bi bili u interesu njegove porodice, a takođe i u interesu njegovog sopstvenog društvenog prevaspitanja. Režim izvršenja kazni treba da teži smanjenju razlika koje postoje između života u zatvoru i slobodnog života ukoliko te razlike pokažu težnju da oslabe smisao za odgovornost kod zatvorenika ili poštovanje dostojanstva njegove ličnosti" (Para. 80. Min. pravila UN);

– "Uprave zatvora bi trebalo da sarađuju u tesnoj vezi sa društvenim službama ili organizacijama koje pomažu zatvorenima puštenim na slobodu da se vrate u društvo naročito u pogledu njihovog porodičnog života i zaposlenja.

Ovlašćenim predstavnicima društvenih organizacija i službi treba omogućiti pristup zavodu i zatvorenima kako bi oni mogli doprineti pripremama za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije" (Para. 89. 1. i 3. EZP).

III

Preporuke

– U saradnji sa Ministarstvom pravde raditi na iznalaženju rešenja problema nepostojanja adekvatnih prostorija za posete zatvorenima;

– Ovlašćenim predstavnicima omogućiti pristup zavodu i zatvorenima kako bi oni mogli doprineti pripremama za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije.

– Raditi na boljoj saradnji i koordinaciji između nadležnih sudova i zavoda.

Osoblje

I

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba ima 10 radnika prosečne starosti od oko 40 godina, muškog pola. Visoku stručnu spremu poseduje 1 radnik, 2 višu, a ostali srednju stručnu spremu. U pitanju su uglavnom radnici metalske, drvoprerađivačke i poljoprivredne struke. Niko nije imao dodatnu obuku. Struktura osoblja zaposlena u okviru ove službe

zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni u ZIKS i Zakonom o radnim odnosima u državnim organima. Odnos broja radnika ove službe prema broju radno angažovanih zatvorenika je oko 5 zatvorenika na jednog instruktora. Iz razgovora smo saznali da su aspiracije, odnosno, postavljeni radni zadaci preveliki u odnosu na kapacitet i realne mogućnosti osoblja ove službe. To je razlog da se položaj ove službe doživljava kao podređen. S ovim vezi je možda i podatak da postoji nezadovoljstvo ne samo redovnošću isplate, već i njenom visinom u odnosu na uloženi rad. Prekovremeni rad, koji je čest, se retko plaća, ali postoji mogućnost korišćenja slobodnih dana.

Saradnju sa drugim službama, naročito sa upravom, smatraju boljom u odnosu na prethodni period.

Timski sastanci ove službe su svakodnevni, a na nivou ustanove (kolegijum) održavaju se 1 nedeljno gde načelnik ove službe, sa svog aspekta, daje predlog i mišljenje za svakog zatvorenika. Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da postoji, dok pitanje procene da budu napadnuti od zatvorenika, negativno ocenjuju. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž.

Disciplinskih postupaka, povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe nije bilo.

Osoblje službe za prevaspitanje od predviđenih 8, ima 7 stalno zaposlenih. Raspoređeni su u okviru prijemnog odeljenja, zdravstvene službe (1), odeljenja za vaspitače (3), odeljenja za matičnu evidenciju (2) i jedan referent za upošljavanje. Po vokaciji zaposleni su jedan opšti pedagog, socijalni radnik i psiholog koji su direktni izvršioc procesa prevaspitanja, a istovremeno rade i na prijemu i opservaciji novopridošlih zatvorenika. U okviru ove službe je i jedan medicinski tehničar, referent za upošljavanje zatvorenika, daktilograf i referent matične evidencije. Od ovih 7 radnika 3 imaju visoku stručnu spremu, dva višu i dva srednju. Prosečne godine starosti su oko 30, a godine staža između 5 i 7 godina.

Vaspitne grupe su formirane u odnosu na tip i režim postupanja, te u zatvorenom odeljenju, gde ima nešto preko 30 zatvorenika, rade dva vaspitača, a u otvorenom, na oko 20-ak zatvorenika, jedan vaspitač. Prema školskoj spremi, već smo pomenuli, svi zadovoljavaju kriterijume za prijem, a po polu je ravnopravna zastupljenost.

Što se tiče dodatne obuke, odnosno, edukacije rečeno nam je jedan radnik napisao magistarske studije, a pojedinci su osposobljeni za transakcionu analizu i geštalt terapiju, ali nema praktične primene ovih modela jer, prema njihovim tvrdnjama, trenutna struktura zatvorenika to ne omogućava. Samo osoblje izražava potrebu za tretmanom recidivista i zavisnika od psihoaktivnih supstanci. Trenutno je broj narkomana u porastu, te budući da nema edukovanog osoblja za rad sa ovom posebnom grupom zatvorenika, njihov tretman je isti kao i drugih zatvorenika. Rečeno nam je da u poslednjih 6 meseci, osipanja osoblja nije bilo. Nivo stresa na poslu se procenjuje kao veoma visok, a na pitanje da li su ikad bili povređeni na poslu, svi su odgovorili da nisu. Osoblje ove službe ima beneficirani radni staž, a bez obzira na redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom.

Nije bilo povreda radnih obaveza niti disciplinskih postupaka protiv radnika ove službe. Komunikacija i saradnja među različitim kategorijama osoblja se procenjuje kao veoma dobra, naročito u pogledu postupanja sa zatvorenicima. To upućuje da je mesto i uloga ove službe primarna i zadovoljavajuća sa aspekta koordinacije i organizacije svih faktora u procesu prevaspitanja.

O radu službe obezbeđenja razgovarali smo sa zamenikom načelnika službe, jer je načelnik na dužem bolovanju i verovatno se neće vraćati na ovu dužnost. Služba obezbeđenja broji trideset i dva radnika, od kojih su osmorica angažovani u otvorenom odeljenju. Prosečna starost radnika je oko trideset i pet godina. Samo zamenik načelnika službe ima završenu višu školu, dok ostali pripadnici službe imaju srednju stručnu spremu. Nakon incidenta u februaru mesecu, od Ministarstva pravde je zatraženo upošljavanje još sedmorice radnika. Ministarstvo je dalo dozvolu da se privremeno, na godinu dana, uposle još četvorica pripadnika službe. Zamenik načelnika je izrazio zabrinutost po

pitanju mogućnosti efikasnog funkcionisanja sistema obezbeđenja ukoliko se pomenutoj četvorici radnika koji su trenutno na ispomoći ne produži ostanak u ustanovi.

Ukoliko se nastavi dosadašnja nezakonita praksa da u ustanovi prekršajne kazne izdržavaju i žene, a njih je godišnje u proseku oko dvadesetak, onda je nužno da Ministarstvo pravde, najzad, razmotri mogućnost zaposlenja žene u ovoj službi.

Pripadnici službe su uglavnom zadovoljni poslom, ali ističu teške uslove rada i preopterećenost poslom. Nivo stresa radnika ove službe koji rade u pritvorskom delu je naročito visok u poslednjih šest meseci, što je posledica uvođenja vanrednog stanja. Što se tiče timskih sastanaka, održavaju se jednom mesečno, a neformalna okupljanja imaju u proseku jednom nedeljno.

U odsustvu načelnika službe opštih poslova razgovor je obavljen sa pravnikom. On je relativno nov na ovoj dužnosti (zaposlio se pre dva meseca), te je razgovor bio iz objektivnih razloga kratak. Do njegovog dolaska zavod nije imao pravnika, pa su pravnu pomoć zatvorenicima pružali ostali zaposleni. Služba je upošljava sedam osoba, čime su u potpunosti pokrivena radna mesta predviđena sistemizacijom. Tri osobe imaju završenu visoku stručnu spremu, jedna višu, a ostali srednju. Iako procenjuje da pripadnicima njegove službe ne preči opasnost da budu napadnuti od zatvorenika, pravnik je procenio da je nivo stresa na poslu veoma visok. Ova služba jednom nedeljno održava timske sastanke.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Osoblje bi trebalo da bude kvalifikovano i da obuhvata izvestan broj specijalista, kao što su edukatori, vokacioni instruktori, savetnici, društveni radnici, psihijatri i psiholozi. Ovo i drugo specijalističko osoblje trebalo bi da bude zaposleno puno radno vreme. Potonje ne bi trebalo da isključi angažman honorarnih ili volonterskih radnika kad nivo takve podrške i obuke može da bude koristan..." (Para. 81. Min. pravila UN);

– "Posle prijema u službu i u toku karijere osoblje treba da održava i upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanjem koji će biti povremeno organizovani" (Para. 47.3 Min. pravila UN.);

– "... Plata mora biti dovoljna da privuče i zadrži podobne muškarce i žene; povlastice iz radnog odnosa i uslovi rada moraju biti privlačni s obzirom na težinu posla" (Para. 54. 2. EZP).

III

Preporuke

– Permanentno posticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenika;

– U selekciji i prijemu radnika, primarno voditi računa o socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata;

– Zaposliti najmanje jednu ženu u službi obezbeđenja;

- Povećati broj zaposlenih u prevaspitnoj službi kako bi se osoblje zaduženo za prevaspitanje moglo kvalitetnije posvetiti procesu prevaspitanja, a prijem zatvorenika uz konsultacije sa postojećim osobljem, povereti novoprimiteljnim radnicima odgovarajuće struke;
- Ako potrebe posla to zahtevaju povećati broj radnika u službi za obuku i upošljavanje kako bi se izbegao čest prekovremeni rad, a samim tim i poboljšala klima i odnosi u ustanovi;
- Poboljšati uslove života i rada celemekupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulativnim merama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad.

VASPITNO-POPRAVNI DOM ZA MALOLETNIKE U KRUŠEVCU

DATUM POSETE: 8. maj 2003. godine
TIP USTANOVE: poluotvorena
POPULACIJA: maloletna lica i mlađa punoletna lica
Kapacitet: oko 450
BROJ ŠTIČENIKA: oko 180
SASTAV TIMA: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Vaspitno-popravni dom u Kruševcu je ustanova čija je osnovna namena vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloletnih lica, punoletnih lica koja su krivično delo izvršila kao maloletnici i izuzetno, lica koja su delo učinila kao mlađi punoletnici, a kojima je sud izrekao vaspitnu meru: upućivanje u vaspitno-popravni dom.

Ustanova je osnovana 1947. godine i jedina je ove vrste u Srbiji. Kompleks koji se prostire na površini od oko 30 hektara čini 15 zgrada, parkovi, tereni za košarku i fudbal i obradivo zemljište namenjeno poljoprivrednoj proizvodnji. Prva u nizu zgrada koje čine ovaj kompleks sazidana je 1947, a poslednja 1982. godine. Neke od zgrada ustupljene su Univerzitetu iz Prištine i sticajem okolnosti nisu na raspolaganju štičenicima doma. U sklopu kompleksa postoji i jedna zgrada industrijske namene sa dva pogona: mašinskim i nemašinskim.

Štičenci doma smeštajno su raspoređeni u pet zgrada. Zgrade su fizički odvojene, a svaka od njih je organizovana kao posebno odeljenje (prijemno, otvoreno, poluotvoreno, zatvoreno i žensko). Opšti utisak o spoljnjem izgledu zgrada je veoma nepovoljan. Prema proceni zaposlenih u VP domu stepen istrošenosti zgrada kreće se do 90%. Sem zgrade administrativne namene i zgrade u kojoj se nalazi zatvoreno odeljenje, sve ostale zgrade izgledaju oronulo, trošno, a neke su sklone padu. Nedostatak sredstava u budžetu države i stepen istrošenosti smeštajnih kapaciteta uslovlili su da VP dom u protekloj deceniji isključivo sopstvenim sredstvima renovira i obnavlja objekte.

Broj štičenika koji zajedno borave u jednoj sobi, zavisi od tipa odeljenja. Najviše štičenika po sobi smešteno je poluotvoreno odeljenje, u nekim sobama ima ih po osmorica. Poluotvoreno odeljenje broji 120 od oko 180 štičenika. Odvojeno su smeštena maloletna, odvojeno punoletna lica kojima je izrečena vaspitna mera, odnosno, maloletnici koji su u vaspitno-popravnom domu postali punoletni.

Kapacitet soba u odnosu na broj štičenika korespondira sa propisanim standardima. Sobe su skromno nameštene, ali dovoljno prostrane, vrlo svetle i čiste. Prozori su bez rešetki i ima dovoljno svetlosti i vazduha. Sanitarije u kupatilima su veoma dotrajale, a slivnici se zbog vlage nalaze u stanju raspada.

U ženskom odeljenju ima svega 9 maloletnica, a pored njih, odnosno, na poslednjem spratu ove zgrade smeštene su zatvorenice iz KPZ za žene (10) koje su angažovane u ustanovi kao kuvarice i servirke. Iako su zatvorenice fizički odvojene od malolentica, čini se da je komunikacija između njih moguća.

Smeštajni uslovi su najpovoljniji u zatvorenom odeljenju (20). Razlog je taj što je ovo odeljenje u odnosu na ostala najkasnije sazidano i opremano. Ono što predstavlja problem zatvorenog odeljenja su prostorije za izdvajanje, odnosno samice. Veoma su skućene, bez dovoljnog dotoka svetlosti i vazduha. Nepostoji direktan izvor grejanja, već se samice se greju iz hodnika. Trenutno, ove prostorije zauzete su pritvorenicima uhapšenih tokom policijske operacije "Sablja", koji su zbog nedostatka prostora u Okružnom zatvoru u Kruševcu, prebačeni u VP dom.

Kada je reč o sredstvima za ličnu higijenu štićenici je uglavnom sami nabavljaju, ali to ne ističu kao značajan problem. Čebad i posteljina se redovno menjaju, ali su pohabani i dotrajali. Isto se može reći i za duške, krevete i ormariće. Na sve ove uslove, čini se, štićenici su se manje-više navikli i prihvatili ih. Ono čime su nezadovoljni i na šta su nam skrenuli pažnju odnosi se na nedostatak tople vode. Naime, oni smatraju da nema objektivnih razloga za nedostatak tople vode.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA ŠTIĆENIKA

Kuhinja Doma je prostrana, čista i opremljena adekvatnim posuđem za pripremanje i serviranje hrane. Trpezarija je čista, međutim, opremljena prilično dotrajanim i pohabanim nameštajem. Kapacitet trpezarije je adekvatan kapacitetu ustanove.

Kvalitet i količina hrane predstavlja nešto na šta su se štićenici doma posebno žalili. Mada su informacije koje smo dobili od uprave i osoblja dijametralno suprotne onome šta su štićenici tvrdili, ostaje činjenica da je dan pre nego što smo bili u poseti, okončan štrajk koji je oragnizovan u zatvorenom odeljenju doma, a povod je bio loša i nekvatitetna ishrana. Štićenici su se konkretno žalili na nedostatak mesa i kuvanim jelima, na način pripremanja jer su jela bezukusna, na nedostatak voća u obrocima i jednoličnost jelovnika.

C) MEDICINSKA NEGA ŠTIĆENIKA

U okviru ustanove funkcioniše medicinska služba koja trenutno upošljava četvoro ljudi. Prostorno je smeštena u okviru jednog od paviljona i zauzima celo krilo prizmelja. U ambulanti lekara opšte prakse nalazi se skromna medicinska oprema: dva ormana za lekove (apoteka), krevet za pacijente, dva suva sterilizatora, lampa i dotrajali otoskop. Pored ambulante nalazi se soba za intervencije, ali prema njenom izgledu odmah se stiče utisak da je van funkcije. Drugu celinu čini stomatološka ordinacija sa zastarelom stolicom, ali još uvek u funkciji. U toku 2002. godine stomatološka služba je obavila oko 1.400 intervencija.

Ustanova ima i stacionar koji se sastoji od dve sobe i kupatila ca toaletom. Kapacitet stacionara je deset kreveta. Iako, u vreme naše posete u stacionaru nije bilo obolelih, stacionar je bio veoma zapušten i prljav. Primera radi, navešćemo, da se na podu jedne od soba u stacionaru nalazila posuda sa ostacima hrane. Vazduh u prostorijama je težak, oseća se prašina i nečistoća. Kreveti nenamešteni, dušeci razbacani, bez posteljine. Ovo što smo videli, nikako ne liči na stacionar za obolele.

Apoteka u ustanovi, po rečima načelnice zdravstvene službe, dobro je snabdevena. Najčešće korišćeni lekovi su antibiotici, analgetici, sedativi, antidepresivi. Pacijenti dozu lekova dobijaju pojedinačno, na ruke, i dužni su da lek popiju pred lekarom. Zloupotreba i krađa lekova nije bilo.

Zdravstvena služba trenutno upošljava načelnicu službe, koja je doktor stomatologije i tri medicinske sestre. Sistemizacijom je predviđeno da služba uposli lekara opšte prakse, ali se na raspisanu konkurs kandidati ne javljaju. Služba je do pre godinu dana imala uposlenog lekara opšte prakse. U međuvremenu je na određeno vreme u ustanovi bila zaposlena lekar opšte prakse, ali je ona nakon samoubistva maloletnika otišla iz ustanove. Kao honorarni saradnici, dva puta nedeljno ustanovu posećuju lekar opšte prakse i neuropsihijatar koji su zaposleni u Medicinskom centru u Kruševcu.

Načelnica službe organizuje radne sastanke dva puta nedeljno. Sasvim je zadovoljna saradnjom sa drugim službama u okviru ustanove, kao i statusom svoje službe u ustanovi.

Interna statistika medicinskih intervencija koje su pružene u ustanovi nije vođena precizno. Procena je da je tokom 2002. godine u ustanovi obavljeno oko 3.800 pregleda.

Precizna statistika vođena je samo za one zdravstvene usluge koje su preduzete van ustanove. U toku 2002. godine oko 230 medicinskih intervencija izvršeno je u Medicinskom centru u Kruševcu.

Zakazivanje lekarskih pregleda se ostvaruje putem dolaska u ambulantu, ili pismeno.

Po dolasku štićenika u ustanovu obavezno se radi sistematski pregled i AT zaštita, uz revakcinaciju nakon godinu dana. Svakom štićeniku se, tom prilikom, otvara zdravstveni karton. Rutinsko zaprašivanje od vaši ne postoji, sem kod slučajeva koji su sumnjivi i verifikovani. Kontrolni sistematski pregledi se rade jednom godišnje.

Kada se štićeniku izrekne mera upućivanja u samicu, lekarski pregled je obavezan. Isto tako, obavezna je i svakodnevna lekarska kontrola štićenika dok je u samici.

U 2002. godini bilo je jedanaest slučajeva samopovređivanja, u pet slučajeva gutanja metalnih predmeta, u šest slučajeva sečenje podlaktica oštrim predmetima. U toku iste godine zabeležena su i dva suicida, oba vešanjem.

U ustanovi nema registrovanih koji su oboleli od TBC-a, nema HIV pozitivnih, niti obolelih od AIDS-a. Dve osobe boluju od hepatitisa B, šest boluje od hepatitisa C. Prema rečima načelnice, oko petnaest osoba bi se moglo svrstati u grupu onih koji su zavisni od psihoaktivnih supstanci.

Zdravstveno prosvetčivanje se vrši veoma retko. To čini lekar, tako što na prosečno šest meseci održi tematsko predavanje.

Lekar ima obavezu da kontroliše jelovnik i obroke. Kontrola obroka se sprovodi sporadično, organoleptički, a izveštaj o kontroli namirnica ne postoji. Za obolele od hepatitisa pripremaju se dijetalni obroci.

Štićenici Doma nisu imali naročitih pritužbi na rad medicinske službe jer zbog svog uzrasta tj. mladosti i nemaju naročitih i specijalnih potreba za njom.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravila UN za zaštitu maloletnika lišenih slobode (UN Pravila) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT)

– "Prostorije u kojima osuđeni žive i rade moraju biti toliko prostrane da na svakog osuđenog dođe najmanje osam kubnih metara prostora, zagrejane i dovoljno osvetljene.

Prostorije ne smeju biti vlažne i moraju imati sanitarne uređaje i ostala sredstva za ličnu higijenu" (čl. 58. ZIKS);

– "Zatvorske prostorije, a posebno one koje su namenjene za spavanje zatvorenika, treba da odgovaraju higijenskim zahtevima, vodeći računa o klimi, a naročito o kubituri vazduha, minimalnoj površini, osvetljenju, grejanju i provetranju" (Para. 9.3 Min. pravila UN);

– "U svakoj prostoriji gde zatvorenici žive i rade: Prozori treba da budu dovoljno veliki da bi zatvorenik mogao da čita i radi pri dnevnoj svetlosti; uređaj ovih prozora treba da omogući prodiranje svježeg vazduha i to bilo da postoji ili ne postoji veštačko provetravanje" (Para. 10.a Min. pravila UN);

– "Dobro osmišljen popravni dom za maloletnike omogućava uslove pritvora prilagođene ličnosti mladih osoba lišenih slobode. Osim što moraju biti dovoljno prostrane, dobro osvetljene i proventrene, prostorije za spavanje i dnevni boravak moraju biti i prikladno nameštene, lepo dekorisane, te pružati odgovarajuću vizuelnu stimulaciju. Osim ukoliko razlozi bezbednostine nalažu drugačije, maloletnicima treba da bude dozvoljeno da drže sa sobom razumnu količinu ličnih stvari" (Standardi CPT, Para. 29. CPT/Inf/(99)12, slično Para. 32. UN Pravila).

Napomena:

Ovo odstupanje se odnosi samo na sobe koje se nalaze u zatvorenom odeljenju, a nemenjene su štićenima kojima je izrečena disciplinska mera izdvajanja u posebnu prostoriju.

– "Maloletnik ima pravo na ishranu koja je dijetetski, higijenski i zdravstveno prilagođena njegovom uzrastu, koja će ga održavati u dobrom zdravlju i snazi i omogućiti mu psihofizički razvoj.

Maloletniku pripada najmanje tri obroka dnevno čija je ukupna vrednost najmanje 14.600 džula" (čl. 257. ZIKS);

– "Svaki centar trebalo bi da obezbedi da svaki maloletnik dobija hranu koja je adekvatno pripremljena, u dovoljnim količinama i dobrog kvaliteta koji zadovoljavaju dijetetske, higijenske i zdravstvene standarde, i da ima redovne obede. U spravljanju hrane isto tako treba voditi računa o verskim i kulturnim potrebama maloletnika.

Svaki maloletnik kad god poželi treba da ima slobodan pristup čistoj vodi za piće" (Para.38.UN Pravila);

– "Takođe je poželjno da zatvorenicima po dolasku bude data brošura ili knjižica koja sadrži informacije o postojanju i delovanju službi zdravstvene nege, koja služi i kao podsetnik za osnovne mere higijene" (Standardi CPT, Para. 33. 2. CPT/Inf (93)12);

– "Dok su u zatvoru, zatvorenici bi trebalo da imaju pristup lekaru u bilo kom momentu, bez obzira na režim lišavanja slobode (za pojednostosti u vezi pristupa lekaru u pogledu zatvorenika u samici, videti odeljak 56 2. Opšteg izveštaja CPT, CPT/Inf (92) 3). Zdravstvena služba mora biti tako organizovana da omogući da se zahtevima za posete lekaru udovolji bez nepotrebnog odlaganja.

Zatvorenicima se mora omogućiti da se koriste uslugama službe za zdravstvenu negu na poverljiv način, na primer, pomoću poruka koje se šalju u zapečaćenoj koverti. Nadalje, zatvorski službenici ne bi trebalo da "filtriraju" zahteve za posetama lekaru" (Standardi CPT, Para. 34. CPT/Inf (93)12);

– "Svaki pacijent mora imati sopstveni zdravstveni dosije, koji sadrži dijagnostičke informacije, kao i evidenciju o toku njegove bolesti, te o svim posebnim ispitivanjima kojima je bio podvrgnut. U slučaju premeštaja te osobe, medicinski dosije treba biti upućen lekarima u ustanovi koja prima tu osobu.

Nadalje, timovi za zdravstvenu negu moraju voditi dnevnu evidenciju u kojoj se navode posebni incidenti u vezi datih pacijenata. Takva evidencija je korisna tako što pruža ukupan pregled situacije u vezi zdravstvene nege u datom zatvoru, istovremeno ističući specifične probleme koji se eventualno javljaju" (Standardi CPT, Para. 39. CPT/Inf (93)12);

– "Rad uspešne službe zdravstvene nege pretpostavlja da se lekari i osoblje za negu bolesnika redovno sastaju i formiraju radni tim pod vodstvom glavnog lekara koji je nadležan za datu službu" (Standardi CPT, Para.40. CPT/Inf (93)12);

– "U poređenju sa opštom populacijom, među zatvorenicima postoji česta pojava psihijatrijskih simptoma. Shodno tome, lekar kvalifikovan u oblasti psihijatrije mora biti pridodat zatvorskoj zdravstvenoj službi, a neke od medicinskih sestara koje su tu zaposlene moraju biti obučene za rad na ovom polju.

Zdravstveno osoblje i osoblje za negu bolesnika, isto tako kao i oblik zatvora, moraju biti takvi da omoguće izvođenje redovnih programa farmakološke, psihoterapijske i radne terapije" (Standardi CPT, Para 41. CPT/Inf (93)12);

– "CPT želi da naglasi ulogu koju igra uprava zatvora u ranom otkrivanju zatvorenika koji boluju od psihijatrijskih smetnji (npr. depresije, reaktivnih stanja, itd.), u svrhu omogućavanja pravljenja odgovarajućih prilagođenja u njihovom okruženju. Ova aktivnost može biti podstaknuta pružanjem odgovarajuće zdravstvene obuke izvesnim pripadnicima zatvorskog osoblja" (Standardi CPT, Para 42.CPT/Inf (93)12);

– "Zatvorska zdravstvena služba mora da obezbedi da se informacije o zaraznim bolestima (posebno o hepatitisu, AIDS-u, tuberkulozi, kožnim infekcijama) redovno distribuišu, kako zatvorenicima, tako i zatvorskom osoblju. Tamo gde je to potrebno, treba provesti medicinsku kontrolu nad onima sa kojima je određeni zatvorenik u redovnom kontaktu (sa zatvorenicima, zatvorskim osobljem, čestim posetiocima)" (Standardi CPT, Para 54. CPT/Inf (93)12);

– "Što se posebno tiče AIDS-a, treba omogućiti odgovarajuće zdravstveno savetovanje kako pre tako i, ukoliko je potrebno, nakon opšte zdravstvene provere. Zatvorskom osoblju treba pružati stalnu obuku o preventivnim merama koje treba preduzeti i stavovima koje treba zauzeti u pogledu na HIV-pozitivne osobe, te dati odgovarajuća uputstva u pogledu nediskriminacije i poverljivosti" (Standardi CPT, Para 55. CPT/Inf (93)12);

– "Prevenција samoubistava predstavlja još jedno pitanje iz delokruga zatvorske zdravstvene službe, koja treba da osigura da svi unutar jedne ustanove budu u dovoljnoj meri svesni ovog problema, te da su uspostavljeni odgovarajući postupci" (Standardi CPT, Para. 57.CPT/Inf (93)12);

– "Zdravstvena provera po dolasku, kao i čitav proces prijema, imaju važnu ulogu u ovom kontekstu; ukoliko se pravilno obavljaju, tim putem se mogu identifikovati bar neki od onih koji su pod rizikom samoubistva, te donekle smanjiti strah koji osećaju svi novodošli zatvorenici.

Nadalje, zatvorsko osoblje, bez obzira na pojedinačne poslove koje obavlja, mora biti svesno znakova rizika samoubistva (što znači obučeno da ih prepozna). U vezi s tim, treba primetiti da su periodi neposredno pre i posle suđenja, a u nekim slučajevima i pre oslobađanja, upravo oni kada postoji povećani rizik od samoubistva" (Standardi CPT, Para. 58. CPT/Inf (93)12))

– "Osoba identifikovana kao osoba pod rizikom samoubistva trebalo bi, onoliko dugo koliko je to potrebno, da bude pod posebnim programom posmatranja. Nadalje, takvim osobama ne bi trebalo da budu lako dostupna sredstva kojima bi se mogle ubiti (šipke na prozorima ćelije, komadi razbijenog stakla, opasači ili kravate, itd.).

Trebalo bi takođe preduzeti korake da se osigura odgovarajući protok informacija – kako unutar date ustanove tako i, ako je potrebno, između ustanova (posebno između njihovih odgovarajućih zdravstvenih službi) – o osobama koje su identifikovane kao osobe pod potencijalnim rizikom samoubistva" (Para. 59. Standardi CPT, CPT/Inf (93)12);

– "Osoblje koje pruža zdravstvenu zaštitu u bilo kojem zatvoru je osoblje koje se potencijalno nalazi pod rizikom. Njihova obaveza da se brinu o svojim pacijentima (bolesnim zatvorenicima) može često doći u sukob sa razlozima zatvorske uprave i bezbednosti. Ovo ih može dovesti u situaciju teških etičkih pitanja i izbora. Kako bi se garantovala njihova nezavisnost u pogledu pitanja

zdravstvene nege, CPT smatra da je važno da takvo osoblje u najvećoj mogućoj meri deluje u skladu sa preovladavajućim načinima pružanja zdravstvene zaštite u zajednici na slobodi" (Standardi CPT, Para. 71. CPT/Inf (93)12);

– "Kakva god bila formalna pozicija u kojoj zatvorski lekar obavlja svoje aktivnosti, njegove medicinske odluke moraju biti vođene isključivo medicinskim kriterijumima.

Kvalitet i efikasnost zdravstvenog rada trebalo bi da budu ocenjeni od strane kvalifikovanih zdravstvenih vlasti. Slično tome, medicinske vlasti trebalo bi da upravljaju sredstvima koja im stoje na raspolaganju, a ne tela nadležna za bezbednost ili administrativne poslove" (Standardi CPT, Para. 72. CPT/Inf (93)12).

III Preporuke

- Obezbediti sredstva za rekonstrukciju zgrada, renoviranje toaleta i sanitarnih uređaja;
- Obezbediti kvalitetnije duške i dovoljnu količinu posteljine kako bi se mogla redovnije menjati;
- Prostorije za izdvajanje štićenika upodobiti evropskim i svetskim standardima, kao i onima koji su propisani domaćim zakonodavstvom;
- Poboljšati kvalitet i količinu hrane, uneti u obroke voće, mleko, mlečne proizvode;
- Izgled i higijenu stacionara upodobiti prostoru koji je namenjen lečenju obolelih;
- Štićenicima obezbediti brošuru koja će sadržavati informacije o osnovnim merama higijene i zdravstvene zaštite;
- Voditi preciznu i detaljnu evidenciju svih pregleda koji su izvršeni unutar ustanove;
- Sistematizacijom predvideti upošljavanje lekara specijaliste u oblasti psihijatrije, a neke od medicinskih sestara edukovati za rad na ovom polju;
- Stručno osposobiti medicinsko osoblje kako bi bilo u stanju da identifikuje znakove rizika samoubistva i prema tome preduzme odgovarajuće postupke kako bi se sprečila samoubistva štićenika;
- Poboljšati i unaprediti rad na zdravstvenom prosvetivanju štićenika i zatvorskog osoblja sa akcentom na zarazne bolesti;
- Sistematski evdentirati sve povrede i znakove nasilja u ustanovi nad štićenicima;
- Sačiniti periodične statistike uočenih povreda nad štićenicima i to proslediti upravi i Ministratsvu pravde;
- Organizovati rad zdravstvene službe tako da deluje isključivo u skladu sa standardima pružanja zdravstvene zaštite na slobodi, čime bi se garantovala nezavisnost ove službe u odnosu na zatvorsku upravu;
- Kontrolu nad radom zdravstvene službe treba da obavljaju zdravstvene vlasti;
- Svi radnici zaposleni u zdravstvenoj službi treba da budu dodatno edukovani iz oblasti zatvorske patologije.

Bezbednost

I

Na osnovu analize podataka prikupljenih u odnosu na ovu dimenziju možemo reći da je eksterna bezbednost na zadovoljavajućem nivou i u skladu sa onim predviđenim za poluotvoren tip ustanova. To potvrđuje i činjenica da u poslednjih 6 meseci, a i duže, nije bilo slučajeva ugrožavanja bezbednosti društvene zajednice od strane štićenika, kao i da nije bilo većeg broja slučajeva zloupotreba pogodnosti (nevraćanje sa dopusta i sl.).

Kada je reč o internoj bezbednosti, u toku protekle godine štićenici su napali dva pripadnika službe obezbeđenja dok su sprovedeni u gradsku bolnicu na pregled. Statistika incidenata ukazuje na postojanje veoma čestih međusobnih konflikata maloletnika koji se rešavaju fizičkim napadima, tučama i nasiljem. Zabeležena su dva pokušaja bekstva, dva samoubistva, nekoliko samopovređivanja, štrajk glađu, naplaćivanje reketa itd.

Mišljenja smo da se ovakvi incidenti mogu sagledati i razumeti samo u međusobnoj interakciji, odnosno, s jedne strane uslova života i atmosfere u domu i s druge strane iz ugla razvojnih specifičnosti vezanih za ovu uzrasnu kategoriju. Naime, nesigurnost i nezadovoljstvo, kao uobičajena osećanja u periodu adolescencije, svakako da su dodatno intenzivirana uslovima u kojima žive, kao i upadljivom nesrazmerom između potreba maloletnika i mogućnosti da se ona zadovolje. To maloletnike čini depresivnim ili napetim, pa se napetost najčešće prazni kroz razne vrste impulsivnih reakcija i ponašanja, nasilnih ili agresivnih, bilo da su usmerena ka sebi, drugima ili objektima. S druge strane, kako je depresivnost adolescentima teško podnošljiva, to se, aktiviranjem odgovarajućih mehanizama odbrane preobraća u svoju suprotnost, takođe najčešće u obliku impulsivnih, acting-out reakcija. Te reakcije se manifestuju na najrazličitije načine, kao što su i korišćenje psihoaktivnih supstanci, bežanja, agresija usmerena ka drugima ili stvarima, ali i često ka sebi, u vidu sečenja žiletima, pečenja cigaretama, sve do pokušaja samoubistava. Svi ovi incidenti imaju za cilj da oslobode, makar i trenutno, maloletnika trpljenja koje mu postaje nepodnošljivo.

Konačno, i zakonodavac je upravo polazeći od specifičnosti vezanih za ovu uzrasnu kategoriju, propisao i odredio tip i režim postupanja koji je potpuno drugačiji u odnosu na odrasla lica.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- "U zavodima poluotvorenog tipa služba za obezbeđenje, koja nadzire kretanje osuđenih, predstavlja jedinu prepreku za bekstvo" (čl. 12. st. 3. ZIKS);
- "Mada je nedostatak svrsishodne aktivnosti štetan za svakog zatvorenika, on je posebno opasan za maloletnike, koji imaju posebnu potrebu za fizičkom aktivnošću i intelektualnom stimulacijom. Maloletnicima lišenim slobode treba biti ponuđen puni program obrazovanja, sporta, profesionalne obuke, rekreacije i drugih svrsishodnih aktivnosti. fizičko obrazovanje bi trebalo da predstavlja važan deo tog programa" (Standardi CPT, Para. 31. CPT/Inf (99) 12);
- "Lišavanje slobode trebalo bi izvršiti pod uslovima i okolnostima koje obezbeđuju poštovanje ljudskih prava maloletnika. Maloletnicima pritvorenim u centrima trebalo bi garantovati bavljenje raznovrsnim aktivnostima i programe usmerene ka obezbeđivanju i poboljšanju njihovog zdravlja i samopoštovanja, i unapređivanju njihovog osećanja odgovornosti. Uz to bi trebalo podsticati

one veštine i stavove koje bi im pomogli da razviju svoj potencijal kao članovi društva" (Para. 12. UN Pravila).

III Preporuke

- Deo ustanove koji predstavlja tzv. zatvoreno odeljenje arhitektonski i organizaciono upodobiti poluotvorenom tipu ustanove;
- Izvršiti reorganizaciju ustanove kako bi se ona upodobila duhu UN Pravila i preporukama CPT o postupanju sa maloletnicima lišenim slobode;
- Uzimajući u obzir razvojne osobenosti i potrebe populacije koja je u zavodu, razmotriti postojeće sadržaje, sisteme komuniciranja i stil rukovođenja. Takođe, u cilju što efikasnijeg režima i programa postupanja prema maloletnicima, pružiti im mogućnost da utiču na izbor odluka i pravila režima i kućnog reda;
- Organizovati radionice i programe za obuku u veštinama i znanjima konstruktivnog rešavanja konflikta.

Zakovitost postupanja

I

Jedan od osnovnih problema vezanih za definisanje rada i organizacije ove ustanove je nepostojanje pravilnika o kućnom redu. Odgovori maloletnika vezanih za kućni red upućuju da im kućni red pri dolasku u ustanovu nije precizno i detaljno saopšten, odnosno, oni ne znaju da on i postoji. Osoblje je ovakvu situaciju objasnilo činjenicom da je zvaničan kućni red zastareo i necelishodan sadašnjem trenutku zbog čega je ustanova izradila predlog novog pravilnika, ali on još nije došao na red za razmatranje i eventualno usvajanje u Ministarstvu pravde.

Ova činjenica praktično znači da van šturih odredbi ZIKS, uprava ustanove nema precizno definisana načela i uslove pod kojima će sprovesti različite režime nad maloletnicima. To, nadalje, znači da isključivo prema proceni osoblja ove ustanove, maloletnik može biti smešten u zatvoreni deo koji je po svojim karakteristikama odgovara zavodu zatvorenog tipa tj. maloletničkom zatvoru. Koliko će maloletnik provesti u ovom delu zavoda, opet, isključivo zavisi od odluke osoblja, a to teoretski može biti i nekoliko godina.

U okviru ove dimenzije želimo da skrenemo pažnju i na problem one kategorije maloletnika koji su zaostali u psihofizičkom razvoju (čak 20% od ukupnog broja maloletnika u ovoj ustanovi). Naime, iako je zakonom propisana vaspitna mera upućivanja u specijalnu ustanovu, ona u praksi ne funkcioniše, odnosno, trenutno takva ustanova ne postoji. Istovremeno, samo postojanje propisa i zakona o upućivanju ove kategorije maloletnika u specijalnu ustanovu, ukazuje da maloletnici ometeni u razvoju zahtevaju bitno drugačiji tretman i režim postupanja od onog koji je konceptualno predviđen i sprovodi se prema maloletnim licima koja nemaju smetnje u razvoju. U takvoj situaciji diskutabilan je i suvišan svaki komentar o zakonitosti postupanja prema ovoj kategoriji maloletnika koja zahteva drugačiji tretman od onog koji se odnosi i važi za vaspitno-popravnici dom. Ako tome dodamo i činjenicu da se čak ni u okviru interne klasifikacije ovi maloletnici ne tretiraju kao posebna

kategorija, onda pitanja efikasnosti organizacije i tretmana, prava ove kategorije maloletnika, te svrha vaspitne mere prema ovoj kategoriji maloletnika, postaju apsurdna.

Ne uzimajući u obzir ove, doduše, krucijalne činjenice, dobijeni podaci u odnosi na ovu dimenziju ukazuju na to da su pitanja vezana za doživljaj štićenika o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure i njene efikasnosti na prvi pogled mogu pozitivno oceniti, pogotovo kada su u pitanju stavovi i odgovori osoblja.

Sa svoje strane, štićenici kao jedan od problema ističu čestu upotrebu palice tj. njenu upotrebu van zakonom predviđenih slučajeva. Iako, osoblje ustanove ističe da upotrebi palice pribegava samo u izuzetnim okolnostima, prema onome što su nam ispričali svi štićenici sa kojima smo razgovarali, stekli smo utisak da služba obezbeđenja upotrebi palice pribegava kao "tradicionalnom" vidu prevaspitnog sredstva i da očitno veoma široko tumači mogućnost kojom je zakonodavac definisao upotrebu ovog prinudnog sredstva.

Tako naprimer, štićenici su istakli da pripadnici službe obezbeđenja, posebno u zatvorenom odeljenju upotrebi palice pribegavaju i onda kada štićenici naprave potpuno beznačajne prekršaje. Jedan od štićenika nam je ispričao da je posle fudbalske utakmice hteo da se umije i da je ušao u sobu koliko da uzme sapun, nakon čega je dobio batine predrecima od dvojice stražara. On naglašava da se na portirnici nikome nije javio, jer u tom trenutku nikoga od stražara nije bilo tamo. Tokom razgovora pokazao nam je modrice po nogama koje su već bile u prolaznoj fazi, ali i dalje vidljive u predelu zadnjeg dela butina i potkolenica. Štićenici su se požalili da im i majstori ponekad lupaju "vaspitne šamare", kada nešto ne urade ili ne žele da urade.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Način života i rada osuđenih bliže se uređuje aktom o kućnom redu zavoda. Akt o kućnom redu zavoda donosi ministar pravde" (čl. 23 ZIKS);

– "U zavodima poluotvorenog tipa služba za obezbeđenje, koja nadzire kretanje osuđenih, predstavlja jedinu prepreku za bekstvo" (čl. 12. st. 3. ZIKS);

– "Po primitku svakom maloletniku će biti data kopija Pravila pritvornog centra, kao i pismeni opis njihovih prava i obaveza na jeziku koji oni razumeju, uz adresu vlasti nadležnih za primanje njihovih pritužbi, kao i adresu javnih i privatnih agencija i organizacija koje pružaju pravnu pomoć. Za sve nepismene maloletnike ili one koji ne razumeju jezik pisanog dokumenta, trebalo bi pripremiti tu informaciju na način koji će omogućiti njenu punu shvatljivost" (Para. 24. UN Pravila);

– "Odmah po prijemu svaki maloletnik bi trebalo da bude intervjuisan, a psihološki i socijalni izveštaj sa navedenim faktorima koji se odnose na specifičan tip i nivo tretmana i programa za dotičnog, bi odmah trebalo pripremiti. Ovaj izveštaj, uz onaj koji priprema lekar koji pregleda maloletnika po prijemu, trebalo bi onda dostaviti direktoru kako bi ovaj odredio odgovarajući smeštaj za maloletnika u okviru centra, i nivo i specifičan tip tretmana i programa za istog..." (Para 27. UN Pravila);

– "Glavni kriterijum za razdvajanje određenih kategorija maloletnika lišenih slobode trebalo bi da bude obezbeđivanje vrste tretmana koji najbolje odgovara određenim potrebama dotičnih pojedinaca i zaštiti njihovog fizičkog, moralnog i mentalnog integriteta i dobrobiti" (Para. 28. UN Pravila);

– "Za vreme izvršenja krivičnih sankcija sa maloletnicima se postupa primereno njihovom uzrastu, stepenu duševnog razvoja, sposobnostima i sklonostima... Pri tome se prema maloletnicima

u toku vaspitnog i prevaspitnog tretmana postupa primereno njihovom uzrastu, stepenu duševnog razvoja, sposobnostima, sklonostima, stepenu obrazovanja, radnim navikama i sl." (čl. 216. ZIKS);

– "Maloletnici se raspoređuju u vaspitne grupe prema uzrastu, duševnoj razvijenosti, ostalim ličnim svojstvima i prema programu postupanja" (čl. 255. ZIKS);

– "Maloletnik kome je vaspitna mera upućivanja u specijalnu ustanovu izrečena zbog zaostalosti u psihofizičkom razvoju upućuje se u odgovarajuću ustanovu socijalne zaštite, gde ima ista prava i dužnosti kao i ostali maloletnici smešteni u tu ustanovu" (čl. 277. ZIKS);

– "Prinuda se prema osuđenom primenjuje samo ako je neophodno da se spreči: 1) bekstvo, 2) fizički napad na drugo lice, 3) samopovređivanje, 4) prouzrokovanje materijalne štete, 5) aktivan i pasivan otpor pri izvršenju zakonitog naređenja službenog lica" (čl. 137 ZIKS);

– "Sve disciplinske mere koje predstavljaju surovi, nehumani, i degradirajući tretman, biće strogo zabranjene, a to se odnosi na telesne kazne, zatvaranje u mračnu ćeliju ili samicu, ili neke druge kazne koje mogu da kompromituju fizičko i mentalno zdravlje dotičnog maloletnika..." (Para. 67. UN Pravila);

– "U nizu ustanova koje su bile posećene, delegacijama CPT je bilo rečeno da nije redak slučaj da osoblje povremeno udari koji "pedagoški" šamar maloletnicima lošeg ponašanja. Komitet smatra da u interesu sprečavanja zlostavljanja svi oblici fizičkog kažnjavanja moraju biti formalno zabranjeni i izbegavani u praksi. Sa osobama lišenim slobode koje se loše vladaju treba postupati isključivo u skladu sa propisanim disciplinskim postupcima" (Stanadrdi CPT, Para. 24.CPT/Inf (99)12);

– "U vršenju svoje dužnosti osoblje centra trebalo bi da poštuje i štiti ljudsko dostojanstvo i osnovna ljudska prava svih maloletnika, a posebno:

a) Nijedan član centra ili institucionalnog odozla ne sme da stimuliše, učestvuje ili toleriše bilo koji čin torture ili grubog, surovog ili degradirajućeg tretmana, kazne, korekcije ili discipline, ni pod kakvim izgovorom" (Para.87. UN Pravila).

III Preporuke

– Uz konsultovanje stručnjaka, hitno pristupiti doradi i usvajanju pravilnika o kućnom redu vaspitno-popravnog doma;

– Pod hitno razmotriti i naći rešenje problema vezanih za kategoriju maloletnika koji su ometeni u razvoju ili formiranjem posebnom centara za ovakve maloletnike ili formiranjem posebnog odeljenja u okviru VP doma. U međuvremenu, uložiti napore da se osmisle posebni programi za ovu kategoriju uz zapošljavanje kadrova koji su kompetentni za rad sa maloletnicima ometenim u razvoju;

– Pri kategorizaciji primarno se rukovoditi potrebama za specifičnom vrstom tretmana maloletnika;

– Upotrebu sile i upravljanje pomoću prinude, kažnjavanja i zavodjenja reda izricanjem čestih disciplinskih mera svesti na minimum;

– Pravno sankcionisati svaku nezakonitu upotrebu sredstava prinude prema šticeenicima.

Resocijalizacija

I

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju na to da ta služba organizuje i sprovodi stručnu obuku šticeenika u okviru 25 mašinskih, automehaničarskih, autolimarskih, stolarskih i frizerskih zanimanja. Takođe, postoji poljoprivredna ekonomija koja pružaju mogućnost upošljavanja šticeenika i na poljoprivrednim poslovima. Pored ratarskih poslova, maloletnici su uposleni i na farmi koka, kao i na poslovima stočarstva (farma svinja). Tehnologija rada je zastarela. Radom rukovodi uprava ustanove i svi maloletnici imaju pravo i obavezu da rade. Vikendom se ne radi. Prekovremeni rad se sprovodi samo ako maloletnik to prihvata, i to podrazumeva dodatno bodovanje.

Prema rečima osoblja, profesionalno osposobljavanje i rad su integrisani, a to znači da rad šticeenika ima prevashodnu funkciju u osposobljavanju za buduća zanimanja, a ne proizvodnju materijalnih dobara. Rad je pod nadzorom instruktora. Raspoređivanje na radna mesta usklađeno je sa potrebama i kapacitetima ustanove, a delimično i sa ličnim željama i afinitetima maloletnika. Rečano nam je, da se vodi računa i o potrebi za konkretnim zanimanjem u mestu u koje se maloletnik vraća. Rad službe za obuku i upošljavanje, sa aspekta resocijalizacije šticeenika, se svodi na svakodnevno praćenje i ocenjivanje ponašanja i zalaganja na radnom mestu. Jedan instruktor je nadležan za 5–8 maloletnika. Uslovi rada i zaštita na radu su solidni. Sem zastarele tehnologije, nema značajnijih problema. Polovina zarade se stavlja na štednju, a polovina im se daje na korišćenje.

Analizu rada službe za prevaspitanje izvršićemo, prvenstveno, na osnovu njenih aktivnosti. Prijem šticeenika otpočinje u prijemnom odeljenju. Tim koji čine socijalni radnik, pedagog i psiholog, nakon 30 dana ispitivanja i opservacije maloletnika, daje predlog programa tretmana. Njegovu klasifikaciju i program postupanja zajedno sa ovim timom odobrava i odlukom o programu postupanja donosi upravnik doma. Program postupanja obuhvata određenje vaspitne grupe, osnovno i stručno obrazovanje, radno mesto, slobodne aktivnosti i intenzitet individualnog i grupnog rada, kao i procenu dužine boravka maloletnika u domu. Reklasifikacija se vrši svaka 3 meseca i to na predlog vaspitača. Najvažniji kriterijum reklasifikacije je ponašanje maloletnika, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i pripadnika službe za obuku i upošljavanje, školskog osoblja i službe za obezbeđenje. Sem individualnog-savetodavnog rada, zastupljen je i grupni rad, a rečeno nam je da se sprovodi i porodična terapija. Skrenuta nam je pažnja da pored problema kategorije mentalno retardiranih maloletnika, postoji i problem sa zavisnicima od psihoaktivnih supstanci. Kako nema posebno obučeno osoblje za rad sa ovim kategorijama šticeenika, sve se svodi na rad psihijatra koji po potrebi sprovodi terapiju i preduzima druge mere. U ozbiljnijim slučajevima, ovakvi maloletnici se upućuju u KPD-bolnicu u Beogradu.

Veličina vaspitne grupe je zadovoljavajuća. Ima između 10–15 maloletnika na 1 vaspitača. Prosečan broj sastanaka po šticeeniku je 2–3 puta nedeljno, a ukupan broj sastanaka tokom dana je 10–15. U proseku trajanje susreta je oko 1 čas.

Obrazovna struktura zatvorenika ukazuje da je 48 maloletnika nepismeno, 60 je sa četiri razreda osnovne škole, a 32 ima završenu osnovnu školu. Maloletnici imaju mogućnost i osnovnog i srednjeg obrazovanja. Osnovno obrazovanje, odnosno škola se nalazi u okviru doma, dok se za srednje obrazovanje angažuju profesori iz konkretnih srednjih škola koji dolaze i održavaju nastavu u domu. Srednja škola obučava kadrove za 25 mašinskih zanimanja, a pored toga postoje i smerovi za druga zanimanja kao što su frizeri, stolari, automehaničari, autolimari. Ne postoji mogućnost školovanja za društveno-jezička zanimanja.

Maloletnici imaju status vanrednih kandidata i održava im se blok nastava. Program je usklađen sa redovnim planovima i programima, s tim što broj časova ne prelazi 4 časa. Diploma koju dobijaju u domu ni po čemu se ne razlikuje od one koja se stiče u "civilistvu".

Ne postoji poseban školski program za maloletnike ometene u razvoju.

Opšti je utisak da su učenje i škola oblasti za koje su šticećenici slabo zainteresovani. Osoblje se trudi da na različite načine doprinese njihovoj većoj motivisanosti, pa je recimo najviša ocena (petica) kriterijum za dodelu nekih pogodnosti (produžena poseta, jedan više izlazak u grad...). Maloletnici uključeni u školovanje imaju srazmerno kraće radno vreme.

Kada je reč o tehničko-arhitektonskim uslovima naš je utisak da prostorije škole, kao uostalom i druge zgrade, nisu na zadovoljavajućem nivou. Nedostaju savremenija i kreativnija sredstva nastave i oprema koja bi možda doprinela i većoj stimulaciji maloletnika za školovanje. Sami šticećenici su zainteresovani za kompjuterske kurseve i strane jezike što možda ukazuje i na njihovu potrebu za kontaktom i komunikacijom sa spoljnom sredinom i na zainteresovanost i uključenost u moderne i savremene tokove komunikacije i učenja. Na ovo bi nadovezali i postojanje biblioteke i to kako školske, tako i u okviru doma kulture. Međutim, veoma mali broj zatvorenika intenzivno koristi biblioteku, što se u krajnjoj instanci može tumačiti veoma lošim kvalitetom i kvantitetom knjižnog fonda. Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa, kao i da postoje radio i TV aparati.

Pripreme za otpust ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Čak se i uobičajana procedura obaveštavanja, tj. koordinacija i saradnja sa organima nadležnim za postpenalni prihvata, procenjuje kao veoma loša. Smatramo da je, društvena zajednica u obavezi da se malolentim delinkventima efikasnije bavi i da iskoristi razvojnu pogodnost njihovog uzrasta, da ih zaštiti, prihvati i organizuje u aktivnostima koje neće značiti izolaciju, već, naprotiv, uključivanje i učešće.

Rekreativne i aktivnosti u slobodno vreme su relativno sadržajne. Realizuju se sportske, kulturne, umetničke i dr. aktivnosti. Organizovane su različite tribine, takmičenja i sl., mada šticećenici nisu potpuno zadovoljni i zahtevaju mnogo više. Zavisno od interesovanja šticećenici se uključuju u ove aktivnosti. Organizacija i realizacija ovih aktivnosti u nadležnosti je 4 referenta, dva za sportske i dva za kulturno-zabavne aktivnosti.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi šticećenika prema veroispovesti zastupljeni su uglavnom pravoslavci. Maloletnici pokazuju ogromnu zainteresovanost za ostvarenje ovog prava. Trenutno, prostor za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika postoji, ali, po našem mišljenju, on predstavlja samo improvizaciju onoga čemu bi taj prostor trebao da služi.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Ako u vaspitno-popravnom domu nema nastave određenog smera ili stepena obrazovanja, maloletnici pohađaju nastavu izvan vaspitno-popravnog doma" (čl. 260. ZIKS);

– "Maloletnici koji su nepismeni ili imaju kognitivne ili slične poteškoće u učenju trebalo bi da imaju pravo na specijalno obrazovanje" (Para.38. UN Pravila);

– "Maloletnici starosnog doba iznad onog predviđenog za obavezno školovanje koji žele da nastave svoje obrazovanje trebalo bi da budu stimulisani da to urade, i treba uložiti napore da ima se omogućiti pristup odgovarajućem obrazovnom programu" (Para.39. UN Pravila);

– "Svaki pritvorni centar treba da omogući maloletnicima pristup biblioteci dobro opremljenoj obrazovnim i rekreacionim knjigama i časopisima koje odgovaraju njihovom starosnom dobu. Maloletnike treba stimulirati da se koriste bibliotekom" (Para.41. UN Pravila);

– "Kad god je to moguće, maloletnicima treba pružiti priliku da se bave plaćenim radom, ako je moguće u okviru lokalne zajednice, kao dodatak vokacionom obrazovanju...Organizacija i metod rada koji se nude u pritvornim centrima treba da bude što sličnija onima koji postoje u zajednici, a ujedno treba da pripremi maloletnike za uslove normalnog, radnog života" (Para.46. UN Pravila);

– "Svi maloletnici trebalo bi da imaju pravo da se koriste aranžmanima koji im pomažu u resocijalizaciji, porodičnom životu, obrazovanju ili zapošljavanju po njihovom puštanju na slobodu. U tom smislu trebalo bi osmisliti procedure koje bi obuhvatale rano puštanje na slobodu i specijalne kurseve" (Para.79. UN Pravila);

III

Preporuke

– Razraditi metode koje podstiču i pobuđuju interesovanje maloletnika da u većem broju učestvuju u profesionalnom osposobljavanju i radnim obavezama, obezbeđivanjem savremenije tehnologije, raznovrsnijih i većih alternativa za rad i uvođenjem što više nagrada i pogodnosti za isticanje na radu;

– Kreirati nastavne planove i programe koji će biti kompatibilni sa realnim potencijalima, ograničenjima i karakteristikama populacije šticećenika koja je trenutno u domu;

– Razraditi metode koje podstiču i pobuđuju interesovanje maloletnika da učestvuju u procesu školovanja pribavljanjem savremenijih i kreativnijih sredstva nastave, što raznovrsnijim i većim alternativama za određene smerove, kurseve jezika i kompjutera, nagrađivanjem i dobijanjem što više pogodnosti za isticanje i uspeh u školi;

– U sklopu procesa prevaspitavanja premanentno podsticati one metode i aktivnosti koje doprinose povezanosti maloletnika sa društvom, a ne na njihovo isključenje iz njega i izolaciju. U tom smislu angažovati centre za socijalni rad da kad god je moguće pomognu osoblju Zavoda u postupku prijema, praćenja i resocijalizacije, a naročito u održavanju i poboljšanju maloletnikovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i društvenim organizacijama. Od samog početka od njih treba tražiti mišljenje o predlozima za prevaspitanje određenog maloletnika kako bi se pružila pomoć osoblju vaspitno-popravnog doma u što efikasnijoj klasifikaciji i reklasifikaciji maloletnika;

– Ovlašćenim predstavnicima društvenih organizacija i službi omogućiti pristup domu i maloletnicima kako bi oni mogli doprineti pripremama za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije. U tom smislu razmotriti mogućnosti i alternative za postepen povratak šticećenika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu i to u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija maloletnika, te insistirati na posebnim programima i režimom postupanja za iste;

– Obezbediti sredstva za osposobljavanje primerenijeg prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U odnosu na ovu dimenziju saznali smo da maloletnici u domu nemaju ni jednu telefonsku govornicu, te da se procedura korišćenja telefona odvija u prostorijama vaspitača.

Dopisivanje i podnesci ne podležu cenzuri. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama, kao ni oduzetih paketa ili dela njihovog sadržaja.

Uglavnom svi štićenici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana. Problemi i pritužbe na dodeljivanje određenih pogodnosti i nagrada su veoma česte što su potvrdili i štićenici i osoblje. To je razumljivo jer su nagrade, kazne i sve ostalo što osoblje kontroliše i raspoređuje među maloletnicima, veoma važni za štićenike. To im omogućuje ili onemogućuje kontakt sa spoljnim svetom čime bar za trenutak mogu da otklone ili ublaže deprivacije i frustracije domskog života.

Naš je utisak da je saradnja osoblja sa faktorima izvan ustanove, kako tokom izvršenja mere, tako i u fazi pripreme za otpust, prilično loša. Smatramo da su postojeći kapaciteti i alternative međusobne saradnje i koordinacije, pre svega sa porodicom i organom starateljstva, nedovoljno iskorišćene. Naime, sadašnji maloletni delinkventi nisu samo prestupnici, već i istinske i najveće žrtve okolnosti i društvene situacije u kojoj su živeli, kao što je to i celokupna adolescentna populacija, čiji su oni sastavni deo. Takođe, ne smemo zaboraviti da u periodu adolescencije regulisanje ljudskog ponašanja, uvođenjem sistema zabrana, još uvek nije dovoljno stabilno i funkcionalno i još uvek je, kod velikog broja adolescenata, pod dominacijom ličnih osećaja koje funkcioniše po principu zadovoljstva. U situaciji kada je okolina adolescenta uključena u dinamiku i rešavanje njihovih ličnih dilema i teškoća, od kvaliteta njenog odgovora i postupanja zavisi da li će ona pomoći ili odmoći maloletniku da izađe na kraj sa problemima i nedoumicama s kojima je suočen. Bitno je da li će okolina svojim stavom odigrati ulogu neke vrste dodatnog, spoljašnjeg potpornog sistema za prihvatanje usvojenog sistema vrednosti i pravila ili ne.

Naš je utisak, da je većina od onog što im se nudi mnogo teže i za maloletnike daleko manje privlačno i prihvatljivo od atrakcije i lakoće egzistencije s one strane zakona.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Organ starateljstva dužan je da sve vreme izvršenja zavodske vaspitne mere i maloletničkog zatvora održava stalnu vezu s maloletnikom, njegovom porodicom, zavodom ili ustanovom u koju je maloletnik smešten. Zavod, odnosno ustanova u kojoj se izvršava zavodska vaspitna mera ili maloletnički zatvor dužni su da najdavnije tri meseca pre otpuštanja maloletnika o tome obaveste maloletnikove roditelje, staraoca i organ starateljstva i predlože im mere za prihvatanje maloletnika" (čl. 286. ZIKS);

– "Svaki maloletnik bi trebao da ima pravo da putem pisama i telefona komunicira sa osobom po njegovom ili njenom izboru, bar dva puta nedelno, osim ako za to postoji pravno ograničenje. Njemu ili njoj treba pomoći u efikasnom uživanju tog prava..." (Para.61. UN Pravila);

– "Nadležna tela trebalo bi da obezbede ili osiguraju službe koje bi pomagale maloletnicima da se resocijalizuju, a ujedno i pomagale u smanjenju predrasuda prema takvim maloletnicima. Te službe bi trebalo da obezbede u meri u kojoj je to moguće da maloletnici dobiju odgovarajući smeštaj,

zaposlenje, odeću, i dovoljno sredstava da po puštanju na slobodu ostvare svoju uspešnu resocijalizaciju. Predstavnici tela koja pružaju takve usluge trebalo bi da budu konsultovani i trebalo bi da imaju pristup pritvorenim maloletnicima kako bi im pomogli da se pripreme za resocijalizaciju" (Para.80. UN Pravila);

– "CPT pridaje veliku važnost održavanju dobrog kontakta sa spoljnim svetom svih osoba koje su lišene slobode. Vodeći princip bi trebalo da bude unapređivanje kontakta sa spoljnim svetom; sva ograničavanja takvih kontakata trebalo bi da se zasnivaju isključivo na ozbiljnim razlozima bezbednosti, ili razlozima vezanim za raspoloživa sredstva.

Aktivno unapređivanje takvih kontakata može biti posebno korisno za maloletnike lišene slobode, od kojih mnogi imaju probleme ponašanja u vezi sa emocionalnom deprivacijom ili nedostatkom umeća društvenog ophođenja.

CPT takođe želi da naglasi da kontakt maloletnika sa spoljnim svetom ne sme nikada biti ograničavan ili uskraćivan kao vrsta disciplinske mere" (Standardi CPT, Para 34. CPT/Inf (99)12).

III

Preporuke

– Uvesti telefonske govornice na način kako je to učinjeno u KPZ i nekim zatvorima i uvesti fleksibilnija pravila korišćenja ovog vida komunikacije;

– Težiti smanjenju razlika koje postoje između života u domu i slobodnog života, te u granicama mogućnosti stvarati ambijent i atmosferu blisku onoj na slobodi;

– Maloletnika treba podsticati da održava i stvara odnose sa licima i organizacijama izvan vaspitno-popravnog doma koji bi bili u interesu njegove porodice i njegovog prevaspitanja;

– Angažovati centre za socijalni rad da kad god je moguće pomognu osoblju zavoda u postupku prijema, praćenja i resocijalizacije, a naročito u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i društvenim organizacijama. Od samog početka od njih treba tražiti mišljenje o predlozima za prevaspitavanje određenog maloletnika kako bi se pružila pomoć osoblju vaspitno-popravnog doma u njegovom zadatku prevaspitanja i resocijalizacije maloletnika;

– Osoblje VP doma i centara za socijalni rad treba angažovati i podsticati da, kad god je moguće, saraduju i kroz kooperativan rad i primenu ne samo direktnog već i indirektnog tretmana, ostvaruju što kvalitetniju i maksimalno moguću pripremu maloletnika za normalnu reintegraciju u društvo.

Osoblje

I

Osoblje službe za prevaspitanje zadovoljava kriterijum popunjenosti i broji 43 zaposlena. Zaposleni u ovoj službi, raspoređeni su u okviru prijemnog odeljenja, škole, odeljenja za vaspitače i referenata za slobodne aktivnosti.

Prosečne godine starosti su 35–40, a polna zastupljenost je ravnopravna. Prema školskoj spremi struktura je sledeća: tri sa srednjom, tri sa višom i 37 sa visokom sa visokom stručnom spremom. Međusobno odnos broja vaspitača i štićenika je 1 vaspitač na 10–15 maloletnika. U prijemnom odeljenju su, pored šefa službe, rade 3 radnika (pedagog, psiholog, socijalni radnik), u

otvorenom i ženskom nalazi se po 1 vaspitač, u poluotvorenom 12 vaspitača, a u zatvorenom 3 vaspitača. Svi su po profesionalnoj vokaciji specijalni pedagozi. Ukupno ima 6 referenata, a u vaspitno-obrazovnom radu učestvuje 13 radnika.

Prema školskoj spremi svi zadovoljavaju kriterijume za prijem. Skrenuta nam je pažnja da prevaspitna služba zauzima centralno mesto u svim aspektima procesa resocijalizacije maloletnika, međutim u trenutnim okolnostima, tačnije sa ovim brojem zaposlenih veoma je teško kvalitetno realizovati sve zadatke koji su u njenoj nadležnosti. Zaposleni ove službe smatraju da bi kriterijumi za prijem trebalo da obuhvataju i faktor ličnosti jer se insistiranje na znanju (obrazovanje i stručna sprema) se u praksi pokazuje kao nedovoljno, jer se radi o veoma specifičnoj kategoriji osoba s kojima se radi.

Što se tiče dodatne obuke ili edukacije, pet radnika ove službe edukovano je i osposobljeno za porodičnu terapiju. Generalno, čini nam se da postoji motivisanost osoblja za kvalitetnijim radom, edukacijama i nekim novim metodama rada, ali nam je skrenuta pažnja da bi za to morala postojati i finansijska podrška i šira inicijativa.

Svi procenjuju nivo stresa na poslu kao veoma visok. Osoblje ove službe ima beneficiran radni staž, a bez obzira na redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom. Prekovremeni rad nije čest i uglavnom se plaća.

Osim u jednom jednom slučaju, povreda radnih obaveza niti disciplinskih postupaka protiv radnika ove službe nije bilo. Komunikacija među osobljem se procenjuje kao dobra, a značaj ove službe, s aspekta svrhe izvršenja vaspitnih mera, kao najbitniji u odnosu na druge službe.

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba ima 52 radnika što zadovoljava broj predviđen sistemizacijom. Prosečna starost je između 35 i 40 godina, a pol muški. Visoku stručnu spremu poseduje tri radnika, višu jedan, a ostali srednju stručnu spremu. U pitanju su radnici metalske, mašinske i drvnoprerađivačke struke. Niko nije imao dodatnu obuku.

Struktura osoblja zaposlenih u okviru ove službe zadovoljava kriterijume prijema koji su zakonom predviđeni. Na jednog majstora ima 5–8 štićenika. Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Doživljavaju položaj ove službe kao ravnopravan sa drugim službama. Timski sastanci ove službe su svakodnevni, a na nivou ustanove (kolegijum) održavaju se jednom nedeljno gde načelnik ove službe, sa svog aspekta, doprinosi i daje predloge za svakog maloletnika.

Osnovne pritužbe odnosile su se na zastarelu tehnologiju i potrebu za boljim uslovima rada. Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da on postoji. Međutim, na konkretnije pitanje procene da budu napadnuti od štićenika, odgovorili su da ozbiljnih napada nije bilo.

Tome u prilog govori i podatak da nije bilo povreda na poslu, a donekle i podatak da niko od radnika ove službe ne bi menjao svoj posao. Na pitanja vezana za pravila rada odgovori ukazuju na to da su sa redovnošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad je po potrebi i postoji nadoknada za takav rad. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž.

Vođena su tri disciplinska postupaka protiv radnika ove službe i to zbog neprimenjivanja pravila zaštite na radu.

Služba obezbeđenja broji 63 radnika i ovime je stopostotno pokriven broj radnih mesta predviđen sistemizacijom za pripadnike ove službe. Prosek strosti je oko 30 godina, dva radnika ove službe imaju visoku, četiri višu, a ostali zaposleni srednju stručnu spremu. Služba upošljava pet žena.

Načelnik službe, koji je diplomirao na Vojnoj akademiji ima dvogodišnje iskustvo rada u ustanovi. Broj pripadnika službe obezbeđenja procenjuje se kao nedovoljan u donosu na kapacitet ustanove i njenu specifičnost. Služba ima dodatno opterećenje otkako je iz okružnog zatvora u Kruševcu, za vreme trajanja vanrednog stanja, u VP dom prebačen jedan broj pritvorenika. Stražari su

dodatno angažovani oko sprovođa pritvorenika, tako da je služba u proteklih nekoliko meseci bila izložena pojačanom pritisku.

Protiv sedamnest pripadnika službe u proteklih godinu dana vođeni su disciplinski postupci. Jedan postupak, pokrenut protiv radnika obezbeđenja zbog prekomerene upotrebe sile je rezultirao je sporazumnim raskidom radnog odnosa, dok su 4 radnika dobila otkaz zbog drugih povreda radnih dužnosti. Ostali su kažnjeni novčano ili opomenom.

Po oceni načelnika službe, stražari su zainteresovani za pohađanje dopunskih kurseva i proširivanje saznanja koja bi doprinela efikasnosti i kvalitetu u obavljanju poslova. Pripadnici službe su pohađali kurseve koji su se sprovedeni u organizaciji UNICEF i OEBS, a interno su organizovana i dva kursa dodatne obuke u rukovanju oružijem.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Osoblje bi trebalo da bude kvalifikovano i da obuhvata izvestan broj specijalista, kao što su edukatori, vokacioni instruktori, savetnici, društveni radnici, psihijatri i psiholozi. Ovo i drugo specijalističko osoblje trebalo bi da bude zaposleno puno radno vreme. Potonje ne bi trebalo da isključi angažman honorarnih ili volonterskih radnika kad nivo takve podrške i obuke može da bude koristan. Pritvorni centri trebalo bi da iskoriste sve obrazovne, rehabilitacione, moralne i duhovne resurse i druge oblike pomoći koji postoje u zajednici u skladu sa individualnim potrebama i problemima maloletnika" (Para.81. UN Pravila);

– "Osoblje bi trebalo da bude smatrano za profesionalce, a odgovarajuća plata mora da im bude ponuđena kako bi se privukli i muškarci i žene" (Para.83. UN Pravila);

– "Osoblje bi trebalo da dobije takvu obuku koja bi mu omogućila da vrši, efikasno svoje dužnosti, i to posebno obuku iz dečije psihologije, i dečijeg blagostanja, kao i iz međunarodnih stadarda i normi ljudskih prava i prava deteta, uključujući ova Pravila. Osoblje bi trebalo da održi i poboljša svoje znanje i profesionalne kapacitete time što bi pohađalo relevantne kurseve organizovane u odgovarajućim intervalima tokom cele karijere članova osoblja" (Para.85. UN Pravila).

III

Preporuke

– Permanentno podsticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnu obuku i specifične edukacije, savetovanje i primere pozitivnog rukovođenja, da teže ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu;

– Razmotriti mogućnosti zapošljavanja kadrova koji su kompetentni za rad sa specifičnim kategorijama maloletnika (maloletnici ometeni u razvoju, zavisnici od psihoaktivnih supstanci...);

– Uposliti veći broj stručnih kadrova koji po vokaciji poseduju opšta i specifična znanja iz oblasti asolescentne problematike (psiholozi, pedagozi, socijalni radnici, psihijatri, pravnici...);

– U selekciji i prijemu radnika, voditi računa o socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata;

– Poboljšati uslove života i rada osoblja koje je zaposleno u Domu, povećanjem njihovih zarada i drugim stimulacijama.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD ZA MALOLETNIKE U VALJEVU (I)

DATUM POSETE: 23. april 2002. godine
 TIP USTANOVE: zatvorena sa poluotvorenim i otvorenim odeljenjem
 POPULACIJA: muškarci/maloletnici
 KAPACITET USTANOVE: oko 250
 BROJ ZATVORENIKA: oko 150
 SASTAV TIMA: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

KPZ Valjevo nalazi se nekoliko kilometara izvan grada Valjeva sa kojim ima dobru saobraćajnu vezu (magistralni put). KPZ Valjevo predstavlja kompleks od šest zgrada i zgrada industrijskog pogona koji se nalaze na zemljištu ukupne površine 10 hektara. Prostor oko zgrada koji predstavlja zatvorski krug svakodnevno uređivan od strane vaspitanika. Zgrade su izgrađene 1959. godine i spoljašnji zidovi zgrada nalaze se u relativno dobrom stanju. Neke od zgrada su delimično oštećene u velikoj poplavi koja je juna 2001. godine ozbiljno ugrozila kako živote vaspitanika i osoblja, tako i pojedine zgrade. Iako, neke od oštećenih zgrada još uvek nisu u potpunosti popravljene, izvesno je da će se uz lično zalaganje upravnika zavoda, ovaj proces završiti u dogledno vreme.

Spavaonice u kojima borave i spavaju vaspitanici su prostrane, čiste, skoro okrečene i dobro proventrene. Na nekim zidovima i plafonima u suterenu, primetni su tragovi vlage. Na svakoj spavaonici nalaze se veliki prozori bez rešetaka, koji omogućavaju direktan pristup sunčeve svetlosti i slobodnu cirkulaciju svežeg vazduha. Hodnici i spavaonice su opremljeni veštačkim osvetljenjem.

Opremljenost spavaonica (krevet i kasete za lične stvari) je oskudna ali funkcionalna. Sve spavaonice se preko zime greju preko radijatora koji su priključeni na zavodsku kotlarnicu na mazut. U zavisnosti od količine mazuta koju zatvorska uprava obezbedi za grejnu sezonu, zavisi i adekvatnost i postojanost temperature u spavaonicama.

Kreveti u spavaonicama su u dobrom stanju, a krevetska posteljina se menja dva puta mesečno. Higijena, o kojoj se staraju sami vaspitanici je na pristojnom nivou i dezinfekcija, dezinskcija i deratizacija se obavljaju redovno.

Kao i u većini zatvora u Srbiji, zatvorska uprava nije u mogućnosti da svim vaspitanicima obezbedi sredstva za ličnu higijenu, zbog čega su oni prinuđeni da ova sredstva ili za svoj novac kupuju u kantini ili ih dobijaju preko paketa.

Kupatila i tuševi se nalaze na svakom spratu zgrada u kojima su spavaonice. Vaspitanicima je prema Pravilima o kućnom redu određeno da se tuširaju jednom nedeljno, ali im je dozvoljeno da

to po potrebi čine i češće. Sanitarni uređaji i sanitarna oprema su u lošem stanju, tople vode nema dovoljno, vodovodne i kanalizacione cevi su dotrajale, a u kupatilima je stalno prisutna vlaga.

Vode za piće ima dovoljno i uvek je dostupna.

Vaspitanici su obavezni da nose zatvorsku uniformu (letnju i zimsku), ali im je dozvoljeno da ispod nje nose civilno odelo.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA VASPITANIKA

Kuhinja i trepezarija se nalaze u posebnoj zgradi koja je u okviru zatvorskog kruga i na maloju udajenosti od spavaonica. Na trepezariji i kuhinji postoje funkcionalni prozori koji omogućavaju dotok sunčeve svetlosti i svežeg vazduha, a postoji i veštačko osvetljenje.

Higijena u prostorijama u kojima se spravlja i čuva hrana je srednjeg stepena. Posude u kojima se priprema hrana su dotrajale ali još uvek funkcionalne. Trepezarija u kojoj se servira hrana je velika, adekvatna i čista prostorija u kojoj se nalaze očuvane, drvene stolice i stolovi.

Prema odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija RS (ZIKS), maloletnicima se mora obezbediti tri oboka dnevno čija ukupna hranjiva vrednost iznosi najmanje 14.600 KJ. Iako, upravnici koji svake nedelje potpisuje jelovnik za sledeću nedelju i profesionalni kuvar tvrde, da se ova odredba sprovodi u praksi, intervjuisani vaspitanici smatraju da je hrana lošeg kvaliteta, jednolična i da ne zadovoljava postavljeni standard. Meso i mesne prerađevine se redovno nalaze na dnevnom meniju, ali su slabog kvaliteta, dok se mleko i mlečne prerađevine kao i voće, dobijaju svega jedanput ili dvaput mesečno.

Zatvorska kantina je srednje opremljena i vaspitanici smatraju da bi mogla biti i bolje, s obzirom da se roba prodaje po tržišnim cenama.

Dopunski izvor prehrane, predstavljaju dozvoljene vrste hrane koju vaspitanici dobijaju preko paketa.

Vaspitanici mogu koristiti i tzv. kafić, malu prostoriju sa par stolova i stolova, gde jedan, od strane uprave određen vaspitanik deli bezalkoholna pića i kafu.

C) MEDICINSKA NEGA VASPITANIKA

U službi za zdravstvenu zaštitu u stalnom radnom odnosu zaposlena su dva medicinska tehničara, stariji sa 26 godina radnog staža i mlađi, početnik sa 8 meseci radnog staža. Po sistematizaciji, u službi bi trebalo da rade jedan lekar opšte prakse, psihijatar, stomatolog i dva tehničara. Do 1991. godine u stalnom radnom odnosu bio je zaposlen jedan lekar opšte prakse, koji je otišao u penziju, a nakon toga nekolicina lekara je radila izvesno kratko vreme, ali su svi napustili ovaj posao zbog teških uslova rada. Trenutno, prema ukazanoj potrebi, uglavnom dva puta sedmično, dolaze lekar specijalista internista i stomatolog.

Jedan od kriterijuma za angažovanje i zapošljavanje zdravstvenih radnika u okviru ove ustanove, najverovatnije iz bezbednosnih razloga, je polna pripadnost, što po tvrdnjama uprave isključuje mogućnost zapošljavanja osoba ženskog pola.

U zatvoru postoji stacionar koji se sastoji od šest soba sa ukupno dvadeset kreveta, jedne potpuno opremljene stomatološke ordinacije, dve manje ordinacije sa nekoliko vitrina i ormana, i jednom velikom kasom (sefom) gde se pod ključem čuvaju lekovi i skromna zaliha zavojnog materijala. Količine lekova u stacionaru su minimalne i sastoje se od nešto malo antibiotika, analgetika, antipiretika i sedativa. Lekovi se daju pacijentima lično u pojedinačnim dozama, na osnovu ordinirane terapije od strane lekara.

U ustanovi praktično ne postoji ni jedan medicinski instrument niti aparat. Sve važnije medicinske analize (biohemijska, RTG, i sl.) rade se u bolnici u Valjevu. Slučajevi koji iziskuju dužu hospitalizaciju prosleđuju se u KPD Bolnica u Beogradu, gde se trenutno leče četvorica obolelih.

Od trenutno prisutnih 150 vaspitanika, na prvi jutarnji pregled se obično prijave petoricu-šestorica, da bi u toku dana taj broj sporadično rastao. U stacionaru se trenutno nalaze sedmorica obolelih.

Na osnovu podataka iz godišnjeg izveštaja zdravstvene službe zatvora za 2001. godinu, vidi se da je obavljeno 1.670 prvih lekarskih pregleda, 724 ponovna pregleda, kao i da su pružene 503 stomatološke usluge. U toku iste godine, 22 osobe su upućene na lečenje van zatvora.

U ustanovi boravi trenutno samo jedan vaspitanik dijabetičar na tabletnoj terapiji. Obolelih od TBC-a i HIV pozitivnih nema. Analize na HIV se rade obično nakon edukacije i zdravstvenog prosvetavanja, koje se ciklično sprovodi na šest meseci od strane lekara iz Valjevske bolnice, a u okviru akcije dobrovoljnog davanja krvi.

U protekloj godini bilo je 10 vaspitanika aktivno lečenih od zavisnosti od psihoaktivnih supstanci. Lečenje je sprovedeno u Beogradu u KPD Bolnici. Od 13 slučajeva narkomanije lakšeg oblika, kao i 6 slučajeva tabletomanije, prema tvrdnjama lekara, svi su uspešno stabilizovani niskim dozama sedativa i hipnotika.

PREMA IZVEŠTAJU, NAJČEŠĆA OBOLJENJA IZRAŽENA U PROCENTIMA U 2001. GODINI SU:

– Upala gornjih respiratornih organa	42 %
– Telesne povrede (zadesne, tuče, samopovređivanje)	6 %
– Neuropsihijatrijska stanja	17 %
– Oboljenja gastrointestinalnog trakta	14 %
– Mijalgija	4 %
– Kožne infekcije	3 %
– Oboljenja urinarnog trakta	3 %
– Anemije	1 %

TELESNE POVRDE IZRAŽENE U APSOLUTNIM BROJEVIMA U 2001. GODINI:

– Povrede zadobijene na radnom mestu (lake telesne povrede)	5
– Lake telesne povrede nepoznatog uzroka	7
– Lake telesne povrede u fizičkom obračunu	21
– Lake telesne povrede – samopovređivanje	3

Najčešći vid samopovređivanja je sečenje vena podlaktice. U svim slučajevima povređivanja preduzimane su mere prve pomoći, prevoz do hirurškog odeljenja Valjevske bolnice (po potrebi), kao i zaštita antibioticima.

Realizovanje usluga zubara odvija se po proceduri kao i za drugu vrstu oboljenja – zakazivanje (prijava) pregleda na jutarnjoj smotri, pregled i intervencija, dok se snimanje zuba obavlja u stomatološkoj službi Medicinskog centra u Valjevu.

Intervjuisani vaspitanici nisu zadovoljni kvalitetom zdravstvene zaštite. Smatraju, da su izvršeni pregledi površni, da lekara nema kada je potreban, te da se medikamentozna terapija u većini slučajeva svodi na aspirin, brufen ili antibiotik. Takođe, smatraju da je neadekvatno lečenje alkoholičara, a posebno narkomana kojih ima dosta, i da se lečenje gotovo isključivo bazira na davanju sedativa.

Prema tvrdnjama vaspitanika, osnovni problem u funkcionisanju stomatološke ambulante je nedostatak potrebnog materijala, tako da se stomatološke intervencije često svode samo na vađenje zuba ili druge hitne intervencije.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa (Pravilnik), i UN Pravila za zaštitu maloletnika lišenih slobode (UN Pravila)

– "Prostorije ne smeju biti vlažne i moraju imati sanitarne uređaje i ostala sredstva za ličnu higijenu" (čl. 58. st. 2. ZIKS);

– "Osuđeni je dužan da održava higijenu tela, odeće, obuće i posteljine, a zavod je dužan da mu to omogući" (čl. 39. st. 1. Pravilnika);

– "Maloletnik ima pravo na ishranu koja je dijetetski, higijenski i zdravstveno prilagođena njegovom uzrastu, koja će ga održavati u dobrom zdravlju i snazi i omogućiti mu psihofizički razvoj.

Maloletniku pripada najmanje tri obroka dnevno čija je ukupna vrednost najmanje 14.600 džula" (čl. 257. ZIKS);

– "Sanitarne instalacije trebalo bi da budu takvih standarda i locirane tako da obezbede svakom maloletniku da obavlja svoje fizičke potrebe u privatnosti i na čist i pristojan način" (Para. 34. UN Pravila);

– "Svaki centar trebalo bi da obezbedi da svaki maloletnik dobija hranu koja je adekvatno pripremljena, u dovoljnim količinama i dobrog kvaliteta koji zadovoljavaju dijetetske, higijenske i zdravstvene standarde, i da ima redovne obede. U spravljanju hrane isto tako treba voditi računa o verskim i kulturnim potrebama maloletnika. Svaki maloletnik kad god poželi treba da ima slobodan pristup čistoj vodi za piće" (Para. 38. UN Pravila);

– "Svaki maloletnik će dobijati adekvatnu lekarsku negu, kako u smislu lečenja tako i u smislu rehabilitacije, kao i lekove, i biti na specijalnim dijetama, ako su one medicinski indikovane. Gde god je to potrebno, takva lekarska nega trebalo bi da bude pružena maloletnicima preko odgovarajućih zdravstvenih službi i centara u zajednici u kojoj je lociran pritvorni centar, kako bi se sprečila njihova stigmatizacija, a unapredilo samopoštovanje i resocijalizacija" (Para.49. UN Pravila);

– "Maloletnički centri trebalo bi da usvoje specijalne programe u cilju prevencije korišćenja droga i alkohola i rehabilitacione programe koje bi sprovodilo kvalifikovano osoblje. Ovi programi bi trebalo da budu prilagođeni starosnom dobu, polu i drugim potrebama maloletnika, a potonjima bi trebalo da budu dostupne pogodnosti za dezintoksaciju i nega od strane obučenog osoblja" (Para. 54. UN Pravila).

III

Preporuke

– Obezbediti sredstva za završavanje popravki na objektima uništenim tokom poplave;

– Obezbediti barem minimalna materijalna sredstva za renoviranje toaleta, kupatila i sanitarnih uređaja u njima;

– Obezbediti materijalna sredstva za redovno snabdevanje vaspitanika osnovnim sredstvima za higijenu;

- Obezbediti količinu mazuta za grejnu sezonu, koja će biti dovoljna za redovno održavanje pristojne temperature tokom zime;
- Poboľšati ishranu vaspitanika, tako da bude u skladu sa zakonom predviđenim standardom;
- Poboľšati snabdevanje lekovima i potrebnim medicinskim materijalom;
- Intenzivirati i osavremeniti rad na lečenju zavisnika od opojnih sredstava.

Bezbednost

I

Na osnovu analize podataka prikupljenih u odnosu na ovu dimenziju možemo reći da je eksterna bezbednost na nedovoljnom nivou. S obzirom na stepen obezbeđenosti koja je predviđena za zatvoren tip ustanova kakav je KPZ za maloletnike u Valjevu, postojeće mere obezbeđenja su nezadovoljavajuće. Eksterno obezbeđenje zatvora predstavlja betonski zid sa žicom na vrhu i stražarske kule na kojima se nalaze stražari naoružani automatskim puškama, koji imaju ovlašćenje da upotrebe oružje u slučaju pokušaja bekstva vaspitanika. Nikakvog drugog obezbeđenja (video kamera, senzora, druge elektronske opreme) nema, što iznimno otežava i uslođnjava rad službe obezbeđenja. Zbog toga, zatvorska uprava je prinuđena da u svakom trenutku na poslovima spoljnog obezbeđenja (kulama) drži više od većine stražara, što prouzrokuje da se na "zemlji", unutar zatvorskog kruga, nalazi manje od deset stražara koji moraju da brinu o bezbednosti oko 150 vaspitanika. Posebno otežavajuća okolnost za pitanje eksterne bezbednosti je i sam položaj zatvora, koji se nalazi u udolini, tako da je jedna njegova strana okrenuta ka šumovitom brdu, koje praktično počinje par desetina metara od zatvorskog zida. No, i pored ovih izrazito nepovoljnih okolnosti po eksternu bezbednost, u poslednjih 6 meseci nije bilo pokušaja bekstava. Interesantno je napomenuti, da kada je juna meseca 2001. godine velika poplava nanela oštećenja zgradama i između ostalog, skoro u potpunosti srušila nekoliko metara ogradnog zida zatvora, koji je u tom trenutku bio jedina prepreka od bekstva, nijedan vaspitanik nije pokušao bekstvo.

Kada je reč o internoj bezbednosti, u odnosu na različite izvore dobili smo različite odgovore. Prema dokumentaciji, odnos broja pripadnika službe obezbeđenja i broja vaspitanika je najveći u poređenju sa drugim službama. Napada ili povreda osoblja ustanove od strane vaspitanika nije bilo niti kada je u pitanju polna pripadnost osoblja, niti u odnosu na pripadnost određenoj službi. Međutim, procena i stepen doživljaja opasnosti od mogućeg napada na pripadnike različitih službi ukazuje da je ona najveća upravo kada je u pitanju služba obezbeđenja, a nešto manja kada su u pitanju vaspitači.

Vaspitanici sa kojima smo razgovarali imali su diferenciran stav prema pojedinim kategorijama službenika zavoda. Ovo ukazuje da je u analizi odnosa osoblje – vaspitanici, sa aspekta njihove bezbednosti, vrlo važno razlikovati osoblje prema određenim profesionalnim kategorijama. Od položaja pojedinih službenika doma zavisi sadržaj, trajnost i bliskost njihovog odnosa sa vaspitanicima. Iz intervjua sa vaspitanicima izgleda da su najčešće u kontaktu sa stražarima, zatim sa poslovođama i nešto ređe u bliskom kontaktu sa vaspitačima. Skoro svi vaspitanici imaju pozitivan stav prema poslovođama, a ukoliko govore o osoblju doma najčešće pominju stražare.

S druge strane, podaci ukazuju, a naročito razgovori sa vaspitanicima, na postojanje osećanja nesigurnosti i straha koje doživljavaju u svojoj sredini. Istraživanja ukazuju da se u zatvoreničkoj zajednici, čije su bitne karakteristike zatvorenost, teške deprivacije i frustracije kojima su vaspitanici izloženi, kao odgovor na takve uslove zatvorskog života, razvijaju specifični odnosi koji

se između ostalog veoma često manifestuju i međusobnim sukobima vaspitanika. Statistika incidenata ukazuje na postojanje veoma čestih konflikata koji se rešavaju fizičkim napadima i nasiljem (dan uoči našeg dolaska u međusobnom sukobu u radionici povređena su 4 vaspitanika), dva pokušaja bekstva (zloupotreba pogodnosti), isto toliko seksualnog zlostavljanja, jedan pokušaj samoubistva, pojava naplaćivanja reketa itd. Iako je struktura i procenat učinilaca krivičnih dela sa elementima nasilja veoma visoka u ovoj populaciji, mišljenja smo da se ovakvi incidenti mogu sagledati i kao vid reakcije na deprivacije i frustracije na zatvorske uslove života, ali i kao očekivane s obzirom na starosnu dob vaspitanika i postojanje njihovih tzv. neformalnih grupa koje se bore za dominantan položaj u zatvoru.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- "U zavodima zatvorenog tipa, pored službe za obezbeđenje postoje i druge tehničke prepreke za bekstvo (ogradni zidovi i tehnička sredstva)" (čl. 12 ZIKS);
- "Nošenje i korišćenje oružja od strane osoblja trebalo bi zabraniti u svakom centru u kojem su zatvoreni maloletnici" (Para. 56. UN Pravila).

III

Preporuke

- Zahtevati od Ministarstva pravde Republike Srbije da hitno obezbediti materijalna sredstva za nabavku savremenih tehničkih sredstava za obezbeđenje (kamere, senzori i sl.) zavoda. Obezbeđivanjem ovim sredstava omogućilo bi se da se u svakom trenutku "na zemlji", u okviru zatvorskog kruga nađe veći broj pripadnika službe obezbeđenja koji bi svojim prisustvom preventivno delovali na stvaranje i sprečavanje konfliktnih i incidentnih situacija među vaspitanicima.

Zakornost postupanja

I

U okviru ove dimenzije želimo da skrenemo pažnju na anahronost u ovom zavodu u odnosu na primenu zakonom predviđene eksterne, a samim tim i interne klasifikacije vaspitanika. Naime, kazneno-popravni zavod za maloletnike predviđen je za maloletnike kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora, sa predviđenim posebnim odeljenjima za punoletna lica kojima je izrečena ova mera kao i za one koji za vreme izvršenja kazne maloletničkog zatvora postanu punoletni. Međutim, trenutno u ovoj ustanovi najveći je broj vaspitanika, punoletnih lica, kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora, dok je samo je jedan maloletnik (ispod 18 godina) trenutno u ovom zavodu. Ako je postojanje kazneno-popravnog zavoda za maloletnike, te propisi izvršenju kazne maloletničkog zatvora, rukovođeno i posledica upravo specifičnosti maloletničke populacije, nameće se pitanje da li je uopšte celishodno raspravljati o primeni propisa i zakona o izvršenju ove krivične

sankcije u situaciji kada praktično ne postoji maloletno lice u ovoj ustanovi. S druge strane, u situaciji kada je maloletnički kriminalitet, naročito nasilna i teška krivična dela i njihov recidiv u višegodišnjem i zabrinjavajućem porastu, logično se postavlja pitanje, zašto ustanova predviđena za resocijalizaciju i prevaspitanje takve grupe mladih ima samo jednog maloletnika. Ako tome dodamo da zavod popunjava svega nešto više od polovine kapaciteta (150 vaspitanika od predviđenih 250), onda se, u krajnjoj instanci, dovodi u pitanje funkcionisanje i svrsihodnost zakonske koncepcije ovakvog zavoda.

Ako izuzmemo ove činjenice, koje nisu od prioritetni cilj monitoringa zatvora i prvenstveno su uzrokovane kriminalnom politikom države, dobijeni podaci u odnosu na ispitivanu dimenziju, ukazuju da iako nema značajnih odstupanja od primene ZIKS (Pravilnik o kućnom redu ne postoji), zapazili smo da se disciplinska mera smeštanja u posebnu prostoriju ne ostvaruje uvek dosledno i zakonito. Naime, u praksi se ne razlikuje se umnogome od režima usamljenja jer zakonom predviđen uslov boravka dva ili više maloletnika u posebnoj prostoriji nije uvek moguće zadovoljiti, pa se dešava da vaspitaniku kome je izrečena ova disciplinska mera društvo pravi stražar, ukoliko nema drugog vaspitanika sa istom disciplinskom merom.

Pitanja vezana za doživljaj vaspitanika o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure i njene efikasnosti možemo pozitivno oceniti, pogotovo kada su u pitanju stavovi i odgovori osoblja. Međutim, iz neformalnih razgovora sa nekim vaspitanicima stekli smo utisak da je prisutan i osećaj nezadovoljstva zbog nekih volunтарыstičkih ili nezakonitih odluka osoblja, no, u svakom slučaju taj osećaj je mnogo manjeg inteziteta nego u nekim od posećenih zatvora kao što su KPZ Sremska Mitrovica ili KPZ Požarevac-Zabela.

Na pitanje da li postoji korupcija u zatvoru, i osoblje i vaspitanici su rekli da ona postoji, ali ni jedna ni druga strana nisu želele da previše pričaju o tome iz razumljivih razloga obostrane koristi.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Disciplinska mera smeštanja u posebnu prostoriju mera neprekidnog boravka dva ili više maloletnika u posebnoj prostoriji.

Maloletnik ne može sam boraviti u posebnoj prostoriji" (čl. 273. stav 1. i 2. ZIKS);

– "Punoletna lica kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora smeštaju se u posebno odeljenje zavoda. U posebno odeljenje zavoda smeštaju se i maloletnici koji za vreme izvršenja kazne maloletničkog zatvora postanu punoletni" (čl. 282. ZIKS);

– "Zakonski propisi ili regulacije koje je usvojilo nadležno administrativno telo trebalo bi da uspostave norme u vezi dole navedenog, i to uz puno uvažavanje osnovnih osobina, potreba i prava maloletnika:

- ponašanja koje predstavlja disciplinski prekršaj;
- vremena i vrste disciplinskih sankcija koje se mogu odrediti;
- autoriteta nadležnog za nametanje takvih sankcija;
- autoriteta nadležnog za razmatranje apela" (Para. 68. UN Pravila);

– "Kvalifikovani inspektori ili njihovi pandani koji ne pripadaju administraciji centra trebalo bi da budu ovlašćeni da vrše redovne inspekcije kao i one samoinicijativne, nenajavljene, i trebalo bi da budu nezavisni u vršenju te funkcije. Inspektori bi trebali da imaju slobodan pristup svim osobama zaposlenim u ili koje rade u centru u kojem se nalaze maloletnici lišeni slobode, potonjima kao i celokupnoj evidenciji centra" (Para.72. UN Pravila);

– "Posle obavljanja inspekcije, inspektor bi trebalo da podnese izveštaj o svojim nalazima. U tom izveštaju trebalo bi da stoji i evaluacija primene pravila i relevantnih odredbi nacionalnog zakone od strane centra, kao i preporuke u vezi koraka smatranih za nužne u realizaciji poštovanja tih pravila i propisa. Inspektor koji otkrije da neke činjenice ukazuju na to da je došlo do kršenja zakonskih propisa koji se odnose na prava maloletnika ili kršenja tih propisa u radu centra, te činjenice bi trebalo da saopšti nadležnim telima radi dalje istrage i eventualnih tužbi" (Para. 74. UN Pravila);

– "U vršenju svojih dužnosti osoblje centra trebalo bi da poštuje i štiti ljudsko dostojanstvo i osnovna ljudska prava svih maloletnika, a posebno:

(b) Svo osoblje trebalo bi da se rigorozno protivi i bori protiv bilo kog čina korupcije, i da ga bez odlaganja prijavi nadležnim telima;

(c) Svo osoblje trebalo bi da poštuje ova Pravila. Član osoblja koji sumnja da je počinjeno ozbiljno kršenje ovih Pravila ili da ono predstoji, odmah to treba da prijavi višim ili nadređenim telima ili telima koja imaju zadatak da monitoruju rad centra" (Para. 87. UN Pravila).

III

Preporuke

– Zakonski definisati do koje životne dobi, lica koja su osuđena na kaznu maloletničkog zatvora treba i mogu da izdržavaju ovu kaznu u zavodu za maloletnike, uz precizno definisanje tretmana različitih kategorija vaspitanika u skladu sa osobenostima njihove životne dobi, kako u vreme izvršenja dela i presuđenja, tako i sve vreme tokom izdržavanja izrečene kazne;

– U skladu sa navedenim, hitno doneti poseban Pravilnik o kućnom redu zavoda koji će preciznije definisati zakonska rešenja;

– Pružiti mogućnost vaspitanicima da utiču na postupak određivanja pravila režima i kućnog reda.

Resocijalizacija

I

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba organizuje i sprovodi stručnu obuku vaspitanika u okviru metalske, mašinske, drvnoпрераđивачке i ugostiteljske struke. Postoje sledeća proizvodna odeljenja: bravarsko, strugarsko, alatničarsko, varilačko, stolarsko i objekti u okviru ustanove (bife, restoran, kuhinja) u kojima vaspitanici pružaju ugostiteljske usluge. Takođe, postoje dve poljoprivredne ekonomije koje pružaju mogućnost upošljavanja vaspitanika na poljoprivrednim poslovima. Jedna je u okviru ustanove, a druga na 7 km od ustanove.

Tehnologija rada je zastarela, a mašine su uglavnom amotrizovane i pohabane. Procesom rada rukovodi uprava ustanove. Vaspitanici se raspoređuju na radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja i ličnih želja i afiniteta. Rad službe za obuku i upošljavanje, sa aspekta resocijalizacije, se svodi na svakodnevno praćenje i ocenjivanje vaspitanikovog ponašanja i zalaganja na radnom mestu. Na kraju meseca svaki majstor za svoju grupu daje izveštaj poslovođi. On objedinjuje sve izveštaje i na osnovu njih, na timskim sastancima i kolegijumu (1 nedeljno) iznosi mišljenje i predloge za svakog vaspitanika. Broj vaspitanika uključениh u proces rada trenutno je oko 60, iako mnogo veći

broj ispunjava uslove za rad. Na jednog majstora dolazi 5 do 9 vaspitanika. Oni koji nemaju nikakvo zanimanje imaju mogućnost obuke za konkretna zanimanja u školskoj radionici. Mogućnost dokvalifikacije i prekvalifikacije postoji, ali je zainteresovanost vaspitanika veoma niska. Radni dan traje 8 sati, odnosno 40 sati nedeljno. Vikendom vaspitanici ne rade. Prekovremeni rad (podrazumeva dodatno bodovanje) se sprovodi samo ako vaspitanik to prihvata. Uslovi rada i zaštita na radu su solidni. 1/3 zarade vaspitanika se stavlja na štednju, a ostatak im se daje na korišćenje.

Kada je reč o službi za prevaspitanje dobijene odgovore opisaćemo u odnosu na aktivnosti koje realizuje ova služba. Prijem vaspitanika otpočinje u prijemnom odeljenju. Tim, koji čine socijalni radnik, pedagog i psiholog, nakon 30 dana ispitivanja i opservacije svakog vaspitanika, daje predlog programa tretmana vaspitanika. Njegovu klasifikaciju i program postupanja zajedno sa ovim timom odobrava i odlukom o programu postupanja donosi upravnik zavoda. Program postupanja obuhvata određene vaspitne grupe, osnovno i stručno obrazovanje, radno mesto, slobodne aktivnosti i intenzitet individualnog i grupnog rada. Reklasifikacija se vrši svaka 3 meseca i to na predlog vaspitača. Najvažniji kriterijum reklasifikacije je ponašanje vaspitanika, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i pripadnika službe za obuku i upošljavanje, školskog osoblja i službe za obezbeđenje.

Ispitujući uslove i uključenost u tretman saznali smo da oni nisu zadovoljavajući. Naime, tip rada je isključivo individualni jer, kako su nam rekli, nema edukovanog i osposobljenog osoblja za bilo koju drugu vrstu tretmana. S druge strane, i samo osoblje izražava potrebu za tretmanom posebnih kategorija vaspitanika (zavisnici, seksualni prestupnici...).

Veličina vaspitne grupe je zadovoljavajuća. Ima oko 30-ak vaspitanika na 1 vaspitača. Prema tvrdnjama vaspitača, prosečan broj sastanaka po vaspitaniku je 2–3 puta nedeljno, a ukupan broj sastanaka tokom dana je 10–15. U proseku trajanje susreta je oko 2 časa. Razgovori mogu biti spontani i inicirani od strane vaspitača ili vaspitanika. Međutim, vaspitanici su izjavili da veoma retko vidaju i kontaktiraju sa svojim vaspitačem i da su ti susreti jednom mesečno i da ne traju duže od 15 minuta.

Veliki problem predstavlja činjenica da dobar deo zaposlenih ove službe ne ispunjava kriterijume za rad, pre svega u odnosu na vrstu obrazovanja. Tako, imamo vaspitače koji su završili Fakultet odbrane i zaštite, političke nauke – politikologiju ili sociologiju. Takođe, u nedostatku kadra, na osnovu ugovora o delu, zaposleno je i penzionisano lice (nekada radnik doma).

Iako bi služba za prevaspitavanje trebala bi da ima centralnu ulogu, posebno u ovakvoj ustanovi, na osnovu prikupljenih informacija, a i prema našem ličnom utisku, prioritet imaju zadaci bezbednosti i očuvanja unutrašnjeg reda, a ne resocijalizacija.

Kada je u pitanju školovanje, u Zavodu postoji mogućnost i osnovnog i srednjeg obrazovanja. U pitanju je istureno odeljenje srednje tehničke škole "Milica Pavlović" iz Valjeva sa kojom Zavod saraduje još od osnivanja. Diploma koju je stečena u zavodu ni po čemu ne razlikuje od one stečene u civilstvu, jer je program usklađen sa redovnim školskim planovima i programima. Profesori iz pomenute škole dolaze i održavaju nastavu u Zavodu. Vaspitanici imaju status vanrednih kandidata i održava im se blok nastava. U odnosu na prethodni period, po mišljenju osoblja, sada je obrazovna struktura vaspitanika daleko bolja. Od 55 vaspitanika koji su uključeni u školovanje, 4 je nepismeno, 11 ima tri razreda osnovne škole, a 40 pohađa srednju školu.

Osoblje škole ističe kao veoma velik problem motivisanost vaspitanika za školovanje. Mnogo je veći broj vaspitanika kojima je potrebno srednje školsko obrazovanje u odnosu na broj koji je uključen u školovanje. S druge strane, postoji i problem materijalne prirode. Od 55 vaspitanika koji su uključeni u školovanje, rečeno nam je da, zbog finansijskih deficita (školska upisnina, cena ispita...) nije moguće svima omogućiti pohađanje i završetak školovanja. Time se stvara nužna selekcija onih koji imaju tu privilegiju i onih koji nemaju.

Opšti je utisak da su učenje i škola oblasti za koje su vaspitanici zabrinjavajuće slabo zainteresovani. Osoblje se trudi da na različite načine doprinese njihovoj većoj motivisanosti, pa je recimo najviša ocena (petica) kriterijum za dodelu nekih pogodnosti (produžena poseta, jedan više izlazak u grad...). Vaspitanici uključeni u školovanje imaju srazmerno kraće radno vreme, i uopšte funkcionisanje i saradnja škole i službe za obuku i upošljavanje je veoma dobra. Takođe, osoblje ovih službi izražava najmanje problema kada je u pitanju odnos sa vaspitanicima, ali i obrnuto. Razlog za to navode u činjenici da su ambijent i atmosfera u školi veoma bliski onoj na slobodi.

Kada je reč o tehničko-arhitektonskim uslovima naš je utisak da su prostorije škole na zadovoljavajućem nivou. Nedostaju savremenija i kreativnija sredstva nastave i oprema koja bi možda doprinela i većoj stimulaciji vaspitanika za školovanje.

Postoji biblioteka i jedna u okviru škole i jedna u okviru doma kulture. Međutim, veoma mali broj vaspitanika intenzivno koristi biblioteku, mada je kvalitet i kvantitet knjižnog fonda možda i iznad prosečan za zatvorske uslove.

Sami vaspitanici su zainteresovani za kompjuterske kurseve i strane jezike što ukazuje i na njihovu potrebu za kontaktom i komunikacijom sa spoljnom sredinom kao i na zainteresovanost za uključivanje u moderne i savremene tokove komunikacije i učenja. Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa (20-ak listova), kao i da postoje radio i TV aparati. Postoji mogućnost pretplate na određene novine i časopise.

Rekreativne i aktivnosti u slobodno vreme veoma su sadržajne i odlično organizovane. Realizuju se sportske, kulturne, umetničke i dr. aktivnosti. Vaspitanici aktivno učestvuju u kreiranju sopstvenog lista "Putokazi", čije je izdavanje omogućeno ličnim zalaganjem upravnika zatvora. Postojala je i razglasna stanica ali je iz tehničkih razloga privremeno prekinut njen rad. Organizovane su različite tribine, takmičenja i sl. Zavisno od interesovanja vaspitanici se uključuju u ove aktivnosti. Organizacija i realizacija ovih aktivnosti u nadležnosti je 3 referenta, jednog za sportske aktivnosti i dva za kulturno-zabavne aktivnosti.

Kad je reč o saradnji osoblja sa faktorima izvan ustanove naša je procena da se ona svodi na nivo obaveze koju zavod ima po službenoj dužnosti i ništa više od toga. Uobičajena procedura se svodi na obaveštavanje nadležnog centra za socijalni rad i SUP.

Pripreme za otpust vaspitanika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Smatramo da su postojeći kapaciteti i alternative međusobne saradnje i koordinacije, pre svega sa porodicom i organom starateljstva daleko veće i potrebnije, ali i da ne zavise isključivo od aktivnosti zavodskog osoblja već i od druge strane.

Dokumentacija o kvalitetu i sprovođenju tretmana postoji u formi ankete podataka i stavova vaspitanika koju popunjavaju pri izlasku iz zavoda.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi vaspitanika prema veroispovesti zastupljeni su pravoslavci, muslimani i katolici. Bez obzira na zainteresovanost vaspitanika trenutno ne postoji mogućnost obezbeđenja prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika. Informisani smo da je predviđen prostor za takvu namenu, uništen u poplavi koja se nedavno dogodila. Ipak, prema iskazanoj želji, mogući su kontakti sa predstavnicima verskih zajednica.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Osuđeni ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje, koje se shodno opštim propisima organizuje u zavodu" (čl. 97. st. 1. ZIKS);

– "Verski obredi obavljaju u posebnim prikladnim prostorijama zavoda" (čl. 102. st. 1. ZIKS);

– "Organ starateljstva je dužan da sve vreme izvršenja zavodske vaspitne mere i maloletničkog zatvora održava stalnu vezu sa maloletnikom, njegovom porodicom, zavodom ili ustanovom u koju je maloletnik smešten" (čl. 286. ZIKS);

– "Zavod, odnosno ustanova u kojoj se izvršava zavodska vaspitna mera ili maloletnički zatvor dužni su da najdavnije tri meseca pre otpuštanja maloletnika o tome obaveste maloletnikove roditelje, staraoca i organ starateljstva i predlože im mere za prihvatanje maloletnika.

Svi maloletnici trebalo bi da imaju pravo da se okoriste aranžmanima koji im pomažu u resocijalizaciji, porodičnom životu, obrazovanju ili zapošljavanju po njihovom puštanju na slobodu. U tom smislu trebalo bi osmisliti procedure koje bi obuhvatale rano puštanje na slobodu i specijalne kurseve" (Para. 79.UN Pravila);

– "Nadležna tela trebalo bi da obezbede ili osiguraju službe koje bi pomagale maloletnicima da se resocijalizuju, a ujedno i pomagale u smanjenju predrasuda prema takvim maloletnicima. Te službe bi trebalo da obezbede u meri u kojoj je to moguće da maloletnici dobiju odgovarajući smeštaj, zaposlenje, odeću, i dovoljno sredstava da po puštanju na slobodu ostvare svoju uspešnu resocijalizaciju. Predstavnici tela koja pružaju takve usluge trebalo bi da budu konsultovani i trebalo bi da imaju pristup pritvorenim maloletnicima kako bi im pomogli da se pripreme za resocijalizaciju" (Para. 80.UN Pravila).

III

Preporuke

– Urgentno rešavati problem nedovoljnog finansiranja školovanja vaspitanika;

– Razraditi metode koje podstiču i pobuđuju interesovanje vaspitanika da učestvuju u procesu školovanja pribavljanjem savremenijih i kreativnijih sredstava nastave, što raznovrsnijim i većim alternativama za određene smerove, kurseve jezika i kompjutera, nagrađivanjem i dobijanjem što više pogodnosti za isticanje i uspeh u školi;

– Razraditi metode koje podstiču i pobuđuju interesovanje vaspitanika da u većem broju učestvuju u radnim obavezama, dokvalifikacijama i prekvalifikacijama obezbeđivanjem savremenije tehnologije, raznovrsnijih i većih alternativa za rad i uvođenjem što više nagrada i pogodnosti za isticanje na radu i dodatnu obuku;

– Razmotriti mogućnosti i alternative za postepeni povratak vaspitanika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu i to u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu pod nekom vrstom nadzora u kombinaciji sa efikasnom društvenom podrškom;

– Reorganizovati i angažovati centre za socijalni rad da kad god je moguće pomognu osoblju zavoda u postupku prijema, praćenja i resocijalizacije, a naročito u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i društvenim organizacijama. U tom smislu delatnost centara za socijalni rad i zavoda što više centralizovati i uskladiti. Ovlašćenim predstavnicima omogućiti pristup zavodu i vaspitanicima kako bi oni mogli doprineti pripremama za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije.

– Obezbediti prostor za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

Vaspitanici u Zavodu imaju samo jednu telefonsku govornicu, a procedura njenog korišćenja je određena rasporedom. Eventualni izuzetak pravi se samo ako je u pitanju nešto važno i hitno, a takve situacije procenjuje vaspitač. Mogućnost da vaspitanici primaju pozive izvodljiva je samo indirektno, preko vaspitača.

Prijem paketa se odvija bez problema i pritužbi štićenika.

Dopisivanje i podnesci ne podležu cenzuri. Pisma se preko opšte službe prosleđuju vaspitaču, a onda je redar-vaspitanik prosleđuje vaspitanicima. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama.

Uglavnom svi vaspitanici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana.

Boravak u izuzetno lepo sređenoj "posebnoj prostoriji", je predviđen jednom u 3 meseca, a po mišljenju vaspitanika, a i osoblja, to je nedovoljno s obzirom na razvojne osobenosti populacije koja je u zavodu.

Kontakti sa punomoćnikom su mogući kad god ima potrebe za tim i kada vaspitanik zatraži. Vaspitanici iz otvorenog i poluotvorenog odeljenja imaju 2 puta godišnje pravo na odsustvo i to u trajanju od 1 do 7 dana. Prema predlogu i mišljenju vaspitača o tome konačnu odluku donosi upravnik. Izlazak u grad je uslovljen tj. moguć, jedino ako vaspitanik ima posetu. Tada traži tzv. raport, vaspitač daje mišljenje i predlog, a upravnik donosi konačnu odluku.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

Nema značajnih neusklađenosti ili odstupanja.

III

Preporuke

– Povećati broj telefonskih govornica i uvesti fleksibilnija pravila korišćenja ovog vida komunikacije;

– S obzirom na razvojne osobenosti i potrebe populacije koja je u zavodu, razmotriti mogućnost češćeg boravaka u posebnoj prostoriji od zakonom predviđenog;

– U granicama mogućnosti stvarati ambijent i atmosferu blisku onoj na slobodi.

Osoblje ustanove

I

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da ta služba raspolaže 31 radnikom od predviđenih 41, što ukazuje na nepopunjenost ove službe. Prosečna starost je 35 godina, a pol muški. Visoku stručnu spremu poseduje 3 radnika, višu 1, a ostali srednju stručnu spremu. U pitanju su radnici metalske, mašinske i drvoprerađivačke struke. Prosečne godine staža su oko 7 godina.

Struktura osoblja zaposlena u okviru ove službe zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni prema ZIKS i Zakonu o radnim odnosima u državnim organima. Sem jednog bolovanja, drugih vidova osipanja osoblja nema. Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Položaj ove službe u odnosu na druge vide kao ravnopravan. Timski sastanci ove službe su svakodnevni, a na nivou ustanove (kolegijum) održavaju se 1 nedeljno, na kojima načelnik ove službe, sa svog aspekta daje predloge za svakog vaspitanika.

Osnovne pritužbe odnosile su se na zastarelu tehnologiju i potrebu za boljim uslovima rada. Na pitanje procene nivoa stres na poslu, konstatuju da je veoma visok. Međutim, na konkretnije pitanje procene da budu napadnuti od vaspitanika, uočili smo daleko manji intenzitet opasnosti koju doživljavaju. Tome u prilog govori i podatak da nije bilo povreda na poslu, a donekle i podatak da niko od radnika ove službe ne bi menjao svoj posao. Na pitanja vezana za njihove zarade, odgovori ukazuju da su redovošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad je po potrebi i postoji nadoknada za takav rad. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž.

Disciplinskih postupaka, povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe nije bilo.

Osoblje službe za prevaspitanje od predviđenih 21, ima 17 stalno zaposlenih i 2 radnika koji rade po osnovu ugovora o delu. Raspoređeni su u okviru prijemnog odeljenja, škole, odeljenja za vaspitače i referenta za slobodne aktivnosti. Prosečne godine starosti su 40. Odnos broja radnika je 1 vaspitač na 30 vaspitanika, što je najmanje u odnosu na druge službe. U prijemnom odeljenju su 3 radnika (pedagog, psiholog, socijalni radnik), u otvorenom i poluotvorenom po 1 vaspitač i u zatvorenom 4 vaspitača. Prema školskoj spremi, već smo pomenuli, ne zadovoljavaju svi kriterijume stručnosti za rad u ovoj službi.

Sem pedagoga u prijemnom odeljenju i direktorke škole, osoblje ove službe čine lica muškog pola, što je paradoksalno jer 90% studenata koji se edukuju upravo za ovu struku su ženskog pola. Iako nam se čini da stepen bezbednosti tj. verovatnoća napada vaspitanika na osoblje nije uslovljena polom, već primarno sadržajem njihovog odnosa, stekli smo utisak da će kriterijum pola još dugo biti veoma bitan pri primanju, pogotovo vaspitača, u ovoj i sličnim ustanovama. Uz sve ograde na predrasude o opasnosti koja postoji u ovakvim tipovima ustanova, a koje doprinose veoma teškom odlučivanju za rad u ovim ustanovama, mišljenja smo da je nedopustivo da u službi koja bi trebala da ima centralno mesto kada je u pitanju svrha izvršenja krivične sankcije tj. resocijalizacija i prevaspitanje, radi osoblje koje nema elementarnih znanja iz ove oblasti.

Zaposleni ove službe smatraju da bi kriterijumi za prijem trebalo da obuhvataju i faktor ličnosti jer insistiranje na znanju (obrazovanje i stručna sprema) se u praksi pokazuje kao nedovoljan i sekundaran kriterijum u odnosu na faktor ličnosti. Mi se slažemo sa navedenom konstatacijom, ali smatramo da je posedovanje stručnih znanja iz oblasti rada sa delinkventnom adolescenskom populacijom, nužan preduslov za svaki dalji rad.

Što se tiče dodatne obuke ili edukacije, trenutno se jedan radnik ove službe edukuje za porodičnu terapiju. Edukacija nenasilnog rešavanja konflikata koja je realizovana od strane grupe "Most", iz nekih razloga, nije naišla na prihvatljivu ocenu i primenu od strane osoblja ove službe.

Generalno nam se čini da zapravo ne postoji naročita motivisanost osoblja za kvalitetnijim radom, za edukacijom i nekim novim metodama rada. Iz neformalnih razgovora ipak nam je skrenuta pažnja da, ukoliko bi postojala finansijka podrška i šira inicijativa, postoji osoblje koje je vrlo zainteresovano za učenje i inovacije u pristupu i sprovođenju tretmana. Ovo potvrđuje i podeljenost mišljenja kada je u pitanju zadovoljstvo poslom. Neki su zadovoljni i ne bi menjali svoj posao, dok bi drugi menjali čim bi se ukazala povoljnija prilika.

Svi procenjuju nivo stresa na poslu kao veoma visok, a na pitanje da li su ikad bili povređeni na poslu, svi su odgovorili da nisu. Osoblje ove službe ima beneficirani radni staž, a bez obzira na redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom. Prekovremeni rad nije čest i uglavnom se plaća, sem načelniku službe.

Nije bilo povreda radnih obaveza niti disciplinskih postupaka protiv radnika ove službe. Komunikacija među osobljem se procenjuje kao dobra, a značaj ove službe kao najbitniji u odnosu na druge službe, naravno, sa kvalitativnog aspekta svrhe izvršenja kazne maloletničkog zatvora.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Osoblje bi trebalo da bude kvalifikovano i da obuhvata izvestan broj specijalista, kao što su edukatori, vokacioni instruktori, savetnici, društveni radnici, psihijatri i psiholozi. Ovo i drugo specijalističko osoblje trebalo bi da bude zaposleno puno radno vreme. Potonje ne bi trebalo da isključi angažman honorarnih ili volonterskih radnika kad nivo takve podrške i obuke može da bude koristan. Pritvorni centri trebalo bi da iskoriste sve obrazovne, rehabilitacione, moralne i duhovne resurse i druge oblike pomoći koji postoje u zajednici u skladu sa individualnim potrebama i problemima maloletnika" (Para. 81.UN Pravila);

– "Administracija bi trebalo da obezbedi pažljivu selekciju i regrutovanje osoblja svih nivoa i tipova obrazovanja, jer valjano upravljanje centrom zavisi od njihovog integriteta, humanosti, sposobnosti i profesionalnih kapaciteta da se bave maloletnicima, kao i lične pogodnosti za taj rad" (Para. 82. UN Pravila);

– "Da bi se prednji ciljevi ostvarili, osoblje bi trebalo da bude smatrano za profesionalce, a odgovarajuća plata mora da im bude ponuđena kako bi se privukli muškarci i žene. Osoblje centara mora se stalno stimulirati da ispunjava svoje dužnosti i obaveze na human, posvećen, profesionalan, pravičan i efikasan način, i da se sve vreme ponaša na način koji će izazivati poštovanje maloletnika, a ujedno za potonje predstavljati pozitivan model kako lične tako profesionalne prirode" (Para. 83.UN Pravila);

– "Administracija bi trebalo da zavede takve organizacione i rukovodstvene oblike koji bi olakšavali komunikaciju između različitih kategorija osoblja u svakom odeljenju centra, kako bi se unapredila saradnja između različitih službi koje vode brigu o maloletnicima, kao i ona između osoblja i administracije. Administracija bi trebalo da obezbedi da osoblje koje ima direktne kontakte sa maloletnicima ima uslove rada koji im pomažu u efikasnom vršenju njihovih dužnosti" (Para. 84.UN Pravila);

– "Osoblje bi trebalo da dobije takvu obuku koja bi mu omogućila da vrši efikasno svoje dužnosti, i to posebno obuku iz dečje psihologije, i dečjeg blagostanja, kao i iz međunarodnih standarda i normi ljudskih prava i prava deteta, uključujući ova Pravila. Osoblje bi trebalo da održa i

poboljša svoje znanje i profesionalne kapacitete time što bi pohađalo relevantne kurseve organizovane u odgovarajućim intervalima tokom cele karijere članova osoblja" (Para. 85. UN Pravila).

III Preporuke

- Osoblje koje nema odgovarajuće stručne kvalifikacije i radno iskustvo obučiti da ispunjava svoje opšte i posebne dužnosti;
- U selekciji i prijemu radnika u zavod, voditi računa o i socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata;
- Permanetno podsticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnu obuku i specifične edukacije, savetovanje i primere pozitivnog rukovođenja, da teže ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu;
- Sprečiti razlike u zapošljavanju na osnovu neke predrasude, naročito s obzirom na pol;
- Organizovati radionice i programe za obuku u veštinama i znanjima konstruktivnog rešavanja konflikta;
- Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija vaspitanika (alkoholičara, zavisnika od psihoaktivnih supstanci).

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD ZA MALOLETNIKE U VALJEVU (II)

DATUM POSETE: 12. avgust 2003. godine

TIP USTANOVE: zatvorena sa poluotvorenim i otvorenim odeljenjem

POPULACIJA: muškarci/maloletnici

KAPACITET USTANOVE: oko 250

BROJ ZATVORENIKA: oko 160

SASTAV TIMA: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

KPZ Valjevo je jedina ustanova u Republici Srbiji koja je specijalizovana za izvršenje kazne maloletničkog zatvora. KPZ Valjevo nalazi se na udaljenosti od 5 kilometara od grada Valjeva. U okviru zavodskog kruga nalaze se četiri paviljona u kojima borave i spavaju vaspitanici, kuhinja sa trezarijom, stacionar i ambulanta, dom kulture sa salom od 250 mesta, škola za osnovno i srednje obrazovanje sa radionicama, kuća za boravak u posebnoj prostoriji sa bračnim drugom, paviljon za pojačani nadzor, sala za posete i drugi prpratni objekti. Van zatvorenog dela, nalaze se Istražni zatvor (zgrade i osoblje su pod jurisdikcijom uprave ovog Zavoda) i farma smeštena u selu Gornja Bukovica.

Prostor oko zgrada koji predstavlja zatvorski krug je nalik parkovima sa cvećem, drvećem i klupama koji se svakodnevno pedantno uređuje od strane vaspitanika. Zgrade u okviru Zavoda su izgrađene 1959. godine i spoljašnji zidovi zgrada nalaze se u relativno dobrom stanju. Neke od zgrada su delimično oštećene u velikoj poplavi koja je juna 2001. godine zadesila ovaj Zavod. Najviše su oštećene podrumске prostorije i niži spratovi zgrada, a gotovo je uništena zgrada Istražnog zatvora koja je potpuno van upotrebe što je uslovalo da se pritvorena lica smeštaju u paviljon za pojačani nadzor vaspitanika. Prema rečima upravnika, dugo odlaganje izgradnje novog objekta zatvora bilo je uslovljeno nemanjem adekvatne dokumentacije (ustanovljeno je da je zatvor "divlja gradnja") i nedostatkom materijalnih sredstava. Sada su ovi problemi rešeni i pretpostavlja se da će izgradnja zatvora krenuti za mesec-dva.

Spavaonice u kojima borave i spavaju vaspitanici su prostrane, čiste, relativno skoro okrečene i sa dobrom mogućnošću provetranja. Na svakoj spavaonici nalaze se veliki prozori bez rešetaka, koji omogućavaju direktan pristup sunčeve svetlosti i slobodnu cirkulaciju svežeg vazduha. Spavaonice su izdvojene pregradnim zidovima, koje kreiraju male, poluodvojene prostore u kojima spavaju po dva ili po jedan vaspitanik. Na spavaonicama ne postoje vrata, iako su očigledno nekad postojala.

Hodnici i spavaonice su opremljeni veštačkim osvetljenjem.

Opremljenost spavaonica (krevet i kaseta za lične stvari) oskudna je ali funkcionalna. U nekim spavaonicama vaspitanici gaje cveće i imaju mogućnost da okače slike ili postere. Stolarija je u nekim spavaonicama nedavno frabana, a najveći problem su podovi u svim spavaonicama koji su lošem stanju. Podovi su zapravo vinas ploče koje su se usled starosti polomile i odlepile, tako da na mnogim mestima nedostaju.

Kreveti u spavaonicama su u dobrom stanju, a krevetska posteljina se menja dva puta mesečno. Vaspitanicima je data mogućnost da donesu i koriste sopstvenu posteljinu. Higijena, o kojoj se staraju sami vaspitanici je na pristojnom nivou i prema rečima uprave dezinfekcija, dezinfekcija i deratizacija se obavljaju redovno. Međutim, od vaspitanika smo saznali da su glavni problem pacovi koji se ne mogu lako iskoreniti jer se i pored otrova koji se postavlja oni redovno pojavljuju. Zbog toga su prinuđeni da osim lepka za pacove koji dobijaju od Zavoda i koji nije naročito efikasan, sami prave pacolovke.

Za svaku spavaonicu postoje posebne, prostrane sobe za dnevni boravak u kojima se nalaze klupe i TV prijemnik.

Paviljon za pojačani nadzor je žicom i zidom odvojen od ostalog dela Zavoda. S obzirom da celo krilo ovog paviljona sada služi kao istražni zatvor, mi smo posetili samo deo u kome se nalaze samice. Samice su dovoljne kvadrature sa gvozdanim krevetima i pristojnim osvetljenjem. Vaspitanicima se posteljina donosi uveče pred spavanje, a odnosi ujutru, nakon ustajanja, tako da smo na krevetima zatekli samo dušeke.

U okviru svake samice nalazi se vratima odvojen lavabo i WC šolja, a za tuširanje koristi se toalet koji je na kraju hodnika. Vaspitanici koji se nalaze ovde izvode se u šetnju u posebno ograđen prostor pristojne veličine u kome betonske staze okviruju malu travnatu površinu.

Unutrašnjost prijemnog odeljenja je nedavno renovirana, tako da je opšti utisak bolji u odnosu na ostale zgrade. U okviru prijemnog odeljenja nalaze se i prostorije u kojima zaposleni u ovom odeljenju rade sa novopridošlim vaspitanicima.

Sve spavaonice u Zavodu se preko zime greju preko radijatora koji su priključeni na zavodsku kotlarnicu na mazut. Iako je uprava prošle zime uspela da obezbedi dovoljno mazuta za redovno zagrevanje, vaspitanici su nam rekli da je zimi veoma hladno i da se noću pokrivaju sa 3–4 ćebeta. Problem je u tome što su spavaonice prostrane i sa velikim prozorima, a radijatori koji su u njima postavljeni su premali da ih dovoljno zagreju.

Kupatila i tuševi se nalaze na svakom spratu zgrada u kojima su spavaonice. Vaspitanicima je prema ZIKS određeno da se tuširaju jednom nedeljno, ali im je dozvoljeno da to po potrebi čine i češće. Kupatila i WC-i se nalaze u stanju poluraspada. Plafoni su odvaljeni, pločice su polomljene, a stolarija je razvaljena. Sanitarni uređaji i sanitarna oprema su u veoma lošem stanju, tople vode nema dovoljno, vodovodne i kanalizacione cevi su jedva funkcionalne, a u kupatilima je stalno prisutna vlaga.

Kao i u većini zatvora u Srbiji, zatvorska uprava nije u mogućnosti da svim vaspitanicima obezbedi sredstva za ličnu higijenu, zbog čega su oni prinuđeni da ova sredstva ili za svoj novac kupuju u kantini ili ih dobijaju preko paketa.

Vode za piće ima dovoljno i uvek je dostupna.

Vaspitanici su obavezni da nose zatvorsku uniformu (letnju i zimsku), ali im je dozvoljeno da ispod nje nose civilno odelo. Uniforme koje su nosili vaspitanici su u prilično lošem stanju, mada nam je objašnjenje da nije problem u njihovoj starosti već u nekvalitetnosti materijala od koga su sašivene.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA VASPITANIKA

Kuhinja i trepezarija se nalaze u posebnoj zgradi koja je u okviru zavodskog kruga i na malo udajenosti od spavaonica. Na trepezariji i kuhinji postoje funkcionalni prozori koji omogućavaju dotok sunčeve svetlosti i svežeg vazduha, a postoji i veštačko osvetljenje.

Higijena u prostorijama u kojima se spravlja i čuva hrana je na višem stepenu nego što je bila tokom naše prethodne posete. Kazani u kojima se priprema kuvana hrana su dotrajali, dva su nefunkcionalna, ali dva koja rade su dovoljna za redovno spremanje hrane.

Trpezarija u kojoj se servira hrana je velika i adekvatna prostorija u kojoj se nalaze relativno očuvane, drvene stolice i stolovi. Međutim, 1/3 plafona u trepezariji je odvaljena i praktično ne postoji. Razlog tome je pucanje kanalizacione cevi na spratu iznad koje još uvek nije u potpunosti sanirano tako da voda i dalje curi na pod trepezarije. Od nadležnih smo obavesteni da se ne isplati u potpunosti sanirati ovaj kvar jer je problem u tome što su kanalizacija i vodovodne cevi u celom Zavodu loše urađene i da to zahteva njihovu potpunu zamenu ili velike opravke.

Prema odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija RS (ZIKS), maloletnicima se mora obezbediti tri obroka dnevno čija ukupna hranjiva vrednost iznosi najmanje 14.600 kJ. Vaspitanici sa kojima smo razgovarali su zadovoljniji hranom nego što su bili prilikom prošle posete, ali se i dalje žale da nema dovoljno kvalitetnog mesa u obrocima. Mleko, jogurt i mlečne prerađevine su na meniju 1–2 nedeljno, a s obzirom da je letnja sezona voće je redovnije zastupljeno. Jedna od pritužbi vaspitanika odnosila se na to da nikad ne dobijaju neki kolač kao dezert.

Zatvorska kantina je srednje opremljena i vaspitanici smatraju da bi mogla biti i bolje, s obzirom da se roba prodaje po tržišnim cenama. Nedavno je stavljen i "Deltin" frižider u kome se drži sladoled i koji vaspitanici mogu kupiti ukoliko imaju novca.

Dopunski izvor prehrane, predstavljaju dozvoljene vrste hrane koju vaspitanici dobijaju preko paketa.

Vaspitanici mogu koristiti i tzv. kafić, malu prostoriju sa par stolova i stolica, muzikom, šankom uređenu nalik pravom kafiću, gde dva, od strane uprave određena vaspitanika dele kafu vaspitanicima tokom njihovog slobodnog vremena.

C) MEDICINSKA NEGA VASPITANIKA

U odnosu na prethodnu posetu, gotovo ništa se u ovoj dimenziji nije promenilo. I dalje, u formalno postojećoj zdravstvenoj službi rade samo dva medicinska tehničara. Mesto lekara nije popunjeno, jer se prema tvrdnjama uprave, niko ne javlja na konkurs. Kao i pre, po ugovoru o delu rade internista-gastroenterolog i stomatolog. Novina je da od Nove godine, dva puta nedeljno, na osnovu ugovora o delu dolazi neuropsihijatar. Prema njegovom izveštaju, nedeljni proseki je oko 10 do 15 vaspitanika koji se jave na pregled.

U ustanovi i dalje ne postoji praktično ni jedan medicinski instrument niti aparat. Sve važnije medicinske analize (biohemijska, RTG, i sl.) rade se u bolnici u Valjevu. Slučajevi koji iziskuju dužu hospitalizaciju prosleđuju se u KPD Bolnica u Beogradu ili Medicinski centar u Valjevu.

U toku 2002. godine u stacionaru Zavoda lečeno je 56 vaspitanika, sa ukupno 2.486 bolesničkih dana. Trenutno, u stacionaru Zavoda se nalaze devetorica vaspitanika za koje nam se čini da nisu bolesni, već se tu nalaze u nekoj vrsti izolacije zbog svog asocijalnog ponašanja.

Na osnovu podataka iz godišnjeg izveštaja zdravstvene službe zavoda za 2002. godinu, vidi se da je obavljeno 1311 prvih lekarskih pregleda, 850 ponovnih pregleda, da su pružene 504 stomatološke usluge, kao i da je urađen 221 pregled u istražnom zatvoru. U toku iste godine, u KPD Bolnica u Beogradu upućeno je 15 vaspitanika na psihijatrijsko i 9 na internističko lečenje.

U ustanovi boravi trenutno samo jedan vaspitanik dijabetičar na tabletnoj terapiji. Obolelih od TBC-a nema, četvorica su HIV pozitivni, ali aktivno obolelih od AIDS-a nema. Analize na HIV se rade obično nakon edukacije i zdravstvenog prosvetavanja, koje se ciklično sprovodi na šest meseci od strane infektologa iz Valjevske bolnice, a u okviru akcije dobrovoljnog davanja krvi. Prema procenama ove službe, najmanje 10% od ukupnog broja vaspitanika je zavisno od psihoaktivnih supstanci.

PREMA IZVEŠTAJU, U MEDICINSKOM CENTRU U VALJEVU URAĐENI SU SLEDEĆI PREGLEDI:

Pulmološki	2	Neurološki	2
Oftalmološki	39	Gastroenterološki	1
Internistički	6	Dermatovenerološki	6
Psijhijatrijski	15	Stomatološki	11
Fizikalni	9	Transfuziološki	1
Ortopedski	54	Ro	7
Hirurški	58	Laboratorijske analize	8
ORL	25		

TELESNE POVREDE IZRAŽENE U APSOLUTNIM BROJEVIMA U 2002. GODINI.

Vrsta povrede	Teške	Lake
– Povrede zadobijene na radnom mestu	1	4
– Telesne povrede nepoznatog uzroka	1	10
– Telesne povrede u fizičkom obračunu	2	28
– Telesne povrede – samopovređivanje		2
– Telesne povrede u sportu	3	
– Telesne povrede van Zavoda	2	

Realizovanje usluga zubara odvija se po proceduri kao i za drugu vrstu oboljenja – zakazivanje (prijava) pregleda, pregled i intervencija. Kako stomatolog dva puta nedeljno dolazi u ustanovu, intervencije se preduzimaju tim danima. Vaspitanicima je dopušteno da o svom trošku popravljaju zube kod privatnih stomatologa.

Intervjuisani vaspitanici su delimično zadovoljni kvalitetom medicinske zaštite. Nemaju zamerki na brzinu reagovanja kada treba nekog uputiti na lečenje ili intervenciju van Zavoda, ali smatraju, pregledi izvršeni u Zavodu površni, da lekara nema kada je potreban, te da se medikamentozna terapija u većini slučajeva svodi na aspirin ili antibiotik. Takođe, smatraju da je neadekvatno lečenje alkoholičara, a posebno narkomana kojih ima dosta, i da se lečenje gotovo isključivo bazira na davanju sedativa.

Prema tvrdnjama vaspitanika, funkcionisanje stomatološke ambulante je poboljšano u odnosu na prethodni period, tako da se umesto samo vađenja zuba sada može uraditi i neka popravka.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu u zavodima zatvorenog i strogo zatvorenog tipa (Pravilnik), UN Pravila za zaštitu maloletnika lišenih slobode (UN Pravila) i Standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Standardi CPT)

– "Prostorije ne smeju biti vlažne i moraju imati sanitarne uređaje i ostala sredstva za ličnu higijenu" (čl. 58. st. 2. ZIKS);

– "Osuđeni je dužan da održava higijenu tela, odeće, obuće i posteljine, a zavod je dužan da mu to omogući" (čl. 39. st. 1. Pravilnika);

– "Sanitarne instalacije trebalo bi da budu takvih standarda i locirane tako da obezbede svakom maloletniku da obavlja svoje fizičke potrebe u privatnosti i na čist i pristojan način" (Para. 34. UN Pravila);

– "Lekarske službe trebalo bi da se trude da otkriju i leče bilo kakvu mentalnu ili fizičku bolest maloletnika, njihovu zavisnost od alkohola i droga, kao i sve ono što može da spreči reintegraciju maloletnika u društvo. Svaki pritvorni centar za maloletnike trebalo bi da ima direktan pristup odgovarajucim lekarskim pogodnostima i opremi koja bi trebalo da odgovara broju i potrebama pitomaca i osoblja obučenog za preventivnu zdravstvenu zaštitu i postupanje u hitnim slučajevima. Svaki maloletnik koji je bolestan, koji se žali na bolest, ili pokazuje simptome fizičkih i mentalnih poteškoća, trebalo bi da bude valjano pregledan od strane lekara" (Para. 51. UN Pravila);

– "Maloletnički pritvorni centri trebalo bi da usvoje specijalne programe u cilju prevencije korišćenja droga i alkohola i rehabilitacione programe koje bi sprovodilo kvalifikovano osoblje. Ovi programi bi trebalo da budu prilagođeni starosnom dobu, polu i drugim potrebama maloletnika, a potonjima bi trebalo da budu dostupne pogodnosti za dezintoksaciju i nega od strane obučenog osoblja" (Para. 54. UN Pravila).

– "CPT obraća posebnu pažnju specifičnim zdravstvenim potrebama maloletnika lišenih slobode.

Od posebne je važnosti da služba zdravstvene zaštite na usluzi maloletnicima sačinjava integralni dio multidisciplinarnog (medicinsko-psiho-socijalnog) programa zdravstvene zaštite. Ovo između ostalog podrazumeva da mora postojati uska koordinacija između rada zdravstvenog tima date ustanove (lekara, sestara, psihologa, itd) i rada drugih profesionalaca (uključujući socijalne radnike i učitelje/nastavnike) koji su u redovnom kontaktu sa pritvorenima. Cilj bi trebalo da bude da se osigura da zdravstvena zaštita maloletnika lišenih slobode predstavlja deo celovite i kontinuirane mreže podrške i terapije.

Takođe je poželjno da sadržaj programa zdravstvene zaštite datog popravnog doma bude izložen u pismenoj formi i učinjen dostupnim svim članovima osoblja od kojih se traži da u tom programu učestvuju" (Para.38. Standardi CPT, CPT/Inf (99) 12);

III

Preporuke

– Hitno pronaći sredstva za izgradnju novog ili temeljnu rekonstrukciju postojećeg vodovoda i kanalizacije;

- Obezbediti barem minimalna materijalna sredstva za renoviranje toaleta, kupatila i sanitarnih uređaja u njima;
- Obezbediti materijalna sredstva za redovno snabdevanje vaspitanika osnovnim sredstvima za higijenu;
- Ispitati mogućnosti za upošljavanje lekara opšte prakse sa punim radnim vremenom;
- Poboljšati snabdevanje lekovima i potrebnim medicinskim materijalom;
- Intenzivirati i osavremeniti rad na lečenju zavisnika od psihoaktivnih supstanci.

Bezbednost

I

U odnosu na našu prethodnu posetu naša je procena da se situacija u odnosu na ovu dimenziju nije bitno promenila. Preporuke vezane za obezbeđenje materijalnih sredstva za nabavku savremenih tehničkih sredstava za obezbeđenje (kamere, senzori, savremenija vozila i sl.), a samim tim lakšeg i efikasnijeg rada službe obezbeđenja, očigledno još uvek nisu prioritet. Takođe bismo dodali da, bez obzira što je odnos broja pripadnika službe obezbeđenja i broja vaspitanika najveći u poređenju sa drugim službama, osoblje ističe da taj broj veoma često nije dovoljan da obezbedi sigurnost i maksimalnu eksternu bezbednost. U odnosu na pomenute probleme, ova služba ipak profesionalno i kvalitetno obavlja svoje zadatke. Naime, ni ovoga puta nismo registrovali slučajeve bekstva ili pokušaja bekstva (osim par samovoljnih udaljenja sa dopusta) odnosno ugrožavanja društvene zajednice od strane vaspitanika, te u tom smislu eksternu bezbednost možemo pozitivno oceniti. Zadnja pobuna u ustanovi bila je 1999. godine. i od tada nije bilo nikakvih incidenata značajnijih srazmera. Prema rečima načelnika službe obezbeđenja, neformalna struktura postoji među vaspitanicima, ali ona nije ni toliko jaka, niti značajna da bi mogla ugroziti eksternu bezbednost niti funkcionisanje Zavoda.

Kada je reč o internoj bezbednosti rečeno nam je da nije bilo napada ili povreda osoblja ustanove od strane vaspitanika ni u odnosu na polnu pripadnost osoblja, niti u odnosu na pripadnost određenoj službi. Međutim, načelnik službe je procenio da interna bezbednost nije na najvišem nivou. Problem je u tome, smatra načelnik, što je upravna zgrada u krugu zavoda, a vaspitanici imaju savim slobodan pristup upravnoj zgradi, službenicima administracije, računovodstvu. Iz tog razloga je napravljen projekat da se upravna zgrada izmesti izvan kruga zavoda, a da se zgrada u kojoj se sada nalazi uprava i zavodska administracija, preadaptira u smeštajni objekat za vaspitanike. Međutim, sa realizacijom projekta, Zavod će morati da čeka dok se ne nađu sredstva.

Kada je reč o bezbednosti vaspitanika jednih u odnosu na druge, statistika incidenata ukazuje na postojanje čestih konflikata koji se rešavaju fizičkim napadima i nasiljem, pojavu naplaćivanja reketa, samopovređivanja. Prema rečima svih zaposelnih, međusobni konflikti i odnosi između vaspitanika su glavni problem ove ustanove. Konstantne su "borbe" za prevlast i dominaciju pojedinih grupa ili pojedinaca u okviru ovog Zavoda. Praktično, ne prođe ni dan, a da se ne desi neka tuča ili bodenje. Iako su pretresi česti, rad u stolarskim ili bravarskim radionicama omogućava da se lako napravi neko oruđe podobno da lako ili teško telesno povredi. Iako je struktura i procenat učinilaca krivičnih dela sa elementima nasilja veoma visoka u ovoj populaciji, mišljenja smo da se ovakvi incidenti s jedne strane, mogu sagledati kao vid reakcije na deprivacije i frustracije na zatvorske uslove života ali s druge strane, i kao posledica uzrasta vaspitanika.

Za sada, uprava nema rešenje ovog problema. Smatraju da se problem delimično može sanirati, preziđivanjem soba u kojima su preko noći smešteni vaspitanici, čime bi se obezbedilo da barem tokom noći ne dolazi do fizičkih obračuna. Prema našim saznanjima, noći su najkritičnije, jer tada nema dovoljno pripadnika službe obezbeđenja, niti su oni u spavaonicama vaspitanika, da bi mogli odmah reagovati na eventualne incidente.

Ovom prilikom, želimo i da ukažemo i na problem neadekvatnih vozila kojima se vaspitanici prevoze do zavoda ili kada se iz zavoda prevoze do bilo kog drugog mesta npr. do suda. Vozila, tzv. marice kojima raspolaže Zavod (osim jednog) su dotrajala, amortizovana, bez mogućnosti provetravanja, bez dotoka svetlosti i bez adekvatnih mesta za sedenje. Transport vaspitanika u ovakvim vozilima, koji vrlo često traje i po 3–4 sata predstavlja svojevrsan vid torture i mučenja, i neretko su stražari koji sprovedu vaspitanike prinuđeni da tokom puta zaustavljaju vozilo da bi prevoženom vaspitaniku dali vodu i omogućili mu da dođe do svežeg vazduha. Nedostatak adekvatnih vozila nije problem samo ovog, već većine zavoda koje smo posetili.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Briga koju je osoblje dužno da pruža zatvorenicima za koje je odgovorno, uključuje i dužnost da ih zaštite od drugih zatvorenika koji žele da im naude. U stvari, nasilni incidenti između zatvorenika su uobičajena pojava u svim zatvorskim sistemima; oni obuhvataju raznovrsne pojave, od suptilnih oblika maltretiranja do otvorenih pretnji i ozbiljnih fizičkih napada. Rešavanje problema nasilja između zatvorenika zahteva da zatvorsko osoblje bude u poziciji, uključujući i njihovu dovoljnu zastupljenost, da na odgovarajući način izvršava svoja ovlašćenja i vrši nadzor. Osoblje mora da reaguje na znakove problema i da bude i odlučno i valjano obučeno da interveniše kada je neophodno. Postojanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika, koje se zasniva na idejama bezbednog zatvora i čuvanja, predstavlja presudan faktor u ovom kontekstu. Ovo u velikoj meri zavisi od toga da li osoblje poseduje odgovarajuće komunikacijske sposobnosti. Osim toga, rukovodstvo mora da bude potpuno spremno da podrži osoblje u izvršavanju svojih ovlašćenja. Mogu biti neophodne i posebne mere bezbednosti prilagođene osobenostima nastale situacije (uključuju i efikasne oblike pretresa); takve mere, međutim, uvek su samo dodatak gore navedenim osnovnim zahtevima. Osim toga, zatvorski sistem mora da reši pitanje odgovarajuće kategorizacije i razvrstavanja zatvorenika" (Para. 27.1. Standardi CPT, CPT/Inf (2001) 16);

– "U vezi sa ovim, CPT smatra da bi sposobnost za međuljudsku komunikaciju trebalo da bude glavni faktor u postupku regrutovanja osoblja za sprovođenje zakona, te da se tokom obuke znatan naglasak treba staviti na razvoj umeća međuljudske komunikacije, zasnovanih na poštovanju ljudskog dostojanstva. Posedovanje takvih umeća omogućava policijskom ili zatvorskom službeniku da smiri situaciju koja bi se mogla izroditi u nasilnu, odnosno opšte gledano, dovodi do smanjenja napetosti i podizanja kvaliteta života u policijskim i zatvorskim ustanovama, na korist svih zainteresovanih" (Para. 60. Standardi CPT, CPT/Inf (92) 3);

– "Čuvanje i briga za maloletnike lišenih slobode predstavljaju posebno teške zadatke. Osoblje koje je pozvano da ispunjava taj zadatak mora biti pažljivo odabrano na osnovu lične zrelosti i sposobnosti da se hvata u koštac sa izazovima rada sa osobama ovog uzrasta, osiguravajući pri tome njihovu dobrobit. To osoblje mora biti posebno predano radu sa mladim ljudima i sposobno da vodi i motivira maloletnike koji su im povereni. Takvo osoblje, uključujući i one koji imaju samo dužnost čuvara, mora biti profesionalno osposobljeno, obučavano kako prilikom uvođenja u posao,

tako i tokom redovnog posla, te u tome koristiti odgovarajuću spoljnu podršku i biti nadgledano u obavljanju svojih dužnosti" (Para.33. Standardi CPT, CPT/Inf (99) 12);

– "Noćni smeštaj trebalo bi da se sastoji od manjih grupa spavaonica ili individualnih spavaćih soba, pri čemu treba voditi računa o lokalnim standardima. Za vreme noćnog režima trebalo bi obezbediti regularnu superviziju svih tih prostorija, kako bi se osigurala zaštita svakog maloletnika..." (Para. 33. UN Pravila);

– "U zavodima zatvorenog tipa, pored službe za obezbeđenje postoje i druge tehničke prepreke za bekstvo (ogradni zidovi i tehnička sredstva)"(čl. 12. st.4. ZIKS).

– "Zabranjen je prevoz zatvorenika u nedovoljno provetrenim ili osvetljenim vozilima kao i na bilo koji drugi način koji bi ih izložio nepotrebnim fizičkim tegobama ili poniženju" (Para. 50.2. EZP);

– "Troškove prevoza maloletnika će snositi administracija, u skladu sa propisanim pravilima o odgovarajućoj ventilaciji i rasveti, i pod dostojanstvenim i ljudskim uslovima" (Para. 26. UN Pravila).

III Preporuke

– Zahtevati od Ministarstva pravde Rpublike Srbije da obezbediti materijalna sredstva za nabavku savremenih tehničkih sredstava za obezbeđenje (kamere, senzori i sl.) Zavoda;

– Obezbediti materijalna sredstva za arhitektonske prepravke spavaonica u cilju postizanja veće sigurnosti među vaspitanicima;

– Razmotriti potrebe i mogućnosti zapošljavanja većeg broja osoblja u službi obezbeđenja;

– Organizovati programe i obuku iz oblasti komunikacijskih veština u cilju stvaranja što bolje klime i pozitivnih odnosa na svim relacijama (između osoblja i vaspitanika, samog osoblja, kao i između vaspitanika međusobno).

– Novim ZIKS ili izmenama postojećeg predvideti odredbu kojom se izričito zabranjuje prevoz zatvorenika u nedovoljno provetrenim ili osvetljenim vozilima.

– Obezbediti sredstva za kupovinu barem još jednom vozila za transport vaspitanika koje zadovoljava navedeni standard.

Zakoniost postupanja

I

Dobijeni podaci u odnosu na ovu dimenziju ukazuju na to da su neka osnovna pravila kućnog reda predočena svakom vaspitaniku dok se još nalazi u Odeljenju za ispitivanje ličnosti. Međutim, kako nam je rečeno, u pitanju samo neka pravila kućnog reda, jer ne postoji novi kućni red, a stari je donet pre više od 20 godina i nije celishodan današnjem trenutku, odnosno ne odražava u potpunosti koncept humanizacije uslova u ovakvom zavodu. To je imalo za posledicu upućivanje predloga novog Kućnog reda sačinjenog od strane osoblja ovog Zavoda nadležnom ministarstvu. Ali, ni posle skoro 2 godine od dostavljanja predloga, ovaj predlog još uvek nije prihvaćen, ili tačnije, nema povratne informacije te nekog alternativnog rešenja.

Smatramo da ovaj pravni vakum umnogome ometa i utiče na zakonitost i efikasnost rada osoblja, odnosno realizaciju one svrhe i cilja izvršenja kazne maloletničkog zatvora koja je zakonom predviđena, a samim tim remeti obezbeđivanje poštovanja pravila kao centralnog zadatka osoblja. Ovo je, svakako, veoma bitna činjenica koja se mora uzeti u obzir pri sagledavanju svih aspekata koje smo posmatrali, jer neke nedoslednosti i nezakonitosti delimično su uslovljene upravo nepostojanjem podzakonskom akta kojim bi se bliže definisale odredbe ZIKS.

I ovoga puta bi skrenuli pažnju na činjenicu da su trenutno u ovoj ustanovi svi vaspitanici punoletni, a da je samo jedno lice ispod 18 godina. Ovaj problem smo razmatrali u prethodnom izveštaju, te s obzirom da je u pitanju sistemski problem, van uticaja ovog Zavoda, ovoga puta nećemo se upuštati u analizu.

Pitanja vezana za doživljaj vaspitanika o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure i njene efikasnosti ne možemo pozitivno oceniti. Tačnije, na izricanje disciplinskih kazni nije bilo naročitih zamerki. U poslednjih šest meseci protiv 50 vaspitanika vođeni su disciplinski postupci. Protiv deseterice vaspitanika upotrebljeno je sredstvo prinude (palica). U devet slučajeva je upotreba palice bila opravdana, a u jednom slučaju, toku je disciplinski postupak zbog sumnje da je stražar palicu upotrebio neopravdano.

Iz neformalnih razgovora sa nekim vaspitanicima stekli smo utisak da je prisutan osećaj nezadovoljstva zbog nekih volunтарыstičkih ili nezakonitih odluka osoblja. Od 12 vaspitanika sa kojima smo razgovarali, samo jedan je rekao da se pogodnosti dobijaju pravedno i zasluženno. Na primer, u jednom slučaju, skrenuta nam je pažnja na odluku kojom je vaspitaniku koji je dobio vanrednu posetu kao pogodnost, uskraćeno pravo na korišćenje posebne prostorije i obrnuto, da je iskoristio pravo na posebnu prostoriju, onda bi mu bila uskraćena vanredna poseta. Ovo nam se čini nelogičnim i nepotrebnim pogotovo s aspekta prevaspitanja. Štaviše, ni zakonski to nije dozvoljeno jer se vaspitaniku ne može oduzeti ni jedno pravo, odnosno nijedna pogodnost ako je već data i zaslužen, pod pretpostavkom da u međuvremenu vaspitanik nije učinio neki disciplinski prekršaj.

Na pitanje da li postoji korupcija u zatvoru, i uprava i osoblje i vaspitanici su rekli da ona postoji, ali ni jedna ni druga strana nisu želele da previše pričaju na tu temu. Niko nije sporio da ima slučajeva unosa mobilnih telefona, droge i drugih predmeta čije je posedovanje zabranjeno u kazneno-povravnim zavodima i da se to u najvećem delu radi preko službe obezbeđenja. Takođe, neki od vaspitanika rekli su da je nekim "povlašćenim" omogućeno da koriste bolje sobe, da imaju više ličnih stvari, da budu raspoređeni na bolja tzv. režimska mesta, da dobijaju česte izlaske u grad ili druge pogodnosti, dok drugima nije data takva mogućnost iako ispunjavaju sve uslove. Nemajući mogućnosti da proverimo svaki slučaj posebno, smatramo da osnovni problem leži upravo u tome šta su "svi uslovi"? Svi uslovi, trebalo bi zapravo da predstavljaju uslove za dobijanje pogodnosti, kategorizaciju i podkategorizaciju vaspitanika u povoljnije tretmane, što bi sve trebalo biti definisano Pravilnikom o kućnom redu. Bez jasno definisanih pravila kojima bi se upravljale prvenstveno služba prevaspitanja ali i ostale službe, kao i sami vaspitanici, ostavljen je isuviše veliki prostor za manipulacije, korupciju i druga volunтарыstička postupanja i odluke osoblja koje se ne mogu uvek pravno pobijati, jer se ne zna na osnovu koje ili protivno kojoj normi su donete. Ako se ovakvom stanju doda i ogromno nezadovoljstvo radnika službe prevaspitanja zbog sramotno niskih primanja koje ostvaruju, dobija se još jasnija slika (videti odeljak 6. Osoblje).

Sigurni smo da bi usvajanje novog, tj. postojanje Pravilnika o kućnom redu doprinelo ako ne eliminisanju, ono svakako barem smanjenju stepena i obima korupcije uspostavljanjem jasnih pravila o dobijanju pogodnosti i nagrada, a time mogućnošću lakše provere zakonitosti i pravednosti njihove dodele, kao i uopšte boljoj komunikaciji i odnosima u Zavodu.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Način života i rada osuđenih bliže se uređuje aktom o kućnom redu zavoda. Akt o kućnom redu zavoda donosi ministar pravde" (čl. 23. ZIKS);

– "Osuđeni ima pravo da jednom u tri meseca boravi s bračnim drugom i decom najmanje tri časa u posebnim prostorijama zavoda.

Način ostvarenja tog prava osuđenog bliže se uređuje aktom o kućnom redu" (čl. 72. ZIKS);

– "Režimi u nizu popravnih domova koje je Komitet posetio uključivali su opšti sistem stimulacija koji je omogućavao maloletnicima da steknu dodatne privilegije u zamenu za pokazano dobro ponašanje. Nije na CPT da daje mišljenje o socio-edukativnoj vrednosti takvih programa. Međutim, CPT posvećuje naročitu pažnju sadržaju osnovnog režima koji se nudi maloletnicima na osnovu takvih programa, kao i tome da li način na koji oni eventualno napreduju (ili nazaduju) unutar datog programa sadrži dovoljno garancija protiv svojevrednih odluka osoblja (Para. 32. Standardi CPT, CPT/Inf (99) 12);

– "Kvalifikovani inspektori ili njihovi pandani koji ne pripadaju administraciji centra trebalo bi da budu ovlašćeni da vrše redovne inspekcije kao i one samoinicijativne, nenajavljene, i trebalo bi da budu nezavisni u vršenju te funkcije. Inspektori bi trebali da imaju slobodan pristup svim osobama zaposlenim u ili koje rade u centru u kojem se nalaze maloletnici lišeni slobode, potonjima kao i celokupnoj evidenciji centra" (Para.72.UN Pravila);

– "Posle obavljanja inspekcije, inspektor bi trebalo da podnese izveštaj o svojim nalazima. U tom izveštaju trebalo bi da stoji i evaluacija primene pravila i relevantnih odredbi nacionalnog zakone od strane centra, kao i preporuke u vezi koraka smatranih za nužne u realizaciji poštovanja tih pravila i propisa. Inspektor koji otkrije da neke činjenice ukazuju na to da je došlo do kršenja zakonskih propisa koji se odnose na prava maloletnika ili kršenja tih propisa u radu centra te činjenice bi trebalo da saopšti nadležnim telima radi dalje istrage i eventualnih tužbi" (Para. 74.UN Pravila);

– "U vršenju svojih dužnosti osoblje centra trebalo bi da poštuje i štiti ljudsko dostojanstvo i osnovna ljudska prava svih maloletnika, a posebno:

(b) Svo osoblje trebalo bi da se rigorozno protivi i bori protiv bilo kog čina korupcije, i da ga bez odlaganja prijavi nadležnim telima;

(c) Svo osoblje trebalo bi da poštuje ova Pravila. Član osoblja koji sumnja da je počinjeno ozbiljno kršenje ovih Pravila ili da ono predstoji, odmah to treba da prijavi višim ili nadređenim telima ili telima koja imaju zadatak da monitoruju rad centra" (Para. 87. UN Pravila).

III

Preporuke

– Zakonski definisati do koje životne dobi, lica koja su osuđena na kaznu maloletničkog zatvora treba i mogu da izdržavaju ovu kaznu u zavodu za maloletnike, uz precizno definisanje tretmana različitih kategorija vaspitanika u skladu sa osobenostima njihove životne dobi, kako u vreme izvršenja dela i presuđenja, tako i sve vreme tokom izdržavanja izrečene kazne;

– Ubrzati i intenzivirati komunikaciju resornog ministarstva i zavoda po pitanju Pravidnika o kućnom redu Zavoda koji će precizno definisati zakonska rešenja i omogućiti inspeksijskim službama da na adekvatan način utvrde zloupotrebe i nezakonite radnje pojedinih pripadnika službi Zavoda;

– Pružiti mogućnost vaspitanicima da utiču na postupak određivanja pravila režima i kućnog reda.

Resocijalizacija

I

Podaci dobijeni od službe za obuku i upošljavanje ukazuju da se radno angažovanje vaspitanika sprovodi u okviru metalske, mašinske, drvoprerađivačke i ugostiteljske struke. Takođe, postoje dve poljoprivredne ekonomije koje pružaju mogućnost upošljavanja vaspitanika na poljoprivrednim poslovima. Jedna se nalazi u zatvorenom delu Zavoda, a druga na 7 km od ustanove u selu Gornja Bukovica gde je farma.

Tehnologija rada je zastarela, a mašine su uglavnom amortizovane i pohabane. Prema rečima osoblja, profesionalno osposobljavanje i rad su integrisani, a to znači da rad vaspitanika ima prevashodnu funkciju u osposobljavanju za buduća zanimanja, a ne proizvodnju materijalnih dobara, mada su i na ovom polju postignuti zavidni rezultati. Procesom rada rukovodi uprava ustanove, a u direktnom kontaktu sa vaspitanicima su instruktori konkretnih zanimanja. Prema tvrdnjama radnika ove službe, vaspitanici se raspoređuju na radna mesta na osnovu prethodnog zanimanja i ličnih želja i afiniteta, ali je jedan broj vaspitanika to demantovao. Oni smatraju da postoje teža i lakša radna mesta, te da bolje radno mesto nije uvek stvar dobrog vladanja, već privilegija nekih vaspitanika.

Pitanja vezana za zaštitu na radu, pravo na nedeljni i godišnji odmor su pozitivno ocenjena. Radni dan traje 8 sati, odnosno 40 sati nedeljno. Vikendom vaspitanici ne rade. Prekovremeni rad (podrazumeva dodatno bodovanje) se sprovodi samo ako vaspitanik to prihvata. Vaspitanici su bili nezadovoljni zaradama koje se kreću od 200 do 1.200 dinara u zavisnosti od radnog mesta, ali su pohvalili gest upravnika koji im je prošlog meseca duplirao zarade.

Rad službe za obuku i upošljavanje, sa aspekta resocijalizacije vaspitanika, se svodi na svakodnevno praćenje i ocenjivanje vaspitanikovog ponašanja i zalaganja na radnom mestu. Na kraju meseca svaki majstor za svoju grupu daje izveštaj poslovođi. On objedinjuje sve izveštaje i na osnovu njih, na timskim sastancima i kolegijumu (1 nedeljno) iznosi mišljenje i predloge za svakog vaspitanika. Broj vaspitanika uključениh u proces rada trenutno je oko 100, iako mnogo veći broj ispunjava uslove za rad. Na jednog majstora dolazi 5 do 7 vaspitanika. Oni koji nemaju nikakvo zanimanje imaju mogućnost obuke za nekoliko konkretnih zanimanja. Mogućnost dokvalifikacije i prekvalifikacije postoji, ali je zainteresovanost vaspitanika veoma niska. U tom smislu, skrenuta nam je pažnja da bi vaspitanici bili motivisani za rad, kao i za školovanje kada bi im bili ponuđeni savremeniji i kvalitetniji sadržaji. Naime, poslovi za koje se osposobljavaju (bravari, zavarivači i sl.) smatraju nepraktičnim i rečnikom vaspitanika, ovakav rad smatraju "blamom". Osoblje smatra da je veoma teško naći logične i uverljive argumente za promenu takvog njihovog stava, jer kako je rekao jedan član osoblja "teško je od mladog beogradskog kriminalca koji je osuđen zbog više razbojništva ili dilovanja droge očekivati da se po izlasku iz zatvora bavi zavarivanjem". Zaposleni u Zavodu rešenje vide u nužnoj potrebi za osavremenjavanjem i ponudi onih zanimanja, znanja i veština za koje su vaspitanici zainteresovani i koja im nude mogućnost da se zaista njima bave po izlasku iz zatvora.

Rad službe za prevaspitavanje opisaćemo u odnosu na aktivnosti koje ova služba realizuje od momenta dolaska svakog vaspitanika u ustanovu. Prijem otpočinje u Odeljenju za ispitivanje ličnosti gde vaspitanik boravi najduže 30 dana. Tim, koji čine socijalni radnik, pedagog, psiholog i lekar nakon ispitivanja i opservacije svakog vaspitanika, daje predlog programa tretmana vaspitanika. Njegovu klasifikaciju i program postupanja zajedno sa ovim timom odobrava i odlukom o programu postupanja donosi upravnik Zavoda. Postoji šest vrsta tretmana, a primarni kriterijumi ove interne klasifikacije su vrsta krivičnog dela, dužina izrečene kazne i psihosocijalni aspekti ličnosti. U odnosu

na to, program postupanja obuhvata određene vaspitne grupe, osnovno i stručno obrazovanje, radno mesto, slobodne aktivnosti i intenzitet individualnog i grupnog rada. Sve ovo ima za cilj individualizaciju tretmana i uspešnu realizaciju programa resocijalizacije. Međutim, vaspitanici sa kojima smo razgovarali percipiraju da postoje i oni novopridošli vaspitanici koji se ne raspoređuju isključivo u odnosu na ove kriterijume.

Reklasifikacija se vrši svaka 3 meseca i to na predlog vaspitača. Najvažniji kriterijum reklasifikacije (posle onog nužnog kriterijuma koji se odnosi na minimum boravka 1/3 kazne u zatvorenom režimu-tretmanu) jeste ponašanje vaspitanika, procenjeno ne samo od strane vaspitača, već i pripadnika službe za obuku i upošljavanje, školskog osoblja i službe za obezbeđenje. I ovde su neki vaspitanici imali sličan komentar kao i za primarnu klasifikaciju.

Ispitujući uslove i uključenost u tretman, odnosno vaspitno-korektivni rad saznali smo da se primenjuju i individualni i grupni oblici rada. Bitno je istaći da je prisutna izuzetna motivisanost i svest kompletnog osoblja o potrebi za praćenjem i uključivanjem u savremene tokove i oblike tretmana. Zavisno od stručnosti, profesionalne orijentacije i same strukture vaspitanika primenjuju se transakciona analiza, geštalt terapija, porodična terapija i razni oblici savetodavnog rada. Ova jedinstvena praksa ustoličena je još dok je sadašnji upravnik bio načelnik službe prevaspitavanja i glavni nosilac primene novih ideja i naučnih saznanja iz oblasti rada na resocijalizaciji vaspitanika. Ova praksa je nastavljena i od strane sledećeg načelnika službe prevaspitavanja, sada zamenika upravnika, koji je nedavno napisao i priručnik za vaspitače "Iskustva u radu sa malim grupama", koji se bavi upravo ovim pitanjima. Međutim, naš je utisak da, iako očigledno postoje kapaciteti, praktična primena ovih različitih oblika i modela, pre svega grupnog rada, je samo sporadična. Iz razgovora sa osobljem uzrok ovakve situacije percipiraju u nedostatku materijalnih sredstava za edukacijom kompletnog osoblja, a naš je utisak da su u pitanju i interpersonalni i intrapersonalne okolnosti. Ovo svakako ne znači da je problem nerešiv, utoliko više što smo gotovo kod svih radnika ove službe naišli na krajnju otvorenost u komunikaciji o ovom problemu i spremnost za nalaženje najboljeg rešenja, a koji u svim aspektima podrazumeva inicijativu i aktivnost i šire društvene zajednice.

Veličina vaspitne grupe je zadovoljavajuća. Ima oko 30-ak vaspitanika na 1 vaspitača. Prema tvrdnjama vaspitača, prosečan broj sastanaka po vaspitaniku je 2 puta nedeljno, a ukupan broj sastanaka tokom dana je 8-10. U proseku trajanje susreta je oko 30 minuta. Razgovori mogu biti spontani i inicirani od strane vaspitača ili vaspitanika. U odnosu na našu prethodnu posetu zapazili smo pozitivniji i kooperativniji stav vaspitanika prema vaspitačima. S obzirom da je u pitanju dvosmeran odnos, ovo sigurno govori u prilog tome da je rad ove službe, tj. vaspitača verovatno efikasniji i kvalitetniji u odnosu na utisak u prethodnom monitoringu. Dakle, resocijalizaciji i prevaspitavanju se pridaje, ako ne primarniji, onda svakako isti značaj kao i očuvanju unutrašnjeg reda i discipline.

Kada je u pitanju školovanje, u Zavodu formalno postoji mogućnost i osnovnog i srednjeg obrazovanja. U školi se organizuje vaspitno-obrazovni rad učenika od prvog razreda osnovnog škole, pa do trećeg stepena stručne spreme u osam struka i 26 zanimanja. U pitanju je istureno odeljenje srednje tehničke škole "Milica Pavlović" iz Valjeva sa kojom zavod saraduje još od osnivanja. Trenutno, 9 vaspitanika pohađa nastavu u osnovnoj školi. Vaspitanici imaju status vanrednih kandidata i održava im se blok nastava po programima za obrazovanje odraslih. Po završetku školovanja, dobijaju diplomu o završenoj osnovnoj školi.

Srednju školu trenutno ne pohađa nijedan vaspitanik. Nadležni su nam rekli da nema sredstva da se plate dolasci i predavanja profesora iz pomenute škole. To znači, da vaspitanici koji uče u zanat u školskim radionicama mogu da steknu samo praktično znanje i iskustvo, ali ne mogu da dobiju diplomu koja zvanično potvrđuje njihove stručne kvalifikacije.

Trenutna obrazovna struktura vaspitanika ukazuje da uglavnom svi imaju osnovnu školu, a većina je sa nedovršenom srednjom. Ima i onih koji pohađaju višu ili visoku školu, ali radi se o svega par vaspitanika. Očigledno, najveći je broj vaspitanika kojima je potrebno srednje školsko obrazovanje. Osim materijalnih razloga, osoblje škole ističe kao veoma velik problem motivisanost vaspitanika za školovanje. Da je zainteresovanih više, možda bi se i obezbedila sredstva za održavanje nastave, ovako je nerentabilno plaćati profesore za mali broj učenika.

Opšti je utisak da su učenje i škola, i pored svih raspoloživih metoda kojima bi se mogli stimulisati vaspitanici, oblasti za koju su vaspitanici slabo zainteresovani. S svoje strane, vaspitanici pokazuju interesovanje za kompjuterskim kursevima i kursevima stranih jezika što ukazuje i na njihovu potrebu za kontaktom i komunikacijom sa spoljnom sredinom kao i na zainteresovanost za uključivanje u moderne i savremene tokove komunikacije i učenja što svakako treba uzeti u obzir u razmatranju problema njihove motivisanosti za školovanje i rad.

Vaspitanici uključeni u školovanje imaju srazmerno kraće radno vreme, a funkcionisanje i saradnja škole, kao i službe za obuku i upošljavanje sa vaspitanicima je veoma dobra. Takođe, osoblje ovih službi izražava najmanje problema kada je u pitanju odnos sa vaspitanicima, ali i obrnuto.

Nažalost, ne postoje posebni programi za obrazovanje i vaspitanje vaspitanika sa specijalnim potrebama koji ne mogu da prate redovnu nastavu. Prema rečima jednog nastavnika, sa njima se radi individualno, ponekad uz pomoć zainteresovanih vaspitanika.

Kada je reč o tehničko-arhitektonskim uslovima naš je utisak da su prostorije škole na zadovoljavajućem nivou. Nedostaju savremenija i kreativnija sredstva nastave i oprema koja bi možda doprinela i većoj stimulaciji vaspitanika za školovanje. Postoji biblioteka – jedna u okviru škole i jedna u okviru doma kulture. Međutim, veoma mali broj vaspitanika intenzivno koristi biblioteku škole jer se radi o zastarelim knjigama i udžbenicima. S druge strane, biblioteka u okviru doma kulture je jedna od retkih zavodskih biblioteka koja je redovno obogaćivana novim i za vaspitanike interesantnim izdanjima. Vaspitanici su vrlo zadovoljnim ponudom knjiga i često koriste biblioteku.

Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa, kao i da postoje radio i TV aparati u više nego dovoljnom broju. Postoji mogućnost pretplate na određene novine i časopise. Vaspitanici imaju mogućnost povremenog praćenja i satelitskih programa. Specifičnost ovog Zavoda je mogućnost koja je data vaspitanicima da donesu i tokom izdržavanja kazne koriste svoje lične stvari kao što su video rekorderi ili muzički stubovi, ali da iste moraju da "poklone" ustanovi nakon odsluženja kazne.

Rekreativne i aktivnosti u slobodno vreme veoma su sadržajne i odlično organizovane. Realizuju se sportske, kulturne, umetničke i dr. aktivnosti. Sve planirane kulturno-zabavne aktivnosti i manifestacije podeljene su u dve osnovne celine nazvane vanredni i stalni programi. Vanredni programi odnose se na razne prigodne priredbe i manifestacije kojima se obeležavaju državni i verski praznici, značajni datumi i događaji u Zavodu. Osnovna karakteristika ovih programa je aktivno učešće vaspitanika u njihovom pripremanju i izvođenju, a glavna prepreka za bolji kvalitet ovih priredbi je nedostatak materijalnih sredstava. Stalni programi su sve one kulturno-zabavne priredbe i manifestacije koje se tokom godine ponavljaju u pravilnim vremenskim intervalima (filmski, muzički sadržaji, književne večeri, likovna galerija u Zavodu, teatar u gostima...). Zavod raspolaze lepom salom sa 250 mesta, u koja se prema potrebi može koristiti za košarku, fudbal ili rukomet, ali i kao bina za gore navedene sadržaje. Broj stalnih programa i njihova učestalost određeni su na osnovu interesovanja vaspitanika, ali pre svega materijalno i organizaciono-tehničkih mogućnosti ustanove za finansiranje i izvođenje ovih programa. Vaspitanici aktivno učestvuju u kreiranju sopstvenog lista "Putokazi", čije je izdavanje omogućeno ličnim zalaganjem upravnika zatvora. Organizovane su različite tribine, takmičenja i sl. Zavisno od interesovanja vaspitanici se uključuju u ove aktivnosti.

Najviše ih je uključeno u sportske aktivnosti za koje Zavod nudi odlične uslove jer postoje: travnati fudbalski teren, košarkaški teren, teretana, trim staze, sto za stoni tenis i dr. Svake godine, održava se tradicionalna fudbalska utakmica između osoblja Zavoda i vaspitanika. Organizacija i realizacija ovih aktivnosti u nadležnosti je 3 referenta, jednog za sportske aktivnosti i dva za kulturno-zabavne aktivnosti.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi vaspitanika prema veroispovesti, uglavnom su zastupljeni pravoslavci. Prema rečima uprave, postoji velika zainteresovanost vaspitanika, ali trenutno ne postoji mogućnost obezbeđenja adekvatnog prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika. Međutim, prema iskazanoj želji, uvek mogući su kontakti sa verskim licima. Kao i u nekoliko drugih zavoda, opšti trend izgradnje crkava u okvirima zavoda i ovde je prisutan, tako da se očekuje skori početak njene izgradnje.

Pripreme za otpust vaspitanika ne podrazumevaju nikakve posebne programe i aktivnosti osoblja. Ponekad, radnici organa za socijalni rad posete nekog vaspitanika, ali to je više izuzetak nego pravilo. Kada je reč o saradnji sa porodicom, osoblje smatra da uobičajeni dani posete koji su vikendom, smanjuju mogućnost komunikacije i održavanja veze sa porodicom vaspitanika jer vaspitači ne rade vikendom. Ne zalazeći dublje u razloge ovakvog stanja, naša je procena da su postojeći kapaciteti i alternative međusobne saradnje i koordinacije, pre svega sa porodicom i organom starateljstva daleko veće i potrebnije, ali i da ne zavise isključivo od aktivnosti zavodskog osoblja već i od druge strane. Ovo naglašavamo jer je ova saradnja vezana i za postpenalni prihvata i ima mnogostuku važnost. Međutim, to sigurno ne zavisi isključivo od aktivnosti zavodskog osoblja već i od druge strane, a prvenstveno od volje države da konačno učini nešto na postpenalnom prihvatu. Bez uključivanja države, svaka aktivnost i rad službe prevaspitanja na resocijalizaciji, ostaje samo kao napor koji gubi smisao nakon izlaska vaspitanika na slobodu.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Svaki maloletnik treba da ima pravo na vokaciono obrazovanje iz onih predmeta koji će njega ili nju pripremiti za buduće zaposlenje" (Para. 42. UN Pravila);

– "Poštujući vokacionu selekciju i potrebe institucionalne administracije, maloletnicima bi trebalo omogućiti da odaberu tip posla kojim žele da se bave" (Para. 43. UN Pravila);

– "Kad god je to moguće, maloletnicima treba pružiti priliku da se bave plaćenim radom, ako je moguće u okviru lokalne zajednice, kao dodatak vokacionom obrazovanju. Time se povećava mogućnost da maloletnici po povratku u njihove zajednice pronađu odgovarajuće zaposlenje. Vrsta posla treba da omogući odgovarajuću obuku koja će koristiti maloletnicima posle njihovog puštanja na slobodu. Organizacija i metod rada koji se nude u pritvorenim centrima treba da bude što sličnija onima koji postoje u zajednici, a ujedno treba da pripremi maloletnike za uslove normalnog, radnog života" (Para. 45. UN Pravila);

– "Mada je nedostatak svrsishodne aktivnosti štetan za svakog zatvorenika, on je posebno opasan za maloletnike, koji imaju posebnu potrebu za fizičkom aktivnošću i intelektualnom stimulacijom. Maloletnicima lišenim slobode treba biti ponuđen puni program obrazovanja, sporta, profesionalne obuke, rekreacije i drugih svrsishodnih aktivnosti" (Para.31.1. Standardi CPT, CPT/Inf (99) 12);

– "Maloletnici starosnog doba iznad onog predviđenog za obavezno školovanje koji žele da nastave svoje obrazovanje trebalo bi da budu stimulisani da to urade, i treba uložiti napore da im se omogući pristup odgovarajućem obrazovnom programu" (Para. 39. Standardi CPT, CPT/Inf (99) 12);

– "Maloletnici koji su nepismeni ili imaju kognitivne ili slične poteškoće u učenju trebalo bi da imaju pravo na specijalno obrazovanje" (Para. 38. st.1. UN Pravila);

– Svi maloletnici trebalo bi da imaju pravo da se okoriste aranžmanima koji im pomažu u resocijalizaciji, porodičnom životu, obrazovanju ili zapošljavanju po njihovom puštanju na slobodu. U tom smislu trebalo bi osmisliti procedure koje bi obuhvatale rano puštanje na slobodu i specijalne kurseve" (Para. 79. UN Pravila)

– "Organ starateljstva je dužan da sve vreme izvršenja zavodske vaspitne mere i maloletničkog zatvora održava stalnu vezu sa maloletnikom, njegovom porodicom, zavodom ili ustanovom u koju je maloletnik smešten. Zavod, odnosno ustanova u kojoj se izvršava zavodska vaspitna mera ili maloletnički zatvor dužni su da najdavnije tri meseca pre otpuštanja maloletnika o tome obaveste maloletnikove roditelje, staraoca i organ starateljstva i predlože im mere za prihvata maloletnika" (čl. 286. ZIKS).

III

Preporuke

– Urgentno rešavati problem finansiranja školovanja vaspitanika;

– Razmotriti sadržaje i forme koji podstiču i pobuđuju interesovanje vaspitanika da učestvuju u procesu školovanja i stručnog osposobljavanja. U tom smislu animirati nadležne strukture i širu društvenu zajednicu da obezbedi savremenija i kreativnija sredstva nastave, da pomogne održavanje kurseva stranih jezika i kompjutera, i uvođenje savremenije tehnologije. Sve ovo u cilju pružanja obrazovanja i veština koje će vaspitanika pripremiti i osposobiti za buduće zaposlenje, ali i unapređenja formalnog sistema nagrađivanja i dobijanja pogodnosti za isticanje i uspeh u školi, radu, dodatnoj obuci, što je sve put ka uspešnoj resocijalizaciji;

– Razmotriti mogućnosti i alternative za postepeni povratak vaspitanika u društveni život kroz posebne programe i aktivnosti koje će prethoditi njihovom puštanju na slobodu i to u okviru istog ili drugog odgovarajućeg zavoda, ili putem uslovnog puštanja na slobodu;

– Reorganizovati i angažovati centre za socijalni rad da kad god je moguće pomognu osoblju zavoda u postupku prijema, praćenja i resocijalizacije vaspitanika, a naročito u održavanju i poboljšanju njihovih odnosa sa porodicom, drugim osobama i potencijalnim poslodavcima.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U odnosu na ovu dimenziju saznali smo da u Zavodu i dalje postoji samo jedna telefonska govornica i da je procedura korišćenja telefona određena rasporedom. Osoblje je objasnilo da je u odnosu na broj vaspitanika u Zavodu jedna govornica dovoljna. Vaspitanici se nisu žalili na problem nedostatka govornica, ali su nam skrenuli pažnju na ometanje i ugrožavanje privatnosti tokom razgovora (ionako kratkog) od strane radnika službe obezbeđenja koji su prisutni prilikom tih telefonskih razgovora. Mogućnost da vaspitanici primaju pozive izvodljiva je samo indirektno, preko vaspitača.

Pisma se preko opšte službe prosleđuju vaspitaču, a onda je redar-vaspitanik prosleđuje drugim vaspitanicima. U poslednjih 6 meseci nije bilo oduzetih pisama.

Pakete proverava straža i vodi se evidencija o sadržaju paketa. Rečeno nam je da je bilo oduzetih paketa ili delova paketa, zbog čega su se vaspitanici žalili. Da bi se sprečile eventualne zloupotrebe, uprava je predložila da se uz paket pošalje i spisak stvari koje se nalaze u paketu, čime bi se omogućila lakša kontrola i izbegli nesporazumi.

Uglavnom svi vaspitanici primaju posete, a njihova učestalost i trajanje zavise od tretmana i vaspitanici nisu imali žalbi na ostvarivanje ovog prava.

Boravak u "posebnoj prostoriji" predviđen je jednom u 3 meseca, a po mišljenju vaspitanika, a i osoblja, to je nedovoljno s obzirom na razvojne osobenosti populacije koja je u zavodu i pozitivnih efekata koje proizvodi na vaspitanike.

Takođe, u okviru dimenzije koja se tiče zakonitosti postupanja, pomenuli smo problem posete kao vanredne pogodnosti i prava na korišćenje posebne prostorije. Iz ovog ugla on se praktično reflektuje na uskraćivanje ionako malih zakonskih mogućnosti kontakta i komunikacije vaspitanika sa spoljnom sredinom, što s aspekta koncepta prevaspitanja ima regresivnu konotaciju.

Saradnja osoblja sa faktorima izvan ustanove je različita u zavisnosti od osoba tj. institucija koje su u pitanju. Tako se saradnja sa zdravstvenim ustanovama i vrlo malim brojem centara za socijalni rad procenjuje kao dobra. Najviše nezadovoljstva smo uočili kada je u pitanju saradnja sa nadležnim sudovima koje je osoblje uglavnom vezivalo za problem uslovnog otpusta, odnosno odluke sudova koje po njihovom mišljenju, često nisu zasnovane na dobroj proceni jer sudije koje odlučuju samo na osnovu papira, ne mogu dovoljno dobro proceniti sve okolnosti slučaja o kome odlučuju.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "CPT pridaje veliku važnost održavanju dobrog kontakta sa spoljnim svetom svih osoba koje su lišene slobode. Vodeći princip bi trebalo da bude unapređivanje kontakta sa spoljnim svetom; sva ograničavanja takvih kontakata trebalo bi da se zasnivaju isključivo na ozbiljnim razlozima bezbednosti, ili razlozima vezanim za raspoloživa sredstva. Aktivno unapređivanje takvih kontakata može biti posebno korisno za maloletnike lišene slobode, od kojih mnogi imaju probleme ponašanja u vezi sa emocionalnom deprivacijom ili nedostatkom umeća društvenog ophođenja. CPT takođe želi da naglasi da kontakt maloletnika sa spoljnim svetom ne sme nikada biti ograničavan ili uskraćivan kao vrsta disciplinske mere" (Para. 34. Standardi CPT, CPT/Inf (99) 12);

– "Nadležna tela trebalo bi da obezbede ili osiguraju službe koje bi pomagale maloletnicima da se resocijalizuju, a ujedno i pomagale u smanjenju predrasuda prema takvim maloletnicima. Te službe bi trebalo da obezbede u meri u kojoj je to moguće da maloletnici dobiju odgovarajući smeštaj, zaposlenje, odecu, i dovoljno sredstava da po puštanju na slobodu ostvare svoju uspešnu resocijalizaciju. Predstavnici tela koja pružaju takve usluge trebalo bi da budu konsultovani i trebalo bi da imaju pristup pritvorenim maloletnicima kako bi im pomogli da se pripreme za resocijalizaciju." (Para. 80.UN Pravila);

– "Svaki maloletnik bi trebalo da ima pravo da prima redovne i česte posete u principu jednom nedeljno, pod uslovima koji poštuju potrebu maloletnika za privatnošću, kontaktom i neograničenom komunikacijom sa porodicom i braniocem"(Para. 60. UN Pravila);

– "Svaki maloletnik bi trebalo da ima pravo da putem pisama i telefona komunicira sa osobom po njegovom ili njenom izboru, bar dva puta nedeljno, osim ako za to postoji pravno

ograničenje. Njemu ili njoj treba pomoći u efikasnom uživanju tog prava. Svaki maloletnik bi trebalo da ima pravo da prima poštu"(Para. 61. UN Pravila).

III

Preporuke

– Povećati broj telefonskih govornica ili uvesti fleksibilnija pravila u ostvarivanju i korišćenju ovog vida komunikacije;

– S obzirom na razvojne osobenosti i potrebe populacije koja je u zavodu, razmotriti mogućnost češćeg boravaka u posebnoj prostoriji od zakonom predviđenog;

– Pokrenuti dijalog na relaciji sudovi–penalne ustanove, odnosno sagledati i naći najbolja zakonska rešenja vezana za pitanja i probleme koji postoje u funkcionisanju sistema uslovnih otpusta;

– Bez obzira na objektivne teškoće i prepreke, truditi se i maksimalno iskoristiti sve raspoložive kapacitete kako zavoda tako i centara za socijalni rad u cilju poboljšanja postpenalnog prihvata vaspitanika, odnosno njegove resocijalizacije i integracije u društvo. Ovlašćenim predstavnicima omogućiti pristup zavodu i vaspitanicima kako bi oni mogli doprineti pripremama za njihovo puštanje na slobodu i učestvovati u programima njihove rehabilitacije. Osoblje zavoda i centara za socijalni rad angažovati i podsticati da, kad god je moguće, saraduju i kroz kooperativan rad i primenu ne samo direktnog već i indirektnog tretmana, ostvaruju što kvalitetniju i maksimalno moguću pripremu vaspitanika za normalnu reintegraciju u društvo

– Naći konstruktivno rešenje za mogućnost češćeg kontakta na relaciji vaspitač–porodica–vaspitanik;

– U granicama mogućnosti stvarati ambijent i atmosferu blisku onoj na slobodi.

Osoblje ustanove

I

Po postojećoj sistematizaciji KPZ za maloletnike u Valjevu, služba obezbeđenja trebalo bi da uposli 96 radnika. Novom sistematizacijom, koja još nije usvojena, predviđaju se još dva radna mesta. Trenutno brojno stanje pripadnika ove službe iznosi 93. Prosečna starosna dob pripadnika službe je oko 30 godina, u službi je uposlena i jedna žena. Većina pripadnika službe ima završenu srednju školu, petorica višu, a samo jedan radnik ima visoku stručnu spremu.

Načelnik službe ima dugogodišnje radno iskustvo, u ustanovi je od 1977. godine, a na mestu načelnika službe nalazi se već punih dvanaest godina. Po profesiji je pravnik unutrašnjih poslova. Ovu diplomu je stekao u Višoj školi unutrašnjih poslova u Zemunu. Zadovoljan je radom i funkcionisanjem uprave, a isto tako i saradnjom njegove službe sa drugim službama u zavodu. Ističe da posao koji je sam izabrao nikad ne bi menjao, tim pre, što je zadovoljan i platom i redovnošću isplate.

Izostajanja i dugih bolovanja nema među pripadnicima službe, posebno otkako je stupio na snagu Zakon o radnim odnosima, koji predviđa isplatu samo 65% od ličnog dohotka za radnike koje su na bolovanju.

Kao i u drugim zavodima pripravnici nakon godinu dana provedenih u službi polažu stručni ispit. Stav je uprave Zavoda da ovaj sistem prijema i obuke pripadnika službe obezbeđenja nije adekvatan poslu i odgovornosti koja se od pripadnika službe zahteva. Uprava stoji na stanovištu da bi mnogo bolje bilo ponovo uvesti šestomesečni kurs za pripadnike službe pre prijema u zavod. Smatraju da je izostavljanjem kursa služba mnogo izgubila po pitanju obuke i osposobljavanja radnika za humano i adekvatno obavljanje ove vrste posla.

Sastanci službe održavaju se jednom mesečno, a i u toku nedelje ukoliko se za to ukaže potreba, načelnik održava sastanke sa nadzornicima i vođama smena. Ova služba je grupisana u četiri odeljenja koji obavljaju rad po smenama. Prekovremeni rad se plaća do 40 sati mesečno. Ukoliko je radnik imao više od 40 sati prekovremenog rada, višak mu se prebacuje u sledeći mesec i isplaćuje. Prekovremeni rad se na plaća jedino načelniku službe.

Disciplinski postupci su vođeni protiv četvorice pripadnika službe obezbeđenja za poslednjih šest meseci. Protiv dva pripadnika je poveljen disciplinski postupak jer su spavali na straži, protiv jednog je vođen postupak jer je bez dozvole koristio mobilni telefon u krugu zavoda, a protiv jednog pripadnika se vodi disciplinski postupak zbog prekomerne upotrebe palice. Stražar je savladao i vezao vaspitanika, pa je nad tako vezanim vaspitanikom upotrebio palicu.

Ističemo da vaspitanici nisu imali ozbiljnijih pritužbi na rad i ponašanje pripadnika službe obezbeđenja. Primetili smo da uprava ovog zavoda posebno vodi računa o tome da se upotreba palice reducira na najmanju moguću meru i da se palica može koristiti samo onda kada je to neophodno da se savlada aktivni i pasivni otpor vaspitanika i u razdvajanju vaspitanika u međusobnim tučama. Svaki pojedinačni slučaj upotrebe palice Zavod beleži na posebnom formularu koji šalje nadležnom ministarstvu. Mislimo da je uprava duboko svesna činjenica da neopravdana, bahata i proizvoljna upotreba palice od strane pripadnika službe može izazvati kontraefekat i dugoročno prouzrokovati neželjene posledice.

Prema predviđenoj sistematizaciji u službi za obuku i upošljavanje predviđen je 41 radnik. Trenutno nije maksimalna popunjenost (zaposlen 31 radnik), što s obzirom na u odnosu na broj vaspitanika ne dovodi u pitanje funicionisanje ove službe. Struktura osoblja zaposlena u okviru ove službe zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni po ZIKS i Zakonu o radnim odnosima u državnim organima. Struktura osoblja ove službe nije promenjena u odnosu na našu prethodnu posetu: visoku stručnu spremu poseduje 3 radnika, višu 1, a ostali srednju stručnu spremu. Prosečne godine staža su oko 7 godina; prosečna starost je 35 godina, a pol muški. U pitanju su radnici metalske, mašinske i drvoprerađivačke struke. Značajnijih primedbi i nezadovoljstva vezanih za atmosferu u okviru ove službe, kao i u komunikaciji i saradnji sa ostalim službama i upravom nismo uočili. Osnovne pritužbe odnosile su se na zastarelu tehnologiju i potrebu za boljim uslovima rada. Na pitanja vezana za pravila rada, odgovori ukazuju da su sa redovošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad je po potrebi i postoji nadoknada za takav rad. Radnici ove službe imaju beneficirani radni staž.

Disciplinskih postupaka, povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe nije bilo.

Kada je reč o službi za prevaspitanje ona od predviđenih 21, ima 17 stalno zaposlenih. Kako je predviđeno u okviru prijemnog odeljenja je stručni tim od 3 radnika visoke stručne spreme (pedagog, psiholog, socijalni radnik). Odeljenje za vaspitno korektivni rad čini 5 vaspitača, 4 sa visokom i 1 sa višom stručnom spremom. Iako neki ne zadovoljavaju formalne kriterijume za prijem u ovu službu (mislimo na stručno obrazovanje), naš je utisak da bez obzira na ovaj nedostatak oni

predano obavljaju svoj posao. Ovu službu čine još i 3 referenta za slobodne aktivnosti i 4 osobe zadužene za vaspitno-obrazovni rad koji rade u školi. Prosečne godine starosti su oko 35. U odnosu na pol, situacija je i dalje ista.

Svi procenjuju nivo stresa na poslu kao veoma visok, a na pitanje da li su ikad bili povređeni na poslu, svi su odgovorili da nisu. Odnos broja radnika je 1 vaspitač na 35 vaspitanika. Osoblje ove službe ima beneficirani radni staž, a bez obzira na redovnost plate postoji nezadovoljstvo njenom visinom. Prekovremeni rad, prema opisu radnog mesta i posla, u ovoj službi nije čest, ali kada ima potrebe postoji nadoknada za takav rad.

Kao i u drugim ustanovama i ovde nam je skrenuta pažnja i oseća se ogromno nezadovoljstvo zbog skorašnjih odluka resornog ministarstva vezanog za povećanje zarada svim službama, sem radnicima službe za prevaspitanje. To je dovelo do situacije, da neki radnici sa nižom stručnom spremom, koji su zbog opisa i potreba posla ionako imali mogućnost veće zarade (dežurstva, sprovodi, noćni rad), nakon ove odluke faktički i formalno imaju veće plate nego radnici sa visokom stručnom spremom. Ovakva odluka nadležnih organa, nameće suštinsko pitanje. Šta je glavni predmet vrednovanja i šta je glavni prioritet: da li očuvanje reda i bezbednost u ustanovi ili prevaspitanje i resocijalizacija maloletnika za njihovu uspešnu integraciju u društvo? Mislimo, da se i iz ovakve odluke vidi da postoji krajnja nezaintersovanost društva za prevaspitanje i postpenalni prihvat i da se akcent stavlja gotovo isključivo na retribuciju. Posmatrano u mikrosredini, ovakav stav, negativno utiče na atmosferu i odnose kako u okviru same službe, tako i na komunikaciju i odnose sa osobljem drugih službi.

Što se tiče dodatne obuke ili edukacije već smo spomenuli da postoji nekoliko članova osoblja koje je edukovano za primenu različitih oblika, pre svega, grupnog rada, ali da postoji problem njegove kontinuirane primene. Međutim, iz ugla ove dimenzije, smatramo da je bitno naglasiti da razloge ovakve dinamike i frekvencije primene ovih tehnika ne treba tražiti samo u materijalnim preprekama, već i u interpersonalnim odnosima između samog osoblja. Naime, spomenuto nam da postoje oni koji imaju privilegiju da se edukuju i oni koji tu privilegiju nemaju, mada nam to nije detaljnije obrazloženo. Suština je da motivacija osoblja (naročito mlađi kadar) za praćenje savremenih tokova znanja i pohađenje različitih kurseva vezanih za tretman vaspitanika postoji, ali da nije svima ponuđena ista šansa da to i ostvare. Sigurno je da postoje edukacije i specifični kursevi koji bi prvenstveno koristili onima koji su direktni izvršioc procesa prevaspitanja i da je nužno što pre preduzeti nešto na tom polju.

Sve do sada rečeno možda nam čini jasnijim odgovore osoblja na pojedina naša pitanja, kao npr. diferenciran odgovor na pitanje vezano za zadovoljstvo poslom. Neki su zadovoljni i ne bi menjali svoj posao, neki bi, ili su neopredeljeni.

U okviru ove dimenzije skrenuli bismo pažnju na osoblje koje, iako, trenutno formalno ne pripada ovoj službi, svojom aktivnošću doprinosi njenoj ulozi. Mislimo na zamenika upravnika koji uz svesrdnu pomoć upravnika, svoju profesionalnost i entuzijazam iskazuje, između ostalog, i na jednom višem nivou. Reč je o radu na knjizi *Iskustva u radu sa malim grupama* koja se bavi povezivanjem i uobličavanjem iskustva prakse i teorije, odnosno prevaspitnom pristupu koji se temelji na naučnim osnovama. Ovakvim radom doprinosi se boljem razumevanju i unapređenju prevaspitanja osuđenih ne samo u konkretnoj ustanovi, već istovremeno doprinosi i kompletnom penološkom fondu znanja.

Svakako da ovakvi individualni primeri predstavljaju prve korake da se naučnim sagledavanjem i pristupom tretmanu osuđenih lica u praksi stanje u ovoj oblasti izvršenja krivičnih sankcija pokrene u pravcu istinskih i valjanih reformi.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Administracija bi trebalo da obezbedi pažljivu selekciju i regrutovanje osoblja svih nivoa i tipova obrazovanja, jer valjano upravljanje centrom zavisi od njihovog integriteta, humanosti, sposobnosti i profesionalnih kapaciteta da se bave maloletnicima, kao i lične pogodnosti za taj rad" (Para. 82. UN Pravila);

– "Da bi se prednji ciljevi ostvarili, osoblje bi trebalo da bude smatrano za profesionalce, a odgovarajuća plata mora da im bude ponuđena kako bi se privukli muškarci i žene. Osoblje centara mora se stalno stimulisati da ispunjava svoje dužnosti i obaveze na human, posvećen, profesionalan, pravičan i efikasan način, i da se sve vreme ponaša na način koji će izazivati poštovanje maloletnika, a ujedno za potonje predstavljati pozitivan model kako lične tako profesionalne prirode." (Para. 83. UN Pravila);

– "Administracija bi trebalo da zavede takve organizacione i rukovodstvene oblike koji bi olakšavali komunikaciju između različitih kategorija osoblja u svakom odeljenju centra, kako bi se unapredila saradnja između različitih službi koje vode brigu o maloletnicima, kao i ona između osoblja i administracije. Administracija bi trebalo da obezbedi da osoblje koje ima direktne kontakte sa maloletnicima ima uslove rada koji im pomažu u efikasnom vršenju njihovih dužnosti." (Para. 84. UN Pravila);

– "Osoblje bi trebalo da dobije takvu obuku koja bi mu omogućila da vrši efikasno svoje dužnosti, i to posebno obuku iz dečje psihologije, i dečjeg blagostanja, kao i iz međunarodnih standarda i normi ljudskih prava i prava deteta, uključujući ova Pravila. Osoblje bi trebalo da održi i poboljša svoje znanje i profesionalne kapacitete time što bi pohađalo relevantne kurseve organizovane u odgovarajućim intervalima tokom cele karijere članova osoblja" (Para. 85. UN Pravila).

III

Preporuke

– U selekciji i prijemu radnika u Zavod, primarno voditi računa o socijalnoj i emocionalnoj kompetentnosti kandidata;

– Osoblje koje nema odgovarajuće stručne kvalifikacije i radno iskustvo obučiti da ispunjava svoje opšte i posebne dužnosti rukovodeći se prvenstveno humanom orijentacijom i konceptom prevaspitanja i resocijalizacije;

– Hitno preispitati i izmeniti normativna akta kojima se u finansijskom smislu degradira položaj radnika službe prevaspitanja u odnosu na ostale službe;

– Uvesti senzitivne treninge ili neku edukaciju u ovom smislu;

– Permanetno podsticati svo osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnu obuku i specifične edukacije, savetovanje i primere pozitivnog rukovođenja, da teže ka čovečnom postupanju, većoj efikasnosti i angažovanom pristupu svom poslu;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija osuđenika;

– Organizovati radionice i programe za obuku u veštinama i znanjima konstruktivnog rešavanja konflikata.

OKRUŽNI ZATVOR U BEOGRADU

DATUM POSETE: 12. novembar 2002.

TIP USTANOVE: okružni zatvor – poluotvorena

POPULACIJA: pritvorena i osuđena lica

KAPACITET USTANOVE: oko 900

BROJ PRITVORENIKA: oko 480

BROJ OSUĐENIKA: 28

SASTAV TIMA: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

OGRAIČENJE: Usled zakonskih ograničenja, članovima tima bio je dozvoljen razgovor samo sa osobljem Zatvora, a ne i sa pritvorenim licima.

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Zgrade Okružnog zatvora izgrađene su 1952. godine, i po arhitekturi veoma podsećaju na ruske "kazamate". Kompleks koji čine zgrade Okružnog zatvora u Beogradu izgrađen je pre pedeset godina. Prostorno-arhitektonski, tehnički, higijenski i drugi uslovi u ovoj ustanovi nisu adekvatni i humani za dugotrajan boravak. Spoljašnji, a posebno unutrašnji izgled zgrada ukazuje na visok stepen istrošenosti, dotarjalosti i hitne potrebe za opravkama. Gotovo svi zidovi prostorija koje se nalaze u prizemlju zgrada su oronuli usled velike količine vlage i višedecenijske zapuštenosti.

Zgrade su zidane tako da u sobama svetlost i vazduh dolaze iz hodnika, što znači da je vidljivost u sobama vidno smanjena i nema dotoka svežeg vazduha. To znači da pritvorenici gotovo ceo dan provode pod veštačkim osvetljenjem, dišući ustajao, zagušljiv i slabo filtriran vazduh. Zastareli ventilacioni sistem, koji se uključuje na svaka 3 sata na po 15–20 minuta, apsolutno je neadekvatan i ne omogućava dovoljno provetranje prostorija, posebno u letnjem periodu.

Prenatranost soba od po 10–12 lica stvara utisak prostorne skučenosti, zapuštenosti. Kreveti, krevetski dušeci, posteljina i čebad su u jako lošem stanju, i nema ih u količini koja bi obezbedila njihovu redovno pranje, dezinfekciju i zamenu. Iako su neke humanitarne organizacije poklonile zatvoru izvestan broj novih posteljina, njihova redovna zamena i pranje nije redovno obezbeđena. Iako se zatvorska uprava maksimalno trudi da održi visok nivo higijene, loša finansijska situacija i dotrajalost celokupne opreme, ostavlja opšti negativan utisak.

Kupatila i toaleti su oronuli, neokrećeni, sa lošim sanitarnim uređajima i rashodovanom i dotrajalom opremom. Zatvorska uprava ne može u dovoljnoj količini da obezbedi sredstva za ličnu higijenu (sapun, pastu za zube i brijanje, šampon, toalet papir), tako da su pritvorenici prinuđeni da, ili ove stvari kupuju u kanti po tržišnim cenama ili da ih dobijaju u paketima od rođaka, prijatelja i sl.

Prema Pravilniku o kućnom redu, pritvorenici se tuširaju jednom nedeljno, osim u slučajevima kada su radno angažovani, što im omogućava češće tuširanje.

U hodnicima postoji 700 radijatora koji se zagrevaju iz kotlarnice na mazut koja se nalazi u okviru zatvorskog kompleksa. S obzirom da se zatvorski kompleks prostire na 95.000 m², i da u većini ćelija nema radijatora, ovaj način grejanja je nezadovoljavajući. Tokom zime, u savršenim uslovima (sa dovoljnom količinom mazuta), kotlarnica može postići temperaturu od 16–17° C stepeni, ali najčešće temperatura ne prelazi 10–11 stepeni.

Kapacitet zatvora je oko 900 kreveta, a trenutno u njemu boravi oko 500 lica. Ova lica su shodno različitim kategorijama razmeštena po posebnim odeljenjima: pritvorenici za koje postoji osnovana sumnja da su učinili lakša krivična dela, dela iz nehata i prvi put; pritvorenici za koje postoji osnovana sumnja da su učinili teška krivična dela; posebno su smeštene žene, zatim maloletnici i, naravno, osuđena lica koja su u otvorenom tretmanu i koja su smeštena odvojeno u tzv. garažnom delu. Zapazili smo da je nešto bolja situacija u prostorijama u kojima borave maloletnici i pritvorenici koji se nalaze u renoviranim odeljenjima Zatvora, žargonom nazvani "Hyatt" I i II. U tim sobama ima po dva pritvorenika, postoji direktan dotok svetlosti i vazduha, a posteljina i uopšte higijena su na daleko višem nivou. Ovo ukazuje na činjenicu da se uz adekvatna ulaganja u ovaj Zatvor, uslovi života pritvorenika mogu podići na daleko viši nivo. Uprava Zatvora je inicirala renoviranje još jednog pritvorskog bloka.

Malo šetalište i veliki broj pritvorenika i dalje predstavlja problem za upravu Zatvora, jer nema objektivnih uslova da se svim pritvorenicima obezbedi dvosatni boravak na svežem vazduhu. Šetnja pritvorenika, uglavnom nisu duže od 15 minuta.

Problem ove ustanove je činjenica što ona može biti finansirana samo iz budžeta, tako da nema mogućnosti da sama obezbedi više nego neophodna dodatna sredstva. Ako se uzme u obzir njen veliki kapacitet i popunjenost, višedecenijska zapuštenost i neulaganje u infrastrukturu i opremu, loši uslovi života su očekivani.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA PRITVORENIKA I ZATVORENIKA

Zatvorska kuhinja, smeštena u podrum zgrade je u nedopustivo lošem stanju. Plafon je totalno ruiniran i vlažan tako da se odvaja, a na pojedinim delovima je otpao. O kvalitetu i količini hrane saznanje smo dobili isključivo od osoblja ustanove. Kalorijska vrednost obroka, njen kvalitet i kvantitet, zvanično su u skladu sa relevantnim zakonskim propisima. Dijetalna hrana se priprema za one pritvorenike čije zdravstveno stanje to iziskuje. Obroci se zatvorenicima serviraju u kuhinjskoj sali, a pritvorenicima se odnose u sobe, što je ustanovljeno režimom pritvora. Alternativni način ishrane se obezbeđuje kroz pakete koje mogu primati shodno propisima, ili kupovinom u zatvorskoj kantini koja veoma dobro snabdevena.

Zaposleni ističu da, i pored toga što se kuhinja nalazi u veoma lošem stanju, nije bilo slučajeva intoksikacija hranom koja se spravlja u zatvorskoj kuhinji. Trovanja hranom se dešavaju sporadično, ali prema tvrdnjama osoblja, isključivo hranom koju pritvorenici dobiju preko paketa.

C) MEDICINSKA NEGA PRITVORENIKA I ZATVORENIKA

Zdravstvena služba u Okružnom zatvoru u Beogradu je organizovana kao samostalna služba koja trenutno zapošljava devet zdravstvenih radnika. Nju čine: tri lekara opšte prakse (od čega jedan specijalista ORL, ali radi kao lekar opšte prakse), jedan stomatolog, četiri medicinska tehničara i jedan stomatološki tehničar. Radnim danima u nedelji služba opšte prakse funkcioniše u preiodu od 8.00 do 21.00 h. U planu je prijem još jednog lekara opšte prakse, kao i pratećeg srednjeg stručnog

kadra kako bi se rad službe proširio na 24 časa dnevno. Zdravstveni radnici na osnovnu platu dobijaju uvećanje za 30% kao stimulans zbog specifičnosti ustanove u kojoj rade, a priznat im je i beneficirani radni staž. I pored pomenutih stimulansa i beneficija, mali broj zdravstvenih radnika se duže vreme zadržava na poslu u ustanovi. Načelnica službe ima najduži staž. Ona radi deset godina u ovoj ustanovi.

Pored zaposlenih, kao konsultanti, po ugovoru o delu, angažovani su i hirur, urolog, ortoped, pneumoftiziolog i specijalista ORL. Iz KPD Bolnica kao konsultanti angažovani su oftamolog i neuropsihijatar.

Ukoliko se ukaže potreba za hitnom medicinskom intervencijom u toku noći, pregled i intervencije vrše lekari iz KPD bolnice, koja je smeštena u istoj zgradi.

Pri prijemu pritvorenika i zatvorenika obavezan je kompletan medicinski pregled, uzimanje lične i porodične anamneze, otvaranje zdravstvenog kartona, pri čemu se svi podaci u vezi zdravstvenog stanja pritvorenika i zatvorenika unose i u kompjuter, pa se tako vodi dupla medicinska arhiva za svakog pritvorenika.

Ukoliko se pri prijemu konstatuju teže povrede, pravilo je da se takvi pritvorenici prvo zbrinu u Urgentnom centru, a zatim sa pratećom medicinskom dokumentacijom prime u Zatvor.

Zaprašivanje pritvorenika se vrši pri prijemu, pri čemu se njihova odeća obavezno sterilise u vlažnim sterilizatorima.

Dva puta nedeljno, po utvrđenom rasporedu, vrši se obilazak svih pritvorenika, bez obzira da li su se prijavili na medicinski pregled. Pored redovne vizite, svi koji se požale na zdravstvene tegobe, sprovode se do ambulante i u zavisnosti od medicinskih indikacija zbrinuti, ili se upućuju na dodatna medicinska istraživanja. Zatvor nema biohemijsku laboratoriju, pa se potrebne analize krvi i urina vrše u laboratoriji KPD Bolnica.

Stacionar u Zatvoru ne postoji, a zdravstvena ambulanta je opremljena standardizovanim nameštajem i aparatima, ormanom za kartoteku, kompjuterom, suvim sterilizatorom, frižiderom za čuvanje lekova, nepotpunim kompletom za pružanje prve pomoći (samo AMBU maska bez boca sa kiseonikom i prateće opreme). Apoteka je, po rečima načelnice službe, dobro snabdevena analgeticima, antibioticima i sedativima.

Lekovi se kupuju na tržištu, većim delom finansijskim sredstvima ustanove, a jednim delom se obezbeđuju kroz donacije humanitarnih organizacija. Lekove pritvorenici mogu dobiti u paketima. Takve lekove kontrolišu lekari i potom ih distribuiraju u odgovarajućim količinama.

U okviru ustanove postoji previjalište, koje je opremljeno potrebnim materijalom. Zubna ambulanta je dobro opremljena i u njoj se pružaju sve vrste stomatoloških usluga, sem protetičkih.

U poslednjih šest meseci petnaest pritvorenika je upućeno na specijalizovane klinike. Neuropsihijatrijski bolesnici se šalju u KPD Bolnica. Jednom nedeljno kao konsultant u ustanovu dolazi prof. dr Šuvaković i kontroliše zdravstveno stanje četvorice pritvorenika koji su HIV pozitivni. Ovi pritvorenici su izolovani, ali i pored toga ova ustanova nema adekvatne uslove za njihov smeštaj.

Po rečima načelnice oko 45% pritvoreničke populacije u ovoj ustanovi je zavisno od psihoaktivnih supstanci. Prema zvaničnoj evidenciji ustanove nema pritvorenika koji boluju od aktivne tuberkuloze. Troje pritvorenika je završilo lečenje od TBC-a. Oni se nalaze pod redovnim nadzorom lekara. Dvoje pritvorenika su insulin zavisni dijabetičari, a četvorica dijabetičara nivo šećera u krvi regulišu tabletama. Oko petnaest pritvorenika boluje od hroničnih srčanih obeljenja i njihovo zdravstveno stanje se redovno prati. Broj slučajeva povređivanja i samopovređivanja je veoma nizak (10–15 slučajeva u poslednjih šest meseci). Uglavnom je reč o lakim telesnim povredama zadobijenim u tuči.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu za primenu mere pritvora (Pravilnik), Minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvorenima (Min. Pravila UN) i Evropskih zatvorskih pravila (EZP)

– "Prostorije u kojima pritvorenici moraju biti toliko prostrane da na svakog pritvorenika dođe najmanje osam kubnih metara prostora, zagrejane i dobro osvetljene, u skladu sa zakonom" (čl. 58. stav. 1. ZIKS i čl. 14. st. 1. Pravilnika);

– "Sve prostorije u kojima borave pritvorenici moraju se redovno provetravati i čistiti..." (čl. 14. st. 3. Pravilnika);

– "Zatvorske prostorije, posebno one koje su namenjene za spavanje zatvorenika, treba da odgovaraju higijenskim zahtevima, vodeći računa o klimi, kubaturi vazduha, minimalnoj površini, osvetljavanju i provetravanju" (Para. 9.3. Min. Pravila UN);

– "U svakoj prostoriji gde zatvorenici žive i rade, prozori treba da budu dovoljno veliki da bi zatvorenik mogao da čita i radi pri dnevnoj svetlosti; uređaj ovih prozora treba da omogući prodiranje svežeg vazduha i to bilo da postoji ili ne postoji veštačko provetravanje" (Para. 10.a Min. Pravila UN);

– "Smeštaj zatvorenika, naročito njihov noćni boravak, mora odgovarati zdravstvenim i higijenskim zahtevima, pri čemu se mora voditi računa o klimatskim uslovima, naročito zapremini vazduha, i obezbediti odgovarajuća površina, osvetljenje, grejanje i provetravanje" (Para. 15. EZP);

– "U svim prostorijama u kojima zatvorenici da žive ili rade: prozori moraju biti dovoljno veliki da bi zatvorenici mogli, između ostalog, da čitaju ili rade pri dnevnoj svetlosti u uobičajenim uslovima. Prozori moraju biti konstruisani tako da propuštaju svež vazduh osim u slučajevima gde postoji odgovarajući klima uređaj. Štaviše, kada se zadovolje svi zahtevi bezbednosti, ovi prozori u pogledu svoje veličine, položaja i konstrukcije moraju što više potsecati na obične prozore" (Para. 16.a. EZP);

– "Prostorije ne smeju biti vlažne i moraju imati sanitarne uređaje i ostala sredstva za ličnu higijenu" (čl. 58. st. 2. ZIKS);

– "Uređaji kupatila i tuša treba da budu dovoljni da bi svaki zatvorenik mogao i bio dužan da ih koristi, sa temperaturom koja odgovara klimi i onoliko često koliko to zahteva opšta higijena s obzirom na doba godine i geografski položaj, ali najmanje jedanput nedeljno pod umerenom klimom" (Para. 13. Min. pravila UN i Para. 18. EZP);

– "Sanitarni uređaji treba da omoguće zatvoreniku vršenje prirodnih potreba, kada god to hoće i to na čist i pristojan način" (Para. 12. Min. pravila UN slično, para. 17. EZP);

– "Od zatvorenika treba zahtevati ličnu čistoću; zbog toga oni treba da raspolaze vodom i priborom za toaletu koji je potreban za održavanje njihovog zdravlja i čistoće" (Para. 15. Min. pravila UN i slično, Para. 20. EZP);

– "Svaki zatvorenik mora imati svoj krevet i svoju posteljinu odgovarajućeg kvaliteta koja će biti propisno održavana i često menjana kako bi ostala čista" (Para. 24. EZP slično, para. 19. Min. pravila UN);

– "U skladu sa standardima koje određuju zdravstvene vlasti, uprava mora obezbediti zatvorenima u uobičajeno vreme hranu koja je odgovarajuće pripremljena i servirana, koja odgovara zahtevima dijetetike u pogledu količine i kvaliteta, i koja je primerana njihovom uzrastu, zdravstvenom stanju i prirodi njihovog rada, kao i njihovim verskim i kulturnim potrebama kad god je to moguće" (EZP Para. 25.1.);

– "Pritvorenima će se obezbediti kretanje na slobodnom vazduhu najmanje dva časa dnevno, ako zatvor raspolaze podesnim ograđenim prostorom" (čl. 28. st.1. Pravilnika).

III

Preporuke

– Što hitnije obezbediti sredstva za realizaciju projekta rekonstrukcije kompletnog objekta sa primarnim akcentom na renoviranje kuhinje, toaleta, kupatila i sanitarnih uređaja u njima;

– Obezbediti barem minimalna materijalna sredstva za redovno snabdevanje pritvorenika i zatvorenika osnovnim sredstvima za higijenu;

– Obezbediti količinu mazuta za grejnu sezonu, koja će biti dovoljna za redovno održavanje pristojne temperature tokom zime;

– U skladu sa normativnim aktima, omogućiti pritvorenima duži boravak na svežem vazduhu.

Bezbednost

I

Bitno je istaći, da je zgrada Okružnog zatvora, u fizičkom smislu, istovremeno i objekat KPD Bolnice. Kako KPD Bolnica, prema stepenu obezbeđenja, predstavlja zatvoren tip ustanove, a okružni zatvor poluotvoreni, jasno je da mere eksternog obezbeđenja ne mogu istovremeno biti prilagođene i jednom i drugom. U konkretnom slučaju one nisu u skladu sa predviđenim obezbeđenjem za poluotvorene ustanove, jer je cela zgrada napravljena kao ustanova zatvorenog tipa. Drugi problem u vezi sa merama bezbednosti, tiče se same strukture lica koja su u zatvoru. Za razliku od ostalih okružnih zatvora u kojima je odnos pritvorenih i osuđenih oko 2:1, u Okružnom zatvoru u Beogradu ima daleko više pritvorenih (oko 500) nego osuđenih lica (oko 30), što po zakonu podrazumeva postojanje fizičkog i materijalnog obezbeđenja kao u ustanovama/oddeljenjima zatvorenog tipa.

Od uprave Zatvora nismo dobili informaciju o broju pripadnika službe obezbeđenja. Prema izveštaju iz 2001. godine koju je naša organizacija sačinila nakon prve posete Okružnom zatvoru, od tadašnje uprave dobili smo informaciju da Zatvor broji 210 pripadnika službe obezbeđenja. Nemamo podatke da li se situacija i u kojoj meri promenila u odnosu na 2001. godinu, jer je sadašnja uprava ovakvu informaciju tretira kao poverljivu. Ono što je istaknuto u razgovoru, ticalo se problema u funkcionisanju ove službe u odnosu na sistematizaciju radnih mesta u Okružnom zatvoru u Beogradu. Sistematizacija je sačinjena još 2000. godine, a po rečima sadašnje zatvorske uprave, broj radnih mesta, predviđen pomenutom sistematizacijom nije dovoljan za potrebe sprovođenja bezbednosti u ovoj ustanovi, ako se ima u vidu njen kapacitet i tip. Drugim rečima, u upravi smatraju da je broj sistemski predviđenih radnih mesta u okviru službe obezbeđenja neadekvatan potrebama za sprovođenje bezbednosti, jer između ostalog postoji veliki broj sproveda pritvorenih lica van zatvora, za koje treba obezbediti adekvatnu pratnju.

Ipak, činjenica da u poslednjih 6 meseci, a i duže, nije bilo slučajeva ugrožavanja bezbednosti društvene zajednice od strane zatvorenih i pritvorenih lica, mogla bi se sagledati kao posledica upravo ovako visokog stepena bezbednosti u Zatvoru.

Kada je reč o internoj bezbednosti, utisak je da nema značajnijih problema. Tome u prilog govori nepostojanje značajnijih incidenata ili konflikata. Obilazeći prostorije u kojima su smešteni

prtvorenici, zapazili smo da su neke sobe prazne dok su druge prenatrpane daleko većim brojem prtvorenika od optimalno predviđenog. Trenutno ima po 10–12 prtvorenika u jednoj sobi. Objasnjeno nam je da je razlog tome renoviranje i da je po projektu planiran smeštaj 4 lica po sobi. Osoblje smatra da bi se time, sem kvalitetnijeg smeštaja, prevenirali i mogući incidenti i konflikti između prtvorenika, te bezbednost prtvorenika i osuđenika podigla na još viši nivo.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- "U zavodima poluotvorenog tipa služba za obezbeđenje, koja nadzire kretanje osuđenih, predstavlja jedinu prepreku za bekstvo" (čl. 12 ZIKS);
- "Osuđeni kojima je izrečena kazna zatvora, čije trajanje ili ostatak trajanja posle uračunatog pritvora i drugog lišenja slobode u vezi s krivičnim delom, ne prelazi jednu godinu raspoređuju se, po pravilu, u okružne zatvore"(čl. 30. ZIKS).

III

Preporuke

- Aktivirati sve nadležne u nalaženju adekvatnog rešenja u cilju fizičkog razdvajanja objekta KPD Bolnica od Okružnog zatvora;
- Revidirati postojeću sistematizaciju radnih mesta službe obezbeđenja u Okružnom zatvoru u Beogradu uz konsultaciju i mišljenje zatvorske uprave;
- Naći što adekvatnije rešenje za otklanjanje ili ublaženje onih mera bezbednosti koje intenziviraju osećaj izolovanosti prtvorenika sa aspekta njihovog slobodnog kretanja u skladu sa postojećim propisima i aktom o kućnom redu.

Zakoniost postupanja

I

Kako je prema nadležnosti i strukturi ustanove najveći broj prtvorenih lica, zakoniost postupanja se praktično odnosi na poštovanje pravila primene mere pritvora od strane osoblja ustanove. Ovo naglašavamo jer mera pritvora predstavlja krivično–procesnu meru, a ne krivičnu sankciju. Zbog toga, nadzor nad zakonišću rada i postupanja sa prtvorenicima vrši predsednik okružnog suda tj. Okružni sud. U tom smislu naše je zapažanje da osoblje ustanove u svim aspektima poštuje i pravilno primenjuje odredbe Zakona o krivičnom postupku i odredbe ZIKS, koje proizlaze iz specifičnosti karaktera ove krivičnoprocesne mere i statusa prtvorenog lica, u meri u kojoj to dozvoljava arhitektonska struktura zgrade zatvora. Kada je reč o statusu prtvorenika i zakoniosti postupanja prema njima nismo primetili značajna odstupanja i probleme. Ipak, naglašavamo da nismo imali odobrenje da razgovaramo sa prtvorenicima.

Ono što je sporno odnosi se na zakoniost postupanja u skladu sa propisanim pravilima koja se tiču malog ali prisutnog broja osuđenih lica tj. zatvorenika. Kada smo govorili o dimenziju bezbednosti već smo skrenuli pažnju da mere eksterne bezbednosti nisu u skladu sa onim

predviđem za poluotvoreni tip ustanova, što Okružni zatvor jeste ili bi trebalo da bude. Postojeći stepen materijalnog i fizičkog obezbeđenja intenzivira osećaj izolovanosti i patnje zatvorenika sa aspekta njihovog slobodnog kretanja u skladu sa postojećim propisima i aktom o kućnom redu. Iz ugla ovog malog, ali ipak postojećeg broja zatvorenika, imamo utisak da nedostaju svi oni bitni elementi procesa resocijalizacije i prevaspitavanja, a odnose se pre svega na rad, tretman, organizovanje aktivnosti u slobodno vreme, nepostojanje prijemnog odeljenja kao ni dovoljno kadra (svega 2 vaspitača, nijedan psiholog).

Opšti je utisak da ne samo mere bezbednosti, već i kompletan režim i organizacija ustanove nisu u skladu sa položajem i potrebama tretmana i postupanja sa zatvoreničkom populacijom, čime se svakako narušavaju njihova prava i pogodnosti.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

- "Zatvorena osoba je kažnjena samim tim što joj je oduzeta sloboda. Uslovi u kojima se zatvorenik drži i zatvorski režim stoga ne smeju dodatno uvećati njegovu patnju izuzev u slučajevima njegovog opravdanog odvajanja od drugih ili u cilju održavanja discipline" (Para. 64. EZP);
- "Pri upućivanju zatvorenika u različite zavode ili na različite režime, mora se voditi računa o njihovom sudskom i pravnom statusu (da li čekaju suđenje ili su već osuđeni, da li su već bili osuđivani, da li su osuđeni na kratku ili dugu kaznu zatvora), posebnim zahtevima u pogledu postupanja sa njima, njihovim zdravstvenim problemima, njihovom polu i uzrastu" (Para. 11. EZP);
- "U granicama mogućnosti, mora se raspolagati odvojenim zavodima ili odvojenim delovima istog zavoda kako bi se olakšalo sprovođenje različitih režima postupanja sa zatvornicima ili njihovo razvrstavanje u određene kategorije" (Para. 13. EZP).

III

Preporuke

- U skladu sa mogućnostima doprineti adaptaciji i okončanju započetih građevinskih radova u cilju što bržeg stvaranja neophodnih uslova za tretman prtvorenika i zatvorenika i normalno funkcionisanje ustanove;
- U svetlu koncepta resocijalizacije zatvorenika, više pažnje posvetiti dinamici i sadržaju rada sa ovom populacijom.

Resocijalizacija

I

Pošto se lica kojima je izrečena kazna zatvora do jedne godine raspoređuju u okružne zatvore, jasno je da se i u okružnim zatvorima treba i mora sprovesti koncept njihove resocijalizacije, bez obzira na vremenski momenat kazne. U kontekstu resocijalizacije najčešće se spominju sledeći elementi: tretman, rad, školovanje i profesionalno osposobljavanje, aktivnosti u slobodno vreme i rekreativne aktivnosti, verska kultura i postpenalni prihvat.

Jedini izvor podataka za ovu dimenziju bili su stavovi jednog od dva vaspitača. Stoga što u Okružnom zatvoru ne postoji niti prevaspitna služba, niti služba za obuku i upošljavanje u čijim okvirima se inače ostvaruju gore pomenuti aspekti resocijalizacije. Zaposlena su dva vaspitača. U pitanju su socijalni radnik i specijalni pedagog. Od njih smo saznali da s obzirom na konstantno mali broj osuđenika (trenutno 30) oni sasvim zadovoljavaju, i kao što kažu, možda i kvalitetnije obavljaju svoj posao nego u ustanovama u kojima postoji kompletna služba za prevaspitavanje. Detaljnijim razgovorom saznali smo da se sprovodi isključivo savetodavni rad, jednom nedeljno, dok neformalnih i svakodnevnih kontakata sa osuđenima ima daleko više. Ne postoje vaspitne grupe, već oba vaspitača rade sa svim zatvorenima (moguće zbog malog broja zatvorenika). Radno angažovanje nije posebno organizovano jer ne postoje uslovi za to, već se osuđenici upošljavaju prema potrebama ustanove na režijskim poslovima, u kuhinji, restoranu, kantini, paketnom odeljenju, kartonaži. Postoji bravarska i građevinska radionica. Rečeno nam je da postoji prostor za biblioteku, ali je neiskorišćen i praktično ona ne funkcioniše. Kada su u pitanju druga sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa kao i da postoje radio i TV aparati u dovoljnom broju.

Organizovanih aktivnosti u slobodno vreme nema, ali osoblje ne navodi razloge takve situacije.

Kada je reč o evidenciji zapazili smo da je ona detaljna za svakog zatvorenika/pritvorenika. Pored kumulativnog dosijea vodi se evidencioni karton sa sadržajem svih planiranih i neplaniranih razgovora, postoji dnevnik rada, mesečni i godišnji plan.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju posebne programe i aktivnosti osoblja. Neposredno pred izlazak sprovodi se uobičajana procedura obaveštavanja nadležnih organa, što s obzirom na kratak vremenski period lišavanja slobode, smatramo dovoljnim.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi zatvorenika prema veroispovesti zastupljeni su uglavnom pritvorenici/zatvorenici pravoslavne vere. Trenutno ne postoji mogućnost obezbeđenja prostora za obavljanje verskih obreda i poseta sveštenika. S obzirom da nismo bili u mogućnosti da razgovaramo sa pritvorenima, ne možemo da tvrdimo da li uopšte postoji i u kojoj meri zainteresovanost za posete sveštenika.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Uprava mora primeniti u zavodu organizacione i rukovodne sisteme kako bi olakšala komunikaciju među različitim kategorijama osoblja u cilju obezbeđenja različitih službi, naročito u pogledu postupanja sa zatvorenima i njihovovog ponovnog prilagođavanja društvu" (Para. 59. EZP);

– "U cilju što uspešnijeg uključenja zatvorenika u društvo po puštanju na slobodu treba obezbediti i iskoristiti sve mogućnosti za popravni, obrazovni, moralni, duhovni i drugi rad u skladu sa zahtevima individualnog postupanja sa zatvorenima. U okviru režima stoga treba obezbediti sledeće:

a. Duhovnu podršku i usmeravanje, kao i priliku za koristan rad, stručno usmeravanje i obuku, obrazovanje, razvoj društvenih sposobnosti, pružanje saveta, grupne i rekreativne aktivnosti" (Para. 66. EZP);

– "Po prijemu u zavod i u proučavanju ličnosti zatvorenika i primerenosti njegove kazne, mora se što pre pripremiti program postupka s njim u odgovarajućem zavodu u svetlu saznanja o njegovim ličnim potrebama, sposobnostima i sklonostima, a naročito o njegovoj bliskosti sa rodbinom" (Para. 68. EZP);

– "U cilju unapređenja kulturnog, zabavnog i sportskog života osuđenih, očuvanja njihovog mentalnog i fizičkog zdravlja u zavodu se organizuju kulturne, zabavne i sportske aktivnosti. Ove aktivnosti odvijaju se u slobodnom vremenu pod organizacijom i rukovodstvom službe za prevaspitavanje" (čl. 47. ZIKS);

– "Osuđenima su dostupne knjige iz zatvorske biblioteke i knjige koje sam nabavi ukoliko one ne podstiču na kriminalne aktivnosti. Fond knjiga u zatvorskoj biblioteci se pažljivo odabira i dopunjuje novim književnim izdanjima..." (čl. 42. st.1 i 2. Pravilnika o kućnom redu okružnih zatvora);

– "Verski obredi obavljaju se u posebnim, prikladnim prostorijama zavoda, u skladu sa zakonom. Pritvorenike posećuje sveštenik koga sporazumno odrede verska zajednica i direktor Uprave za izvršenje zavodskih sankcija, u skladu sa zakonom" (čl. 37. Pravilnika).

III

Preporuke

– Omogućiti angažovanje zatvorenika u pozitivnim, konstruktivnim aktivnostima u slobodno vreme čime se prevenira besposličaranje i negativno ponašanje;

– Pokrenuti pitanje rada biblioteke i obezbediti sredstva za obnovljanje bibliotečkog fonda;

– Omogućiti pritvorenima o zatvorenima obavljanje verskih obreda i posete sveštenika.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U odnosu na ovu dimenziju saznali smo da zatvorenici imaju jednu telefonsku govornicu. Prema pozitivnopravnim propisima pritvorena lica nemaju pravo korišćenja telefona. Dopisivanje i podnesci, kada je reč o pritvorenima, pod nadzorom su organa koji vodi postupak (sud). Sve pošiljke koje pritvoreno lice šalje ili prima, zavod pre slanja ili uručenja predaje organu koji vodi postupak i dalje postupa prema njegovoj odluci.

Kad je reč o paketima, procedura je nešto drugačija. Njih proverava straža i vodi se evidencija o sadržaju paketa. Rečeno nam je da nije bilo oduzetih paketa ili dela sadržaja.

Uglavnom svi pritvorenici/zatvorenici primaju posete na način kako je zakonom precizirano. Isto važi i za kontakte sa punomoćnikom. Za te kontakte postoji posebna prostorija, bez fizičkih prepreka.

Kad je reč o saradnji osoblja sa faktorima izvan ustanove, ona se prvenstveno odnosi na saradnju sa nadležnim sudovima. Prema tvrdnjama osoblja, saradnja je dobra, osim u delu koji se tiče naknade neredovne materijalnih troškova, npr. naknada za prevoženje pritvorenika do sudova i nazad.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

Nema značajnijih odstupanja.

III Preporuke

Obezbediti sredstva za renoviranje prostorija za posete porodice.

Osoblje ustanove

I

Osoblje Okružnog zatvora u Beogradu radi u okviru tri zatvorske službe: za opšte poslove, medicinske i službe obezbeđenja.

Služba obezbeđenja, s obzirom na tip i specifičnost ustanove ima najzančajniju ulogu. Kao što je pomenuto, u poglavlju izveštaja koji se odnosi na bezbednost, ovoga puta od uprave nismo dobili nikakve konkretne podatke o broju radnika obezbeđenja, njihovoj starosnoj dobi, strukturi prema polu ili školskoj spremi. Jedino što smo mogli saznati o radu pomenute službe bilo je koncentrisano na već pomenute probleme vezane za postojeću sistematizaciju i visinu zarada zaposlenih u službi. Mišljenje uprave (koja je, po njihovoj izjavi, kompatibilna sa mišljenjima radnika službe) jeste da je broj radnika službe obezbeđenja prema postojećoj sistematizaciji nedovoljan za efikasno obavljanje zadataka. Ako se tome pridoda i relativno nizak nivo zarade zaposlenih u odnosu na rizik i odgovornost koju ovaj posao nosi, onda je jasno da pripadnici ove službe svakodnevno rade pod velikim pritiskom. Zaposleni smatraju da bi se povećanjem broja pripadnika službe i njihovom finansijskom stimulacijom značajno doprinelo poboljšanju i efikasnosti rada službe.

Nismo dobili podatke o tome da li su protiv pripadnika ove službe vođeni disciplinski postupci zbog povreda radnih obaveza i dužnosti, mada je bilo pritužbi pritvorenika.

Služba za opšte poslove broji oko pedeset ljudi. U okviru službe radnici su raspoređeni u nekoliko odeljenja (matična evidencija i depozit, pravno, računovodstveno, računski centar, održavanje i kuhinja). Starosni prosek zaposlenih u ovoj službi je oko četrdeset godina. Od ukupnog broja zaposlenih u službi četvoro imaju visoku stručnu spremu, četvoro višu, a ostali su srednju stručnu spremu. Polna struktura u službi je gotovo izbalansirana. Po rečima načelnice službe, radnici iskazuju potrebu za dodatnom obukom za rad na računarima. Iz istog izvora saznali smo da u poslednjih šest meseci nije bilo gotovo nikakvih problema u funkcionisanju službe, nije bilo otkaza, izostajanja sa posla, niti dugih bolovanja. Načelnica posebno ističe dobru i koordiniranu saradnju sa upravom i drugim službama.

Kada je reč o drugim kadrovima, rečeno nam je da, s obzirom na obim posla, dva vaspitača i nekoliko majstora zatvora sasvim kvalitetno postižu i obavljaju zadatke koji su u njihovoj nadležnosti. Po struci, vaspitači su specijalni pedagog i socijalni radnik, oba ženskog pola. Prosečne godine staža su 7 godina.

Osoblje zadovoljava kriterijume prijema koji su određeni po ZIKS i Zakonu o radnim odnosima u državnim organima. Iz razgovora smo saznali da su vaspitači zadovoljni kako poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Smatraju da su zadaci prevaspitanja na prvom mestu, a odnos uprave prema radnicima ove službe krajnje korektan. Timski sastanci su jednom nedeljno. Ne bi menjali svoj posao, a na pitanja vezana za pravila rada, odgovori ukazuju da su sa redovošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad nije česta pojava. Svo osoblje ima beneficirani radni staž. Rečeno nam je da je u poslednjih 6 meseci nije bilo slučajeva povreda radnih

obaveza i dužnosti od strane nijednog radnika. Sem jednog bolovanja, u poslednjih 6 meseci, osipanja osoblja nije bilo.

Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da on postoji, ali da niko od osoblja nije bio napadnut ili povređen ni od strane osuđenika ni od pritvorenih lica.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Administracija kaznenih zavoda mora brižljivo odabrati osoblje svih stepena, jer dobro upravljanje kaznenim zavodima zavisi od čestitosti ovog osoblja, njegove čovečnosti, njegovih ličnih osobina i njegove stručne sposobnosti. Administracija kaznenih zavoda mora stalno ulagati napore da u svesti osoblja i u javnom mnjenju budi i održava ubeđenje, da ovaj zadatak predstavlja veoma važnu društvenu službu; zbog toga treba koristiti sva pogodna sredstva da se to objasni javnosti.

Da bi se postigli unapred pomenuti ciljevi, članovi osoblja treba da budu zaposleni kao stalni stručni službenici kaznenih zavoda oni treba da imaju status državnih službenika i da im pri tome budu obezbeđena stalnost službe, koja će zavisiti samo od njihovog dobrog ponašanja, efikasnosti rada i njihove telesne sposobnosti. Nagrada treba da bude dovoljna kako bi se mogli regulisati i zadržati u službi sposobni ljudi i sposobne žene. Preimućstvo karijere i uslovi službe treba da budu obezbeđeni s obzirom na tešku prirodu posla" (Para 46. Min. pravila UN);

– "Posle prijema u službu i u toku karijere osoblje treba da održava i upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanjem koji će biti povremeno organizovani" (Para. 47. st. 3. Min. pravila UN).

III

Preporuke

– Poboljšati uslove života i rada ceokupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulativnim merama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad;

– Permanentno posticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja;

– Razmotriti mogućnost upošljavanja bar jednog psihologa za rad sa osuđenim ali i pritvorenim licima.

OKRUŽNI ZATVOR U NOVOM SADU

DATUM POSETE: 19. novembar 2002. godine
 TIP USTANOVE: okružni zatvor – poluotvorena
 POPULACIJA: pritvorena, osuđena, prekršajno kažnjena lica
 KAPACITET USTANOVE: oko 500 lica
 BROJ PRITVORENIKA: oko 110
 BROJ OSUĐENIKA: oko 130
 SASTAV TIMA: dva pravnik, patolog i specijalni pedagog

OGRAIČENJE: Usled zakonskih ograničenja, članovima tima bio je dozvoljen razgovor samo sa osobljem Zatvora, a ne i sa pritvorenim licima.

Kvalitet i uslovi života

I

A) ARHITEKTONSKO-TEHNIČKI USLOVI, OPREMLJENOST, VENTILACIJA I OSVETLJENJE, SANITARNI USLOVI I HIGIJENA

Kompleks zgrada i drugi prateći objekti okružnog zatvora u Novom Sadu izgrađeni su 1986. godine. Ustanova se prostire na površini od oko 9 ha. Pored zgrada i zatvorskog kruga ovu površinu zauzimaju industrijski i poljoprivredni kapaciteti ustanove. Zgrada uprave nalazi se van zatvorskog kruga, a u okviru kruga nalaze se zgrade u kojoj borave pritvorena lica i zatvorena lica i hala kartonaže. U okviru kruga nalaze se i vrlo moderni sporski tereni za fudbal i košarku. Izvan kruga se nalaze poljoprivredni kapaciteti ustanove koje čine obradivo zemljište, farma koka i tovilište za svinje. U neposrednoj blizini farmi smešten je industrijski objekat "betonjerka", koji je po rečima ljudi iz uprave, ekonomski najrentabilniji privredni kapacitet zatvora.

Kapacitet ustanove je procenjen na 500 lica, a trenutno u ustanovi boravi oko 110 pritvorenih lica, kaznu zatvora izdržava oko 130 zatvorenika. U ovaj broj od oko 130 zatvorenika ubrojani su i oni koji su na izdržavanju kazne zatvora zbog učinjenih prekršaja. Broj prekršajno kažnjenih je varijabilan, a u momentu naše posete bilo ih je oko tridesetak.

Na osnovu obilaska zatvora, opšti je utisak da su prostorno-arhitektonski, tehnički, higijenski uslovi više nego zadovoljavajući. Smeštajni kapaciteti u kojima borave pritvorena i zatvorena lica su izuzetno kvalitetni. Sobe su čiste i uredne, postoji dovoljno dnevne svetlosti, sanitarni čvor je adekvatan, svi imaju toplu vodu.

U sobama boravi optimalan broj lica i svaki zatvorenik ima svoj orman za odelo. Dušeci, čebad i posteljina su u dobrom stanju, neki su čak i novi. Posteljina se menja svake dve nedelje. U pritvorskom delu funkcioniše podno grejanje, a u drugom paviljonu je centralno grejanje, tako da je temperatura u sobama i hodnicima zadovoljavajuća.

Generalni zaključak u odnosu na ovu dimenziju je više nego pozitivan, naročito u poređenju sa do sada posećenim ustanovama za izvršenje sankcija.

Ipak, postoji problem za koji smatramo da ga hitno treba rešiti. Naime, činjenica da su prekršajno kažnjena lica smeštena u iste sobe sa licima koji izdržavaju zatvorske kazne zbog izvršenih krivičnih dela, čime je omogućena nesmetana komunikacija između "prekršajaca" i osuđenih zbog krivičnih dela, sa aspekta resocijalizacije je nedopustiva i morala bi biti otklonjena.

B) KUHINJA, TRPEZARIJA I ISHRANA PRITVORENIKA I ZATVORENIKA

Kuhinja i trpezarija izgledaju izuzetno čisto, uredno i prostrano. Kuhinja je opremljena savremenim posuđem za pripremanje hrane. U sklopu kuhinje nalaze se prostrane ostave u kojima se čuvaju namirnice. Jelovnik za narednu nedelju sastavlja kuvarica, a upravnik je nadležan da ga proveri i verifikuje. Za dijabetičare se pripremaju posebni obroci.

U toku je i izgradnja pekare koja će raditi prvenstveno za potrebe zatvora.

Gotovo svi zatvorenici sa kojima smo razgovarali (njih dvanaestorica) ocenili su da je kvalitet i količina hrane koju dobijaju kroz obroke veoma dobra.

Zatvorska kantina, je solidno snabdevena i paketi koje pritvorenici i zatvorenici dobijaju od kuće predstavljaju dopunski način ishrane.

C) MEDICINSKA NEGA PRITVORENIKA I ZATVORENIKA

Okružni zatvor u Novom Sadu nema formiranu zdravstvenu službu kao samostalnu, već funkcioniše kao deo službe za prevaspitanje. U ovom zatvoru postoji drugačiji koncept organizacije zdravstvene zaštite. U zdravstvenom sektoru stalno je zaposlena samo jedna medicinska sestra. Lekrar opšte prakse i stomatolog koji rade u zatvoru, stalno su zaposleni u Domu zdravlja "Novi Sad", a svoj posao u zatvoru obavljaju po osnovu ugovora koji je sklopljen između ove dve ustanove. Na ovaj način je dom zdravlja dobio dodatna radna mesta za dva lekara, a Okružni zatvor je lišen "tereta" plaćanja stalno zaposlenih.

Zdravstvena ambulanta je opremljena krevetom za pregled pacijenata, EKG aparatom, tenziometrom, otoskopom, priručnom apotekom, suvim sterilizatorom i ormanom za kartoteku. Apoteka je solidno snabdevena lekovima, koji se nabavljaju kupovinom na tržištu iz sredstava ustanove. Lekovi se kupuju jednom mesečno i najzastupljeniji su antibiotici, analgetici i sedativi. Pritvorenici i zatvorenici se mogu snabdeivati lekovima koristeći lična sredstva. Distribucija lekova je pod nadzorom medicinskog osoblja.

Zubna ambulanta je kompletno opremljena, ali stomatološke usluge koje se mogu dobiti u ustanovi i o njenom trošku podrazumevaju samo ekstrakciju. Pritvorenima i zatvorenima je dozvoljeno da sami plate stomatologe, ukoliko žele druge vrste stomatoloških usluga.

Ustanova nema stacionar, a boleli kojima je potrebno stacionarno lečenje transportuju se u KPD bolnicu u Beogradu. Hitni slučajevi zbrinjavaju se u KBC Novi Sad ili Sremska Kamenica. Ukoliko je potrebno izvršiti laboratorijske analize, bolesnici se transportuju do laboratorije Higijenskog zavoda u Novom Sadu.

Pri prijemu u Okružni zatvor radi se obavezan i kompletan medicinski pregled. Obavezno zaprašivanje protiv vaši ne postoji, ali oni kod kojih se pri pregledu konstatuje da imaju vaši, dobijaju odogovarajuće šampone.

Medicinska sestra svakodnevno obilazi pritvorenike, bez obzira na njihovo zdravstveno stanje. U poslednjih šest meseci u ovoj ustanovi je zabeleženo petnaest slučajeva povređivanja i, po rečima medicinske sestre, sve povrede su lakše prirode, i zadobijene su na radu. Reč je o posekotinama, ogrebotinama, ili nagnječenjima. U istom periodu nije zabeležen niti jedan slučaj samopovređivanja.

Od početka 2002. godine pa do kraja novembra oko 120 bolesnika je zbrinuto u zdravstvenim ustanovama u Novom Sadu. Obolelih od tuberkuloze i HIV pozitivnih u ustanovi nema. Trojica dijabetičara, tabletama regulišu nivo šećera u krvi, a od insulina zavisnih dijabetičara nema. U ustanovi se trenutno nalazi po petorica bolesnika koji pate od hroničnih respiratornih oboljenja i onih koji pate od kardiomiopatije.

Od početka 2002. godine devetorica bolesnika je potražilo psihijatrijsko lečenje, a ovom broju treba dodati i trinaest bolesnika koji se povremeno leče u KPD Bolnica u Beogradu. Procena medicinske sestre je da je oko 25% pritvoreničke i zatvoreničke populacije u ustanovi zavisno od psihoaktivnih supstanci.

U razgovoru je istaknuto i to da je položaj zdravstvene službe u ustanovi veoma dobar, a da su timski rad i sastanci službe redovna i uhodana praksa.

Zatvorenici nisu imali ozbiljnijih primedbi na rad ove službe.

II

Neusklađenosti ili odstupanja od Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS), Pravilnika o kućnom redu okružnih zatvora (Pravilnik), Minimalnih pravila UN o postupanju sa zatvorenici (Min. pravila UN) i Evropskih zatvorskih pravila (EZP)

– "Kažnjeni izdržava kaznu zatvora u posebnom odeljenju okružnog zatvora, odvojeno od osuđenih" (čl. 290. st. 1. ZIKS);

– "Pri upućivanju zatvorenika u različite zavode ili na različite režime, mora se voditi računa o njihovom sudskom i pravnom statusu, posebnim zahtevima u pogledu postupanja sa njima, njihovim zdravstvenim problemima, njihovom polu i uzrastu" (Para. 11. 1. EZP);

– "Grupisanje i regroupisanje zatvorenika vrši se u sledeće svrhe:

a) da bi se odvojili od ostalih zatvorenika oni koji bi mogli zloupotrebiti svoju kriminalnu prošlost ili sklonosti, ili oni koji bi mogli izvršiti negativan uticaj na druge, i

b) da bi se u skladu sa potrebama upravljanja zavodom i bezbednosti u njemu, olakšao postupak sa zatvorenici i pospešilo njihovo ponovno prilagođavanje društvu" (Para. 12. EZP);

– "Različite kategorije zatvorenika treba da budu smeštene u dovojene kaznene zavode, vodeći računa o njihovom polu, njihovom dobu starosti, njihovom ranijem životu, razlozima njihovog zatvaranja i potrebama postupanja sa njima" (Para. 8. 1. Min. Pravila UN).

III

Preporuke

– Prostorno i organizaciono rešiti problem odvojenog smeštaja lica koja izdržavaju kazne zatvora od onih koji su prekršajno kažnjeni.

Bezbednost

I

Eksterno obezbeđenje zatvora predstavlja betonski zid i 3 stražarske kule, kao i savremena tehnička sredstva obezbeđenja (video kamere, senzori i sl.) što svakako doprinosi, kako, višem i kvalitetnijem nivou obezbeđenja, tako, i lakšem radu službe obezbeđenja. Ovakav stepen obezbeđenja je zadovoljavajući s aspekta pritvorenih lica, međutim, nije u skladu sa onim predviđenim za poluotvoreni tip ustanove tj. za populaciju zatvorenika. Objašnjeno nam je da iz materijalnih razloga trenutno nije moguće planirati i obezbediti poseban objekat za izdržavanje kazne mimo zidina, ali osoblje smatra da svakodnevno radno angažovanje koje je faktički van ustanove uz minimalno prisustvo obezbeđenja (1 stražar na 30 zatvorenika) dovoljno ukazuje da su tretman i obezbeđenje prilagođeni poluotvorenom tipu ustanova.

Prema dokumentaciji, broj pripadnika službe obezbeđenja je najveći u poređenju sa drugim službama što je i nužno, s obzirom na velik broj pritvorenih lica (od 240 lica, polovina su pritvoreni).

Napada ili povreda osoblja ustanove od strane zatvorenika nije bilo, niti kada je u pitanju polna pripadnost osoblja, niti u odnosu na pripadnost određenoj službi. Uočili smo diferenciran stav zatvorenika prema pojedinim kategorijama službenika zatvora što ukazuje da je, sa aspekta interne bezbednosti, vrlo važno razlikovati osoblje prema određenim profesionalnim kategorijama. Od položaja pojedinih službenika doma zavisi sadržaj, trajnost i bliskost njihovog odnosa sa zatvorenici. Skoro svi zatvorenici imaju pozitivan stav prema insruktorima, a ukoliko govore o osoblju najčešće pominju stražare.

Stiče se utisak da su sva pitanja vezana za bezbednost pozitivno ocenjena tj. da u ovoj ustanovi nema značajnijih problema, i to ne samo jednih u odnosu na druge (osoblje, zatvorenici, pritvoreni), već i kada je reč o bezbednosti u odnosu na različite opasnosti i nezgode. Tome u prilog govori i nepostojanje značajnijih incidenata ili konflikata.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "U zavodima poluotvorenog tipa služba za obezbeđenje, koja nadzire kretanje osuđenih, predstavlja jedinu prepreku za bekstvo" (čl. 12. ZIKS).

III

Preporuke

– Naći što adekvatnije rešenje za otklanjanje ili ublaženje onih mera bezbednosti koje intenziviraju osećaj izolovanosti i patnje zatvorenika i "prekršajaca" sa aspekta njihovog slobodnog kretanja u skladu sa postojećim propisima i aktom o kućnom redu.

Zakonitost postupanja

I

Zakonitost postupanja jednim delom odnosi se i na poštovanje pravila izvršenja mere pritvora od strane osoblja ustanove. Ovo naglašavamo jer mera pritvora predstavlja krivično-procesnu meru, a ne krivičnu sankciju. U tom smislu naše je zapažanje da osoblje ustanove u svim aspektima poštuje i pravilno primenjuje odredbe Zakona o krivičnom postupku i odredbe ZIKS, koje proizlaze iz specifičnosti karaktera ove krivičnoprocesne mere i statusa pritvorenog lica. Ovo je samo površan utisak jer nismo imali dozvolu da razgovoramo sa pritvorenim licima.

Kućni red je dostupan svakom zatvoreniku i to odmah po dolasku u ustanovu.

Krug zatvora čine 2 odvojene jedinice, gde u jednoj borave pritvorena, a u drugoj osuđena lica. Pritvorenici su smešteni u posebna odeljenja organizovana kao odeljenja zatvorenog tipa, a osuđena lica i prekršajno kažnjeni su razvrstani u okviru zatvorenog i otvorenog-poluotvorenog odeljenja. Kada smo govorili o dimenziji bezbednosti, već smo skrenuli pažnju na previsok stepen materijalnog i fizičkog obezbeđenja za poluotvoreni tip ustanove kakva je zvanično ova. Interesantan je i podatak da je sem osuđenih na kratke kazne, veliki je broj i osuđenih na duge kazne. U pitanju su ona lica koja su iz opravdanih razloga i potreba premešteni iz zavoda zatvorenog tipa (KPZ Požarevac, KPZ Sremska Mitrovica). Oni čine skoro trećinu zatvoreničke populacije (oko 40-ak) i mahom su u zatvorenom odeljenju. Ova okolnost svakako upućuje na nužnost različitog režima postupanja, odnosno, preispitivanja programa individualnog postupanja prema ovoj kategoriji zatvorenika. Pitanja vezana za doživljaj zatvorenika o nepristrasnosti osoblja, pravednosti izrečene disciplinske kazne i dodeljenih pogodnosti i nagrada, žalbene procedure i njene efikasnosti mogu se pozitivno oceniti, i kada su u pitanju stavovi i odgovori osoblja i osuđenika. I u ovom segmentu opet potenciramo problem smeštaja prekršajno kažnjenih sa zatvorenima, jer smatramo da se ovaj problem može tretirati i sa aspekta zakonitosti postupanja u ustanovi.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "U granicama mogućnosti, mora se raspolagati odvojenim zavodima ili odvojenim delovima istog zavoda kako bi se olakšalo sprovođenje različitih režima postupanja sa zatvornicima ili njihovom razvrstavanje u određene kategorije" (Para. 13. EZP).

III

Preporuke

– Više pažnje obratiti na zahtev različitog režima postupanja s obzirom na pravni status lica u zatvoru;

– Prostorno i organizaciono rešiti problem odvojenog smeštaja lica koja izdržavaju kazne zatvora od onih koji su prekršajno kažnjeni.

Resocijalizacija

I

Pošto se zatvorenici kojima je izrečena kazna zatvora do jedne godine raspoređuju u okružne zatvore, jasno je da se i u okružnim zatvorima treba sprovesti koncept resocijalizacije zatvorenika, bez obzira na vremenski momenat kazne. Kao što je već spomenuto, strukturu zatvorenika, sem onih osuđenih na kratke kazne, dobrim delom čine i zatvorenici koji bi po eksternoj klasifikaciji trebalo da izdržavaju kaznu u zatvorenom tipu zavoda. To su lica koja izdržavaju duge kazne, ali su iz opravdanih razloga i potreba premešteni i trenutno ovde izdržavaju kaznu. S obzirom na to da je broj ovih lica prilično velik, utoliko više je nužno obratiti pažnju na resocijalizaciju zatvorenika, kao svrsi izvršenja kazne zatvora. U kontekstu resocijalizacije najčešće se spominju sledeći elementi: tretman, rad, školovanje i profesionalno osposobljavanje, aktivnosti u slobodno vreme i rekreativne aktivnosti, verska kultura i postpenalni prihvati.

Izvor podataka za ovu dimenziju bili su stavovi zatvorenika i radnika službi odgovornih za pojedine aspekte resocijalizacije. U tom smislu angažovana su dva instruktora odgovorna za rad i upošljavanje zatvorenika (jedan grafičke struke, a drugi je radnik službe obezbeđenja) i dva vaspitača koji pokrivaju ostale aspekte resocijalizacije i neposredni su izvršioци u procesu prevaspitavanja zatvorenika. Radno angažovanje organizovano je uglavnom prema potrebama ustanove na režijskim poslovima (kuhinja, restoran, kantina), kartonaži, betonjari i poljoprivrednim poslovima. Uposlena su dva instruktora.

I zatvorenici i osoblje izražavaju stav da radno angažovanje nije problem, da su zatvorenici maksimalno uposleni i motivisani za rad.

Od zatvorenika smo saznali da ne učestvuju u izboru radnog mesta, već se osoblje rukovodi isključivo trenutnim potrebama ustanove. Kad je reč o tehnologiji rada skrenuta nam je pažnja da su mašine i tehnologija u kartonaži zastareli, a da su mašine betonske galanterije nove i savremenije. Mogućnost upošljavanja i obuke zatvorenika je uglavnom na grafičkim, zidarskim i tesarskim poslovima. Neki zatvorenici su uposleni i van ustanove. U pitanju su ugovori sa JKP "Gradsko zelenilo" i građevinskom firmom "Budućnost". Rečeno nam je da su zatvorenici uposleni 8 sati dnevno, a da se prekovremeni rad plaća i zaposlenima i zatvorenima.

Kada je reč o uslovima rada i zaštiti na radu pominje se buka i kontakt sa opasnim mašinama (cirkular) na kojoj isključivo radi za to obučeni zatvorenik. Profesionalno osposobljavanje u praktičnom smislu postoji, ali ne postoji mogućnost dobijanja sertifikata. Rečeno nam je da je nagradno odsustvo veoma česta pogodnost koju zatvorenici dobijaju zbog zalaganja na poslu.

Ispitujući uslove i uključenost u tretman, saznali smo da oni nisu zadovoljavajući. Naime, tip rada je isključivo individualan jer nema edukovanog i osposobljenog osoblja za bilo koju drugu vrstu tretmana. S druge strane, i samo osoblje izražava potrebu za tretmanom posebnih kategorija zatvorenika (zavisnici). Trenutno je broj ovakvih prestupnika u porastu, te budući da nema edukovanog osoblja za rad sa ovim posebnim grupama zatvorenika, njihov tretman je isti kao i drugih zatvorenika. Veličina vaspitne grupe ne omogućava kvalitetan rad. Ima oko 70 zatvorenika na jednog vaspitača, što prevazilazi optimalne uslove za kvalitetni rad. Nedostaje kvalifikovan kadar. Nema socijalnog radnika, a od dva pomenuta vaspitača, jedan je profesor geografije. S obzirom da nema prijemnog odeljenja kao dela prevaspitne službe, možemo zaključiti da su klasifikacija, kao i plan i program tretmana zatvorenika, kao prve karike u procesu prevaspitavanja, zanemareni i površni.

Detaljnijim razgovorom saznali smo da se sprovodi isključivo savetodavni rad, jednom nedeljno, dok neformalnih i svakodnevnih kontakata sa zatvorenima ima daleko više po rečima

vaspitača. Većina zatvorenika je izjavilo da uopšte ne znaju ko im je vaspitač ili su pominjali vaspitača za kojeg smo saznali da već tri meseca nije u radnom odnosu.

Iako postoje zatvorenici koji nemaju ni osnovnu školu, mogućnost osnovnog i srednjeg obrazovanja ne postoji, bar ne u krugu zatvora jer ustanova nema svoju školu. Rečeno nam je da zatvorenici koji izraze želju da se školuju imaju tu mogućnost van ustanove, ali je veoma mali broj takvih.

Kada su u pitanju sredstva informisanja, saznali smo da svakodnevno dolazi dnevna štampa kao i da postoje radio i TV aparati u dovoljnom broju. U pritvorskom delu čak svaka soba ima televizor. Zatvorenici imaju mogućnost korišćenja biblioteke koja je i po kvalitetu i kvantitetu knjižnog fonda na zadovoljavajućem nivou.

Aktivnosti u slobodno vreme, posebno sportske, sadržajne su. Postoje otvoreni sportski tereni, a zimi funkcioniše sala za stoni tenis i sala sa strunjačama za vežbanje. Organizovane su razne sekcije. Takođe, postoji i kino sala koja trenutno ne radi iz tehničkih razloga, ali je taj prostor, kako su nam rekli, konstruktivno iskorišćen.

Pripreme za otpust zatvorenika ne podrazumevaju posebne programe i aktivnosti osoblja. Neposredno pred izlazak sprovodi se uobičajana procedura obaveštavanja nadležnih organa, što s obzirom na često kratak vremenski period lišavanja slobode, smatramo opravdanim i dovoljnim.

Kada je reč o verskoj kulturi i strukturi prema veroispovesti, prisutni su pritvorenici/zatvorenici različitih veroispovesti, mada je najviše pravoslavaca. Trenutno ustanovu redovno posećuje sveštenik pravoslavne vere, a s obzirom na ogromnu zainteresovanost zatvorenika, započeta je i izgradnja crkve u krugu zatvora.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Služba za prevaspitanje primenjuje metode i postupke kojima se na osuđene utiče da ubuduće ne vrše krivična dela. Služba za prevaspitanje usklađuje rad ostalih učesnika u prevaspitanju" (čl. 17. ZIKS);

– "Posle prijema u zavod i posle proučavanja ličnosti zatvorenika osuđenog na kaznu ili meru određenog trajanja, treba što pre pripremiti program za postupanje prema njemu na osnovu podataka kojima se raspolaže o njegovim individualnim potrebama, njegovim sposobnostima i njegovom društvenom stanju" (Para. 69. Min. Pravila UN);

– "U svakom zavodu treba zavesti sistem povlastica prilagođen različitim grupama zatvorenika i različitim metodama postupanja, kako bi se zatvorenici podstakli na dobro ponašanje, kako bi se kod njih razvio smisao za odgovornost i kako bi se razvio njihov interes i saradnja u pogledu postupanja sa njima" (Para.70. Min. pravila UN);

– "U cilju što uspešnijeg uključivanja zatvorenika u društvo po puštanju na slobodu treba obezbediti i iskoristiti sve mogućnosti za popravni, obrazovni, moralni, duhovni i drugi rad u skladu sa zahtevima individualnog postupanja sa zatvorenici. U okviru režima stoga treba obezbediti sledeće:

a. duhovnu podršku i usmeravanje, kao i priliku za koristan rad, stručno usmeravanje i obuku, obrazovanje, razvoj društvenih sposobnosti, pružanje saveta, grupne i rekreativne aktivnosti;

c. postupke za uvođenje i preispitivanje progerama individualnog postupanja sa zatvorenici i njihove obuke na osnovu iscrpne razmene mišljenja sa nadležnim osobljem i pojedinačno sa zatvorenici koje treba uključiti u ovakva savetovanja u meri u kojoj je to izvodljivo" (Para. 66. EZP).

III

Preporuke

– Ulagati napore da se u svesti osoblja budi i održava ubeđenje o centralnom mestu službe za prevaspitanje, odnosno resocijalizaciji zatvorenih lica;

– U okviru ciljeva i zadataka prevaspitne službe obratiti više pažnje momentu prijema, opservacije i prve klasifikacije zatvorenika;

– S obzirom na osobenosti i potrebe populacije koja je u zatvoru, razmotriti alternative za što kvalitetniju i maksimalno moguću primenu principa individualizacije tretmana, naročito u odnosu na zatvorenike koji su premešteni iz KPZ Požarevac i Sremska Mitrovica;

– Pružiti mogućnost zatvorenici da barem delimično utiču na izbor radnog mesta;

– Razraditi metode koje podstiču i pobuđuju interesovanje zatvorenika da učestvuju u procesu vanrednog školovanja;

– U cilju obezbeđenja što kvalitetnijih uslova tretmana, a u skladu sa mogućnostima rešiti problem veličine vaspitnih grupa;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih kategorija zatvorenika.

Kontakti sa spoljnim svetom

I

U odnosu na ovu dimenziju saznali smo da i pritvorenici i zatvorenici ostvaruju sva svoja prava vezana za kontakte sa spoljnim svetom, naravno, u odnosu na status koji imaju. Uglavnom svi pritvorenici/zatvorenici primaju posete na način kako je zakonom precizirano. Isto važi i za kontakte sa punomoćnikom. Za te kontakte postoji posebna prostorija.

Zatvorenici imaju jednu telefonsku govornicu u prizemlju (zatvoreno odeljenje) i jednu na spratu (otvoreno-poluotvoreno odeljenje). Ne postoji poseban raspored korišćenja telefona, a sami zatvorenici smatraju da nema nikakvih problema kad je reč o ovom vidu komunikacije.

Dopisivanje i podnesci, kada je reč o pritvorenici, pod nadzorom su organa koji vodi postupak, tj. suda. Sve pošiljke koje pritvoreno lice šalje ili prima, Zavod pre slanja ili uručenja predaje organu koji vodi postupak i dalje postupa prema njegovoj odluci.

Provera i raspodela primljenih paketa obavlja se po proceduri koja važi u zavodima, i nisu registrovane značajnije primedbe.

Kad je reč o saradnji osoblja sa faktorima izvan ustanove naša je procena da se ona svodi na nivo obaveze koju Zavod ima po službenoj dužnosti.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

Nema značajnijih neusklađenosti ili odstupanja.

III Preporuke

– Nastaviti sa dosadašnjom pozitivnom praksom poštovanja svih prava kroz koje se ostvaruju kontakti pritvorenika i zatvorenika sa spoljnim svetom.

Osoblje ustanove

I

Osoblje Okružnog zatvora u Novom Sadu funkcioniše u okviru dve službe. Jednu čini služba obezbeđenja koja broji 63 radnika, a ostali zaposleni, njih oko dvadesetak, funkcionišu kroz službu koja objedinjuje rad sektora za opšte poslove, zdravstvenu zaštitu, prevaspitanje i obuku i upošljavanje.

Nesumnjivo da je, s obzirom na tip i specifikum ove ustanove, služba za obezbeđenje najvažniji segment njenog funkcionisanja. Prema postojećoj sistematizaciji ova služba je stoprocento popunjena. Pored 59 radnika obezbeđenja koji su prema sistematizaciji stalno zaposleni u zatvoru, još četiri radnika sa Kosova su raspoređeni u ustanovu. Starosni prosek ljudi zaposlenih u službi je oko 35 godina, i osim tri žene, sve ostalo su muškarci. Načelnik službe je jedina osoba u službi koja ima visoku stručnu spremu, jedan radnik službe obezbeđenja ima višu, a ostali zaposleni imaju srednju stručnu spremu. Prema rečima načelnika službe obezbeđenja, radnici ove službe pokazali su interesovanje za dodatnom edukacijom iz oblasti psihologije.

U poslednjih šest meseci dva radnika ove službe dobilo je otkaze nakon sprovedenih disciplinskih postupaka. Jedan je dobio otkaz jer je pritvorenicima prenosio upozorenja i preteče poruke upućene od lica izvan Zatvora, a drugi je dozvolio da zatvorenik pobegne preko zida. Sa jednim pripravnikom je sporazumno raskinut ugovor. Timski sastanci se praktikuju redovno, posebno oni koji se održavaju sa radnicima u smeni.

Načelnik službe je ocenio da je zadovoljan dinamikom isplate plata, a visinom nije. Prekovremeni rad se plaća do 240 radnih sati mesečno, a ostalo se kompenzuje kroz slobodne dane. Pripadnici ove službe imaju beneficirani radni staž, propisan Zakonom i to šesnaest meseci na godinu dana. Načelnik je izuzetno zadovoljan položajem ove službe u ustanovi i radom uprave.

Kada je reč o aspektu prevaspitavanja, s obzirom na naše izvore dobili smo diferencirane, tj. kontradiktorne odgovore. Iz jednog izvora smo saznali da su zaposlena dva vaspitača koja su po struci profesor geografije i psiholog, a drugi izvor ističe da su zaposlena tri radnika, tj. da postoji i socijalni radnik kako je i predviđeno po sistematizaciji. Takođe, jedan isti izvor tvrdi da je zadovoljan radom drugih službi i saradnjom, a istovremeno svoj rad ocenjuje kao degradiran i potcenjen.

Prosečne godine starosti vaspitača su 35 godina, obe su žene sa visokom stručnom spremom. Timski sastanci su jednom nedeljno. Ne bi menjali svoj posao, a na pitanja vezana za pravila rada, odgovori ukazuju da su sa redovošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad nije česta pojava. Svo osoblje ima beneficirani radni staž. Rečeno nam je da je u poslednjih 6 meseci nije bilo slučajeva povreda radnih obaveza i dužnosti od strane nijednog radnika. Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da on postoji, ali da niko od osoblja nije bio napadnut ili povređen ni od strane osuđenika, ni od pritvorenih lica.

Ovde bi ponovo skrenuli pažnju na činjenicu da postoje svega 2 vaspitača na oko 130 zatvorenika, tj. da je alarmantno mali odnos broja vaspitača prema broju zatvorenika. U takvim okolnostima, svakako da nije moguće kvalitetno sprovesti programe individualnog postupanja sa zatvorenicima. Ovo ostavlja utisak da nezadovoljavajući nivo rada na poslovima prevaspitanja može biti posledica gore pomenute činjenice ali i nedostatka dobre volje i subjektivnih faktora vezanih za osoblje.

Kada je reč o osoblju zaduženom za poslove obuke i upošljavanja zatvorenika, saznali smo da postoje svega dva instruktora sa srednjom stručnom spremom. Oba su muškog pola. Odnos broja radnika prema broju radno angažovanih zatvorenika je oko 60 zatvorenika na jednog majstora. Iz razgovora smo saznali da su radnici ove službe zadovoljni kao poslom, tako i radom uprave i saradnjom drugih službi. Doživljavaju svoj položaj kao ravnopravan sa drugim osobljem. S obzirom da timskim sastancima na nivou ustanove (kolegijum) prisustvuju samo načelnici službi, te da organizacijom nije predviđena služba za obuku i upošljavanje kao zasebna, osoblje zaduženo za obuku i upošljavanje indirektno i više neformalno doprinosi i utiče na predlog i mišljenje za svakog zatvorenika.

Na pitanje procene nivoa stresa na poslu, konstatuju da, i ako ga ima, on je minimalan. Takođe, na konkretnije pitanje procene da budu napadnuti od zatvorenika, uočili smo nepostojanje doživljaja opasnosti. Tome u prilog govori i podatak da nije bilo ozbiljnijih povreda na poslu, a donekle i podatak ne bi menjali svoj posao.

Na pitanja vezana za pravila rada odgovori ukazuju na to da su sa redovošću isplate zarade zadovoljni, ali visinom ne. Prekovremeni rad je po potrebi i postoji nadoknada za takav rad (uglavnom kada su u pitanju sezonski poslovi). Svi radnici imaju beneficirani radni staž.

Disciplinskih postupaka, povreda radnih obaveza i dužnosti od strane radnika ove službe nije bilo.

II

Neusklađenosti ili odstupanja

– "Administracija kaznenih zavoda mora brižljivo odabrati osoblje svih stepena, jer dobro upravljanje kaznenim zavodima zavisi od čestitosti ovog osoblja, njegove čovečnosti, njegovih ličnih osobina i njegove stručne sposobnosti.

Administracija kaznenih zavoda mora stalno ulagati napore da u svesti osoblja i u javnom mnjenju budi i održava ubeđenje, da ovaj zadatak predstavlja veoma važnu društvenu službu; zbog toga treba koristiti sva pogodna sredstva da se to objasni javnosti.

... Nagrada treba da bude dovoljna kako bi se mogli regulisati i zadržati u službi sposobni muškarci i sposobne žene. Preimućstvo karijere i uslovi službe treba da budu obezbeđeni s obzirom na tešku prirodu posla" (Para. 46. Min. pravila UN);

– "Posle prijema u službu i u toku karijere osoblje treba da održava i upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanjem koji će biti povremeno organizovani" (Para. 47.st. 3. Min. pravila UN);

– "U najvećoj mogućoj meri osoblju treba pridodati dovoljan broj specijalista kao što su psihijatri, psiholozi, socijalni radnici, učitelji i tehnički instruktori" (Para. 49. st.1. Min. pravila UN).

III Preporuke

– Razmotriti mogućnost upošljavanja više stručnog kadra kako bi se doprinelo kvalitetnijem i stručnijem radu celokupne ustanove, sa posebnim akcentom na prijemno odeljenje, odnosno, što kvalitetniju opservaciju i klasifikaciju zatvorenika;

– Poboľjšati uslove života i rada celokupnog osoblja povećavanjem njihovih zarada i drugim stimulativnim merama za njihov angažovan, savestan i zakonit rad;

– Permanentno podsticati osoblje da upotpunjuje svoja znanja i svoju stručnu sposobnost pohađanjem kurseva za usavršavanje, dodatnim obukama i edukacijama, savetovanjima i primerima pozitivnog rukovođenja;

– Ulagati napore da se u svesti osoblja budi i održava ubeđenje o centralnom i veoma važnom mestu službe za prevaspitanje, odnosno resocijalizaciji zatvorenih lica;

– Osoblje koje nema odgovarajuće stručne kvalifikacije i radno iskustvo obučiti da ispunjava svoje opšte i posebne dužnosti;

– Edukovati osoblje ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za tretman posebnih zatvorenika.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Stupanje na snagu novog Zakona o izvršenju krivičnih sankcija 1. oktobra 1998. godine i Uredbe o osnivanju zavoda za izvršenje krivičnih sankcija 23. maja 1998. godine, predstavljali su značajne korake u reformi i modernizaciji sistema za izvršenje krivičnih sankcija u našoj zemlji, kao i njegovog uskladjivanja sa relevantnim međunarodnim zakonskim aktima. Međutim, ni 5 godina nakon usvajanja ovih aktata brojne odredbe "novog" ZIKS i Uredbe još uvek nisu doživele svoje otelovljenje u praksi. I ne samo to već, nekada moderan zakon posmatran u kontekstu imperativnog zahteva za uskladjivanjem našeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima i u ovoj oblasti, sada se pokazuje kao zastareo i neusklađen. U tom smislu, analiza sistema za izvršenje institucionalnih krivičnih sankcija u našoj zemlji i komparacija sa sistemima drugih zemalja koja bi se isključivo zasnivala na proučavanju relevantnih zakonskih propisa, predstavljala bi fikciju koja ne odlikava pravo stanje stvari. Zato smo odustali od takvog postupka.

Opisana situacija umnogome je otežala naš posao. Umesto da snage usmerimo na otkrivanje "sitnijih" nedoslednosti u sprovođenju institucionalnih sankcija i premišljanje o mogućnostima njihovog prevazilaženja, suočili smo se sa neverovatnom situacijom – nepostojanjem jedinstvene strategije, precizno koncipiranog sistema i definisane mreže ustanova. U takvoj haotičnoj klimi, gde nisu ispoštovane najosnovnije zakonske odredbe (npr. odredbe o vrstama ustanova, klasifikaciji i sl.), bilo je nemoguće baviti se proverom generalnih teorijskih postavki na kojima bi trebalo da počiva ceo sistem, niti sagledavanjem njihovih praktičnih implikacija. Umesto toga, veliki deo posla se sastojao u otkrivanju i razmatranju značajnih odstupanja u odnosu na ZIKS i međunarodne standarde.

Završni deo našeg rada sačinjavaju opšti zaključci koji se baziraju na nalazima prezentovanim u radu, kao i preporuke za unapređivanje izvršenja institucionalnih krivičnih sankcija, posmatrano prvenstveno s aspekta zaštite osnovnih ljudskih prava zatvorenih ili pritvorenih lica. Kako bismo obezbedili sistematičnost i preglednost, zaključke i preporuke smo, prema sadržaju, razvrstali na 6 ranije diskutovanih oblasti.

1. Kvalitet života

Generalno, negativno ocenjujemo kvalitet života zatvorenika u ustanovama za izvršenje institucionalnih sankcija.

Ustanove za izvršenje institucionalnih krivičnih sankcija smeštene su u starim objektima, od kojih neki datiraju s početka prošlog veka. Pored toga, arhitektura ovih objekata jasno odražava napuštene koncepcije postupanja prema "prestupnicima" iz ranijih vremena, što je uglavnom nemoguće prevazići delimičnim adaptacijama. Samim tim, veličina, broj i raspored zgrada često su u izrazitom neskladu sa proklamovanim ciljevima ustanove. Pored navedenog, kvalitet života u ustanovama kompromitovan je dugogodišnjim neodržavanjem, slabom opremljenošću, kao i uništenjem delova ustanova u pobuni koja se desila novembra 2000. godine.

Posmatrano u celini, ovde je reč o ustanovama velikog kapaciteta. To se ne odnosi samo na velike KPZ, u koje je smešteno oko 1000 zatvorenika, već i na ustanove za maloletnike gde boravi oko 200 štićenika. Popunjenost kapaciteta ustanove kreće se od 100% (KPZ Sremska Mitrovica, KPZ

Sombor) do 45% (KPZ Požarevac, OZ Novi Sad). Ipak, bez obzira na čestu nepopunjenost kapaciteta ustanove, usled neadekvatnosti postojećih objekata i velikog broja zatvorenika, stiže se utisak prenaseljenosti. Tome u prilog govori i činjenica da u oko 1/3 ustanova nije zadovoljen ni zakonski minimum prostora po zatvoreniku.

Treba naglasiti, da je Ministarstvo pravde delom iz sopstvenih sredstava, a delom i iz donacija dosta učinilo na popravljaju postojećih uslova izgradnjom novih objekata, adaptiranjem i renoviranjem postojećih, ali objektivna vremešnost većine objekata i dalje negativno utiče na kvalitet života u ustanovi. Deo ispitivanih ustanova i dalje ima problema sa vodosnabdevanjem, sanitarnim prostorijama i grejanjem. Prostorije u kojima borave zatvorenici često su oronule i vlažne, dotrajalih zidova i podova. Spavaonice su zajedničke, a broj kreveta u spavonicama u nekim ustanovama ozbiljno ugrožava privatnost zatvorenika. Opremljenost spavaonica je minimalna (obično samo krevet i kasetna za stvari), a inventar star i jedva funkcionalan.

Održavanje lične higijene zatvorenika u velikoj meri je kompromitovano izuzetno lošim stanjem sanitarnih prostorija u skoro svim ustanovama, kao i hroničnim nedostatkom sredstava za održavanje lične higijene.

U ustanovama gde su zatvorenici obavezni da nose uniforme, evidentna je starost i loše održavanje odeće i obuće. Oskudica postoji i u pogledu posteljine, koja je u lošem stanju i nedovoljnom broju za redovno menjanje.

Skoro svaka ustanova samostalno priprema hranu za svoje zatvorenike. Prostorije i uslovi u kojima se sprema hrana i u kojima zatvorenici obeduju su uglavnom nehigijenski i neprimereni. Ishrana je uglavnom lošeg kvaliteta (oskudne količine povrća, mlečnih proizvoda i voća), što je značajan izvor nezadovoljstva zatvorenika.

U većini posećenih ustanova, kantine su dobro snabdevene i dostupne zatvorenicima.

Zajednička karakteristika svih ispitivanih ustanova jeste slabo organizovana i loše opremljena zdravstvena služba. Posebno teška situacija je u KPD Bolnica u Beogradu koja kao jedina ustanova takve prirode u Srbiji, ni po svojim kapacitetima, ni po opremljenosti, ne može pružiti adekvatnu medicinsku pomoć osobama koje se u nju upućuju.

Zdravstvene službe u zavodima imaju manjak osoblja kako u pogledu broja, tako i u pogledu specijalnosti. Pored toga, prisutna je velika fluktuacija osoblja. Izuzimajući retke slučajeve, ambulante, stacionari, apoteke i laboratorije suočeni su sa hroničnim deficitom opreme, materijala i lekova. Uprava nastoji da opisanu situaciju prevaziđe upućivanjem zatvorenika na klinike u lokalnoj zajednici ili u KPD Bolnica, kao i angažovanjem medicinskog osoblja izvan zavoda. Medjutim, i pored ovakvih inicijativa funkcionisanje zdravstvenih službi u zavodima može se oceniti kao nezadovoljavajuće. Ispitivani zatvorenici, takodje, nisu zadovoljni kvalitetom zdravstvenih usluga.

Sa druge strane, u svim ispitivanim ustanovama postoji velika potreba za različitim uslugama zdravstvene službe, koje dnevno obave i do 100 pregleda i intervencija. U prilog ovoj konstataciji govore sledeći podaci: u ustanovama je prisutan broj zatvorenika sa ozbiljnim hroničnim somatskim (oko 10%) i psihičkim oboljenima (oko 5%); broj osuđenih lica koja su registrovana kao zavisnici od psihoaktivnih supstanci kreće se od 7% (VPD Kruševac i KPZ za maloletnike Valjevo) do 15% (KPZ Niš i Požarevac); posmatrano u celini u ispitivanim ustanovama postoji po desetak slučajeva HIV pozitivnih i obolelih od TBC.

Zdravstvene službe su minimalno angažovane u kontroli higijene i ishrane, kao i u zdravstvenom prosvetavanju zatvorenika.

Zdravstvene službe nemaju potrebnu samostalnost delovanja u odnosu na upravu ustanove, niti njihov rad podleže kontroli nezavisnih medicinskih institucija.

2. Bezbednost

Pozitivno ocenjujemo eksternu bezbednost svih ispitivanih ustanova, uz naglašavanje potrebe za modernizacijom u ovoj oblasti. Ovde pre svega mislimo na neadekvatne prostorno-arhitektonske uslove i slabu opremljenost savremenim sredstvima za nadzor i praćenje kretanja zatvorenika.

Prema našim saznanjima u poslednjih 6 meseci zabeleženi su sporadični slučajevi bekstava u 3 ustanove: KPZ Sremska Mitrovica, KPD Bolnica i KPZ Sombor, i jedan broj udaljenja, tj. zloupotreba dodeljenih pogodnosti (slobodni izlasci u grad, vanredna odsustva i sl.).

Posebno ističemo primedbe na račun preteranog obezbeđenja pojedinih ustanova (npr. KPZ za žene Požarevac), koje nije u skladu sa prihvaćenom koncepcijom rada.

Suportno, interna bezbednost je slabo ocenjena.

Na prvom mestu istakli bismo krajnje problematičnu klasifikaciju osuđenih lica i njihovo raspoređivanje u pojedine ustanove i odeljenja, koji se često kose sa osnovnim odredbama ZIKS. Drastični primeri su da u pojedinim ustanovama postoji nesmetana komunikacija između pritvorenika i zatvorenika, kao i da se u KPZ otvorenog tipa mogu naći lica osuđena za teška krivična dela za koja su propisane dugovremene kazne zatvora.

Poseban problem predstavlja izrazito loša "klima" u većini ispitivanih ustanova, koja se ogleda u stalno prisutnoj napetosti i negativnim odnosima između osoblja i zatvorenika. O problematičnoj bezbednosti unutar svih ispitivanih ustanova svedoče i iskazi samih zatvorenika o intenzivnom osećanju straha i nesigurnosti, kao i ugroženosti od strane pripadnika službe obezbeđenja, ali još i više od drugih zatvorenika. Istovremeno, osoblje u ustanovama koje je svakodnevno u neposrednom kontaktu sa zatvorenicima, izveštava o intenzivnom osećanju ugroženosti. Iako je reč o krajnje subjektivnim pokazateljima, njihovo navodjenje možda najbolje opisuje postojeću situaciju.

U gotovo svim ustanovama iz razgovora sa osobljem i zatvorenicima saznajemo o postojanju brojnih negativnih pojava, kao što su: korupcija; povrede na radu; tuče između zatvorenika; obračuni između zatvorenika i osoblja; krađe i uništavanje lične imovine; neformalno udruživanje zatvorenika; krijumčarenja; reketiranja; posedovanja oružja, mobilnih telefona i drugih nedozvoljenih stvari; samopovređivanja zatvorenika itd.

Nažalost, ne raspoložemo konkretnim pokazateljima koji bi ilustrovali stanje u ovoj oblasti. Jedan od razloga jeste nespremnost uprave i osoblja da iznese podatke o očigledno problematičnom aspektu posla koji obavljaju. Drugo, izgleda da ustanove nemaju utvrđene i jasne procedure kojima se osigurava interna bezbednost (npr. urinoanalize) ili ne vode urednu evidenciju o rezultatima primenjenih procedura (npr. pretresa prostorija), niti o pomenutim negativnim pojavama (npr. samo 4 ustanove su nam dostavile sistematizovane podatke o broju povređivanja i samopovređivanja tokom protekle godine).

3. Zakonitost postupanja

Kao i u prethodnom slučaju, ostali smo uskraćeni za većinu informacija važnih za sagledavanje ove dimenzije. Tu pre svega mislimo na podatke o žalbama i molbama zatvorenika, disciplinskom kažnjavanju, primeni prinude, pogodnostima, povredama službene dužnosti i dr. Iako smo neke od ovih podataka zatražili pismenim putem od Uprave za izvršenje sankcija za sve posećene ustanove, nismo ih dobili ni posle dva meseca od slanja dopisa, uz obrazloženje da njihova obrada zahteva vreme.

Kućni red je dostupan u svakoj ustanovi, a osoblje posebnu pažnju posvećuje upoznavanju zatvorenika sa odredbama Pravilnika o kućnom redu. Izuzetak u tom smislu predstavljaju KPD Bolnica, KPZ za maloletnike u Valjevu i VPD u Kruševcu, koje još uvek nemaju nove pravilnike.

Usled nedostupnosti dokumentacije, ne raspolažemo zvaničnim informacijama o žalbama i molbama zatvorenika, niti o postupku i ishodu ovih podnesaka. Ista situacija je i u pogledu pogodnosti i nagradjivanja zatvorenika.

Zvanične podatke o disciplinskom kažnjavanju dobili smo za samo 3 ustanove. U KPZ Niš i Sremska Mitrovica najčešća disciplinska kazna bila je upućivanje u samicu koja je primenjena u 15%, odnosno 8% slučajeva u odnosu na ukupan broj zatvorenika. U KPZ otvorenog tipa u Čupriji disciplinske kazne primenjene su u 27% slučajeva ali prevashodno u vidu ukora i oduzimanja pogodnosti.

Iako smo ostali uskraćeni za zvanične podatke o prekomernoj prinudi i drugim povredama dužnosti, prema raspoloživim podacima iz pojedinih ustanova, zaključujemo da je u skoro svim ustanovama u proteklom periodu bilo slučajeva disciplinskog kažnjavanja osoblja zbog disciplinskih prestupa, uključujući i prekid radnog odnosa.

Zakonitost postupanja ozbiljno dovode u pitanje iskazi osoblja i zatvorenika o pristrasnosti osoblja, postojanju korupcije, upotrebi palice i drugih sredstava prinude van zakonom dozvoljenih slučajeva.

Pitanje koje je iz objektivnih razloga ostalo nerasvetljeno ali zaslužuje pažnju u budućnosti, jeste položaj stranih državljana lišenih slobode, posebno onih koji nisu osuđeni, niti se gone zbog izvršenja krivičnih dela.

4. Resocijalizacija

Negativno ocenjujemo oblast resocijalizacije zatvorenika.

Zatvorenici u ispitivanim ustanovama zaposleni su u poljoprivredi, radionicama (najčešće metalnim, mašinskim, drvoprerađivačkim) ili na poslovima održavanja. U pogledu radnog vremena, odmora, zaštite na radu i naknade, rad zatvorenika u najvećem broju slučajeva je u skladu sa zakonskim odredbama. U radne aktivnosti uključeno je 25–50% od ukupnog broja osuđenih u zavisnosti od ustanove. Razlozi nedovoljne uposlenosti, osim manjeg broja lica nesposobnih za rad, su nedovoljni kapaciteti ustanova (u opremi i materijalu), nemotivisanost zatvorenika i nedostatak posla usled lošeg stanja u privredi. Zakonski kriterijumi za raspoređivanje na radna mesta kao što su prethodno zanimanje i želje zatvorenika, često ne mogu biti ispoštavani zbog objektivnog nepostojanja takvih radnih mesta, ali u nekim slučajevima i bez vidljivog razloga.

Uslovi rada se mogu oceniti kao delimično zadovoljavajući. Naime, iako većina mašina ima upotrebnu dozvolu, opšte stanje objekata i zastarelost tehnologije rada, dovode u pitanje bezbednost zatvorenika. Podatke o povredama na radu dobili smo za 3 ustanove: u protekloj godini u KPZ u Nišu i Požarevcu povrede na radu zadobilo je oko 8%, a u KPZ za maloletnike u Valjevu oko 3% od ukupnog broja zatvorenika. Visina naknade za rad (300–1000 dinara), iako uskladjena sa zakonom, apsolutno je nedovoljna i neprimerena težini posla koji obavljaju. Način organizacije rada ne pruža mogućnost za profesionalno osposobljavanje.

Školovanje nije organizovano ni u jednoj ustanovi za punoletna lica. Prema raspoloživim podacima u velikim KPZ preko 20% zatvorenika je nepismeno. Činjenica da u ustanovama nema organizovanog školovanja i profesionalnog osposobljavanja realno umanjuju šanse za uspešnu reintegraciju osuđenih lica po izlasku iz ustanova. Školovanje u KPD u Kruševcu i KPZ za maloletnike u Valjevu odvija se uz dosta problema. U ovim ustanovama postoje osnovne škole, dok se srednjoškolsko obrazovanje realizuje u saradnji sa školama u lokalnoj zajednici (tehničke i

mašinske struke). Ovakav način rada nosi niz slabosti u kadrovskom pogledu, s obzirom da nastavnici nisu osposobljeni za rad sa ovom populacijom, a česta promena nastavnika ometa uspostavljanje čvrstih veza na liniji učenik–nastavnik. Iako su načelno nastavni programi uskladjeni sa programima redovnih škola, nastava se organizuje po principu ubrzanog školovanja za odrasle, sa blok nastavom i ispitima uz nužno sužavanje obima pojedinih predmeta, što ostavlja odraz na kvalifikovanost svršenih učenika. Važno je istaći da ne postoje posebni programi za učenike kod kojih su identifikovane smetnje u mentalnom razvoju i učenju, niti za učenike čiji maternji jezik nije srpski. Škole su smeštene u neadekvatnim objektima, minimalno opremljene zastarelim školskim inventarom, bez savremenih nastavnih sredstava.

Vaspitanici se po dolasku u ustanovu raspoređuju u vaspitne grupe kojima rukovodi vaspitač. Glavni kriterijumi za klasifikaciju odnose se na očuvanje interne bezbednosti (dužina kazne i povrat). Tom prilikom se za svakog zatvorenika pravi individualni program postupanja koji se odnosi na školovanje, rad, aktivnosti u slobodno vreme, intenzitet individualnog i grupnog tretmana. Međutim, programi su krajnje formalizovani, shematizovani i šturi. Veličina vaspitne grupe varira od 70 (veliki KPZ, KPZ otvorenog tipa u Čupriji, OZ u Novom Sadu) do 15 zatvorenika (VPD u Kruševcu, OZ u Beogradu). U ostalim ustanovama vaspitna grupa prosečno broji 30 zatvorenika. U većini ustanova ne postoji obavezna periodična ponovna procena i reklasifikacija (npr. na 90–120 dana), već se radi na predlog vaspitača. Glavni kriterijum za reklasifikaciju jeste ponašanje zatvorenika, tačnije poštovanje pravila ponašanja sadržanih u kućnom redu. U ustanovama se primenjuje isključivo individualni tretman, i to sporadično, bez poštovanja osnovnih principa i negovanja određene orijentacije u radu (npr. nedirektivna psihoterapija, bihevioralni pristup). Grupni tretman se ne primenjuje. Ne postoje posebni oblici tretmana za specifične grupe prestupnika (npr. zavisnike od psihoaktivnih supstanci, učinoce nasilnih dela i sl.).

Rekreativne i slobodne aktivnosti predstavljaju još jedan problematičan aspekt izvršenja zavodskih sankcija. U skladu sa opštom slikom o ovim ustanovama jeste i podatak o nepostojanju objektivnih uslova za njihovu realizaciju: neadekvatne prostorije, nedostatak opreme i materijala. Najbolje su organizovane sportske aktivnosti (mada i dalje ispod standarda higijene i očuvanja zdravlja), dok su edukativne kulturne i umetničke aktivnosti prava retkost. Samo nekoliko ustanova ima svoj časopis u čijem izdavanju učestvuje mali broj zatvorenika.

Generalno, biblioteke u ustanovama su u lošem stanju, smeštene u neadekvatnim prostorijama, oskudnog bibliotečkog fonda u pogledu kvaliteta i kvantiteta.

U svim ustanovama postoje zajedničke prostorije sa radiom i tv prijemnicima, koji osuđena lica slušaju i gledaju bez cenzure. Ustanove naručuju manji broj primeraka dnevne štampe, ali zatvorenici se bez ograničenja mogu pretplatiti na različite vrste novina.

U savremenim uslovima, pravu na ispovedanje vere se sve više poklanja pažnja, iako u svim ustanovama još uvek ne postoje adekvatni uslovi za njeno odvijanje. U poslednjih godinu dana, veoma je primetan trend gradjenja pravoslavnih crkvi u okviru u zavoda, što je adekvatno za vernike pravoslavne vere, ali i dalje ostavlja potpuno nerešeno pitanje ispovedanja vere pripadnika ostalih veroispovesti.

U ustanovama ne postoje nikakvi posebni programi i aktivnosti namenjeni pripremi zatvorenika za otpust.

5. Kontakti sa spoljnim svetom

Kontakti zatvorenika sa spoljnim svetom odvijaju se u većini slučajeva u skladu sa zakonskim odredbama. Ovde ćemo ukazati samo na kritične momente koji po našem mišljenju predstavljaju izvor problema u ovoj oblasti.

Zatvorenici sa spoljnim svetom najčešće komuniciraju putem telefona. Broj zatvorenika po telefonskoj govornici kreće se od 250 (KPZ u Nišu i Sremskoj Mitrovici, KPD bolnica) do 30 (KPZ otvorenog tipa u Padinskoj Skeli, Šapcu i Somboru). Mali broj govornica ograničava dostupnost ovog sredstva komunikacije i nalaže praviljenje rasporeda i ograničavanje broja poziva. Pisma i predstave podležu formalnoj i neformalnoj cenzuri pa se zatvorenici retko opredeljuju za ovakav način komunikacije. Prostorije za posetu su u većini slučajeva neadekvatne, po izgledu neprimerene i nedovoljno opremljene. Osim u nekoliko slučajeva, slična je situacija i sa tzv. "posebnim prostorijama".

Saradnja osoblja ustanove sa relevantnim sistemima u zajednici predstavlja jedan od najproblematičnijih aspekata izvršenja institucionalnih sankcija. Ustanove ostvaruju minimalnu i to posrednu saradnju samo sa nadležnim centrima za socijalni rad i policijom. Saradnja sa porodicom osuđenih je slaba ili nikakva. Saradnja sa ostalim faktorima ne postoji (npr. tržištem rada, poslodavcima).

6. Osoblje ustanove

U svim ustanovama po brojnosti su najzastupljeniji pripadnici službe obezbedjenja, koji čine oko 60% zaposlenih. Odnos broja zaposlenih u službi za obezbedjenje i broja zatvorenika iznosi 1:3–5. Interesantno je da se ovaj odnos ne menja bitno u zavisnosti od tipa ustanove (npr. KPZ zatvorenog, KPZ otvorenog tipa i VPD). Kriterijumi za zapošljavanje pripravnika su završena srednja škola, odslužen vojni rok, neosudijvanost, psihičko i fizičko zdravlje, što su svi ocenili kao nedovoljne. Prosečna starost je 30–35 godina. Prisutna je velika fluktuacija osoblja, pa većina zaposlenih nema iskustva u ovim poslovima.

Službu za prevaspitavanje upošljava lica sa visokom stručnom spremom. Oko 2/3 zaposlenih pripada referentnim strukturama (psiholozi, specijalni pedagozi, socijalni radnici), dok su ostali zaposleni drugih zanimanja. Broj zatvorenika po svakom radniku službe za prevaspitavanje kreće se od 10 (npr. KPZ za maloletnike u Valjevu, KPZ za žene u Požarevcu) do 50 i više (KPZ u Nišu, Požarevcu i Sremskoj Mitrovici; KPZ otvorenog tipa u Čupriji; OZ u Novom Sadu). Prosečna starost zaposlenih je 40 godina. Većina ima radnog iskustva u trajanju od 10-ak godina. Oko 1/4 zaposlenih ima završene dodatne stručne edukacije. Osim završenog fakulteta ne postoje posebni kriterijumi za prijem novih radnika.

Službu za obuku i upošljavanje čini oko 10% lica sa visokom i višom spremom, dok ostali zaposleni imaju srednju stručnu spremu. Odnos broja zaposlenih i broja zatvorenika kreće se između 1:5–10 (svi KPZ; KPD bolnica; KPZ za malolenike; VPD) do 1:50 i više (KPZ otvorenog tipa u Čupriji; OZ u Novom Sadu; KPZ za žene). Prosečna starost zaposlenih je 40 godina, a dužina staža 10–15 godina.

U službi za zdravstvenu zaštitu zaposleni su lekari i stomatolozi, kao i medicinske sestre-tehničari. Usled izuzetno loše kadrovske situacije u skoro svim ustanovama na svakog zaposlenog dodje preko 50 zatvorenika. Gotovo 1/2 ustanova nema stalno zaposlenog lekara (KPZ otvorenog tipa u Čupriji, Šapcu i Somboru; KPZ za maloletnike u Valjevu; OZ u Novom Sadu).

Posebno ističemo da zaposleni u službama ne prolaze posebnu edukaciju iz oblasti rada sa pritvoreničkom/zatvoreničkom populacijom. Za službu obezbedjenja predviđen je kurs u trajanju od 3 meseca, koji poslednjih godina nije organizovan. Ustanove ne raspolažu priručnicima niti uputstvima za rad osoblja. Ne postoji redovan stručni nadzor nad radom. Postojećim mehanizmima nije obezbedjena stručna pomoć zaposlenima, niti postoje programi podrške, tako da su manje-više prepušteni sami sebi. Ustanove ne nabavljaju savremenu stručnu i naučnu literaturu, a zaposleni nemaju pristup internetu, jer ustanove uglavnom ne poseduju komjutere.

Većina službi nije popunjena, interesovanje za zapošljavanje je malo, usled čega su i kriterijumi za prijem minimalni. U svim službama primetna je velika fluktuacija osoblja. Većina zaposlenih nije zadovoljna svojim poslom, koji ocenjuje kao visokostresan, slabo plaćen i nedovoljno cenjen.

Klima i komunikacija među osobljem su, u gotovo svim ustanovama, izuzetno loši. Sve ustanove su u proteklih nekoliko godina promenile članove uprave i načelnike službi, posle čega se situacija samo delimično stabilizovala. Primećan je sukob između pripadnika u službi obezbedjenja i zaposlenih u drugim službama, produbljen nedavnom uredbom o naknadi za rad kojom su plate pripadnika službe obezbedjenja nesrazmerno povećane u odnosu na ostale zaposlene.

Uslovi za rad službi su generalno loši. Evidentan je deficit opreme i materijala potrebnih za rad svih službi.

PREPORUKE

Na temelju iznetih zaključaka formulisali smo sledeće preporuke za modifikaciju i unapredjenje prakse izvršenja institucionalnih krivičnih sankcija:

1. Kvalitet života:

- Kratkoročno posmatrano, intenzivirati proces renoviranja starih i oštećenih objekata, a dugoročno razmotriti potrebe za izgradnjom novih objekata ili promenom namene postojećih u cilju uskladjivanja sa savremenim koncepcijama u radu sa zatvoreničkom populacijom;
- Urgentno rešiti probleme sa vodosnabdevanjem, sanitarnim prostorijama i grejanjem;
- Učiniti napore ka unapredjenjem kvaliteta svakodnevnog života zatvorenika putem poboljšanja higijenskih uslova, opremljenosti, ishrane, odevanja i zdravstvene nege;
- Na nivou Ministarstva pravde imenovati nezavisnu komisiju sa zadatkom redovnih periodičnih procena (npr. šestomesečnih) uslova života i rada zatvorenika u pojedinim ustanovama;
- Uvesti redovne godišnje sistematske lekarske preglede svih lica koje borave u ustanovi;
- Razmotriti mogućnost da zdravstvena služba funkcioniše kao istureno odeljenje kliničkih centara u lokalnoj zajednici (po ugledu na organizaciju školovanja u VPD i KPZ za maloletnike) ili na drugi način osigurati veću nezavisnost ove službe u odnosu na uprave zavoda/zatvora;
- Od Ministarstva zdravlja zahtevati redovni nadzor nad radom službi za zdravstvenu zaštitu u ustanovama, u cilju osiguranja nezavisnog rada i poštovanja istovetnih standarda u pružanju zdravstvene zaštite unutar i izvan ustanova.

2. Bezbednost:

- Na nivou Ministarstva pravde imenovati nezavisnu komisiju koja bi preispitala odluke o raspoređivanju osuđenih lica u različite ustanove, kao i odluke o internoj klasifikaciji u različita odeljenja;
- Nivo obezbeđenja u ustanovama uskladiti sa tipom ustanove i ciljevima rada;
- Smanjiti kapacitet ustanova i razmotriti mogućnosti izgradnje novih, manjih i adekvatnijih;
- Podići nivo bezbednosti uvodjenjem modernih sredstava za praćenje i nadzor kretanja zatvorenika u bezbednosno kritičnim delovima ustanove;
- Smanjiti broj zatvorenika koji istovremeno borave u objektima i prostorijama ustanova;
- Pažljivo evidentirati sve pojave koje nepovoljno utiču na nivo bezbednosti u ustanovi i preduzeti mere za njihovo redukovanje;
- Na nivou Ministarstva pravde imenovati nezavisnu komisiju koja će pratiti i po potrebi ispitati slučajeve narušavanja bezbednosti;
- Promovisati rukovodjenje i komunikaciju zasnovanu na humanim i nenasilnim odnosima između osoblja i zatvorenika.

3. Zakonitost postupanja:

- Hitno doneti nove Pravilnike o kućnom redu za KPD Bolnica, KPZ za maloletnike i VPD;
- Nadzorni organi u cilju očuvanja zakonitosti postupanja treba da intenziviraju svoje prisustvo i kontrolu nad radom ustanova;
- Strogo kontrolisati elemente represije, preispitivanjem svakog slučaja primene disciplinskih kazni, sredstava prinude ili bilo kakvog uskraćivanja prava zatvorenicima;
- Insistirati na vođenju uredne evidencije o molbama, žalbama, nagradjivanju, disciplinskom kažnjavanju i primeni prinude;
- Modernizovati evidenciju i vođenje dokumentacije i opremiti službe računarima;
- Formirati jedinstvenu bazu podataka koja bi olakšala saradnju i komunikaciju medju ustanovama, praćenje zatvorenika i njihovu klasifikaciju;
- Obezbediti nesmetanu komunikaciju pritvorenika/zatvorenika sa nadzornim organima;
- Uprava treba da bude u redovnom neposrednom kontaktu sa zatvorenicima;
- Od strane nezavisnog tela preispitati i konstantno monitorovati položaj stranih državljana lišenih slobode;

4. Resocijalizacija:

- Strogim dnevnim rasporedom obezbediti kontinuirano učešće zatvorenika u konstruktivnim aktivnostima i sprečiti besposličenje;
- Osnovni kriterijumi interne klasifikacije treba da budu potrebe za tretmanom;
- Preispitati zakonske odredbe koje se odnose na rad zatvorenika i napraviti potrebne izmene u pogledu uslova rada i naknade za rad;
- Organizacija i tehnologija rada mora biti usmerena na razvoj profesionalnih kompetencija zatvorenika i to u oblastima koje su kurentne na tržištu rada;
- Aktualizovati školovanje i profesionalno osposobljavanje, obezbeđivanjem adekvatnih uslova i kadra, ali i prikladnim mehanizmima koji obezbeđuju da uspeši zatvorenika na ovom polju budu jedan od glavnih kriterijuma za procenu efikasnosti sankcije i sticanje pogodnosti;
- Organizovati edukativne aktivnosti usmerene na razvoj životnih i socijalnih veština zatvorenika;
- Podsticati zatvorenike na učešće u sportskim, kulturnim i umetničkim aktivnostima, koje će biti organizovane od strane stručnog lica i u saradnji sa lokalnom zajednicom;
- Obezbediti sredstva za obnavljanje prostorija biblioteka i bibliotečkog fonda;
- Obezbediti potrebne uslove za primenu savetodavnog i drugog psihoterapijskog rada (veličina vaspitne grupe, kadrovi, prostorije);
- Omogućiti vernicima drugih veroispovesti da u adekvatnim prostorijama ispovedaju svoju veru;
- Na nivou Ministarstva pravde razraditi strategiju pripreme za otpust i postpenalnog prihvata osuđenih, s obzirom da ovaj zadatak prevazilazi mogućnosti ustanova.

5. Kontakti sa spoljnim svetom

- Obezbediti redovan i nesmetan nadzor zatvora i zavoda od strane nezavisnih tela (NVO, komisija sastavljenih od strane stručnjaka iz ove oblasti i dr.) kao i nesmetanu komunikaciju zatvorenika sa njima;

– Omogućiti pritvorenici/zatvorenici da se nesmetano obraćaju upravi ustanove, višim instancama ili pojedinim NVO (npr. uvodjenjem internih poštanskih sandučića u koje bi zatvorenici ubacivali poštu namenjenu njima, a nad kojim bi jedinu kontrolu imao upravnik ili drugo za to određeno lice;

– Podsticati, a po potrebi i posredovati u komunikaciji zatvorenika sa porodicom i drugim sistemima u lokalnoj zajednici i mestu boravišta;

– Povećati broj telefonskih govornica;

– Adaptirati prostorije za posete i opremiti ih potrebnim nameštajem i opremom;

– Adekvatnom zakonskom procedurom doneti propise i formalizovati saradnju ustanova i referentnih sistema (svih krivičnopravnih službi; socijalnih i zdravstvenih službi; škola, tržišta rada, poslodavaca) u lokalnoj zajednici i mestu boravišta osudjenog lica;

– Formalizovati saradnju sa referentnim fakultetima i institutima (npr. insistiranjem na postojanju obaveznog stručnog konsultanta iz ovih ustanova).

6. Osoblje

– Popuniti sve službe potrebnim brojem zaposlenih, uz korišćenje zaposlenih u službama u lokalnoj zajednici, honorarnim radnicima i volonterima. Prethodno preispitati postojeću sistemizaciju radnih mesta i ustanoviti realne potrebe za zapošljavanjem novih radnika;

– Na nivou Ministarstva pravde imenovati nezavisnu komisiju za periodičnu ocenu stručnih i ličnih kompetencija, psihičkog i fizičkog stanja zaposlenih u ustanovama i procenu potreba za različitim oblicima usavršavanja i stručne pomoći; razmotriti uvodjenje licence za rad, posebno pripadnika službe za prevaspitavanje;

– Postaviti više kriterijume (profesionalne i lične) za prijem novog osoblja, a zainteresovane kandidate i zaposlene stimulisati beneficijama, dobrim uslovima rada i višom platom;

– Insistirati na kvalitetnom i zakonitom postupanju, uz rigorozno kažnjavanje svake povrede dužnosti;

– Svo osoblje zaposleno u ustanovama trebalo bi da prodje osnovnu stručnu edukaciju koja bi obuhvatala elementarna saznanja o specifičnostima zatvoreničke populacije, efektivnim načinima postupanja, osnovnim ljudskim pravima i međunarodnim standardima iz ove oblasti;

– Uvesti obavezne specifične edukacije za pripadnike različitih službi koje bi prvenstveno bile orijentisane na modernizaciju rada i ovladavanje efektivnim metodama i tehnikama (npr. treninga pripadnika službe obezbeđenja za adekvatno postupanje u slučaju aktivnog i pasivnog otpora zatvorenika);

– Za svaku ustanovu napraviti priručnik za osoblje u kome će biti jasno specifikovani: koncepcija i ciljevi, uloga i zadaci svake službe, pravila i uputstva za rad;

– Uvesti obavezne programe podrške osoblju (konsultacije, periodične rotacije i sl.);

– Na nivou Ministarstva pravde razmotriti strategiju prevazilaženja loših odnosa medju osobljem u većini ustanova.

Sadržaj

<i>Predgovor</i>	5
<i>Uvod</i>	8
Kazneno-popravni zavod Niš (I)	13
Kazneno-popravni zavod Niš (II)	29
Kazneno-popravni zavod Požarevac - Zabela	51
Kazneno-popravni zavod Sremska Mitrovica	67
Kazneno-popravni zavod za žene - Požarevac	84
Kazneno-popravni dom Bolnica	97
Kazneno-popravni zavod Padinska Skela	111
Kazneno-popravni zavod Čuprija	122
Kazneno-popravni zavod Šabac	135
Kazneno-popravni zavod Sombor	147
Vaspitno-popravni dom za maloletnike u Kruševcu	163
Kazneno-popravni zavod za maloletnike u Valjevu (I)	180
Kazneno-popravni zavod za maloletnike u Valjevu (II)	195
Okružni zatvor Beograd	215
Okružni zatvor Novi Sad	226
<i>Zaključna razmatranja</i>	237
<i>Preporuke</i>	244

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.81 (497.11) "2002/2003"
343.82/.83(035)
342.726-058.56

КАКО до европских стандарда : затвори у
Србији : 2002-2003 / [аутори Марија Јелић
... et al.]. - Београд : Хелсиншки одбор за
људска права у Србији, 2003 (Београд :
Загорас). - 247 стр. ; 21 cm. - (Хелсиншке
свеске ; br. 17)

Тираж 200. - Str. 5-7: Predgovor / Vesna
Žunić-Pavlović

ISBN 86-7208-083-1

1. Јелић, Марија

а) Затвори - Србија - 2002-2003 б)

Затвори - Организација - Приручници с)

Затвореници - Међународна заштита

COBISS.SR-ID 110805260